Colleccion Antòni Nogués
de versions en aranés

18

Fortunata e Jacinta

(part 1 de 4)

B. Pérez Galdós

Colleccion Antòni Nogués

de

versions en aranés

Fortunata e Jacinta

(part 1 de 4)

B. Pérez Galdós

Colleccion Antòni Nogués
de
versions en aranés

Numèro 18 dera colleccion

Junh de 2020

PRESENTACION

Antòni Nogués ei ua persona remirabla. Neishut en Torrent de Cinca (Òsca), eth 24 de seteme de 1943 obtenguec era Licenciatura en Medecina e Cirurgia, pera Universitat de Barcelona e de Doctor en Medecina pera Universitat de Lhèida. Ei especialista en Microbiologia Clinica. Era sua vida professionau a virat ath torn dera medecina. A estat Mètge Intèrn deth Servici de Pediatria der Espitau deth Mar de Barcelona (1973-75), Mètge Resident de Microbiologia der Espitau de Bellvitge (1976-78), Cap dera Seccion de Microbiologia der Espitau Universitari Arnau de Vilanova de Lheida (1979-2011) e Membre deth Grop de recèrca en Patologia Infecciosa der IRB (Institut de Recèrca Biomedica) de Lhèida. Tanben a exercit de Professor Associat dera Facultat de Medecina de Lhèida (1979-2010).

Era sua afección per aranés comencèc pòc abans de jubilar-se. Eth madeish explique que «*iniciauments, per pur curiosèr de conéisher ua lengua que se parlaue près des nòstes tèrres. Ara prumeria me calec estudiar peth mèn compde, pr'amor que non i auie "quòrum" entà hèr es corsi d'aranés ena UdL. Comencè damb eth " Cors d'Aranés", editat peth Conselh Generau, eth "Petit Diccionari" de Frederic Vergés, es "Vèrbs Conjugadi" e era "Gramatica Aranesa" d'Aitor Carrera*».

En 2011 se podec matricular e hèr es corsi des diuèrsi nivèus d'aranés ena UdL. Se liegec tot çò que s'auie publicat en aranés, e, «*ua causa que me choquèc fòrça siguec eth hèt de veir que fòrça paraules araneses, tanben se trapauen ena varianta deth catalan que se parlaue en mèn pòble (Franja de Ponent), p. e. andocien, sarabat, entà, ensolamar, amorrar en solèr, acochar, badina, etc, etc. qu'èren paraules que sonque les coneishia deth mèn pòble e jamès les auia entenut en d'auti pòbles catalans der entorn. Aquerò siguec un impacte important que me possèc definitivament en estudi der aranés*».

Auec ua atraccion pera revirada de libres e coma Antòni explique, siguec ua causa cojonturau: «*Ua des activitats en estudi der aranés èren es redaccions. Qu'ei ua activitat fòrça interessanta que te permet exprimir en aranés aquerò que vòs racondar. Mès entad aquerò te cau endonviar ua istòria, auer, per tant, imaginación, e estar-te bèth temps pensant çò que vòs díder. Un dia, de pòca imaginación entà endonviar fantasies, agarrè eth prològ d'un libre qu'auia sus era taula e l'arrevirè. E me n'encuedè de qué aquerò complie eth prètzèth d'exprimir causes en aranés, sense auer de dedicar eth temps en endonviar istorietes. E atau comencèc tot. Es prumèrs libres arreviradi èren es qu'auia a man ena mia estatgèra. Era lectura en aranés de çò qu'auia arrevirat me provoquèc ua satisfacción enòrma. Aguest gòi qu'ère pro entà hèr-me a seguir en aguesta activitat. Un dia decidí manar un petit libre ath responsable deth Servici de Politica Lingüística dera Val d'Aran, eth Sr. Jusèp Loís Sans damb fòrça pòur, plan, donques que non n'èra bric segur dera qualitat deth mèn trabalh. Mès era*

responsa que recebí siguec tant encoratjadora que, a compdar d'aqueth moment, decidí tier ues ores ath dia a arrevirar òbres ar aranés».

E Antòni Nogues non parèc de hèr traduccions, damb ua qualitat que milhore de dia en dia e que se pòt perfectament méter ath cant dera major part des boni trabalhs que se vien hènt des de diuèrsi sectors der emplec dera lengua. Antòni ei un scientific que met es metòdes de sciéncia ath servici dera traduccion. Eth sòn trabalh compde ja en aguesti moments damb mès de sèt mil pagines traduïdes. E pera qualitat deth sòn trabalh e ena volontat de meter-les a disposicion dera societat, damb era intencion de hèr-lo util, e de conservar aguest preciós legat auem convengut damb eth Sr. Nogues que de totes es sues traduccions, des dera *Acadèmia aranesa dera lengua occitana* ne haram ua difusion a trauès dera pagina web entà facilitar-ne er accés de toti. Enes pròxims mesi, ath delà der 1 de gèr de 2019, cada prumèr de mes penjaram un libre traduït per Antòni Nogués, enquia que siguen toti difosi. Es libres en aranés, objècte d'aguest acòrd son:

Guerra e patz de Lev Nicolàievic Tolstoi
Anna Karenina de Lev Nicolàievic Tolstoi,
Eth Latzèret de Tormes,
Es Frairs Karamazov de Fiódor M. Dostoievski,
Eth Buscon de Francisco de Quevedo,
Era Gitaneta de Miguel de Cervantes,
Era illustra serventa de Miguel de Cervantes,
Condes de Hans Chistian Andersen,
Es aventures de Tom Sawyer de Mark Twain,
Eth gelós extremenh de Miguel de Cervantes,
Eth licenciat Vidriera de Miguel de Cervantes,
Rinconete e Cortadilho de Miguel de Cervantes,
Crim e Castig de Fiódor M. Dostoievski,
Es Miserables de Victor Hugo

En 2017 era Acadèmia publiquèc, ena colleccion «modèls de tèxtes», **Eth mercadèr de Venècia**, de Shakespeare, traduït per Antòni Nogués.

E se quauquarrés, bèth lector, a era volontat de auer-ne ua còpia en papèr, o de disposar de bèra part, de bèra òbra, entà un ahèr posterior, d'aguest extraordinari trabalh, pòt meter-se en contacte damb aguesta Acadèmia.

Aguest ei eth camin der oferiment deth sòn trabalh ara societat qu'a trobat Antòni Nogués. *«Es jubiladi qu'an er auantatge de poder hèr, lèu tostemps, çò que vòlen e les agrade mès. Plan, donc, entà jo, eth hèt d'arrevirar, çò que liegi, ar aranés, qu'ei un gòi impagable».*

Jusèp Loís Sans Socasau
President der Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana
(Gèr de 2019)

PRESENTACION

Aguesta ei era darrèra traduccion d'Antòni Nogués; ei sense dubte era milhor trabalhada, era que presente ua major qualitat. Cau destacar qu'aguesta traduccion presente dues circonstàncies que non podem obviar. A estat realizada e publicada en centenari dera mòrt de Benito Pérez Galdós. Ei ua participacion-omenatge de reconeishement ath gran trabalh d'aguest autor. Aguesta ei era prumèra òbra de Galdòs traduïda ar aranés. Non en coneishem cap que s'age traduït a cap auta varianta der occitan. Aguesta traduccion a Galdòs, segurament, non li darie satisfaccion. Aurie trobat ben d'èster traduït a lengües mès potentes, però a ua lengua com er occitan li aurie semblat sense importància. En 1884 escriuie a Narcís Oller e li diguie: "Es tontísimo que usted escriba en Catalán. Ya se irán ustedes curando de la manía del catalanismo y de la Renaixensa". Podem imaginar quina impression aurie d'èster traduït ar aranés. Narcís Oller li contestèc " "No amigo Galdós, no es exclusivismo, ni provincialismo, ni separatismo, ni otro ogro cualquiera de los terminados en -ismo que pueda inventarse algún vecino de la corte… es algo muy superior, mucho más invencible que el pueril afán de mostrar al orbe mis preferencias por Cataluña.". Galdós en un article de "La Prensa" de Buenos Aires diguec: «Oller escribe sus novelas en catalán, privando así a la mayor parte de los españoles del placer de leerlas. El catalán es más difícil de lo que parece a primera vista, seduce poco y no es de esas lenguas que se pegan».

E… calie au mens referir aguest aspècte lamentable ("galdós" en catalan) dera consideracion de Galdòs ja qu'ei un des mès grani escritors en lengua castelhana.

Era dusau causa que cau considerar abans d'entrar ena valoracion dirècta dera traduccion dera òbra ei era epòca ena que mos trobam. Non podem seguir hènt literatura coma se non passèsse arren. En moment de publicacion d'aguesta traduccion mos trobam en un procès de luta globau pera pandèmia dera COVID-19. S'an tancat es escòles, s'an barrat negòcis, s'a proibit gésser en carrèr, s'an collapsat (o quasi) es espitaus… Auem viscut ua situacion sociau que non auríem imaginat. Non ei nauetat ena istòria dera umanitat. Açò se repetís de temps en temps.

Profitam d'aguesta presentacion entà comentar era traduccion deth madeish Antòni Noguès de *Era pèsta* d'Albèrt Camús, que non poderam publicar per manca des permisi des ereus des drets d'autor. Camús, en *Era pèsta* reproduís moltes des circonstàncies que viuem. E rebrembam que Pérez Galdós viuec quate pandèmies. En prumèra en 1855; Galdós a 12 ans e viu ena sua tèrra natal en Es Canàries. Viuec ua pandèmia de colèra en 1865, quan ja viu en Madrid, e en 1885 damb 43 ans.

Era luta contra ua pandèmia mos cree circonstàncies psicologiques estranhes; " ..era terribla impoténcia que se trape er òme entà combàter reaument ua dolor que non pòt veir!" (Camús). "...si miro a la puerta me parece que entra en figura de gente, si miro a la ventana me parece que entra con el aire, con el sol y con el polvo de la calle. No como por miedo a que entre en mi cuerpo con la comida, ni duermo temiendo que me coja en sueños y me lleve antes del despertar". (Galdós)

E es afectacions emocionaus se barregen damb es patiments dera anma, e damb era creishenta soletat, ena que quauqu'uns an auut de morir. "Era plaga non ei hèta ara mesura der òme" (Camús). Un drama. "Muchos enfermos a quienes una regular assistencia habria salvado, han perecido en una espantosa soledad, y rotos los lazos de la familia, el pánico ha separado el padre del hijo y el hermano del hermano" (Galdòs). "Se pòt díder qu'aguesta invasion brutau dera malautia costèc coma prumèr efècte obligar as nòsti conciutadans a actuar coma se non auessen sentiments individuaus" (Camús). "...de hèt patíem doblament, prumèr peth nòste patiment e dempús peth patiment qu'imaginàuem des absenti, hilh, esposa o amant (…) En aguesti moments de soletat, arrés podie demorar era ajuda deth sòn vesin; cada un seguie solet damb es sòns copacaps"(Camús). "Era pèsta auie trèt a toti era possibilitat d'amor e tanplan d'amistat. Pr'amor qu'er amor vò un shinhau de futur e entà nosati non i auie sonque instants" (Camús).

Es pèstes non coneishen limits personaus e de classes sociaus, però "¡Bendito Dios! los que no eran pobres tenian al menos el recurso a la fuga" (Galdós). E tot e atau an patit es rics e es praubi "...li condèc qu'un comerçant de productes alimentaris deth sòn barri auie acaparat granes quantitats… Se moric e era pèsta non li paguèc arren" (Camús). "La experiencia, ¡ay!, dice que no debemos esperar del microbio ningún acierto en la elección de sus victimas ni en el orden moral ni en otro alguno" (Galdós). Però es praubi ac patissen mès: "…era misèria ère mès fòrta qu'era pòur, autant mès perque eth trabalh ère pagat en proporcion deth perilh" (Camús).

Damb eth pas des ans èm mès preparats entà afrontar ua plaga. Era possibilitat de contròl de compliment des orientacions des autoritats a estat mès facila enes païsi mès desvolopats. Era qualitat dera sanitat e dera comunicación a hèt ua importanta aportacion. Era crisis de salut mès grèu dera istòria auec lòc en sègle VI e aucic ua quatau part dera poblacion mondiau. Arren a veir damb es mòrts (enquia/entò ara!) d'aguesta pandèmia que mos a tocat víuer. "… se didie qu'era trentea de granes pèstes qu'era istòria a coneishut auien costat lèu cent milions de mòrts" (Camús).

E tostemp, tostemp ua plaga afècte ara economia, se produís ua importanta baishada deth nivèu de produccion e de comerç deth país que la patís. "El comercio español sufre una crisis de las más graves (a causa dera pandèmia), y su paralización es tal que hace muchos años que no se ha visto otra semejante" (Galdós).

Fortunata e Jacinta siguec escrita e publicada en plena pandèmia de colera que costèc 120.000 mòrts en estat espanhòl (qu'alavetz compdaue damb 11 millions d'abitants). Era pèsta desvelhe es sentiments de solidaritat e d'umanisme.

"Ei possible, responec eth doctor [Rieux a Tarrou], mès sabetz?, jo me senti mès solidari damb es vençudi que damb es sants. Non sò per eroïsme e era santetat. Çò que m'interèsse ei er òme" (Camús)

Jusèp Loís Sans Socasau
President der Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana

Fortunata e Jacinta

B. Pérez Galdós

PRUMÈRA PART

Juanito Santa Cruz

I.-

Es notícies mès luenhanes qu'è dera persona qu'amie aguest nòm me les a autrejat Jacinto Maria Villalonga, e artenhen eth temps qu'aguest amic mèn e er aute e eth de mès enlà, Zalamero, Joaquinito Pez, Alejandro Miquis, anauen enes aules dera Universitat. Non hègen toti eth madeish curs, e encara que s'amassauen toti ena cadièra de Camús, se desseparauen ena de Dret Roman: eth gojat de Santa Cruz qu'ère alumne de Novar, e Villalonga de Coronado. E tanpòc auien toti eth madeish grad d'interès: Zalamero, senat e circonspècte coma pòqui, qu'ère d'aqueri que se placen ena prumèra hilèra de bancs, guardant damb ròstre complasut ath professor mentre explicaue, e hènt damb eth cap discrèts senhaus d'aprobacion a tot aquerò que didie. Ça que la, Santa Cruz e Villalonga se botauen tostemps ena hilèra mès luenhana, caperadi damb es sues capes e mès semblables a conspiradors qu'a estudiants. Aquiu s'estauen ua estona blagant en votz baisha, liegent novèles, diboishant caricatures o bohant-se reciprocament era leçon quan eth professor les preguntaue. Juanito Santa Cruz e Miquis se heren a vier un dia ua padena (sabi pas s'ena classa de Novar o ena d'Uribe, qu'explicaue Metafisica) e padenèren un parelh de ueus. D'autes moltes pegaries d'aguesta sòrta conde Villalonga, que non menti entà non alongar aguest raconde. Toti eri, exceptat de Miquis que se moric en 64 soniant damb era glòria de Schiller, meteren un infernau rambalh en celèbre tarrabast dera net de San Daniel. Enquia e tot eth serioset Zalamero se desgahonèc en aquera rambalhosa escadença, en tot hèr fiulets e sorrisclant coma un sauvatge, que damb aquerò se hec a vier dus boets d'un garda veteran, sense mès conseqüéncies. Mès Villalonga e Santa Cruz s'ac passèren pejor, pr'amor qu'eth prumèr recebec un còp d'espada ena espatla que lo tenguec dehòra de lòc pendent dus longui mesi, e eth dusau siguec agarrat ena cantoada deth Teatro Real e amiat entath croton en ua cordiòla de presoèrs, formada per duèrsi estudiants decents e quauqui coquins de plan mau peu. En croton s'estèren pendent vint e tantes ores, e encara s'aurie tardat mès eth sòn captivèri se non l'auesse trèt eth dia 11 sa pair, subjècte plan respectable e damb plan bones relacions.

Ai!, er espant que se heren a vier D. Baldomero Santa Cruz e Barbarita que non se pòt condar. Be ne siguec d'angoniosa era net deth 10 ar 11! Ambdús se pensauen non tornar a veir ath sòn adorat mainatge, qu'en eth, per çò d'èster solet hilh, se guardauen e recreauen damb inefables gòis de pairs rapapiaires, encara que non èren vielhs. Quan eth tau Juanito entrèc ena sua casa, esblancossit e ahaimat, descompausat eth ròstre graciós, era ròba plia de traucs e flairant a pòble, era sua mair trantalhaue entre

repotegar-lo e minjar-lo-se a punets. Er insigne Santa Cruz, que s'auie enriquit aunèstament en comèrç de teles, figuraue damb timiditat en ancian partit progressista; mès que non ère sòci dera rambalhosa *Tertulia*, pr'amor qu'es inclinacions antidinastiques d'Olozaga e Prim li hègen plan pòca gràcia. Eth sòn club ère eth salon d'un amic e parent, qu'anaue lèu totes es nets D. Manuel Cantero, D. Cirilo Alvarez e D. Joaquin Aguirre, e bèth còp D. Pascual Madoz. Que non podie èster, donc, D. Baldomero, per çò d'afinitats personaus, sospechós entath poder. Me pensi que siguec Cantero que l'acompanhèc entà Governacion pr'amor de veir a González Bravo, e aguest dèc era orde entà que siguesse botat en libertat eth revolucionari, er anarquista, eth descamisat Juanito.

Quan eth joen estudiaue es darrèrs ans dera sua carrera, se costèc en eth un d'aguesti cambiaments critics que tan comuns son ena edat jovenila. De coquin e rambalhós se tornèc tan senat, qu'ath madeish Zalamero li daue mil torns. L'entrèc eth delèri de complir religiosaments es sòns déuers escolastics e enquia e tot instruir-se peth sòn compde damb lectures sense limit e damb exercicis de controvèrsia e capacitat declamatòria entre es amiguets. Non solet anaue en classa plan puntuau e cargat d'anotacions, senon que se calaue ena prumèra hilèra pr'amor de campar ath profesor damb cara de profitament, sense deishar-lo de uelh, tau que siguesse ua nòvia, e aprovar damb movements de cap era sua explicacion, coma dident: "jo tanben me sai aquerò e quauquarren mès". En acabar era classa, qu'ère des que li braquen eth pas ath professor damb era fin de consultar-li un punt que l'auie quedat escur, o entà que li resolvesse bèth dobte. Que damb aguesti dobtes mòstren aguesti individús era sua furibonda aplicación. Dehòra dera Universitat, era fèbre dera sciéncia l'amiaue desgahonat. En aqueri tempsi non ère encara costum de qué venguessen en Atenèu es sabents de pièch que son encara popant era lèit dera coneishença. Juanito s'amassaue damb d'auti cadèths ena casa deth mainatge de Telleria (Gustavito) e aquiu formauen granes discussions. Es tèmes mès subtils de Filosofia dera Istòria e deth Dret, de Metafisica e de d'autes sciéncies especulatiues (coma qu'encara non èren de mòda es estudis experimentaus, ne eth transformisme, ne Darwin, ne Haeckel, èren entada eri çò qu'entà d'auti era gaudrofa o es sèrps volaires de papèr. Quin gran progrès enes divertiments dera mainadesa! Quan un pense qu'aqueri madeishi mainatges, s'auessen viscut en edats remòtes, s'aurien passat eth temps lecant-se es dits, o hènt o dident tota sòrta de pegaries!...

Toti es sòs que sa pair l'autrejaue, les deishaue Juanito ena casa de Bailly-Ballière, a compde des libres qu'anaue cuelhent. Conde Villalonga que bèth dia venguec Barbarita *crebant* d'alegria e orgulh ena libraria, e dempús de pagar es compdes deth mainatge, dèc era orde de qué

l'autregèssen ad aguest totes es paperalhes que demanèsse, encara que siguessen de naut prètz e tan grani coma missaus. Era bontadosa e angelicau senhora volie botar un fren de modèstia ara expression dera sua vanitat mairau. S'imaginaue qu'ofensaue as auti, en hèr veir era supremacía deth sòn hilh entre toti es hilhs neishuts e encara non neishuts. Que tanpòc volie profanar, en tot hè'c public, aqueth encantament intim, aqueth imne dera consciéncia que podem cridar es *mistèris gaujosi* de Barbarita. Sonque bèth còp deishaue anar, coma sense voler, aguestes entrebracades rasons: "Ai, quin gojat!... Guaire lieg! Jo digui qu'aguesti caps an quauquarren, quauquarren, òc senhor, que non an es auti… Plan, donc, que vau mès que s'ac cuelhe per aquiu".

Acabèc Santa Cruz era carrèra de Dret, e ath delà era de Filosofia e Letres. Es sòns pairs qu'èren fòrça rics e non volien qu'eth mainatge siguesse comerçant, ne calie que ne siguesse, pr'amor qu'eri tanpòc n'èren ja. A penes acabadi es estudis academics, se costèc en Juanito un aute cambiament, ua dusau crisi de creishuda, d'aguestes que mèrquen eth misteriós pas o transicion d'edats en desvolopament individuau. Perdec de ressabuda era afeccion ad aqueres furioses discusions, per quinsevolh causa, de Filosofia o d'Istòria; comencèc a creir ridiculs es afogaments que s'auie cuelhut entà provar qu'enes *civilizacions d'Orient eth poder des castes sacerdotaus ère un shinhau mès limitat qu'eth des reis*, en contra dera opinion de Gustavito Telleria, que tenguie, fotent còps de punh sus era taula, que n'ère *un shinhalet mens*. Tanben arribèc ena conclusion de qué non l'importaue bric *qu'era consciéncia siguesse era intimitat totau der èsser racionau damb eth madeish*, o ben ua auta causa parièra, coma volie demostrar, en tot holar-se de conviccion airosa, Joaquinito Pez. Non se tardèc, donc, a hloishar era còrda ara mania des lectures, enquia arribar a non liéger absoludament arren. Barbarita se pensaue de bona fe qu'eth sòn hilh non liegie ja pr'amor qu'auie agotat eth potz dera sciéncia.

Qu'auie Juanito alavetz vint-e-quate ans. Lo coneishí bèth dia ena casa de Federico Cimarra en un dinar qu'aguest balhèc as sòns amics. Me n'è desbrembat dera data exacta; mès que deuec èster aquerò tath 69, donques que me'n brembi que se parlèc fòrça de Figuerola, dera capitacion e der esbauçament dera tor dera glèisa de Santa Cruz. Qu'ère eth hilh de Baldomero de bon pòrt e, ath delà, fòrça simpatic, d'aqueri òmes que se recomanen damb era sua figura abans de captivar damb eth sòn tracte, d'aqueri qu'en ua ora de convèrsa guanhen mès amics que d'auti repartint favors positius. Pera beresa coma didie es causes e era gràcia des sòns judicis, semblaue saber mès de çò que sabie, e ena sua boca es contradiccions èren mès beròies qu'es vertats. Vestie elegantament e auie tan bona educacion, que se li desencusaue facilament eth hèt de parlar

massa. Era sua instrucción e eth sòn plan agudent engenh lo hègen depassar as auti dera partida, e encara qu'ath prumèr còp de uelh auie ua cèrta semblança damb Joaquinito Pez, en tractar-lo se vedie prigondes diferéncies entre eri, pr'amor qu'eth gojat de Pez, per çò deth sòn caractèr leugèr e era turpitud deth sòn enteniment, ère un vertadèr inèpte.

Barbarita ère hòla damb eth sòn hilh; mès qu'ère tan discreta e delicada, que non gausaue vantar-lo dauant des sues amigues, sospechant que totes es autes senhores aurien gelosia d'era. S'aguesta passion de mair balhaue a Barbarita inefables alegries, tanben èren era encausa de fòrça inquietuds e preocupacions. Cranhie que Diu la castiguèsse peth sòn orgulh; cranhie qu'er adorat hilh emmalautisse còp sec e se morisse coma fòrça d'auti damb mens merit fisic e morau. Pr'amor que non auie de pensar qu'eth merit siguesse ua immunitat. Ath contrari, es mès bèsties, es mès lègi e es pervèrsi son es que se cansen de víuer, e semble qu'era madeisha mòrt non vò arren damb eri. Deth torment qu'aguestes idies balhauen ara sua amna se defenie Barbarita damb era sua arderosa fe religiosa. Tant que pregaue, ua votz interiora, li gasulhaue doçament embolhs coma portadi per Angel dera Garda, e li didie qu'eth sòn hilh se moririe abans qu'era. Es suenhs que li prodigaue ath gojat qu'èren plan delicadi; mès que non auie aquera brava senhora es pegaries melicoses de quauques mairs, que hèn deth sòn amor ua mania insuportabla entad aqueri que la contemplen e corruptora entàs creatures que son objècte d'era. Non tractaue ath sòn hilh damb amanhagada. Era sua trendesa sabie èster intelligenta e revestir-se a viatges d'ua severitat doça.

E per qué lo cridauen toti e lo criden encara lèu unanimament *Juanito* Santa Cruz? Aquerò òc que non ac sai. Que i a en Madrid fòrça casi d'aguesta aplicación deth diminutiu o dera formula familhau deth nòm, enquia e tot tractant-se de persones qu'an entrat ena maduretat dera vida. Enquia hè pòqui ans, ar autor cent còps illustre de *Pepita Jimenez*, lo cridauen es sòns amics e aqueri que non n'èren, *Juanito* Valera. Ena societat madrilenha, era mès alègra deth mon pr'amor qu'a sabut combinar era cortesia damb era confiança, i a quauqui *Pepes, Manolitos e Pacos* que, autanplan dempús d'auer conquistat era celebritat per diuèrsi concèptes, seguissen cridadi damb aguesta familiaritat democratica que demòstre era simplicitat espontanèa deth caractèr espanhòu. Era origina d'aquerò mos calerà cercar-la dilhèu en trendeses domestiques o en costums de servitud que transcendissen, sense saber com, ena vida sociau. En quauques persones, se pòt relacionar eth diminutiu damb eth destin. Que i a, plan que òc, Manueles que neisheren predestinadi entà èster *Manolos* tota era sua vida. Sigue çò que sigue, ath venturós hilh de D. Baldomero Santa Cruz e de dòna Bárbara Arnaiz lo cridauen Juanito, e Juanito lo criden e lo

cridaràn enquia que dilhèu es sòns peublanqui e era mòrt des que lo coneisheren mainatge vagen alterant pòc a pòc aguest simple costum.

Coneishuda era persona e es sues eroses circonstàncies, se comprenerà aisidament era direccion que cuelheren es idies deth joen Santa Cruz en veder-se enes pòrtes deth mon damb tantes probabilitats de capitada. Ne serà estranh entad arrés qu'un gojat beròi, dominador der art d'agradar e der art de vestir, solet hilh de pairs rics, intelligent, instruït, de frase sedusenta ena convèrsa, rapid enes sues responses, agudent e ocurrent enes judicis, un gojat, a tot darrèr, que se li poirie botar era etiqueta sociau de *brilhant*, considerèsse ociós e ridicul eth hèt de meter-se a desnishar se i auec o non un idióma unenc primitiu, s'Egipte siguec ua colònia bracmanica, s'era China ei absoludament independenta de tau o quau civilizacion asiatica, amassa damb d'autes causes qu'ans abans li treiguien eth sòn, mès qu'ara ja non l'importauen bric, mès que mès pr'amor que pensaue que çò qu'eth non desnishèsse bèth aute ac poirie hèr… "E fin finau, didie, supausem que non se desnishe jamès. E qué?..." Eth mon que se tòque e se taste lo sedusie mès qu'es incomplets coneishement de vida que s'aubiren en fugaç resplendor des ideis *trètes ara fòrça*, bualhs obtengudi en nòste cervèth pera percussion dera volontat, qu'ei çò que constituís er estudi. Juanito acabèc per declarar-se ada eth madeish que vau mès eth que viu *sense voler saber* qu'eth que *vò saber sense víuer*, ei a díder, aprenent enes libres e enes sales d'estudi. Víuer qu'ei relacionar-se, gaudir e patir, desirar, aborrir e estimar. Era lectura ei vida artificiau e prestada, er usufrut, mejançant ua foncion cerebrau, des idies e foncions des auti, era aquisicion de tresaurs dera vertat umana per crompa o per barataria, non peth trabalh. Que non s'arturauen aciu es filosofies de Juanito, e hège ua comparaçon que non ei mancada d'exactitud. Didie qu'entre aguestes dues manères de víuer, observaue eth era diferéncia que i a entre minjar-se ua costelha e que li venguen a condar, a un, se com e quan se l'a minjat un aute, en tot hèr eth conde de forma plan viua, plan, e descríuer era cara que botaue, eth gust que li daue era masticacion, eth talent qu'avalaue e eth repaus que digerie.

II.-

Comencèc alavetz entà Barbarita ua naua epòca de subersauts. S'abans es sues oracions èren paratrons botadi sus eth cap de Juanito pr'amor de hèr enlà, d'eth, eth tifus e era picòta, dempús sajauen de desliurar-lo de d'auti enemics non mens atròci. Cranhie es escandals que còsten conductes personaus, es passions qu'esbaucen era salut e envilissen era amna, es degalhades de sòs, eth desorde morau, fisic e economic. Se decidic era insigna senhora a auer caractèr e a susvelhar ath sòn hilh. Se hec, contròtlaira, desfisanta, entremeteira, e uns còps damb doçor e d'auti damb aspror que li costaue fòrça dissimular, cuelhie rason de toti es actes deth joen, en tot aclapar-lo a preguntes: "Tà on vas damb aguest còs?... D'a on vies ara?... Per qué entrères anet tàs tres dera maitiada?... En qué as despenut es mil reiaus que te balhè ager?... A veir, qué vò díder aguest perhum que t'as calat ena cara?..." Responie eth delinqüent coma podie, en tot fatigar era sua imaginacion pr'amor de hèr-se damb pròves qu'auessen aparença de logica, encara qu'aguestes siguessen coma eth bualh d'un relampit. Que ne botaue ua de hereda e ua auta de cauda, barrejant es responses categoriques damb amorasses e hèstes. Pro que se'n sabie de quin ère eth costat fèble der enemic. Mès Barbarita, hemna de tant esperit coma de còr, s'i hège pro ben e sabie defener-se. En quauques escadences ère tan fòrta era escometuda des amorassetes, qu'era mama ère a punt de render-se, fatigada, dera sua fermetat disciplinària. Mès, que non, que non se rendie!; e un aute còp tornaue ar ajustament de compdes, e a preguntar, e a cuélher acta de toti es passi qu'eth predilècte daue entre es perilhs sociaus. De vertat, de vertat, me cau dider-vos qu'es lhocaries de Juanito non èren cap causa der aute mon. En aquerò, coma en tot çò de dolent, auem progressat de tau sòrta, qu'es coquinaries d'aqueth joen beròi de hè quinze ans, mos semblarien aué timiditats e enquia e tot actes d'exemplaritat relatiua.

Se li presentèc en aqueri dies ath simpatic joen era escadença de hèr eth sòn prumèr viatge entà París, a on i anauen Villalonga e Federico Ruiz comissionadi peth Govèrn, er un entà crompar maquines tara agricultura, e er aute entà aquerir aparelhs d'astronomia. A D. Baldomero li semblèc fòrça ben eth viatge deth gojat, pr'amor de qué vedesse mon; e Barbarita non s'i opausèc, encara que la mortificaue fòrça era idia de qué eth sòn hilh patirie ena capitau de França temporaus mès fòrts qu'es de Madrid. Ara pena de non veder-lo s'i amassaue eth temor de qué lo cuelhessen aqueri *franchimands* e *franchimandes*, tant adreits entà desplumar ath forastèr e pervertir as joeni mès senadi. Pro que sabie era qu'aquiu hilauen plan fin en aquerò d'espleitar es febleses umanes, e que Madrid ère, en comparèr deth París de França, en aguesta matèria, un lòc d'abstinéncia e mortificacion.

Tan trista se botèc un dia en tot pensar en aguestes causes e tan viuament se li presentaue era pròcha perdicion deth sòn estimat hilh e es hilats que queirie inexpèrt, que gessec dera sua casa prèsta a implorar era misericòrdia divina dera manera mès solemna, d'acòrd damb es grani mieis dera sua fortuna. Prumèr se l'acodic encargar fòrça misses ath prèire de San Ginés, e, en non semblar-li aquerò pro, decidic manar que se botèsse expausat era Divina Majestat tot eth temps qu'eth gojat siguesse en París. Ja laguens dera glèisa, pensèc que çò dera exposicion ère un luxe dehòra de mida e dilhèu, per aquerò, un shinhau irreverent. Non, se sauvarie eth recurs gran entàs casi de malautia grèu o perilh de mòrt. Mès en aquerò des misses plan que non hec repè, e n'encarguec un molon, repartint, ath delà, aquera setmana fòrça mès caritat que de costum.

Quan li comunicaue es sòns temors a D. Baldomero, aguest se metie a arrir e didie: "Eth gojat qu'ei de bona pasta. Dèisha-lo que se divertisque e que s'esdegue. Es joeni d'aué en dia qu'an besonh d'escarrabilhar-se e de veir mon. Que non son aguesti tempsi coma es mèns, qu'en eri non se divertie cap gojat deth comèrç, e mos auien a toti caladi en un punh enquia que mos maridauen. Be n'èren de desparièrs aqueri costums damb es d'ara! Era civilizacion, hilha, qu'ei ua comèdia. Quin pair li foterie aué un parelh de boets a un hilh de vint ans per çò d'auer-se botat es bòtes naues en un dia de cada dia? Ne com gausaries aué proposar-li a un gojatòt d'aguesti que prègue eth rosari damb era familha? Aué es joeni disfruten d'ua libertat e d'ua iniciatiua entà divertir-se que non auien es d'abans. Non te penses, non te penses que per aquerò son pejors. Enquia e tot, te diderè qu'ei convenent qu'es gojats non siguen tan timidi coma es d'abans. Que me'n brembi de quan jo èra un poric. Mon Diu!, Be n'èra d'alap! Jo auia vint-e-cinc ans, e non li sabia díder a ua hemna o senhora senon *que vostè s'ac passe ben*, e d'aquiu non me treiguie arrés. Coma que m'auia passat ena botiga e en magasèm tota era mainadesa e tot çò de milhor dera mia joenessa! Eth mèn pair qu'ère ua fèra; non me perdonaue arren. Atau m'elevè, atau gessí jo, damb ues idies de rectitud e ua abitud de trabalh que ja, ja… Plan per aquerò benedisqui aué es còps que me fotèren en cap e que sigueren es mèns mèstres. Mès per çò que tanh a societat, jo qu'èra un sauvatge. Coma qu'es mèns pairs non me permetien mès companhia qu'era de d'auti gojatòts tan pècs coma jo, non m'en sabia de cap tipe de coquinaria, ne auia vist a ua hemna que pera folradura, ne me'n sabia de cap tipe de jòc, ne podia parlar d'arren que siguesse mondan e corrent. Es dimenges, era mia mair m'auie de botar era corbata e calar-me eth chapèu pr'amor que toti es vestits de mudar semblauen que volessen escapar-se deth mèn còs. Pro que te'n brembes tu. Tè, que tanben te n'as arrit de jo. Quan es mèns pairs me parlèren… atau, a usclar pèth, de qué m'anaua a

maridar damb tu, me venguec un hered per tot er arrastèth dera esquia…! Encara me'n brembi dera pòur que t'auia. Es nòsti pairs mos autregeren aquerò pastat e codut. Mos maridèren coma se maride a dus gats, e pro. Que gessec ben; mès que i a fòrça casi qu'aguesta sòrta de formar familhes ges fòrça mau…Quin arrir! Çò que me hège mès pòur quan era mia mair me parlèc de maridar-me, siguec eth compromís d'auer de parlar damb tu… Que non auia mès remèdi que dider-te quauquarren… Macareu, be ne passè de sudors! Mès jo, se qué li vau a díder, s'era soleta causa que sai ei *que vostè s'ac passe ben*, e dehòra d'açò que sò òme perdut…?

Ja t'è condat mil viatges era saliuèra amarganta qu'avalua, ai mon Diu!, quan era mia mair me manaue botar-me era levita de tela nera pr'amor de hèr-me a vier ena tua casa. Pro que te'n brembes dera mia famosa levita, de çò de mau que m'estaue e de çò de maujargat qu'èra jo ena tua preséncia, pr'amor que non me'n gessia de díder ua paraula senon ei que quauquarrés m'ajudèsse. Es prumèrs dies me costaues vertadèr terror, e me passaua es ores pensant en com auia d'entrar e quines causes auia de díder, e endonviar-me bèra estratagèma entà hèr mens ridicula era mia pegaria… Que se digue çò que se volgue, hilha, aquera educacion non ère bona. Aué non se pòt abalir as hilhs d'aguesta manèra. Jo, qué vòs que te diga!, me pensi qu'en aquerò d'essenciau Juanito non mos a de mancar. Qu'ei de casta aunèsta, a era formalitat ena massa dera sang. Plan per aquerò sò tranquil, e non veigui damb maus uelhs que s'esvague, que coneishe eth mon, qu'aquerisque desinvoltura de formes…"

- Non, se çò que mens li manque ath mèn hilh ei aquerir bones manères, donques que les a dès qu'ère ua creatura… Que non ei aquerò. Non se tracte aciu de bones formes, senon de qué me lo mingen aguestes brigantes….

- Guarda, hemna. Entà qu'es joeni aquerisquen energia contra eth vici, ei de besonh que lo coneishen, òc, hilha, que lo tasten. Que non i a pejor situacion entà un òme que passar-se era mitat dera vida rabiant entà tastar-lo e non podè'c arténher, sigue per timiditat, sigue per esclavitud. Que non i a guairi casi coma jo, pro que te'n sabes; ne d'aguesti tipes que jamès, ne abans ne dempús de maridadi, aueren martingales, que se pòden compdar damb es dits dera man. Cadun ena sua epòca. Juanito ena sua, non pòt èster milhor de çò qu'ei, e se t'entestes a hèr d'eth un anacronisme o ua causa estranha, coma sa pair, pòt èster que lo lances a pèrder.

Aguestes rasons non convencien a Barbarita, que contunhaue damb tota era sua amna tachada enes perilhs e malhs dera Babilonia parisenca, pr'amor qu'auie entenut condar orrors de çò qu'aquiu se passaue. Coma per exemple, qu'era ciutat ère infestada de hemnòtes fòrça beròies e elegantes

qu'ara prumeria semblauen duquesses, vestides damb es mès polits e mès naus arnescs dera mòda. Mès quan se les vedie e entenie d'apròp, resultauen èster hemnes relaxades, minjaires, embriagues e avides de sòs, que desplumauen e ressecauen ath praubet que queiguie enes sues pautes. Li condaue aguestes causes eth marqués de Casa-Muñoz que lèu toti es ostius anaue entar estrangèr.

Es inquietuds d'aquera incomparabla senhora acabèren damb era tornada de Juanito. E qui ac diderie! Tornèc fòrça mielhor qu'auie partit. Tant parlar de París, e quan Barbarita se pensaue veir entrar ath sòn hilh hèt un malastre, tot escanaulit e anemic, lo ve mès gras e ludent qu'abans, damb mielhor color e es uelhs mès viui, fòrça mès alègre, mès òme a tot darrèr, e damb ua amplitud d'idies e ua abiletat enes judicis qu'a toti deishaue embadoquidi. Vai damb París…! Eth marqués de Casa-Muñoz l'ac didie a Barbarita: "Que non mos auem *d'enganhar*, París qu'ei plan dolent; mès que tanben ei plan bon."

Santa Cruz e Arnaiz. Còp de uelh istoric sus eth comèrç madrilenh.

I.-

D. Baldomero Santa Cruz ère hilh de un aute D. Baldomero Santa Cruz qu'en sègle passat auec ja ua botiga de teishuts deth Reino en carrèr dera Sal, en madeish locau que dempús ocupèc D. Mauro Requejo. Qu'auie començat eth pair pera mès umila jerarquia comerciau, e a truca de trabalh, constància e orde, er emplegat de 1796 auie, tàs ans deth 10 ath 15, un des mès famosi establiments dera Cort en ròba nacionau e estrangèra. D. Baldomero II, qu'atau mos cau cridar-lo entà distinguir-lo deth fondador dera dinastia, heretèc en 1848 er abondós magasèm, eth solid credit e era plan respectabla signatura de D. Baldomero I, e seguint es tradicions dera casa pendent vint ans mès, se retirèc des negòcis damb un capitau san e net de quinze milions de reiaus, dempús d'auer trespassat era casa a dus gojats que servien en era, er un parent sòn e er aute dera sua hemna. Era casa se nomentèc d'alavetz ençà *Sobrinos de Santa Cruz*, e ad aguesti nebots, D. Baldomero e Barbarita les cridauen familhaument *es Gojats*.

En reinatge de D. Baldomero I, ei a díder dempús era origina enquia 1848, era casa trabalhèc mès en genres deth país qu'enes estrangèrs. Escaray e Pradoluengola aprovedien de teles, Brihuega de baietes, Antequera de mocadors de lan. Enes darreries d'aqueth regnat siguec quan era casa comencèc a trabalhar damb genres de *dehòra*, e era reforma arancelària de 1849 lancèc a D. Baldomero II a màger empreses. Non solet hec contractes damb es fabriques de Bejar e Alcoi entà dar milhor gessuda as productes nacionaus, senon qu'introdusic es famosi Sedanes entà levites, e es teishuts que tant se tengueren deth 49 enquiath 55, aqueri teishuts de teles especiaus d'importacion e ròba de dessenh qu'illustren era meravilhosa istòria deth mestièr de sarte modèrn. Mès d'aquerò que ne treiguec mès profit era casa siguec dera branca de capòts e unifòrmes entara Armada e Milicia Nacional, sense deishar d'auer importància eth benefici qu'obtenguec der *article entà capes*, er abric pròpriament espanhòu que resistís a totes es mòdes de vestir, coma eth cede resistís a totes es mòdes deth minjar. Santa Cruz, Bringas e Arnaiz eth gròs, monopolizauen tot eth comèrç de teishuts de Madrid e aprovedien as botiguèrs deth carrèr d'Atocha, dera Cruz e Toledo.

Enes comandes de vestimenta entara Armada e Milicia Nacional, ne Santa Cruz, ne Arnaiz, ne tanpòc Bringas dauen era cara. Campaue coma adjudicatari un tau Albert, d'origina belga, qu'auie començat en tot introdusir teles estrangères damb mala fortuna. Aguest Albert qu'ère un òme plan avient entath cas, actiu, escarrabilhat, segur enes sòns tractes encara que non siguessen escrits. Que siguec un auxiliar plan eficaç de

Casarredonda enes sues valuoses comandes de ròba galèga entara tropa. Eth pantalon blanc des soldats de hè quaranta ans a estat era origina de granes riqueses. Es hardèus de *Coruñas* e *Viveros* balhèren a Casarredona e ath tau Albert mès sòs qu'as Santa Cruz e as Bringas es capòts e levites militares de Béjar, encara que de bona vertat aguesti comerçants non auien de qué planher-se. Albert moric eth 55, deishant ua gran fortuna qu'eretèc era sua hilha maridada damb eth successor de Muñoz, eth dera immemoriau herretaria deth carrèr de Tintoretos.

En reinatge de D. Baldomero II, es practiques e procediments comerciaus se desseparèren plan pòc dera rotina eretada. Aquiu non se sabec jamès çò qu'ère ua anoncia en Jornau, ne se tengueren viatjants entà esténer pes províncies limitròfes eth negòci. Er arrepervèri de *era bona tela ena arca se ven* qu'ère ua vertat coma un temple en aqueth solid e ben reputat comèrç. Es detalhaires non auien besonh de qué se les cridèsse a son d'esquera ne que se les embolhèsse damb arts charlatanes. Pro se'n sabien toti deth camin dera casa, e des metodics e aunèsti costums d'aguesta, era fixitat des prètzi, es descompdes que se hègen peth dèute paga, es tèrmes que se balhauen, e tot çò d'aute tanhent ara bona intelligéncia entre venedor e client. Er escritòri non alterèc jamès cèrtes tradicions venerables deth laboriós reinatge de D. Baldomero I. Aquiu non se tengueren jamès aguesti copiadors de cartes que son ua aplicación dera imprimaria ara caligrafia. Era correspondéncia se copiaue *a man* per un emplegat que siguec pendent quaranta ans seigut ena madeisha cagira dauant deth madeish pupitre, e que per efècte deth costum copiaue era carta matritz deth sòn principau lèu sense guardar-la. Enquia que D. Baldomero realizèc eth trespàs, non se sabec en aquera casa çò qu'ère un mètre, ne se li treigueren ara branca de Burgos es sòns fòrs seculars. Enquia pòc abans deth trespàs non tenguec Santa Cruz es envolòpes entàs cartes, e aguestes se barrauen sus eres madeishes.

Que non significauen taus rotines testudaria e manca de lums. Ath contrari, era clara intelligéncia deth dusau Santa Cruz e era sua coneishença des negòcis, li suggerien era idia de qué cada òme pertanh ara sua epòca e ara sua esfèra pròpria, e que li cau actuar exclusiuament laguens d'eres. Pro que comprenec qu'eth comèrç anaue a patir ua prigonda transformacion, e que non ère eth er encargat de dirigir-lo a trauèrs des naui e ampli camins que se li daurien. Plan per aquerò, e pr'amor que desiraue retirar-se e repausar, trespassèc eth sòn establiment as *Gojats* qu'auien estat emplegats e depenents sòns pendent vint ans. Ambdús èren trebalhadors e plan intelligents. S'alternauen enes sòns viatges entar estrangèr entà cercar e hèr-se a vier es *nauetats*, amna deth trafic de teishuts. Era competéncia creishie cada an, e ère de besonh acodir ara publicitat, recéber e expedir

representats, mimar ath public, contemporizar e daurir compdes longui as clients, e mès que mès as clientes. Coma que es *Gojats* auien entrat tanben en comèrç de teles fines, teles merines, teles leugères entàs vestits de senhora, pelharia, confeccions e d'auti articles d'usatge femenin, e ath delà dauriren botiga tà véner ath detalh e a mesurar damb verga, les calec passar per inconvenent des morositats e insolvabilitats que tan damnatgen eth comèrç. Erosament entada eri, era casa auie un immens credit.

Era casa deth gròs Arnaiz ère relatiaument modèrna. Que s'auie hèt telaire pr'amor que li calec quedar-se damb es existéncies d'Albert, pr'amor d'indeminizar-se d'un prèst que li hec en 1843. Trabalhaue exclusiuament en genre estrangèr; mès quan Santa Cruz hec eth trespàs as *Gojats*, tanben Arnaiz s'inclinaue a hèr madeish, donques qu'ère ja plan ric, plan gras, pro vielh e non volie trabalhar. Daue e cuelhie letres de cambi restacades damb Londres e representaue a dues companhies d'assegurances. Damb aquerò que n'auie pro entà non engüejar-se. Qu'ère òme que quan se metie a tossir hège tremolar er edifici a on s'estaue; persona excellenta, liurecambista rabiós, angloman e celibatari. Entre es cases de Santa Cruz e Arnaiz que non i auec jamès rivalitats, mèsalèu s'ajudauen tot çò que podien. Eth gròs e D. Baldomero se tractèren tostemp coma frairs ena vida sociau e coma companhs plan estimadi ena comerciau, exceptat de bèra discussion agra sus tèmes arancelaris, pr'amor qu'Arnaiz l'auie hèt era gràcia de lieger-li a Bastiat e concorrie as *meetings* dera Borsa, non precisament entà escotar e carar, senon entà hèr discursi que lèu tostemp acabauen en ua tos estofanta. Protestaue contra quinsevolh taxa que non signifiquèsse un simple recurs fiscau, mentre que D. Baldomero, qu'en tot ère templat, pretenie que se concilièssen es interèssi deth comèrç damb es dera indústria espanhòla. "S'aguesti catalans non fabriquen que pelhòts, didie Arnaiz entre tos e tos, e repartissen dividends de seishanta per cent as accionistes…"

- Tè, que ja a campat aquerò, responie D. Baldomero. Donques jo te demostrarè…

Que non solie demostrar arren, ne tanpòc er aute, en tot demorar-se cadun damb era sua opinion; mès damb aguestes saboroses discussions passauen eth temps. Tanben i auie entre aguesti dus respectables subjèctes parentiu d'afinitat, pr'amor que dòna Bárbara, esposa de Santa Cruz, ère cosia deth gròs, hilha de Bonifaci Arnaiz, comerçant en pelhataria dera China. E escorcolhant es troncs d'aguesti linhatges madrilenhs, serie aisit de trapar qu'es Arnaiz e es Santa Cruz amiauen enes sues branques ua saba comuna, era saba des Trujillos: "Qu'èm toti uns, didie bèth còp eth gròs enes expansions deth sòn umor hestiu, inclinat as sinceritats democratiques; tu

per çò dera tua mair e jo per çò dera mia mairia, èm Trujillos purs, *de patent*; descenem d'aqueth Matias Trujillo qu'auec ua botiga d'obrador en carrèr de Toledo, aquiu enes tempsi dera susmauta de capes e chapèus. Que non m'ac inventi jo; qu'ei escrit en un document de proprietats qu'è ena mia casa. Plan per aquerò l'è dit ath nòste parent Ramon Trujillo… ja sabetz que l'an hèt comde… l'è dit que cuelhe coma escut un frontau e un cabeste damb ua etiqueta que digue: *Pertanhí a Babieca…*"

II.-

Neishec Barbarita Arnaiz en carrèr de Postas, cantoada deth carreron de San Cristóbal, en un d'aqueri sarradi edificis que semblen estugs o cases de pipes. Es losats s'agarrauen des mans; es escales les calie pujar damb eth *credo* ena boca, e es crambes semblauen destinades ara premeditacion de bèth crim. Qu'auie cases d'aguestes qu'en eres s'entraue pera codina. D'autes auien es estatges inclinadi, e en totes eres s'entenie er alend des vesins. En quauques ues se vedien mesquini arcs d'òbra entà sostier er parafuèlh des escales, e eth ges ère tant abondiu ena construccion coma n'ère de mancada de hèr e de husta. Èren normaus es pòrtes de plafons, es rajòles plies de povàs, es barrulhs impossibles de manejar e es veirines plombades. Fòrça d'aguestes causes an despareishut enes renauïments d'aguesti darrèrs vint ans; mès era estretesa des habitatges contunhe.

Creishec Bárbara en ua atmosfèra saturada de flaira de santal, e es fragàncies orientaus, amassa damb es viui colors des teishuts chinesi, li dèren un accent poderós as impressions dera sua mainadesa. Tau que se rebremben as persones mès estimades dera familha, atau viueren e viuen tostemp damb doça memòria ena ment de Barbarita es dus manequins de mida naturau vestidi de mandarin que i auie ena botiga e qu'en eri es sòns uelhs apreneren a veir. Era prumèra causa que tirèc era atencion neishenta dera mainada, quan encara ère enes braci dera sua hilhuquèra, sigueren aguesti dus badòcs de semblable pegaria e desafeccion, e es sòns magnifics vestits porporats. Tanben i auie per aquiu ua persona qu'era mainada guardaue fòrça, e que la guardaue ada era damb doci uelhs e banhadi de candor chinés. Qu'ère eth retrait d'Ayun, de còs sancer e mida naturau, diboishat e pintat damb duretat, mès damb gran expression. Qu'ei mau coneishut en Espanha eth nòm d'aguest pelegrin artista, encara qu'es sues òbres an estat e son ara vista de toti, e mos son familhaus coma se siguessen òbra nòsta. Qu'ei er engenh brodador des mocadors de Manila, er inventor des tipes de rebrodats mès atrasents e elegants, eth poèta fecond d'aguesti madrigals de crespon hèti damb flors e rimadi damb audèths. Ad aguest illustre chinés li deuen es espanhòles eth beròi e caracteristic chal que tant afavorís era sua beresa, eth mantèl de Manila, ath còp senhoriau e popular, donques que l'an amiat enes sues espatles era gran senhora e era gitana. Estropar-se en eth qu'ei coma vestir-se damb un quadre. Era indústria modèrna non endonviarà jamès arren qu'egale ara ingenua poesia deth mantèl, esposcat de flors, flexible, pegadís e mat, damb aquera franja qu'a quauquarren des embolhs deth saunei e aquera ludentor de color qu'illuminaue es multituds enes tempsi qu'eth sòn usatge ère generau. Aguesta pèça polida se va despatriant, e solet eth pòble la sauve damb admirable instint. Lo trè des arques enes granes epòques dera vida, enes

batialhes e enes nòces, dera madeisha manèra que s'autrege ath vent un imne d'alegria qu'en eth i a un estriuet entara patria. Eth mantèl serie ua pèça vulgara s'auesse era sciéncia deth dessenh; que non n'ei per çò de sauvar eth caractèr des arts primitues e populares; qu'ei coma era legenda, coma es condes dera mainadesa, candorós e ric en color, facilament comprensible e refractari as cambiaments dera mòda.

Aguesta pèça, donc, aguesta nacionau òbra d'art, tan nòsta coma es tamborins e es taures, non ei en realitat nòsta se non per usatge; que l'ac deuem a un artista neishut en aute costat deth mon, a un tau Ayun, que consagrèc entà nosati tota era sua vida e es sòns talhèrs. E tant arregraït ère eth tau òme ath comèrç espanhòu, que manaue as d'aciu eth sòn retrait e eth des sues catorze hemnes, ues senhores regdes e esblancossides coma es que se ven pintades enes taces, damb es pès incredibles entàs gojats e es ungles incredibles tanben per çò dera sua longada.

Es facultats de Barbarita se desvolopauen associades ara contemplacion d'aguestes causes, e entre es prumères conquistes des sòns sentits, deguna tan segura coma era impression qu'aqueres flors brodades damb luminosi hius de seda, e tan fresques que semblaue que se calhaue en eres era arrosada. En dies de grana venda, quan i auie fòrça senhores ena botiga e es emplegats desplegauen sus eth taulèr centenats de mocadors, era escura botiga se retiraue a un jardin. Barbarita se pensaue que se poirien cuélher flors a sarpats, hèr florets o garlandes, aumplir tistèrs e ornar-se eth peu. Se pensaue que se poirien des.huelhar e tanben qu'auien aulor. Aquerò qu'ère vertat, pr'amor que deishauen anar aguesta flaira des embalatges asiatics, barreja de santal e de resines exotiques que mos hè a vier ena ment es mistèris budistes.

Mès endauant, podec era mainada apreciar era beresa e varietat des ventalhs que i auie ena casa, e qu'èren ua des principaus riqueses d'era. Se demoraue estonada quan vedie es dits dera sua mair en tot trèir-les des perhumades caishes e daurir-les coma les saben daurir es que comèrcen damb aguest article, ei a díder, damb ua adretia rapida que non les maumet e que hè veir ath public era leugeresa dera pèça e eth blanc heregament des verguetes. Barbarita daurie cada uelh coma es d'un vedèth, quan era sua mair, en sèir-la sus eth taulèr, li mostraue ventalhs sense deishar-les-ac tocar; e s'embadoquie contemplant aqueres figures tan polides, que non li semblauen persones, senon *chinesi*, damb es cares redones e regdes coma huelhes de ròsa, toti eri alègres e estupids, encara que plan polidi, madeish qu'aqueres cases dubèrtes per toti es costats e aqueri arbes que semblauen plantes d'alfabrega… E pensar qu'es arbes èren eth tè, ne mès ne mens,

aguestes huelhes retortilhades, qu'eth sòn chuc se pren entath mau de vrente…!

Ocupèren mès endauant eth prumèr lòc en trende còr dera hilha de D. Bonifaci Arnaiz e enes sòn sauneis innocents, d'autes preciositats qu'era mama solie mostrar-li de quan en quan, prealable er avís de non tocar-les; objèctes escultadi en evòri e que deuien èster es jogalhes qu'es angels se divertien en Cèu. Qu'èren ara manèra de tors de fòrça estages, vaishèths damb es veles desplegades e fòrça rems per un e un aute costat; tanben petiti estugs, caishes entà gants e jòies, botons e jòcs plan polidi d'escacs. Per çò deth respècte que sa mair les cuelhie e les sauvaue, credie Barbarita que contenguien quauquarren atau coma eth Viatic entàs malauts, o aquerò que s'autrege as persones ena glèisa quan comunien. Fòrça nets s'ajaçaue damb fèbre pr'amor que non l'auien deishat satisfèr eth sòn desir de cuélher entada era aqueres bereses. Que s'aurie acontentat era, en veir era proïbicion tant absoluda, d'apressar era punta deth dit en pic d'ua des tors; mès, ne tan solet aquerò… Era soleta causa que se li permetie ère botar sus eth taulèr d'escacs qu'ère en mòble dera hièstra enreishada (alavetz non i auie veirines) totes es pèces d'un jòc, non des mès fins, en un costat es blanques, en aute es ròies.

Barbarita e eth sòn frair Gumersindo, màger qu'era, qu'èren es solets hilhs de D. Bonifaci Arnaiz e dera senhora Asuncion Trujillo. Quan auec era edat entad aquerò, anèc ena escòla d'ua tau senhora Calixta, plaçada en carrèr Imperial, ena madeisha casa a on ère eth Fiel Contraste. Es mainades que damb eres se hège ben era d'Arnaiz, èren dues dera sua madeisha edat e vesies d'aqueri barris, era ua dera familha de Moreno, deth patron dera drogaria deth carrèr de Carretas, era auta de Muñoz, eth comerçant de hèrs deth carrèr de Tintoretos. Eulalia Muñoz qu'ère fòrça vanitosa, e didie que non i auie casa coma era sua e qu'ère plan agradiu veder-la tota plia d'uns bocins de hèr fòrça grani, *dera mida dera lata dera senhora Calixta*, e tan pesadi, tan pesadi que ne quate cents òmes la podien lheuar. Dempús i auie un revolum de martèths, ganchos, veires de metau *fòrça grani, fòrça grani*… "mès amples qu'aguest quarto". E es paquets de claus? Quina causa i auie mès polida? E es claus que semblauen d'argent, e es hèrs d'alissar, e es hornèus, e d'autes causes plan polides? Tenguie qu'era non auie besonh que sa pairs li crompèssen pipes pr'amor que les hège damb un martèth, en tot vestir-lo damb ua tovalhòla. E es agulhes que i auie ena sua casa? Que non se podien compdar. Que tot Madrid venguie a crompar-les, e sa pair auie correspondéncia damb eth fabricant… Sa pair recebie milèrs de cartes ath dia e es cartes flairauen a hèr… donques que venguien d'Anglatèrra, a on tot ei de hèr, enquia e tot es camins… "Òc, hilha, òc, eth

mèn pair que m'ac a dit. Es camins son pasimentadi de hèr, e per aquiu dessús van es coches a tota maquina."

Amiaue tostemp es pòches claufides de foteses, que mostraue entà deishar estonades as sues amigues. Qu'èren claus de cap daurat, gahèts, anèths pavonadi, fibèles, bocins de papèr de veire, rèstes de mostraris e de causes trincades o espatracades. Çò qu'auie en mès estimacion, e plan per aquerò non ac treiguie senon en determinadi dies, ère era sua collecion d'etiquetes, trocets de papèr verd, rebracadi des paquets inservibles, e qu'amiauen eth famós escut anglés, damb eth leopard e er unicòrn. En totes eres se liegie: Birmingham. "Vedetz… aguest senhor *Bermingan* ei eth que s'escàmbie correspondéncia damb eth mèn pair cada dia, en anglés; e son tant amics, que tostemps li ditz que vengue entà aquiu; e hè pòc li manèc, ath laguens d'ua caisha de claus, un camalhon fumat que flairaue coma cremat, e un coquilhon atau, guardatz, dera mida deth brasèr dera senhora Calixta, qu'auie ath laguens fòrça panses plan petites, e picaue coma eth pebe; mès fòrça bon, hilhes, fòrça bon."

Era mainada de Moreno fondaue era sua vanitat en amiar paperets damb figuretes e letres de colors, qu'en eri se parlaue de gachets, de vernisi o d'ingredientes entà tintar-se eth peu. Les mostraue d'un en un, deishant entath finau eth gran efècte, que s'estaue en trèir còp sec eth mocador e botar-lo enes nassi des sues amigues, en tot dider-les: *flairatz*. Plan que òc, s'estauen es autes miei esblancossides damb era fòrta aulor d'aigua de Colònia o des *sèt lairons*, qu'auie eth mocador. Pendent un moment er estonament les hège amudir; mès pòc a pòc s'anauen remetent, e Eulalia, qu'eth sòn orgulh jamès se daue per vençut, treiguie un avitz daurat sense cap, o un tròç de talc, que damb eth didie qu'anaue a hèr un miralh. Qu'ère de mau hèr esfaçar era grata impression e era capitada deth perhum. Era herrèra, un shinhau depassada, li calie sauvar es utisi, dempús d'enténer comentaris vertadèrament injusti. Era dera drogaria hège fòrça senhaus de hàstic, dident: "Ui, com putz aquerò, hilha, guarda, guarda aguestes pegaries!"

A londeman, Barbarita, que non volie dar a tòrcer eth sòn braç, se hège a vier uns paperets fòrça estranhs de pasta, toti plei de diboishi chinesi. Dempús de dar-se fòrça importància, hènt veir que lo mostraue e tornant a sauvar-los, que damb aquerò eth curiosèr des autes arribaue en punt de desanim nerviós, de ressabuda botaue eth papèr enes nassi des sues amigues, en tot díder en ton trionfau: "E Aquerò?" Castita e Eulalia se demorauen estonades damb era flaira asiatica, en tot trantalhar entre era admiracion e era enveja; mès a tot darrèr non auien mès remèdi qu'umiliar eth sòn orgulh dauant d'aquera flaira dera mainada d'Arnaiz, e li

demanauen per Diu que les tornèsse a deishar aulorar un shinhau mès. Barbarita non ère per prodigar eth sòn tresaur, e a penes apressaue eth papèr as quilhadi nassi des autes lo tornaue a retirar damb un movement de cautèla e avarícia, cranhent qu'era fragáncia se n'anèsse pes horats deth nas des sues amigues, tau que s'escape eth hum peth canon d'ua humeneja. Era tirada d'aqueres flaires qu'ère tremenda. Fin finau, es dues amiguetes e d'autes que s'apressèren ahiscades de curiosèr, e enquia e tot era pròpria Calixta, que solie baishar ara familiaritat damb es alumnes riques, arreconeishien, peth dessús de tot sentiment envejós, que cap mainada auie causes tan polides coma es dera botiga de Filipines.

III.-

Aguesta mainada e d'autes deth barri, fòrça apraiades pes sues repectiues mairs, pientades ar estil de *maja*, damb pientòla e flors en cap, e sus es espatles mocadors de Manila d'aqueri que criden ben hèti, s'amassauen en un portau deth carrèr de Postas pr'amor de demanar eth *quartet entara Cruz de Mayo*, eth tres d'aguest mes, en tot repicar en ua plata d'argent, ath costat d'ua tauleta folrada de damasc ròi. Es patrons dera casa cridada *eth portau dera Vèrge*, celebrauen aqueth dia ua simpatica hèsta e botauen aquiu, ath cant deth talhèr de culhères e molinets qu'encara existís, un autar damb era crotz enramada, fòrça candèles e quauqua figura de neishement. Ara Vèrge, qu'encara se venère aquiu, l'enramauen tanben damb èrbes flairoses, e eth fabricant de culhères, qu'ère galhec, se botaue era gòrra e eth justet ròi. Es petites, s'es grani se despistauen, trincauen era consigna e se lançauen en carrèr, en competéncia damb d'autes mainades que demanauen, corrent d'un trepader en aute, arturant as senhors que passauen e assetjant-les enquia qu'obtenguien es centimets. Qu'auem entenut condar ara pròpria Barbarita qu'entada era non i auie màger gòi que demanar pendent era Cruz de Mayo, e qu'es cavalièrs d'alavetz èren en aquerò fòrça mès galants qu'es d'ara, donques que non ofensauen a cap mainada ben vestida que se les pengèsse des pantalons.

Ja auie acabat era hilha d'Arnaiz era sua formacion (qu'ère fòrça simpla en aqueri tempsi e que s'estaue en liéger sense accent, escríuer sense ortografia, condar en tot hèr potèles damb era boca, e brodar damb punt de mèrca eth modèu), quan perdec a sa pair. Serioses ocupacions vengueren alavetz a arrefortir eth sòn esperit e a arredondir eth sòn caractèr. Era sua mair e eth sòn frair, ajudadi deth gròs Arnaiz, entamenèren er inventari dera casa, qu'en era i auie quauque desorde. Sus es existéncies dera telaria non se trapèren dades certanes enes libres dera botiga, e en compdar-les ne campèc mès de çò que se pensauen. Enes sosterranhs i auie, mòrts d'arrir, diuèrsi hardèus de caishes que non auien estat daurides. Ath delà d'aquerò, es cases importadores de Cadiz, Cuesta e Rubio, anonciauen dus enviaments considerables qu'èren ja en camin. Que non auie mès remèdi que cargar damb tot aqueth excès de genre, çò que reauments ère ua contrarietat comerciau enes tempsi que semblaue començar era generalizacion d'abrics *confeccionadi*, en tot veder-se, ath delà, ena classa populara tendéncies a vestir-se coma era classa mieja. Era decadéncia deth mantèl de Manila començaue a iniciar-se, pr'amor que s'es mocadors cridadi de cossatge, qu'èren es de mès bon prètz, se venien ben en Madrid, (mès que mès eth dia de San Lorenzo, entara *parròquia dera cime*) e auien ua gessuda regulara entà Valencia e Malaga, en cambi eth gran mantèl, es

rics chals de tres, quate e cinc mil reiaus, se venien plan pòc, e se passauen mesi sense que cap clienta gausèsse crompar-les.

Es ereuèrs d'Arnaiz, en tot inventariar es riqueses dera casa, que solet en aqueth article non baishauen de cinquanta mil *duros*, compreneren que s'apressaue ua crisi. Tres o quate mesi se tengueren a classificar, ordenar, méter prètzi, confrontar es nòtes de D. Bonifaci damb era correspondéncia e es factures vengudes dirèctament de Canton o remetudes pes cases de Cadiz. Plan que òc, eth defuntat Arnaiz non i auie vist guaire clar en moment de hèr aguestes encomanes; s'aluguèc per ua cèrta allucinacion mercantila; dilhèu sentec massa er *amor ar article* e siguec mès artista que comerçant. Qu'auie estat emplegat e sòci dera Compañia de Filipinas, liquidada en 1833, e en començar per eth madeish eth negòci dera telaria de Canton, se pensaue que lo coneishie mielhor qu'arrés. De vertat qu'ac coneishie; mès qu'auie ua fe imprudenta ena perpetuitat d'aquera pèça, e quauques idies supersticioses sus era afinitat deth pòble espanhòu damb es esplendids crespons garnidi de rames de mil colors. "Mentre mès cridaires, didie, mès vendes."

En tot aquerò campèc en Orient extrèm un nau artista, un gèni que venguec a capvirar a D. Bonifaci. Aguest innovaire siguec Senquà, que d'eth se pòt díder que representaue damb respècte a Ayun, en aqueth art budista, çò qu'ena musica representaue Beethoven respècte a Mozart. Senquà modifiquèc er estil d'Ayun, en tot dar-li mès amplitud, modificant mès es tons, hènt, fin finau, d'aqueres sonates gracioses, poetiques e elegantes, sinfonies poderoses damb degalhament de vida, naues combinacions e gausardaries admirables. Veir D. Bonifaci es prumères mòstres der estil de Senquà e afogar-se totafèt, que siguec tot ua soleta causa. "Macareu!, aquerò qu'ei glòria divina, didie; qu'ei plan chinés aguest…!" E de tau afogadura neisheren comandes imprudentes e eth grèu error mercantil, qu'es sues conseqüéncies non podec apreciar aqueth òme excellent, donques que lo cuelhec era mòrt.

Er inventari de ventalhs, tela fina, tela fòrta de seda, teishuts de Madràs e objèctes d'evòri tanben lançauen chifres plan nautes, e se hec peth menut. Alavetz passèren pes mans de Barbarita totes es preciositats qu'ena sua mainadesa li semblauen jogalhes e que l'auien costat fèbre. A maugrat dera edat e deth sen aquerit damb era, non vedec jamès damb indiferéncia taus bagatèles, e encara aué declare que quan què enes sues mans quauqu'un d'aqueri delicadi campanaus d'evòri, li vien talents de sauvar-lo-se ena hauda e començar a córrer.

Complidi es quinze ans, qu'ère Barbarita ua gojata beròia, redoneta, fresca e rosada, de caractèr alègre, inquiet e un shinhau ironic. Encara non

auie auut nòvi, ne sa mair l'ac permetie. Diuèrsi abelhards romauen ath sòn entorn, sense capitada. Era mama qu'auie es sòns projèctes, e començaue a tirar acertades linhes entà realizar-les. Es familhes de Santa Cruz e Arnaiz se tractauen damb ua amistat lèu intima, e ath delà vedien vincles de parentiu damb es Trujillos. Era hemna de D. Baldomero I e era deth defuntat Arnaiz qu'èren cosies segones, florides arrames d'aqueth nudós tronc, d'aqueth bastièr deth carrèr de Toledo, qu'era sua istòria sabie tan ben eth gròs Arnaiz. Es dues cosies qu'aueren un pensament erós, se lo comuniquèren era ua ara auta, en tot estonar-se de qué se les auesse acodit as dues era madeisha causa… "ja vedetz, ère tan naturau…" e en tot aplaudir-se mutuaument, decidiren convertir-lo en realitat erosa. Toti es descendents der extremenh aqueth des bardes des animaus se distinguien tostemp peth sòn costum de diboishar ua linha plan cuerta e plan dreta entre era idia e eth hèt. Era idia qu'ère maridar a Barbarita damb Baldomerito.

Fòrça còps auie vist era hilha d'Arnaiz ath gojat de Santa Cruz; mès jamès l'auie passat peth cap que serie eth sòn marit, pr'amor qu'aguest, non solet non l'auie jamès dit ne mieja paraula d'amors, senon que ne tansevolh la guardaue coma guarden es que pretenen èster guardadi. Baldomero qu'ère senat, de bon pòrt, fòrt e de bona color, plan cuert d'engenh, alap coma ua coja, e de tan pòques paraules que se podien compdar tostemp que parlaue. Era sua timiditat non hège guaire damb era sua corpuléncia. Qu'auie ua guardada leiau e amorosa, coma era d'un *gran gosset d'aigües*.

Qu'ère coma era aunestetat madeisha, anaue a missa cada dia qu'ac manaue era glèisa, pregaue eth rosari damb era familha, trabalhaue dètz ores ath dia o mès en escritòri sense lheuar eth cap, e non despenie es sòs que l'autrejauen es sòns pairs. A maugrat d'aguestes estranhes dòts, Barbarita, se bèth còp lo trapaue en carrèr o ena botiga d'Arnaiz o ena casa, çò que non se passaue guaire soent, lo guardaue damb eth madeish interès que se pòt guardar a ua saca de carbon o a un hardèu de teishuts. Atau ei que se demorèc coma eth que ve visions quan sa mair, un dia de precèpte, en tornar dera glèisa de Santa Cruz, a on ambdues se cohessèren e comunièren, li prepausèc eth maridatge damb Baldomerito. E non tenguec entad aquerò paraules complicades ne diplomàcies de paraula, senon que venguec dirèctament entar ahèr damb estil planèr e decidit. A, era linha dreta des Trujillos…!

Encara que Barbarita ère desinvòlta enes sues opinions, prèsta a respóner, e sabie hèr enlà a ua mosca que la shordèsse, en aguest cas tan grèu se demorèc estabordida e auec vergonha de dider-li a sa mair que non estimaue bric ath gojat de Santa Cruz… Qu'ère a man de didè'c; mès era cara de sa mair li semblèc de husta. Vedec en aquera entrecelha era linha

cuerta e sense corbes, era barra d'acèr *trujillesca* e era prauba gojata li cuelhec pòur, ai, quina pòur! Pro se'n sabie de qué sa mair se botarie coma ua leona, s'era gessie damb era innocentada d'estimar mès o mens. Carèc, donc, coma en missa, e a guaire sa mair li didec aqueth dia e enes dies a vier sus eth madeish tèma deth maridatge, responie damb senhaus e paraules d'umil consentiment. Non deishaue de sondejar eth sòn pròpri còr, qu'en eth trapaue ath còp pena e consolacion. Non sabie se qué ère er amor, sonque ac sospechaue. Qu'ei vertat que non estimaue ath sòn nòvi; mès tanpòc n'estimaue a cap aute. En cas d'estimar-ne a bèth un, aguest bèth un que poirie èster aqueth.

Çò de mès especiau ère que Baldomero, dempús de concertada era nòça, e quan vedie regularament ara sua nòvia, non li didie de causes d'amor ne un solet mot, encara qu'es brèus abséncies de sa mair, que solie deishar-les solets ua estona, li dèssen era escadença de luder-se coma galan. Mès, qu'arren… Aqueth gojatòt beròi e alap non sabie gésser ena sua convèrsa des rutines mès triviaus. Era sua timiditat ère tan ceremoniosa coma era sua levita de tela nera, deth milhor Sedan, e que se retiraue, tenguda per eth, a ua publicitat deth bon genre dera casa. Parlaue des fanaus qu'auie botat eth marqués de Pontejos, deth colèra der an anterior, dera esgorjada des fraires, e des moltes causes magnifiques que s'anauen a bastir enes solèrs des esbauçadi convents. Tot aquerò qu'ère plan polit entà didè'c ena reünion d'ua botiga; mès que sonaue a esquerada en còr d'ua puncèla, que sense èster enamorada, auie talents d'estar-ne.

Tanben pensaue Barbarita, en enténer ath sòn nòvi, qu'eth problèma anaue peth laguens e qu'eth praube gojat, a maugrat d'èster tan grandàs, non auie amna entà treir-lo dehòra. "Me deu estimar?" se preguntaue era nòvia. Lèu auec de sospechar que se Baldomerito non li parlaue d'amor explicitament, ère per pura peguesa e non per non saber se com arrincar-se; mès qu'ère enamorat enquiath hons deth sòn èsser, redusint-se a declarà'c damb delicateses, complasènces e puntualitats plan expressiues. Plan que òc er amor mès sublim ei eth mès discrèt, e es boques mès eloqüentes aqueres qu'en eres non i pòt entrar ne ua mosca. Mès que non se padegaue era joena pensant atau, e eth subersaut e era incertitud non la deishauen víuer. "A veir se tanben jo l'estimi sense saber-me'n!", pensaue. Ò, non! En interrogar-se e responer-se damb tota leiautat, se passaue que non l'estimaue bric. Qu'ei vertat que tanpòc l'auie en òdi, e pòc a pòc s'anaue guanhant quauquarren.

En aguest plan alap noviatge se passèren quauqui mesi, e ath cap des quaus Baldomero se deishèc anar e s'esdeguèc un shinhau. Era sua boca s'anec desagerant pòc a pòc enquia que trinquèc, coma un crospa de

castanha que madure e se daurís, deishant veir eth sòn frut madur. Paraula darrèr de paraula, anèc deishant anar es castanhes, aqueres idies elaborades e sauvades damb religiosa maternitat, dera madeisha manèra qu'amague era Natura es sues òbres en gestacion. Arribèc a tot darrèr eth dia senhalat entara nòça, que siguec eth 3 de mars de 1835, e se maridèren en Santa Cruz, sense ostentacion, en tot installar-se ena casa der espós, qu'ère ua des melhores deth barri ena placeta de Leña.

IV.-

Tàs dus mesi de maridadi, e dempús d'un temps que Barbarita estèc un shinhau distrèta, melancolica e coma damb talents de plorar, en tot enquimerar fòrça a sa mair, comencèc a notar-se en aqueth matrimòni, hèt en tan maus condicions, simptòmes d'idili. Baldomero semblaue un aute. En escritòri cantarrejaue, e cercaue desencuses entà gésser, pujar ena casa e dider-li ua parauleta ara sua hemna, cuelhent-la enes correders o en quinsevolh aute lòc que se trapèsse. Tanben solie enganhar-se en assentar ua partida, e quan signaue era correspondéncia, autrejaue as traits dera tradicionau rubrica dera casa ua amplitud de trait reaument grandosa, acabant eth trait finau entà naut coma se siguesse ua invocacion de gratitud dirigida entath Cèu. Gessie pòc, e les didie as sòns amics intims que non se cambiarie per un Rei, ne peth sòn omonim Espartero, pr'amor que non auie felicitat mès grana qu'era sua. Barbara li manifestaue a sa mair damb un gòi discrèt, que Baldomero non li daue eth mendre desengust; qu'es dus caractèrs s'anauen armonizant perfèctament, qu'eth ère brave coma eth pan e qu'auie fòrça talent, un talent que se desnishaue a on e quan s'a de desnishar, enes escadences. Tanlèu s'estaue dètz menutes ena casa mairau, ja non la podien tier, pr'amor que se botaue inquieta e cercaue desencuses entà partir dident: "M'en vau, qu'eth mèn marit ei solet."

Er idili s'accentuaue cada dia, enquiath punt de qué sa mair de Barbarita, dissimulant era sua satisfaccion, li didie ad aguesta: "Mès, hilha, vatz a deishar petits as *Amantes de Teruel*." Es esposi gessien a passejar amassa totes es tardes. Jamès s'a vist a D. Baldomero II en un teatre sense amiar ath costat ara sua hemna. Cada dia, cada mes e cada an, èren mès colomets, e s'estimauen e aimauen mès. Fòrça ans dempús de maridadi, semblaue qu'èren encara ena lua de mèu. Eth marit a guardat tostemp ara sua hemna coma a ua creatura sagrada, e Barbarita a vist tostemp en sòn espós ar òme mès complèt e digne d'èster estimat qu'existís en mon. Com es dus caractèrs se compenetrèren, com se formèc era conjoncion inaudida d'aqueres dues amnes, que serie long de condar. Eth senhor e era senhora Santa Cruz, qu'encara viuen e pro que viuessen mil ans, son eth matrimòni mès erós e mès admirable deth present sègle. Que s'aurien d'escríuer aguesti nòms damb letres d'aur enes antipatics salons dera Vicaria, entar etèrn exemple des generacions futures, e s'aurie de manar qu'es prèires, en liéger era epistòla de Sant Pau, includissen bèth paragraf, en latin o en castelhan, restacat ad aguesti excèlsi maridadi. Dòna Asuncion Trujillo, que moric en 1841 en un dia trist de Madrid, eth dia que fusilhèren ath generau Leon, gessec d'aguest mon damb eth gausat pensament de qué entà arténher era benaurança non li calie allegar qu'eth titol d'autora d'aqueth cristian maridatge. E que non li discutisse aguesta glòria Juana Trujillo,

mair de Baldomero, qu'auie mòrt er an anterior, pr'amor qu'Asuncion demostrarie dauant de totes es cancelaries celestiaus qu'ada era se l'auie acodit era sublima idia abans qu'ara sua cosia.

Ne es ans, ne es menudalhes dera vida an aflaquit jamès eth plan prigond amor d'aguesti benedidi conjonchs. Que ja amiauen peusblanqui es caps d'ambdús, e D. Baldomero li didie a tot aqueth que volie entener-lo qu'estimaue ara sua hemna *coma eth prumèr dia*. Amassa tostemp enes passejades, amassa en teatre, donques qu'a cap des dus li shaute era foncion se non la ve tanben er aute. En totes es donades que rebremben quauquarren erós entara familha, se hègen mutuauments es sòns presents, e ad arrás dera felicitat, ambdús gaudissen d'ua santat esplendida. Eth desir finau deth senhor Santa Cruz ei qu'ambdús se morisquen amassa, eth madeish dia e ara madeisha ora, en madeish lhet noviau qu'an dormit tota era sua vida.

Les coneishí en 1870. Baldomero auie ja seishanta ans, Barbarita cinquanta dus. Eth qu'ère un senhor de bon pòrt, eth peu un shinhau peublanc, tot afaitat, ròi, fresc, mès joen que fòrça òmes de quaranta damb tot eth dentat complèt e san, agil e ben dispausat, seren e hestiu, era guardada doça, tostemp era guardada aquera de gosset de Terranova. Era sua esposa me semblèc, entà didè'c d'un còp, ua hemna beròia, lèu sò a man de díder plan beròia. Era sua cara auie era frescor des ròses cuelhudes, mès non passides encara, non tenguie mès coloreta qu'era aigua clara. Sauvaue un dentat ideau e un còs, qu'enquia e tot sense corset, daue fòrça torns a fòrça hantaumòtes exprimides que van per aquiu. Eth sòn peu s'auie botat ja deth tot blanc, que la favorie mès que quan l'auie miei peublanc. Que semblaue peu empovassat ar estil Pompadour, e coma que l'amiaue tan retortilhat e tan ben esmiejat sus eth front, molti tenguien qu'aquiu non i auie peublanqui ne arren que s'i semblèsse. Se Barbarita auesse estat presumida, qu'aurie pogut rebracar fòrça ben es cinquanta dus ans en tot calar-se enes trenta ueit, sense qu'ad arrés l'estranhèsse, donques qu'era fesomia e era expression èren de joenessa e gràcia, illuminades per un arridolet qu'ère pura mèu… Pr'amor que s'auesse volgut presumir damb malícia, digui!... se non auesse estat çò qu'ère, ua matrona plan respectabla, damb tota era sau de Diu en sòn còr, aurie vist acodir as òmes coma acodissen es mosques en ua d'aguestes frutes que, per çò de madures, comencen a arropir-se, e les baishe pera pèth tota era doçor.

E Juanito? Donques Juanito siguec demorat deth prumèr an d'aqueth maridatge damb fòrça vams. Es erosi esposi compdauen damb eth aqueth mes, eth que ven e er aute, e èren en tot veder-lo vier e desirar coma es judius ath Messies. A viatges s'entristien damb era tardança; mès era fe

qu'auien en eth les remetie. Se tard o d'ora auie de vier… qu'ère qüestion de paciéncia. E eth plan coquin hec a temptar as sòns pairs, donques que s'entretenguec dètz ans per aquiu, hènt-les rabiar. Non se deishaue veir de Barbarita senon en sòmis, en diuèrses formes mainadenques, ja minjant-se es sòns punhs sarradi, era cara laguens d'ua gòrra damb fòrça ornaments, ja grandàs, damb era sua escopeta ena espatla e fòrça sagacitat enes uelhs. Ara fin Diu les ac manèc en carn mortau, quan es esposi comencèren a planher-se dera Providéncia e a díder que les auie enganhat. Dia de jòia siguec aqueth de seteme de 1845 que venguec a ocupar eth sòn lòc en mès erós des ostaus Juanito Santa Cruz. Que siguec pairin deth mainatge eth gròs Arnaiz, que li didec a Barbarita: "A jo que non m'enganhes. Aciu qu'a auut frauda. Aguest vedèth te l'as hèt a vier dera Casa de Beneficéncia entà enganhar-mos… A!, aguesti proteccionistes non son que contrabandèrs desguisadi".

L'eduquèren damb suenhs esquists e damb comoditats, mès sense amanhagada. D. Baldomero non auie caractèr entà botar un fren ath sòn estrepitós amor pairau, ne entà meter-se en severitats d'educacion e formar ath mainatge coma l'auien format ada eth. S'era sua hemna ac auesse permetut, qu'aurie amiat Santa Cruz era sua indulgéncia enquia consentir qu'eth mainatge hesse tot çò que volesse. Per qué se passaue qu'en auer estat eth educat tan rigorosament per D. Baldomero I, ère tan mofle damb eth sòn hilh? Conseqüéncies dera evolucion educatiua, parallèla ara evolucion politica! Santa Cruz auie plan presentes es ferocitats disciplinàries de sa pair, es castigs que l'impausaue e es privacions que l'auie hèt a patir. Totes es nets der an l'obligaue a pregar eth rosari damb es emplegats dera casa; enquia que complic es vint-e-cinc jamès anèc de passeg solet, senon amassa damb es mentadi emplegats; eth teatre non lo tastaue senon eth dia de Pasca e li hègen un vestit nau cada an, que non se botaue qu'es dimenges. Lo tenguien trabalhant en escritòri o en magasèm des d'es nau deth maitin enquias ueit dera tarde, e li calie hèr de tot, madeish botjar un hardèu qu'escríuer cartes. En escurir, solie sa pair manar-li alugar eth fanau de quate candèles abans qu'era escurina siguesse era patrona complèta deth locau. Per çò que tanh as jòcs, non se'n sabec jamès que deth *mus*, e es sues pòches non saberen çò qu'ère un *quart* enquia fòrça temps dempús que comencèsse a afaitar-se. Tot que siguec rigor, trabalh, sordidesa. Mès çò de mès particular ei qu'en creir D. Baldomero que tau sistèma auie estat plan eficaç entà formar-lo ada eth, l'auie coma deplorable en tractar-se deth sòn hilh. Aquerò que non ère ua manca de logica, senon era consagracion practica dera idia mair d'aqueri tempsi, eth progrès. Qué serie deth mon sense progrès?, pensaue Santa Cruz, e en pensà'c sentie vams de deishar ath sòn hilh autrejat as sòns

pròpris instints. Qu'auie entenut fòrça còps as economistes qu'anauen de reünion ena casa de Cantero, era celèbra frasa de *laissez aller, laissez passer*… Eth gròs Arnaiz e eth sòn amic Pastor, er economista, tenguien que toti es grani problèmes se resòlven per eri madeishi, e D. Pedro Mata opinaue dera madeisha manèra, aplicant ara societat e ara politica eth sistèma dera medecina expectanta. Era natura se guarís soleta; sonque cau deishar-la. Es fòrces de reparacion qu'ac hèn tot, ajudades der aire. Er òme s'eduque solet per çò des suscepcions constantes que determine en sòn esperit era consciéncia, ajudada der ambient sociau. D. Baldomero non ac didie atau, mès es sues vagues idies sus er ahèr se condensauen en ua expression de mòda e plan tenguda: "eth mon marche".

Erosament entà Juanito, i auie aquiu sa mair, qu'en era s'equilibrauen meravilhosament eth còr e era intelligéncia. Sabie cuélher es disciplines quan ère de besonh, e sabie èster indulgenta ath còp. Se non li passèc jamès peth cap obligar a pregar eth rosari a un mainatge qu'anaue ara Universitat e entraue ena cadièra de Salmeron, ça que la, non lo dispensèc jamès deth compliment des déuers religiosi mès elementaus. Pro sabie eth gojat que se non complie ena missa des dimenges, non anarie entath teatre pera tarde, e que se non treiguie bones nòtes en junh, non i aurie sòs entara pòcha, ne *toros*, ne excursions peth camp damb Estupinhan (dempús parlarè d'aguest tipe) entà cuélher audèths damb hilat o pega, ne es auti divertiments que se recompensaue era sua aplicación.

Tant qu'estudièc eth dusau ensenhament en collègi de Masarnau, ère a mieja pension, era sua mair li repassaue es leçons totes es nets, les i calaue en sòn cervèth a sarpats e a empossades, coma se met era lan en un coshin. Vaquí se com aquera senhora se convertic en sibilla, interprèta de tota era sciéncia umana, donques que li desnishaue ath mainatge es punts escurs que i auie enes libres, e l'esclarie toti es dobtes, dera manèra que Diu li daue a compréner. Entà mostrar enquia a on arribaue era sabença enciclopedica de dòna Barbara, ahiscada per amor mairau, qu'ei pro díder que tanben l'arreviraue es temes de latin, encara qu'ena sua vida auie sabut, era, arren d'aguesta lengua. Qu'ei vertat qu'ère ua traduccion liura, mielhor dit, liberau, lèu demagogica. Mès Fedro e Ciceron non s'aurien emmaliciat s'auessen seguit d'aurelha ara mèstra, que treiguie immens partit de çò de pòc qu'er alumne sabie. Tanben li cultivaue era memòria, en tot descargar-la de bagatges inutils, e li hège veir clars es problèmes d'aritmetica elementau, servint-se de cedes e mongetes, pr'amor que de ua auta manèra non ère era guaire a gust per aqueri endrets. Entara Istòria Naturau solie era mèstra cridar ena sua ajuda ath leon deth Retiro, e solet ena Quimica se quedauen es dus arturadi, guardant-se er un ar aute, acabant era metent-li ena memòria es formules, dempús de campar qu'aguestes causes non les

comprenen senon es potecaris, e que tot s'està en se se bote mès o mens quantitat d'aigua deth potz. En resumit: que quan Juan se hec bachelièr en Arts, Barbarita declaraue arrint que damb aguesti va-e-veni s'auie convertit, sense saber-se'n, en ua dòna Beatriz Galindo entath latin e en ua professora universau.

V.-

En aguest interessant periòde dera educacion der ereu, deth 45 enquia aciu, patic era casa de Santa Cruz era transformacion impausada pes tempsi, e que siguec purament extèrna, contunhant inalterada en çò d'essenciau. En escritòri e en magasèm apareisheren es prumèrs briquets de gas tar an 49, e eth famós fanau de quate lums recebec tan terribla bohetada dera man dura deth progrès, que non se lo tornèc a veir mès en nunlòc. Ena caisha auien entrat ja es prumèrs bilhets deth Banco de San Fernando, que solet se tenguien entath pagament de letres, pr'amor qu'era gent les guardaue encara damb maus uelhs. Se parlaue encara de sacs, e era operación de compdar quinsevolh quantitat ère òbra entà que la realizèsse Pitagoras o un aute gran aritmetician, donques que damb es doblons e ueitaus, es pesssetes catalanes, es duros espanhòus, es de vint-e-un e quartans, es onzes, es pessetes colomnàries e es monèdes estampades manuaument, se formaue un embolh espaventós.

Encara non se coneishie eth sagèth de corrèus, ne es envolòpes ne d'autes conquistes deth mentat progrès. Mès que ja es emplegats auien començat a secodir-se es cadies; que ja non èren aqueri pàries deth temps de Baldomero I, que non se les permetie gésser senon es dimenges e toti amassa, e qu'eth sòn vestit se confeccionaue per un unenc patron, pr'amor de qué resultèssen uniformadi coma collegiaus o presoèrs. Se les deishaue accedir as balhs de Villahermosa o as de fanau, sivans es afeccions de cadun. Mès en aquerò que non i auec variacion siguec en aqueth pietós atavisme de hèr-les pregar eth rosari totes es nets. Aquerò non passèc ara istòria enquiara epòca recenta deth transferiment *as Gojats*. Tant que siguec Baldomero eth cap dera casa, aguesta non se desvièc en çò d'essenciau des èishi diamantins que sus eri l'auie montat sa pair, que poiríem cridar *D. Baldomero el Grande*. Entà qu'eth progrès botèsse era sua man ena òbra d'aqueth òme extraordinari, qu'eth sòn retrait, pintat per D. Vicente López, auem contemplat damb satisfaccion ena sala des sòns illustres descendents, siguec de besonh que tot Madrid se transformèsse; qu'era desamortizacion bastisse ua ciutat naua sus es pardies des convents; qu'eth Marqués de Montejos emberisse aguest lòc; qu'es reformes arancelàries deth 49 e deth 68, botèssen pautes ensús tot eth comèrç madrilenh; qu'eth gran engenh de Salamanca endonvièsse es prumèrs camins de hèr; que Madrid se *placèsse*, per art dera *máquina de vapor*, a quaranta ores de París, e fin finau, qu'auesse fòrça guèrres e revolucions e grani cambiaments ena riquesa individuau.

Tanben era casa de Gumersindo Arnaiz, frair de Barbarita, a passat per granes crisis e cambis dès que moric D. Bonifaci. Dus ans dempús deth

maridatge dera sua fraia damb Santa Cruz, se maridèc Gumersindo damb Isabel Cordero, hilha de D. Benigno Cordero, hemna de gran disposicion, que sabec veder-i clar en negòci des botigues e a estat era salvadora d'aqueth acreditat establiment. Comprometut aguest, deth 40 ath 45, pes darrèrs errors deth defuntat Arnaiz, se defenec damb es cotons, aqueres teles leugères e fresques que tant se tengueren enquiath 54. Eth genre de China dequeiguie visiblament. Es galères accelerades se hègen a vier entà Madrid es nauetats parisenques, e s'aubiraue era invasion lenta e tiranica des mieis colors, que vòlen èster senhau de cultura. Era societat espanhòla començaue a presumir de *seriosa*, ei a díder, a vestir-se lugubrament, e er alègre empèri des colorets s'esbauçaue d'ua manèra indobtabla. Tau que se n'auien anat es capes ròies, se n'anèren es mocadors de Manila. Era aristocràcia les autrejaue damb mesprètz ara classa mieja, e aguesta, que tanben volie èster aristocrata, les ac autrejaue ath pòble, darrèr e fidèu adèpte des nuances viues. Aqueth encantament des uelhs, aqueth prodigi de color, remèdi dera natura arridolenta, alugada peth solei de Meddia, comencèc a pèrder terren, encara qu'eth pòble, damb instint de colorista e poèta, defenie era pèça espanhòla coma defenec eth parc de Monteleon e es reduchs de Saragossa. Pòc a pòc anaue queiguent eth chal des espatles des hemnes beròies, pr'amor qu'era societat s'entestaue e semblar grèu, e entà èster grèu arren mielhor qu'estropar-se en tintes de tristesa. Qu'èm jos era influéncia deth Nòrd d'Euròpa, e aguest maudit Nòrd mos impause es grisi que cuelh deth sòn ennerit cèu. Eth chapèu de copa da fòrça respectabilitat ara fesomia, e ei estranh er òme que non se cre important sonque per amiar en sòn cap un canon de humeneja. Es senhores non se tien coma taus se non van vestides de color de soja, cendre, rapè, verd botelha o pansa de corint. Es tons viui les rebaishen, donques qu'eth pòble estime eth ròi vermelhon, er auriò telh, eth cadmi e eth verd ferratge; e ei tant arraïzat ena plèba eth sentiment deth color, qu'era *seriositat* non a pogut establir eth sòn empèri senon transigint. Eth pòble a acceptat era escuretat des capes, impausant eth ròi des virades; a consentit es capòts, sauvant es mantilhes e es mocadors cridaires entath cap; a transigit damb es gabans e enquia e tot damb eth pof, a cambi des mocadors de gama clara, qu'en eri domine eth blau, eth ròsa e er auriò de Napols. Eth crespon ei çò qu'a estat descreishent de 1840, non sonque per çò dera mentada evolucion dera *seriositat* europèa, senon per causes economiques que d'eres non mos podíem escapar.

Es comunicacions rapides mos hèren a vier messatgèrs dera potent indústria belga, francesa e anglesa, qu'auien besonh de mercats. Qu'encara non ère mòda vier a cercar-les en Africa, e les venien a cercar aciu, escambiant compdes de veire per palhetes d'aur; ei a díder, lanetes,

cretones e merinòs, per sòs a truca truquet o per òbres d'art. D'auti messatgèrs saquejauen es nòstes glèises e es nòsti palais, en tot hèr-se a vier es brocats istorics de casubles e frontaus, eth teishut de seda e es velots damb brodats e aplicacions, e d'autes mòstres plan riques dera indústria espanhòla. Ath madeish temps se hègen damb es esplendids mocadors de Manila, qu'auien anat baishant enquias gitanes. Tanben se vedec aciu, coma pertot, er efècte de un aute fenomèn comerciau, hilh deth progrès. Me referisqui as grani acaparraments deth comèrç anglés, per çò deth desvolopament dera sua marina immensa. Aguesta influéncia se vedec plan d'ora en aqueri umils cornèrs deth carrèr de Postas per çò dera depreciacion sobta deth genre dera China. Arren mès simple qu'aguesta depreciacion. En fondar es anglesi eth gran depaus comerciau de Singapore, monopolizèren eth trafic d'Asia e arroïnèren eth comèrç que hègem a trauèrs de Cadiz e deth Cap de Bona Esperança damb aqueres luenhanes regions. Ayun e Senquà deishèren d'èster es nòsti milhors amics, e se heren amics des anglesi. Eth successor d'aguesti artistes, eth fecond e inspirat King-Cheong, s'escàmbie correspondéncia damb es nòsti comerçants en anglés e mòstre es sòns prètzi en liures esterlines. Dès que Singapore campèc ena geografia practica, eth genre de Canton e Shangai deishèc de vier en aqueres pesades fragates des armadors de Cadiz, des Fernandez de Castro, des Cuesta, des Rubio; e era dilatada trauersada deth Cap passèc ara istòria coma apendix des fabulosi trabalhs de Vasco de Gama e d'Alburquerque. Era naua via la diboishèren es vaishèths de vapor anglesi combinadi damb es camins de hèr de Suez.

Ja en 1840 es cases que se hègen a vier directament eth genre de Canton non podien rivalizar damb aqueres que l'encargauen en Liverpool. Quinsevolh quincalhèr deth carrèr de Postas s'aprovedie d'aguest article sense vier a cuelher-lo enes dus o tres depausi que i auie en Madrid. Dempús es corrents an cambiat un aute còp, e ath cap de fòrça ans a tornat a portar Espanha, dirèctament, es òbres de King-Cheong; mès entad aquerò a calut qu'arribèsse eth gran refortiment deth comèrç dempús deth 68 e era fortalesa des capitaus des nòsti dies.

Er establiment de Gumersindo Arnaiz se vedec menaçat de falhita, pr'amor qu'es tres o quate cases qu'era sua especialitat ère coma un eretatge o transferiment dera Companhia de Filipines non podien contunhar monopolizant era telaria e es autes arts chineses. Madrid se negaue de genre a prètz mès baish qu'eth des factures de D. Bonifaci Arnaiz, e ère de besonh crubar-les de quinsevolh manèra. Entà compensar es pèrtes dera *cremason*, calie plantejar un aute negòci, cercar naui camins, e aciu siguec a on ludec es sues nautes dòts Isabel Cordero, esposa de Gumersindo,

qu'ère mès intelligenta qu'eth. Sense saber arren de geografia, comprenie que i auie un Singapore e un istme de Suez.

Endonviaue eth fenomèn comerciau, sense arténher balhar-li un nòm, e en sòrta de maudíder as anglesi, coma hège eth sòn marit, se tenguec a pensar eth milhor remèdi. Quini corrents seguirien? Eth mès mercat qu'ère eth des *nauetats*, eth dera influéncia dera fabricacion belga e francesa, per aquerò d'aquera lei des grisi deth Nòrd, invadint, conquistant e anullant eth nòste èsser colorista e novelesc. Eth vestir s'auançaue ath pensar e quan encara es vèrsi non auien estat despatriadi pera pròsa, ja era lan auie hèt brigalhs ara seda.

"Donques tiem-mos as *nauetats*", didec Isabel ath sòn marit, en campar aqueth furor de mòdes que l'entrauen ad aguesta societat e eth vam que toti es madrilenhs sentien d'èster elegants *damb seriositat*. Qu'ère, ath delà, era epòca qu'era classa mieja entraue a tot plen en exercici des sues foncions, arrambant toti es emplecs creadi peth nau sistèma politic e administratiu, crompant a tèrmes totes es pròprietats qu'auien estat dera Glèisa, en tot constituir-se en proprietària deth solèr e en usufrutuària deth presupòst, absorbint a tot darrèr es dèishes der absolutisme e deth clergat, e fondant er empèri dera levita. Plan qu'era levita ei eth simbòl; mès çò de mès interessant d'aguest empèri s'està ena manèra de vestir des senhores, origina d'energies poderoses, que dera vida privada gessen ena publica e determinen grani hètes. Es pelhòts, ai! Qui non ve en eri ua des principaus energies dera vida modèrna, dilhèu ua causa generadora de movement e de vida? Pensatz un shinhau en çò que representen, en çò que valen, ena riquesa e er engenh que consagre a produsir-les ara ciutat mès industriosa deth mon, e sense voler, era vòsta ment vos presentarà entre es plegs des teles de mòda tot eth nòste organisme mesocratic, immensa piramida qu'en sòn cimalh i a un chapèu de copa; tota era maquina politica e administratiua, eth deute public e es camins de hèr, eth presupòst e es rendes, er Estat tutelar e eth parlamentarisme socialista.

Mès Gumersindo e Isabel auien arribat un shinhau tard, pr'amor qu'es *nauetats* èren en mans de mercadèrs escarrabilhadi que sabien ja eth camin de París. Arnaiz siguec tanben aquiu; mès que non ère òme de gust e se hec a vier ues causes tant extravagantes que non aueren cap acceptacion. Era Cordero, ça que la, non se descoratjaue. Eth sòn marit començaue a empeguir-se; era *a veir clar*. Vedec qu'es costums de Madrid cambiauen rapidament, qu'aguesta orgulhosa Cort passarie en pòc de temps dera condicion de bordalat indecent ara de capitau civilizada. Pr'amor que Madrid non auie de metropòli qu'eth nòm e era vanitat ridicula. Qu'ère un *paio* damb casaca de gentilòme e era camisa estarnada e lorda. Ara fin eth

campanhard se dispausaue a èster senhor de vertat. Isabel Cordero, que s'auançaue ara sua epòca, auec era presentida dera amiada d'aigua deth Lozoya, en aqueri ostius arderosi qu'en eri er Ajuntament refrescaue e neurie es hònts deth Berro e dera Teja damb cistèrnes d'aigua trèta des potzi; en aqueri tempsi qu'es portaus èren sentines e qu'es vesins anauen d'un quarto en aute damb un topinet ena man, demanant per favor un shinhau d'aigua entà afaitar-se.

Era perspicaça hemna vedec er avier, entenec a parlar deth gran projècte de Bravo Murillo, coma d'ua causa qu'era auie sentut ena sua amna. Ara fin Madrid, ath cap de quauqui ans, aurie delavacis d'aigua distribuidi enes carrèrs e places, e aqueririe eth costum de lauar-se, aumens, era cara e es mans. Lauades aguestes parts, se lauarie dempús es autes. Aguest Madrid, qu'alavetz ère futur, se li representèc damb visions de camises netes en totes es classes, de hemnes acostumades a mudar-se cada dia, e de senhors qu'èren era madeisha netetat. D'aciu neishec era idia de dedicar era casa ath genre blanc, e arraïzada fòrtament era idia, pòc a pòc s'anèc hènt realitat. Ajudat per D. Baldomero e Arnaiz, Gumersindo comencèc a portar *batistes* plan fines d'Anglatèrra, teles fines de lin, teles d'Irlanda e teles blanques de coton, e cretones d'Alsàcia, e era casa s'anèc lheuant, non sense trabalh, deth sòn abatement enquia vier a aquerir ua prosperitat relatiua. Complement d'aguest negòci *en blanc*, sigueren era damassaria gròssa, es aucassins entà matalassi e es jòcs de taula de Courtray que venguec a èster *especialitat* dera casa, coma ac didie ua anotacion ahigida ath panèu ancian dera botiga. Es dentèles e es assemblatges mecanics vengueren mès tard, en èster tan granes es comandes d'Arnaiz, qu'ua fabrica de Soïssa trabalhaue solet entada eth. E fin finau, es crinolines autregeren ar establiment boni beneficis. Isabel Cordero, qu'auie auut era presentida deth Canau deth Lozoya, auec tanben era presentida des crinolines; qu'es francesi cridauen *Malakoff*, invencion absurda que semblaue gessuda d'un cervèth malaut de tant pensar ena direccion des glòbs.

Dera telaria e articles asiatics, sonque restauen ena casa, tàs ans 50-60, tradicions religiosament sauvades. Encara i auie bèra petita tor d'evòri, e ua bona porcion de mantèls rics, de naut prètz, enes caishes delicades. Qu'ère dilhèu Gumersindo era persona qu'en Madrid auie mès adretia entà plegar-les, pr'amor que cau saber que plegar un crespon ei un prètzhèt tan de mau hèr coma hèr era causa mès dificila deth mon. Sonque ac sabien hèr es qu'auien eth costum de manejar aqueth article, per çò que fòrça daunes, qu'en bèth balh de masques se botauen eth chal, lo manauen a londeman, damb era caisha, ena botiga de Gumersindo Arnaiz, entà qu'aguest lo pleguèsse sivans er art tradicionau, ei a díder, deishant amagada era malha

d’un peu e era franja d’un quatau, e deishar visible en quartèr superior eth diboish centrau. Tanben se sauvauen ena botiga es dus manequins vestidi de mandarins. Se pensèc en retirar-les, pr’amor qu’estauen, es praubi, un shinhau deterioradi; mès Barbarita s’i opausèc, pr’amor que deishar de verder-les aquiu hènt jòc damb era fesomia pèga e aunèsta deth senhor Ayun, ère coma s’acoguèssen a bèth un dera familha; e assegurèc que s’eth sòn frair s’entestaue en trèir-les, era se les harie a vier ena sua casa pr’amor de botar-les en minjador, hènt jòc damb es veirines.

VI.-

Aquera gran hemna, Isabel Cordero Arnaiz, dotada de totes es adreties deth traficant e de totes es estratagèmes dera patrona de govèrn, siguec agraciada ath delà, peth Cèu, damb ua feconditat prodigiosa. En 1845, quan neishec Juanito, ja n'auie auut era cinc, e seguic amainadant damb era puntualitat des vegetaus que dan frut cada an. Sus aqueri cinc ne cau apuntar dotze mès en compde; totau dètz-e-sèt jasilhes, que rebrembaue en tot associar-les a dates celèbres deth regnat d'Isabel II. "Eth mèn prumèr hilh, didie, neishec quan venguec era tropa carlista enquias pòrtes de Madrid. Era mia Jacinta neishec quan se maridèc era Reina, damb pòqui dies de diferéncia. Era mia Isabelita venguec en mon eth madeish dia qu'eth prèire Merino li fotèc era ganhiuetada a Sa Majestat, e auí a Rupertino eth dia de Sant Joan deth 58, eth madeish dia que s'inaugurèc era amiada d'aigües".

En veir era estreta casa, se l'acodie a un pensar qu'era lei d'impenetrabilitat des còssi siguec era desencusa que cuelhec era mòrt entà amendrir aqueth biblic ramat. S'es dètz-e-sèt mainatges auessen viscut, les aurie calut botar enes balcons coma as tèsti, o penjadi de gàbies de mascles de perditz. Era diftèria e era escarlatina anèren treiguent aquera cuelheta sarrada, e en 1870 non ne restaue ja que nau. Es dus prumèrs volèren pòc dempùs d'auer neishut. De quan en quan se'n morie quauqu'un, e s'esclarien es hilades. Sabi pas en quin an, se'n moric tres en un intervau de quate mesi. Es que depassèren es dètz ans, s'anauen elevant regularament.

È dit qu'èren nau. Manque senhalar que d'aguestes nau chifres, sèt corresponien ath sèxe femenin. Guardatz quina plaga l'auie queigut ath brave de Gumersindo! Qué hès damb sèt mainades? Entà sauvar-les quan siguessen granes li calie un còs d'armada. E com maridar-les ben a totes? D'a on podien gésser sèt marits bravi? Gumersindo, tostemp que se li parlaue d'aquerò, s'ac metie darrèr dera aurelha, fidant ena bona man qu'era sua hemna auie entà tot. "Veiratz, didie, se com era treirà de dejós des pèires a sèt gendres de prumèra." Mès era feconda esposa non les auie totes.Tostemp que pensaue en avier des sues hilhes se botaue trista; e sentie coma racacòrs d'auer dat ath sòn marit ua familha qu'ère un problèma economic. Quan parlaue d'aquerò damb era sua cunhada Barbarita, se planhie d'amainadar hemnes coma se siguesse era sua responsabilitat. Pendent era sua campanha prolifica, deth 38 enquiath 60, se passaue que tàs quate o cinc mesi d'auer amainadat, ja ère un aute còp prenhs. Barbarita non se cuelhie eth trabalh de demanar-l'ac, e ja ac daue coma causa hèta. "Ara, li didie, qu'auràs un gojat." E era auta, anujada, maudident era sua

feconditat, responie: “Varon o hemna, aguesti presents que deuerien èster entà tu. A tu t’aurie de dar Diu un canari de cramba cada an.”

Es beneficis der establiment que non èren escassi; mès es esposi Arnaiz non podien cridar-se rics, pr’amor que damb tant de jasilha e tant d’acogament de hilhs e aquera familha de hemnes, era casa non acabaue de florir coma calie. Encara qu’Isabel hège miracles d’apraiament e d’economia, era considerabla despena diadèra treiguie ar establiment fòrça saba. Mès jamès deishèc de complir Gumersindo es sòns compromisi comerciaus, e s’eth sòn capitau non ère gran, tanpòc auie deutes. Eth *quid* s’estaue en plaçar ben as sèt gojates, pr’amor que mentre aguesta terribla campanha de maridatges non siguesse ben coronada damb ua ludenta capitada, ena casa non i poirie auer grani estauvis.

Isabel Cordero ère, de vint ans ençà, ua hemna desmilhorada, esblancossida, deformada de figura, coma aguestes persones que semble que son en tot estropiar-se e que non an es parts deth còs en sòn vertadèr lòc. A penes se notaue qu’auie estat beròia. Es que la tractauen non podien imaginar-la-se en un estat desparièr d’aqueth que se cride interessant, pr’amor qu’eth vrentàs semblaue en era ua causa normau, coma eth color dera cara o era forma deth nas. En tau situacion e enes pòqui moments qu’auie liures, era sua activitat ère tostemp era madeisha, donques qu’enquia e tot en dia que queiguie malauta ère sus un pè, atient incansabla eth complicat govèrn d’aquera casa. Madeish actuaue ena codina qu’en escritòri, en sonque acabar de méter era enòrma padena de sopes entà sopar o eth caudèr de truhes, passaue ena botiga entà qu’eth sòn marit l’informèsse des factures que venguie de recéber o des avisi de letres. Auie compde, mès que mès, de qué es sues mainades non s’estèssen ocioses. Es mès petites e es mainatgets anauen ena escòla; es mès granes trabalhauen en gabinet dera casa, ajudant a sa mair ena revision dera ròba, o en acomodar enes còssi des varons es pèces deishades per sa pair. Bèra ua d’eres se daue traça d’alisar; solien tanben lauar ena gran pastèra dera codina, e sorgir e hèr un pedaç. Mès en aquerò que mès subergessien totes ère en art d’apraiar es sues pròpries causetes. Es dimenges, quan sa mair les treiguie de passeg, en longa procession, anauen tan ben apraiadetes que daue gust de veder-les. Quan anauen tà missa, desfilauen entre era admiracion des fidèus; pr’amor que mos cau díder qu’èren fòrça beròies. Des dues mès granes qu’èren ja hemnes, enquiara darrèra, qu’ère ua miniatureta, formauen un ramat plan interessant que cridaue era atencion per çò deth nombre e dera escala graduau des talhes. Es coneishudi que les vedien entrar, didien: “que ja ei aquiu era senhora Isabel damb er escapolon.” Era mair, pientada damb era màger simplicitat, sense cap ornament, flaccida, pigalhada e sense ja cap atractiu personau que non

siguesse era respectabilitat, ahocaue aqueres crabes, en tot amiar-les tà dauant coma es venedors de piòcs en Nadau.

E be n'èren de grani es trebucs entà gésser airosa en aqueth immens papèr! A Barbarita li hège normaument confidéncies: "Guarda, hilha, bèri mesi me veigui tant angoishada que sai pas se qué hèr. Diu me protegís, que se non… Tu non sabes se qué ei vestir a sèt hilhes. Es varons, damb es rèstes dera ròba de sa pair que jo les apraii, que van tirant. Mès es mainades…! E damb aguestes mòdes d'ara!... Vederes era pèça de merinòs blau?, donques que non siguec pro e me calec hèr-ne-me a vier dètz vergues mès. Que non te voi díder arren de çò des sabates! Sòrt qu'era que se bote un aute caucèr laguens de casa que non siguen es espardelhes de canam, ja me tie hèta ua leona. Entà aumplir-les er estomac, me defeni damb es truhes e es sopes. Aguest an è suprimit es aguisats. Ja sai qu'es emplegats repoteguen, mès que m'ei parièr. Que se'n vagen entà un aute lòc que les tracten mielhor. Vos te creir qu'un quintau de carbon despareish coma ua bohada? Me hèsqui a vier entà casa dues arròbes d'òli, e ath cap de pòcs dies… pif!, semble que se l'agen churlat es chots. L'encargui a Estupinhan dus o tres quintaus de truhes, hilha, e coma se non portèssen arren". Ena casa i auie dus taules. Ena prumèra minjauen eth principau e era sua senhora, es mainades, er emplegat mès ancian e quauque parent, coma Primitivo Cordero quan venguie entà Madrid dera sua proprietat de Toledo, a on demoraue. Ena dusau se seiguien es emplegats mens importants e es dus hilhs, qu'un d'eri hège eth sòn aprendissatge ena botiga de blondes de Segundo Cordero. Qu'ère un totau de dètz-e-sèt o dètz-e-ueit boques. Eth govèrn de tau casa, qu'aurie abatut a quinsevolh hemna, non fatigaue visiblament a Isabel. A mida qu'es mainades anauen creishent, amendrie entada era part deth trabalh materiau; mès eth repaus se compensaue damb er excès de vigilància entà susvelhar eth ramat, cada còp mès acaçat per lops e expausat a infiniti params. Es gojates non èren dolentes, mès èren joenetes, e ne Crist Pair podie evitar es nhaus peth balcon dera casa o peth hiestron que daue tath carreron de San Cristobal. Començauen a entrar ena casa cartetes, e desvolopar-se aguestes estratagèmes innocentes que son jòcs d'amor, pr'amor que non er amor vertadèr. Isabel ère tostemp damb cada uelh coma un fanau e non les deishaue de uelh ne un solet moment. Ad aguesta fatiga ruda der espionatge mairau se i amassaue eth trabalh d'exibir e airejar es mòstres de teishuts, pr'amor de veir se queiguie quauque parroquian, o un aute òme, coma marit. Qu'ère forçós *hèr conéisher er article* e aquera gran hemna, negocianta en hilhes, non auie mès remèdi que vestir-se e acodir damb eth sòn *genre* a tau o quau reünion d'amigues, donques que se non ac hège, botauen es mainades un morro que non se les podie tier. Qu'ère tanben de

besonh eth passeg es dimenges, en corporacion, es mainades ben apraiadetes damb quate pelhòts que semblaue que non n'èren, era mama plan estirada de gants, que l'empedien er usatge des dits, damb ua mangeta que li balhaue un calor excessiu enes mans, e eth sòn bon cachemir. Sense èster vielha, qu'ac semblaue.

Diu, fin finau, en tot apreciar es merits d'aquera eroïna, que non se desseparaue un solet punt deth sòn combat sociau, lancèc ua guardada de benvolença sus er ensems de mòstres e dempús lo benedic. Era prumèra gojata que se maridèc siguec era dusau, cridada Candelaria, e per çò dera vertat, non siguec guaire ludut aqueth maridatge. Qu'ère eth nòvi un bon gojat, emplegat ena camisaria dera veuda d'Aparisi. Se cridaue Pepe Samaniego e non auie mès fortuna qu'es sòns desirs de trabalhar e era sua aunestetat provada. Eth sòn cognòm se vedie fòrça enes panèus deth petit comèrç. Un oncle sòn qu'ère potecari en carrèr der Ave Maria. Auie un cosin peishonèr, un aute botiguèr de capes en carrèr dera Cruz, un aute prestamista, e es auti, madeish qu'es sòns frairs, qu'èren toti pòga causa. Pensèren prumèr es d'Arnaiz opausar-se ad aquera union; mès lèu se hèren aguest pensament: "Que non son es tempsi entà hilar prim en aquerò des marits. Mos cau cuélher tot çò que se presente, donques que son sèt entà acasar. Qu'ei pro qu'eth gojat sigue formau e trabalhador."

Dempús se maridèc era màger, cridada Benigna en memòria deth sòn pairin, er eròi de Boteros. Aguesta òc que siguec ua bona nòça. Eth nòvi ère Ramon Villuendas, hilh màger deth celèbre cambista deth carrèr de Toledo; grana casa, fortuna solida. Qu'ère ja veude damb dus mainatges, e era sua parentèla aufrie varietat chocanta per çò que hè ara riquesa. Eth sòn oncle D. Cayetano Villuendas ère maridat damb Eulalia, era fraia deth marqués de Casa-Muñoz, e auie fòrça milions; ça que la, i auie un Villuendas tabernèr e un aute qu'auie ua botigòta de percalas e baietes cridat *El Buen Gusto*. Era parentalha des Villuendas praubi damb es rics non se vedie guaire clara; mès parents, pro que n'èren, e fòrça d'eri se tractauen e se tutejauen.

Era tresau des gojates, cridada Jacinta, pesquèc marit er an a vier. E quin marit!... Mès en arribar aciu, me veigui obligat a talhar aguest hiu, e vau a racondar cèrtes causes qu'an de precedir ara nòça de Jacinta.

Estupinhan

I.-

Ena botiga d'Arnaiz, ath cant deth brescat que da tath carrèr de San Cristobal, i a actuaument tres cagires de husta corba de Viena, que succediren hè ans a un banc sense dorsièr folrat de tela impermeatibilizada nera, e aguest banc auec coma predecessor a ua arca o caisha ueda. Aquera qu'ère era sedença des immemoriaus reünions dera casa. Que non i auie botiga sense reünions, coma non i podie èster sense taulatge e sant tutelar. Qu'ère aquerò un servici suplementari qu'eth comèrç prestaue ara societat enes tempsi que non existien es casinòs, pr'amor que, encara que i auesse societats secretes e clubs e cafès mès o mens patriotics, era majoritat de ciutadans pacifiquics non i anauen, estimant-se mès blagar enes botigues. Barbarita qu'a encara reminiscéncies vagues d'aguestes reünions enes tempsi dera sua mainadesa. Venguie un fraire plan flac qu'ère eth paire Aleli; un senhor petit damb lunetes, qu'ère eth papa d'Isabel e quauqui militars e d'auti tipes que se confonien ena sua ment damb es figures des mandarins.

E non solet se parlaue d'ahèrs politiquics e dera guèrra civiu, senon de causes deth comèrç. Se'n brembe era senhora d'auer entenut quauquarren sus es prumèrs aluquets qu'arribèren en mercat, e enquia e tot d'auer-les vist. Qu'ère coma ua botelheta qu'en era se botaue er aluquet, e gessie hènt lum. Tanben entenec a parlar des prumèrs tapissi de moqueta, des prumèrs matalassi de ressòrts, e des prumèrs camins de hèr, que quauqu'un dera reünion auie vist en estrangèr, donques qu'aciu encara non i auie ne tralha d'eri. Quauquarren se didec aquiu des bilhets de Banc, qu'en Madrid non siguec papèr-monèda correnta enquia quauqui ans dempús, e que solet se tenguie alavetz entà pagaments fòrts dera banca. Era senhora Bárbara se'n brembe d'auer vist eth prumèr bilhet qu'arribèc ena botiga coma un objècte de curiosèr, e toti sigueren d'acòrd qu'ère mielhor ua onça. Eth gas siguec plan posterior ad aquerò.

Era botiga se transformaue; era reünion ère tostemp era madeisha en curs lent des ans. Uns blagaires se n'anauen e d'auti venguien. Non sabem a quina epòca exacta se referirien aguesti paragrafs desgatjats que cuelhie ath vòl Barbarita quan, ja maridada, entraue ena botiga pr'amor de repausar un shinhau, quan tornaue de passeg o de crompes. "Be ne son de beròis es qu'anauen aguest maitin en *tresau de fusilhèrs* damb es sòns pompons naui!"… "Eth Duc a anat tà missa, aué, enes Calatravas. Anaue damb Linaje e damb San Miguel"…

"Sabetz, vos, Estupinhan, çò que diden ara? Donques diden qu'es anglesi sagen de bastir vaishèths de hèr."

Eth cridat Estupinhan deuie èster indispensable enes reünions de botigues, pr'amor que quan non anaue ena d'Arnaiz, tot qu'ère preguntar: "E Plácido, com li va?" Quan entraue lo recebien damb exclamacions d'alegria, pr'amor que damb era sua soleta preséncia animaue era convèrsa. En 1871 coneishí ad aguest òme, que basaue era sua vanitat *en auer vist tota era istòria d'Espanha* en present sègle. Qu'auie vengut en mon en 1803 e se cridaue frair de data de Mesonero Romanos, per çò d'auer neishut, coma aguest, eth dètz-e-nau de junhsèga deth mentat an. Ua soleta frasa sua demostrarà eth sòn immens saber en aguesta istòria viua que s'apren damb es uelhs: "Vedí a José I coma vos veigui a vos ara." E semblaue que se lecaue de gust quan li preguntauen: "Vedec vosté ath Duc d'Angulema, a lord Wellington?..." "Plan que òc". Era sua responsa qu'ère tostemp era madeisha: "Coma vos veigui a vos ara". Enquia e tot arribaue a embestiar-se quan se l'interrogaue en ton dubitatiu. "Que se vedí entrar a Maria Cristina!... Tè, qu'aquerò ei d'ager…" Entà completar era sua erudicion oculara, parlaue der aspècte que presentaue Madrid eth 1èr de seteme de 1840, coma se siguesse causa dera setmana passada. Qu'auie vist morir a Canterac; executar a Merino, "arren mès que sus eth pròpri cadafalc" per çò d'èster, eth, frair dera Paz y Caridad; auie vist aucir a Chico…, precisament veder-lo non, mès qu'auie entenut es trets, en trapar-se en carrèr des Velas; auie vist a Fernando VII eth 7 de junhsèga quan gessec en balcon tà díder as milicians que *pataquegèssen* as dera Garnison; auie vist a Rodil e ath sergent Garcia arengant de un aute balcon estant, er an 36; auie vist a O'Donnell e a Espartero abraçant-se, a Espartero solet saludant ath pòble, a O'Donnell solet, tot aquerò en un balcon, e fin finau, en un balcon auie vist tanben, non hège guaire, a un aute personatge dident a crits que s'auien acabat es reis. Era istòria qu'Estupinhan sabie qu'ère escrita enes balcons.

Era biografia mercantila d'aguest òme qu'ei tan curiosa coma simpla. Ère plan joen quan entrèc d'emplegat mendre ena casa d'Arnaiz, e aquiu servic pendent fòrça ans, tostemp ben vist der emplegat principau pera sua aunestetat depurada e eth plan gran interès que guardaue tot çò que tanhie ar establiment. A maugrat de taus qualitats, Estupinhan non ère un bon emplegat. Quan servie entretenguie massa as clients, e se lo manauen entà un encargue o comission ena Doana, s'estaue tant a tornar, que fòrça còps se pensèc D. Bonifacio que se l'auien hèt a vier presoèr. Era singularitat de qué, en tot auer Plácido aguestes traces, non podessen es patrons dera botiga deishar-lo de costat, s'explique pera confiança cèga qu'inspiraue, donques qu'en tot tier compde dera botiga e dera caisha, ja podien Arnaiz e era sua familha botar-se a dormir. Qu'ère tan grana era sua fidelitat coma era sua umilitat, pr'amor que ja lo podien repotegar e dider-li tot çò que

volessen que non s'anujaue. Plan per aquerò sentec fòrça Arnaiz qu'Estupinhan deishèsse era casa en 1837, quan s'entestèc en establir-se damb es sòs d'un petit eretatge. Eth sòn principau, que lo coneishie ben, hège lugubres profecies sus er avier comerciau de Plácido, en tot trabalhar peth sòn compde.

Que se pensaue que l'anarie fòrça ben ena botiga de baietes e pelhòts deth Reino qu'establic ena Plaza Mayor, ath costat dera hornaria. Non botèc cap dependent, pr'amor qu'era petitesa deth negòci non l'ac permetie, mès era sua reünion siguec era mès animada e blagaira de tot eth barri. E vaquí eth secret de çò de pòc que balhèc er establiment e era justificacion des previsions de D. Bonifacio. Estupinhan qu'auie un vici ereditari e cronic, que contra eth èren impotentes totes es autes energies dera sua amna; vici tan dominador e terrible coma mès inofensiu semblaue. Que non ère era beuenda, non ère er amor, ne eth jòc ne eth luxe; qu'ère era convèrsa. Per ua estona de blagar ère Estupinhan capable de deishar que se hessen a vier es dimònis eth mielhor negòci deth mon. S'eth se calaue en hiu dera convèrsa damb talents, ja podie quèir eth cèu entà baish, abans li talharien era lengua qu'eth hiu dera convèrsa. Ena sua botiga venguien es blagaires mès frenetics, donques qu'eth vici cride ath vici. S'en çò de milhor dera charrada entraue bèth un a crompar, Estupinhan li botaue era cara que se bote as que vien a dar còps de sabre. S'eth genre demanat ère sus eth taulèr, lo mostraue damb gest rapid, desirant que s'acabèsse lèu era interrupcion; mès s'ère naut de tot dera estatgèra, lançaue entà naut ua guardada de fatiga, coma aqueth que li demane a Diu paciéncia, dident: "Baieta auriòla? Guardatz-la vos. Que me semble qu'ei estreta entà çò que voletz." D'auti còps dobtaue o hège veir que dobtaue s'auie aquerò que li demanauen. "Casquetes de mainatge? Les voletz vos de visèra de tela impermeabla?... Me pensi que n'è quauques ues, mès que son d'aguestes que ja non se tien…"

S'ère en tot hèr ath *tute* o ath *mus*, solets jòcs que sabie e qu'en eri n'ère mèstre, abans s'en.honsaue eth mon que hèr enlà, eth, era sua atencion as cartes. Qu'ère tan fòrt eth vam de blagar e de tracte sociau, l'ac demanaue eth còs e era amna damb tau veeméncia, que se non venguien blagaires ena botiga e non podie tier eth vam deth vici, clauaue era pòrta, se metie era clau ena pòcha e se n'anaue entà ua auta botiga ara cèrca d'aqueth licor charraire que damb eth s'embriagaue. Tà Nadau, quan se començauen a montar es taulatges dera Plaça, eth praube botiguèr non auie fòrça entà estar-se laguens d'aquera crambòta escura. Eth son dera votz umana, era lum e eth rumor deth carrèr l'èren tan de besonh entara sua existéncia coma n'ère er aire. Barraue, e se n'anaue a balhar convèrsa as hemnes des taulatges. Les coneishie a totes, e s'en sabie de çò qu'anauen a véner e de

guaire se passaue ena familha de cada ua d'eres. Pertanhie, donc, Estupinhan, ad aquera raça de botiguèrs, que d'era ne rèsten ja pòqui exemplars, qu'eth sòn papèr en mon comerciau semble èster eth padegament des maus costadi pes excèssi dera ofèrta impertinenta, e descoratjar ath consumidor dera mausana inclinacion a despéner sòs. "D. Plácido, auetz pana blua"? "Pana blua!", e qui te bote a tu en aguesti luxes? Plan que n'è; mès qu'ei massa cara entà tu." "Mostratz-la-me… e a veir se m'ac apraiatz un shinhau…" Alavetz hège er òme un gran esfòrç, coma qui sacrifique eth déuer as sòns sentiments e gusti mès estimadi, e baishaue era pèça de tela". "Vaquí era pana. Se non l'as de crompar, se tot ei talents de mòler, entà qué la vòs veir? Te penses que jo non è arren a hèr?" "Qu'ei aquerò, aguestes hemnes maregen a Crist. Que i a ua auta classa, òc, senhora. La crompes o non? A vint-e-dus reiaus, ne un quart mens." "Mès deishatz-me-la veir… Vai, quin òme! pensatz que me la vau a minjar?"… "A vint-e-dus reialets" "Tè, que vos hèsque a vier eth diable!" "Que te hèsque a vier a tu, mala sirventa, contestataira, mala pèça…"

Qu'ère plan fin damb es senhores de naut *standing*. Era sua afabilitat auie tons coma aguest: "Ròba de desenh? Plan que n'è. Vedetz era pèça aquiu naut? Mès, me semble, senhora, que non ei çò que cercatz… vai, me semble. Non ei que me volga calar… Ara s'estile era ròba ralhadeta: d'aquerò non n'è. Ne demori ua comanda entath mes a vier. Ager vedí as mainades damb eth senhor D. Candido. Vai, que ja son creishudetes. E com li va ath senhor màger? Non l'è vist dès qu'anàuem amassa ena vòuta de San Ginés!..." Damb aguesta manèra de véner, as quate ans de comèrç se podien compdar es persones qu'ath cap dera setmana passauen eth lumedan dera botiga. Ath cap de sies ans non entrauen aquiu ne es mosques. Estupinhan daurie toti es maitins, escampaue e adaiguaue eth trepader, se botaue es manges verdes e se seiguie darrèr deth taulèr a liéger eth *Diario de Avisos*. Pòc a pòc anauen arribant es amics, aqueri frairs dera sua amna, qu'ena solitud que Plácido se trapaue li semblauen quauquarren atau coma ua paloma dera arca, pr'amor que li hègen a vier en bèc quauquarren mès qu'ua arrama d'olivèr, li hègen a vier era paraula, eth plan saborós frut e era flor dera vida, er alcoòl dera amna, que damb eth peishie eth sòn vici… Se passaue tot eth dia racondant anecdòtes, comentant eveniments politics, tractant de tu a Mendizabal, a Calatrava, a Maria Cristina e ath madeish Diu, diboishant damb eth dit plans de campanha sus eth taulèr en forma d'extravagantes linhes tactiques; demostrant qu'Espartero auie d'anar de besonh per aciu e Villarreal per aquiu; referint tanben eveniments deth comèrç, arribades de tau o quau genre; istorietes de Glèisa e de milícia e de hemnes e dera cort, amassa damb tot aquerò que què jos eth domèni dera petòfia umana. A tot aquerò eth calaish des sòs non se daurie ne un solet

còp, e ara verga de mesurar, negada en placida quietud, li mancaue pòc entà reverdir e possar flors coma era verga de Sant Jusèp. E coma se passauen mesi e mesi sense que se renauisse eth genre, e aquiu non i auie senon encastres e vielheses, eth patac siguec gròs e sobte. Un dia l'embarguèren tot, e Estupinhan gessec dera botiga damb tanta pena coma dignitat.

II.-

Aqueth gran filosòf non s'autregèc ara desesperacion. Es sòns amics lo vederen tranquil e resignat. En sòn aspècte e ena tranquillitat deth sòn ròstre i auie quauquarren de Socrates, en admèter que Socrates siguesse un òme prèst a estar-se sèt ores seguides damb era paraula ena boca. Plácido qu'auie sauvat er aunor, qu'ère çò d'important, pagant religiosament a toti damb es existéncies. S'auie demorat damb çò qu'amiaue ath dessús e sense ua soleta taca. Non sauvèc mès mòble qu'era verga de mesurar. Li calie, donc, cercar bèra manèra de guanhar-se era vida. A qué se tierie? En quina branca deth comèrç emplegarie es sues granes qualitats? En tot anar pensant en aquerò, venguec a desnishar qu'ath miei dera sua grana praubetat sauvaue un capitau que solide l'envejarien molti: es sues relacions. Coneishie a guairi magazinèrs e botiguèrs i auie en Madrid; qu'auie totes es pòrtes dubèrtes, e pertot li botauen bona cara per çò dera sua aunestetat, es sues bones manères e mès que mès per aquera benedida retorica que Diu l'auie dat. Es sues relacions e aguesta aptitud li suggeriren, donc, era idia de tier-se a representant de genres. D. Baldomero Santa Cruz, eth gròs Arnaiz, Bringas, Moreno, Labiano e d'auti magazinèrs de teles, pelhòts e nauetats, li dauen pèces pr'amor que les anèsse mostrant de botiga en botiga. Guanhaue eth dus per cent de comission de çò que venie. Santa Mair de Diu!, quina vida mès deliciosa e qué ben hec en cuelher-la, donques que causa mès avienta damb eth sòn temperament non se podie imaginar. Aqueth córrer seguit, aqueth entrar per diuèrses pòrtes, aqueth saludar en carrèr a cinquanta persones e preguntar-les pera sua familha, qu'ère era sua vida, e tot çò d'autú qu'ère era mòrt. Plácido non auie neishut entath croton d'ua botiga. Eth sòn element ère eth carrèr, er aire liure, era discussion, era contractacion, er encargue, es va-e-veni, preguntar, qüestionar, passant galhardament dera seriositat entara trufaria. Que i auie maitins que se botaue ena espatla tot eth carrèr de Toledo de punta a punta, e era Concepción Jerónima, Atocha e Carretas.

Atau se passèren quauqui ans. Coma qu'es sòns besonhs èren plan bracs, pr'amor que non auie familha tà mantier ne cap aute vici coma non siguesse eth de despéner saliuèra, l'ère pro entà víuer çò que li dauen es comissions. Ath delà, fòrça comerçants rics lo protegien. Un, dilhèu, li regalaue ua capa; un aute un vestit; aqueth un chapèu o ben aliments e lecaries. Familhes de mès categoria deth comèrç lo seiguien ena sua taula, non solet per amistat senon per egoïsme, donques qu'ère un divertiment entener-li condar tan diuèrses causes damb aquera exactitud pintoresca e aqueth suenh de detalhs qu'encantaue. Era sua entretenguda parlòta auie dues caracteristiques principaus: que jamès se declaraue ignorant de quauqua causa, e que jamès parlèc mau d'arrés. Se dilhèu s'entenie bèth

còp ua paraula ofensiua, qu'ère contra era Doana; sense individualizar es sues acusacions.

Pr'amor que Estupinhan, ath delà de representant, ère contrabandèr. Es pèces de Hamburgo de 26 hius que passèc peth pòrt de Gilimon, en tot servir-se d'engenhoses traces, que non son entà racondar-les. Que non n'auie un aute coma eth entà trauessar de nets cèrts carrèrs damb ua bonha jos era capa, en tot hèr veir qu'ère un mendicant damb un mainatge en braça. Degun coma eth possedie er art d'esguitlar un duro ena man der emplegat fiscau, en moments de perilh, e s'entenie tan ben damb eri entad aguestes causes, qu'es principaus cases acodien ada eth entà desligar es sòns embolhs damb eth Tesoro Público. Que non i a manèra d'escríuer en Decalòg es delictes fiscaus. Era morau deth pòble se rebellaue, mès alavetz qu'ara, de considerar es fraudaries ath Tesoro Público coma vertadèrs pecats, e cossent damb aguest critèri, Estupinhan, non sentie tarrabastalh ena sua consciéncia quan botaue un finau erós a bèra ua d'aqueres causes. Segontes eth, çò qu'eth Tesoro Público cride sòn non ei sòn, senon dera nacion, ei a díder, de Juan Particular e enganhar ath Tesoro Público ei entornar a Juan Particular çò que li pertanh. Aguesta idia, tenguda peth pòble damb turbulenta fe, qu'a auut tanben es sòns eròis e es sòns martirs. Plácido la professaue damb non mens afogadura que quinsevolh cavalièr andalús, sonque qu'ère d'infantaria, e ath delà non li treiguie era vida ad arrés. Era sua consciéncia, estropada en orribles bromes per çò que tanh ath fisc, se mostraue blossa e luminosa en aquerò que tanhie ara proprietat privada. Qu'ère un òme qu'abans de despéner un sò que non siguesse sòn, s'aurie estat carat pendent un mes.

Barbarita l'estimaue fòrça. Que l'auie vist ena sua casa dès qu'auie era gràcia de veir e apreciar es causes; coneishie ben, per çò dera opinion de sa pair e per experiéncia pròpria, es excellentes qualitats e leiautat deth blagaire. En èster mainada, Estupinhan l'amiaue ena escòla dera cantoada deth carrèr Imperial, e tà Nadau anaue damb eth tà veir es grípies e es lòcs dera plaça de Santa Cruz. Quan D. Bonifacio Arnaiz emmalautic entà morir-se, Plácido non se desseparèc d'eth, ne malaut ne defuntat, enquia que lo deishèc ena sepultura. En totes es penes e alegries dera casa ère tostemp eth participant mès sincèr. Era sua posicion ath cant de tan nòbla familha ère entre amistat e servitud, pr'amor que se Barbarita lo seiguie ena sua taula fòrça dies, era magèr part der an lo tenguie entà encargues e comissions qu'eth sabie desvolopar damb grana exactitud. Ja anaue ena plaça dera Cebada ara cèrca de quauqua ortalécia doriua, ja ena Cava Baja pr'amor d'entener-se damb es ordinaris que se hègen a vier encargues, o ben entà Maravillas, a on demorauen era alisaira e era dentelièra dera casa. Tau ascendent auie era senhora de Santa Cruz sus aquera amna simpla e

damb fe tan cèga la respectaue e l'aubedie eth, que se Barbarita l'auesse dit: "Plácido, hètz-me eth favor de lançar-te peth balcon en carrèr", eth malerós non aurie trantalhat un solet moment entà hè'c.

Damb eth temps, e quan ja Estupinhan anaue tà vielh e non hège corratatge ne contraband, se tenguec ena casa de Santa Cruz a un cargue plan delicat. Coma qu'ère persona de tanta confiança e tan cègament adicte ara familha, Barbarita li fidaue a Juanito entà que l'amièsse entath collègi de Massarnau e l'entornèsse tà casa, o l'amièsse a passejar es dimenges e dies de hèsta. Que n'ère tan segura era mama dera vigilància de Plácido coma era de sa pair, e pro sabie que s'aurie deishat aucir mil còps abans de consentir que quauquarrés toquèsse ath *Delfin* (atau lo solie cridar) era punta deth peu. Que ja ère aguest un poret damb es vams d'òme quan Estupinhan l'amiaue enes *toros*, en tot iniciar-lo enes mistèris der art, que se vantaue d'enténer coma bon madrilenh. Eth mainatge e eth vielh s'afogauen madeish en barbar e pintoresc espectacle, e ara gessuda Plácido li condaue es sues hètes tauromaquiques, pr'amor que tanben, aquiu ena joenessa, auie hèt es sues fintes e es sòns passi de muleta, e auie un vestit complèt damb lustrines, e torejaue vedèths damb adretia, sense desbrembar cap règla… Coma que Juanito li mostraue es sòns desirs de veir eth vestit, Plácido li responec que hège fòrça ans era sua fraia, era sartressa (que Diu l'age en cèu) l'auie convertit en tunica d'un Nazareno, qu'ei ena glèisa de Daganzo de Abajo.

Dehòra de blagar, Estupinhan non auie cap vici, ne s'amassèc jamès damb persones ordinàries e de baisha classa. Un solet còp ena sua vida li calec veder-se damb gent de mala casta, per çò d'ues batialhes d'un mainatge nebot sòn, qu'ère maridat damb ua trichaira. Alavetz l'arribèc un hèt desagradiu que d'eth se'n brembèc e avergonhèc tota era sua vida; e siguec qu'eth coquin deth nebodet, cossent damb es sòns amigòts. artenhec embriagar-lo, en tot dar-li damb enganhes un Chinchon capable de marejar a ua pèira. Que siguec ua peta estupida, era prumèra e era darrèra dera sua vida; e eth rebrembe dera degradacion d'aquera net l'entristie tostemp qu'acodie ena sua memòria. Infames, enganhar atau ad aqueth qu'ère era sobrietat madeisha! Li heren a béuer damb enganha aqueres abominables copes, e dempús non trantalhèren d'escarnir-lo damb tanta crudeutat coma grossièretat. Li demanèren que cantèsse era Pitita, e i a motius entà pensar que la cantèc, encara qu'eth ac remís en redon. Ath miei deth desconcèrt des sòns sentits, se n'encuedèc der estat que l'auien botat, e eth bon sen li suggeric era idia dera hujuda. Se n'anèc dehòra deth locau en pensar qu'er aire dera net l'esclaririe eth cap; mès, encara que sentec bèth aleujament, es sues facultats e sentits seguien estacadi as mès colossaus errors. En arribar ena cantoada dera Cava de San Miguel, vedec ath vigilant de nets; milhor

dit, çò que vedec siguec eth fanau deth vigilant, que caminaue entara cantoada deth carrèr de Cuchilleros. Se pensèc qu'ère eth Viatic, e ajulhant-se e descaperant-se, sivans eth sòn costum, preguèc ua cuerta oracion e didec: "que Diu li balhe çò de milhor que li convengue." Es arradilhades des sòns grossièrs trufaires, que l'auien seguit, l'entornèren ena realitat, e coneishut eth sòn error, se calèc ara prèssa ena sua casa, qu'ère a dus passi. Dormic, e londeman coma s'arren. Encara que sentie un racacòr plan viu que pendent bèth temps lo hège alendar e demorar cogitós. Arren aclapaue tant ath sòn aunèst còr coma era idia de qué Barbarita s'en sabèsse d'aquera contrarietat deth Viatic. Erosament, o non se'n sabec, o se s'en sabec non se dèc jamès per assabentada.

III.-

Quan coneishí personaument ad aguest insigne hilh de Madrid, qu'ère ja ath ras des seishanta ans; mès que les amiaue pro ben. Qu'ere d'estatura mens que mejana, grasset e un shinhau inclinat entà dauant. Es que volguen conéisher eth sòn ròstre, que guarden ath de Rossini, ja vielh, tau que mo l'an transmetut es estampes e fotografies deth gran musician, e poiràn díder qu'an ath sòn dauant ath divin Estupinhan. Era forma deth cap, er arridolet, eth perfil mès que mès, eth nas corbat, era boca en.honsada, es uelhs picaresqui, qu'èren eth reflèx fidèu d'aquera beresa un shinhau burlesca, que damb era accentuacion des linhes ena vielhesa s'apressaue quauquarren ara imatge deth mariòta. Era edat l'anaue autrejant ath perfil de Estupinhan un cèrt parentat damb es des parroquets.

Enes darrèri tempsi, deth 70 endauant, vestie damb ua cèrta originalitat, non precisaments per misèria, donques qu'es de Santa Cruz se n'encuedauen de qué non li manquèsse arren, senon per esperit de tradicion, e per repugnància d'introdusir nauetats en sòn armari. Usaue un chapèu camús, de copa plan baisha e damb es ales planes, que pertanhie a ua epòca que s'auie esfaçat ja dera memòria des chapèus, e ua capa de tela verda, que non li queiguie des espatles senon en çò que va de junhsèga a seteme. Auie plan pòc de peu, lèu se poirie díder que cap; mès que non tenguie perruca. Entà desliurar ara sua testa des corrents hereds dera glèisa, amiaue ena pòcha ua gòrra nera, e se la calaue en entrar. Qu'ère gran maitiaire, e peth maitin damb era fresca se n'anaue tà Santa Cruz, dempús tà San Tomás e fin finau tà San Ginés. Dempús d'assistir a diuèrses misses en cadua d'aguestes glèises, calada era gòrra enquias aurelhes, e de hèr ua charradeta damb beati o sacristans, anaue de capèra en capèra pregant diuèrses oracions. En dider-se adiu, saludaue damb era man as imatges, coma se salude a un amic qu'ei en balcon, e dempús cuelhie era aigua senhada, se treiguie era gòrra, e de cap ath carrèr.

En 1869, quan esbaucèren era glèisa de Santa Cruz, Estupinhan passèc fòrça maus estones.

Ne er audèth que destrusissen en sòn nin, ne er òme que hèn enlà dera casa que neishec, boten era cara mès aclapada qu'era que botaue eth, en veir quèir entre bromes de povàs es bocins de reblatges. Per çò d'èster òme non ploraue. Barbarita, que s'auie educat ara ombra dera venerabla tor, se non ploraue en veir tan sacrilèg espectacle ère pr'amor qu'ère enventida, e era ira non li permetie vessar lèrmes. Ne tanpòc endonviaue explicar-se se per qué eth sòn marit didie que D. Nicolás Rivero ère ua gran persona. Quan despareishec eth temple, quan siguec aplanat eth solèr, e damb eth temps se bastic ua casa en sagrat lòc, Estupinhan non s'autregèc a cap

partit. Que non ere des caractèrs cambiants qu'arreconeishen es hèts consumadi. Entada eth era glèisa ère tostemp aquiu, e cada còp qu'aguest òme passaue per dauant deth punt que corresponie ath lumedan dera pòrta, se senhaue e se treiguie eth chapèu.

Qu'ère Plácido frair dera Paz y Caridad, confraria qu'eth sòn domicili siguec ena esbauçada parròquia. Anaue, donc, a ajudar as condemnats a mòrt ena capèra e a dar-les convèrsa ena ora terribla, en parlar-les de çò de pèga qu'ei era vida, de çò de bon qu'ei Diu e dera erosa manèra que serien aquiu ena glòria. Qué serie des praubets condemnats a mòrt se non auessen qui les balhèsse un shinhau de siròp de bèc abans d'autrejar eth sòn còth ath borrèu!

Tàs dètz deth maitin acabaue Estupinhan invariablament çò que poiríem díder era sua jornada religiosa. Passada aguesta ora, despareishie deth sòn ròstre rossinian era seriositat tetrica qu'auie ena glèisa, e tornaue a èster er òme afable, blagaire e divertit des reünions de botiga. Esdejoaue ena casa des Santa Cruz o ena de Villanueva o ena d'Arnaiz, e se Barbarita non auie arren entà manar-li, començaue eth sòn trabalh entà *deféner eth cede*, pr'amor que tostemp hège eth papèr d'aqueth que trabalhe coma un nere. Era sua afectada ocupacion en aquera epòca qu'ère eth corratatge de dependents, e simulaue que les plaçaue mejançant ua retribucion. Que hège quauquarren, plan, mès ère en ua grana part pura enganha; e quan li demanauen s'anauen ben es negòcis, responie en ton deth comerçant ladin que non vò deishar veir es sòns boni ganhs: "Òme, mos vam defenent; non me posqui plànher… Aguest mes è plaçat aumens trenta gojats… se non ei qu'agen estat quaranta…"

Demoraue Plácido ena Cava de San Miguel. Era sua casa qu'ère ua des que formauen eth costat occidentau dera Plaza Mayor, e coma era basa d'eres ei plan mès baisha qu'eth solèr dera Plaza, an ua nautada imponenta e un contrafòrt formidable, a manèra d'ua fortalesa. Er estatge que demoraue qu'ère quatau pera Plaza e setau pera Cava. Que non i a en Madrid nautades mès granes, e entà vencer-les li calie avalar cent vint gradons, *toti de pèira*, coma didie Plácido capinaut, en non poder avalorar ua auta causa en sòn domicili. Er èster *toti de pèira*, des dera Cava enquias humaraus, da as escales d'aqueres cases un aspècte lugubre e monumentau, coma de castèth de legendes, e Estupinhan non podie desbrembar aguesta circonstància que lo hège interessant de bèra manèra, donques que non ei madeish pujar ena sua casa per ua escala coma es der Escorial, que pujar per vils gradons de pau, coma toti.

Er orgulh de trepar per aqueres rosigades pèires granitiques non excludie çò de fatigant deth camin, per çò qu'eth mèn amic sabec espleitar es sues

bones relacions entà escuerçar-lo. Eth patron d'ua sabataria dera Plaza, cridat Dámaso Trujillo, li permetie passar pera sua botiga, qu'eth sòn pannèu ère *El ramo de azucenas.* Qu'auie pòrta entara escala dera Cava, e tient aguesta pòrta Plácido s'estauviaue trenta gradons.

Eth domicili deth blagaire qu'ère un mistèri entà toti, pr'amor que jamès arrés auie vengut a veder-lo, pera simpla rason de qué Plácido non ère ena sua casa senon quan dormie. Jamès auie auut cap malautia que l'empedisse gésser pendent eth dia. Ère er òme mès san deth mon. Mès era vielhessa non podie enganhar-se, e un dia de deseme deth 69 siguec notada era manca deth gran òme enes cercles a on solie vier. Lèu correc era votz de qué ère malaut, e guairi lo coneishien senteren fòrça interès per eth. Molti emplegats de botigues se calèren per aqueri gradons de pèira ara cèrca de notícies deth simpatic malaut, que patie un rèuma agudent ena cama dreta. Barbarita li hec a vier de seguit ath sòn mètge, e non satisfèta damb aquerò, manèc a Juanito qu'anèsse a tier-li ua visita, çò qu'eth *Delfin* hec de bon voler.

E ges a lúder aciu aquera visita deth *Delfin* ar ancian servidor e amic dera sua casa, pr'amor que se Juanito Santa Cruz non auesse hèt aquera visita, aguesta istòria non s'aurie escrit. Se n'aurie escrit ua auta, plan, pr'amor que per on que sigue qu'er òme vage amie damb eth era sua novèla; mès aguesta non.

IV.-

Juanito arreconeishec eth numèro 11 ena pòrta d'ua botiga d'audèths e ueus. Per aquiu s'auie d'entrar, plan que òc, caushigant plumes e estronhant clòsques. Preguntèc as dues hemnes que desplumauen garies e porics, e li responeren, senhalant un paravent, qu'aquera ère era entrada dera escala der 11. Portau e botiga qu'èren ua madeisha causa en aqueth edifici caracteristic deth Madrid primitiu. Comprenec Juanito eth perqué amiaue, fòrça còps, Estupinhan, pegades as bòtes, plumes de diuèrsi audèths. Que les cuelhie en gésser, coma l'auie arribat ada eth, per mès compde qu'auec d'evitar es lòcs que i auie plumes e quauquarren de sang. Que hège dò veir es anatomies d'aqueri praubi animaus, qu'a penes desplumadi èren penjadi peth cap, sauvant era coa coma un sarcasme deth sòn miserable destin. Ara quèrra dera entrada vedec eth *Delfin* calaishi plei de ueus, apilament d'aqueth comèrç. Era voracitat der òme non a limits, e sacrifique ath sòn apetís non sonque es presentes senon es futures generacions de garies. Ara dreta, ena prolongacion d'aqueth corrau tenebrós, un sicari tacat de sang balhaue còps de baston as audèths. Retortilhaue es còthi damb aquera adretia e forma que da eth costum, e a penes soltaue ua victima e l'autrejaue agonizanta as desplumadores, ne cuelhie ua auta pr'amor de hèr-li era madeisha amorassa. I auie gabiòles enòrmes pertot, plies de porics e poths, que deishauen veir eth cap ròi per entre es lates, assedegadi e fatigadi, entà alendar un shinhau d'aire, e enquia e tot aquiu es malerosi presoèrs se fotien picades per aquerò de qué *se tu treigueres mès bèc que jo… òc ara sò jo que li cau trèir eth còth.*

En tot auer campat aguest espectacle tan pòc agradiu, era flaira de corrau qu'aquiu se sentie, e eth bronit d'ales, picades e clocades de tanta victima, Juanito comencèc a pujar es famosi gradons de granit, neri ja e rosigadi. Plan que òc, semblaue era pujada a un castèth o a ua preson der Estat. Eth parament ère de fabrica caperada de ges e aguest de linhes e inscripcions grossières o pègues. Pera part mès pròcha ath carrèr, fòrts brescats de hèr completauen er aspècte feudau der edifici. En passar peth costat d'ua pòrta des crambes der entresòl, Juanito la vedec dubèrta e, coma ei naturau, guardèc entath laguens, pr'amor que toti es accidents d'aqueth recinte desvelhauen ath mès poder eth sòn curiosèr. Se pensèc non veir arren e vedec quauquarren que de pic l'impressionèc, ua hemna beròia, joena, nauta… Semblaue èster ara demora, ahiscada d'un curiosèr semblable ath de Santa Cruz, desirant saber qui diables pujaue ad aqueres ores per aquera retortilhada escala. Era gojata amiaue un mocador blu clar sus eth cap, e un chal sus es espatles, e en moment de veir ath *Delfin*, se holèc damb eth, ei a díder, que hec aqueth caracteristic arquejament de braci e quilhament d'espatles que damb eth es madrilenhes deth pòble s'amorassen laguens

deth chal, movement que les balhe ua cèrta retirada a ua garia que hole eth sòn plumatge e se uede entà tornar de nauèth ath sòn volum naturau.

Juanito que non pecaue de cuert, e en veir ara gojata e observar çò de beròia qu'ère e çò de ben cauçada qu'anaue, li vengueren talents de cuélher confiança damb era.

- Demore aciu, li preguntèc, eth senhor Estupinhan?

- D. Plácido?... en çò de mès naut de tot, responec era joena, hènt quauqui passi entà dehòra.

E Juanito pensèc: "Tu gesses entà que te veiga eth pè. Bona bòta"… E pensant aquerò, se n'encuedèc de qué era gojata treiguie deth chal ua man damb gant ròi e se la hège a vier ena boca. Era confiança li desbordaue deth pièch deth joen Santa Cruz, e non podec mens de díder:

- Qué minge vostè, creatura?

- Non ac ve vostè?, repliquèc en tot mostrar-l'ac. Un ueu.

- Un ueu cru! Damb fòrça gràcia era gojata se hec a vier de nauèth eth ueu trincat e shurlèc ua auta glopada.

- Sabi pas se com pòt vosté minjar-se aguestes baues crues, didec Santa Cruz, non trapant ua milhor manèra d'entamenar era convèrsa.

- Milhor que fregides. Ne vò vosté?, repliquèc era en tot aufrir-li ath *Delfin* çò que restaue ena clòsca.

Entre es dits dera gojata s'esguitlauen aqueres baues gelatinoses e transparentes. Qu'auec Juanito temptacions d'acceptar era aufèrta; mès non; li repugnauen es ueus crus.

- Non, gràcies. Era alavetz acabèc de shurlar-lo, e lancèc era clòsca, que se fotèc contra era paret deth tram inferior. Se netejaue es dits damb eth mocador, e Juanito pensaue com contunharie era convèrsa, quan sonèc en embaish ua votz terribla que didec: Fortunataaaa! Alavetz era gojata s'inclinèc ena parabanda e deishèc anar un *ja vau* damb un crit tan penetrant que Juanito credec que se l'estarnaue eth timpan. Eth *ja*, mès que mès, sonèc coma era vibracion agudenta de ua huelha de hèr quan s'esguitle sus ua auta. E en deishar anar aqueth son, digne cant de tau audèth, era gojata se lancèc ath mès córrer escales enjós, e semblaue rodar per eres. Juanito la vedec desparéisher, entenie eth bronit dera sua ròba foetejant es gradons de pèira e credec que s'aucie. Tot demorèc fin finau en silenci, e de nauèth entamenèc eth joen era sua pujada penibla. Ena escala non tornèc a trapar ad arrés mès, ne ua soleta mosca, ne entenec mès bronit qu'eth des sòns pròpris passi.

Quan Estupinhan lo vedec entrar sentec tanta alegria, que siguec a mand de meter-se ben de seguit pera soleta vertut dera alegria. Que non ère, eth blagaire, en lhet, senon en un fautulh, pr'amor qu'eth lhet lo shordaue, e era mitat inferiora deth sòn còs non se vedie pr'amor qu'ère estropat coma es mòmies en hlaçades e liròts diferents. Curbie eth sòn cap, aurelhes includides, era gòrra nera de tela que tenguie laguens dera glèisa. Mès qu'es dolors reumatics, çò que shordaue ath malaut ère eth non poder parlar damb arrés, pr'amor qu'era hemna que lo mestraue, ua tau senhora Brigida, patrona o majordòma, ère plan maugraciosa e de pòques paraules. Que non auie Estupinhan cap libre, donques que non n'auie de besonh entà instruir-se. Era sua bibliotèca ère era societat e es sòns tèxtes es paraules caudes des viui. Era sua sciéncia ère era sua fe religiosa, e ne entà pregar li calie breviaris ne florilègis, pr'amor que totes es oracions se les sabie de memòria. Çò d'imprimit qu'ère entada eth musica, chimarratges que non servissen entad arren. Un des òmes que mens admiraue Plácido ère Guttemberg. Mès er engüeg dera sua malautia li hec desirar era companhia de quauqu'un d'aguesti blagaires muts que cridam libres. Cerque entà aciu e entà aquiu delà e non trape cap causa imprimida. Fin finau, ena polsosa arca trapèc era senhora Brigida un libròt pertanhent a un exclaustrat que demorèc en aquera madeisha casa tàs ans 40. Lo dauric Estupinhan damb respècte, e qué ère? Eth volum onzau deth *Boletin Eclesiastico de la Diócesis de Lugo*. Se calèc, donc, en aquerò, donques que non i auie arren mès. E se l'avalèc tot, de cap a pès, sense deishar-se ua letra, articulant corrèctament es sillabes en votz baisha ara manèra d'ua pregària. Cap estramuncada l'arturaue ena sua lectura, pr'amor que quan li gessie ar encontre un latin long e escur, li calaue eth nhac sense trantalhar. Es pastorales, sinodales, bulles e d'autes causes entretengudes qu'auie en libre sigueren eth solet remèdi ara sua solitud trista, e çò de milhor deth cas ei que li cuelhec eth gust ad aguest repais tant alap, e quauqui paragrafs se les avalaue dus còps, masculhant es paraules damb un arridolet, qu'a quinsevolh observaire mau assabentat l'aurie hèt a creir qu'eth volumòt ère de Paul de Kock.

"Qu'ei causa fòrça bona", didec Estupinhan, sauvant-se eth libre quan vedec que Juanito arrie.

E ère tant arregraït dera visita deth *Delfin*, que non hège que guardar-lo, recreant era sua vista ena sua beresa, ena sua joenessa e elegància. S'auesse estat vint còps hilh sòn, non l'aurie contemplat damb mès amor. Li flocaue paumades enes jolhs, e l'interrogaue peth menut per toti es dera familha, des de Barbarita, qu'ère eth numèro un, enquiath gat. Eth *Delfin*, dempús de satisfèr eth curiosèr deth sòn amic, li hec, ath sòn torn, preguntes sus eth vesiat d'aquera casa que s'estaue. "Bona gent, responec Estupinhan;

sonque i a uns logataris que hèn un shinhau de rambalh pes nets. Era bastissa pertanh ath senhor Montero Isla, e pòt èster que l'administra jo er an que ven. Eth qu'ac vò; ja me'n parlèc d'aquerò era tua mair e è responut que sò as sues ordes… Bona proprietat damb uns fondaments de pèira qu'ei ua glòria… escala de pèira, que ja ac auràs vist; Solet qu'ei un shinhau longa. Quan tornes, se vòs escuerçar trenta gradons, entra per *El ramo de azucenas*, era sabataria qu'ei ena Plaza. Tu coneishes a Dámaso Trujillo. E se non lo coneishes, solet dident-li "vau a veir a Plácido" te deisharà passar.

Estupinhan seguic encara mès d'ua setmana sense gésser de casa, e eth *Delfin* venguie cada dia a veder-lo, cada dia!, que plan per aquerò, ère eth mèn òme mès content qu'ues Pasques, mès en sòrta d'entrar pera sabataria, Juanito, que solide non li cansaue era escala, entraue tostemp per establiment de ueus dera Cava.

Perdicion e sauvament deth *Delfin*

I.-

Dempús de quauqui dies, quan ja Estupinhan anaue per aquiu remetut, encara qu'un shinhau coish, Barbarita comencèc a notar en sòn hilh inclinacions naues e quauques accions que non l'agradèren. Observèc qu'eth *Delfin*, qu'era sua edat s'apressaue as vint-e-cinc ans, auie ores d'alegria infantila e dies de tristesa e recuelhement ombrius. E non parèren aciu es nauetats. Era perspicàcia dera mair credec desnishar un notable cambi enes costums e enes companhies deth joen dehòra de casa, e ac descurbic damb donades observades en certanes inflexions fòrça particulares dera sua votz e deth sòn lenguatge. Que daue ara, *ara dobla èla,* eth ton arrossegat qu'era gent baisha da ara *y* consonanta; e se l'auien pegat modismes pintoresqui e expressions grossières qu'ara mama non li hègen bric de gràcia. Qu'aurie dat quinsevolh causa per poder seguir-lo de nets e veir damb quina sòrta de gent s'amassaue. Qu'aguesta non ère fina, se coneishie a uelhs vedents.

E çò que Barbarita non dobtaue en qualificar d'aviliment, se comencèc a mostrar en vestit. Eth *Delfín* se calèc ua capeta cuerta damb fòrça galons, fòrça sotaches e passamaneries. Se botaue pes nets eth chapèu cordovès, que, entà didè'c atau, l'estaue plan ben, e se pientaue damb es guinses de peu retortilhadi sus eth front. Un dia venguec en casa un sarte damb mina de sacristan, qu'ère des que hèn ròba ajustada entà *toreros*, *chulos e matachines*; mès Barbarita non li deishèc trèir era cinta de mesurar, e pòc manquèc entà qu'eth praube òme baishèsse rodant pes escales. "Ei possible, li didec ath sòn mainatge, sense dissimular era ira, que t'entèstes a botar-te tanben aguesti pantalons ajustadi que damb eri es cames des òmes se retiren a pautes de cigonha?" E un còp dubèrt eth huec, s'estarnèc era senhora en acusacions contra eth sòn hilh per çò d'aqueres manères naues de parlar e de vestir. Eth arrie, cercant era manèra d'evitar era qüestion; mès era inflexibla mama li talhaue era retirada damb preguntes contundentes. A on anaue pes nets? Qui èren es sòns amics? Eth responie qu'es de tostemp, çò que non ère vertat, pr'amor que exceptat de Villalonga, que gessie damb eth tanben plan calat en capa cuerta e chapèu de cordovès, es ancians condisciples non campauen ja pera casa. E Barbarita mentaue a Zalamero, a Pez, ath gojat de Telleria. Com non hèr comparances? Zalamero, tàs vint-e-sèt ans, ère ja deputat e subsecretari de Governacion, e se didie que Rivero volie dar a Joaquinito Pez un Govèrn de província. Gustavito hège cada article de critica e cada estudi sus es origines de tau o quau causa, qu'ère ua benediccion, e mentretant eth e Villalonga en qué passauen eth temps?, en qué?, en aquerir costums

ordinàris e en tractar-se damb pòcvaus. E ad arràs de tot aquerò, en aquera epòca deth 70 se li desvolopèc de tau manèra ath *Delfin* era passion pes *toros*, que non se perdie cap *corrida*, ne deishaue d'anar enes resèrves cap dia e a viatges se calaue enes prats comunaus. Dòna Bárbara viuie ena màger intranquillitat, e quan quauquarrés li condaue qu'auie vist ath sòn hilh en companhia d'un individú der art dera tauromaquia, se filaue pes parets… "Guarda, Juan, me pensi que tu e jo vam a pèrder es amistats. Coma te hèsques a vier en casa a un d'aguesti galapians de pantalons ajustadi, giqueta cuerta e cauçons de cana clara, te pataquegi, òc, harè çò que non è hèt jamès, cuelhi ua escampa e ambdús gessetz ath mès córrer"…

Aguestes peleges solien acabar damb arridalhes, punets, promeses d'esmenda e reconciliacions amoroses, pr'amor que Juanito se les sabie totes entà padegar a sa mair.

Quan s'en sabec un dia era dauna qu'eth sòn hilh freqüentaue es barris de Puerta Cerrada, carrèr de Cuchilleros e Cava de San Miguel, l'encarguèc a Estupinhan que lo vigilèsse, e aguest ac hec de bon voler, en tot hèr-li a vier istorietes, contades en votz baisha e melodramatica: "Anet sopèc ena pastissaria deth nebot de Botin, en carrèr de Cuchilleros… sabetz, senhora? Que tanben i ère eth senhor de Villalonga e un aute que non coneishi, un tipe atau… coma ac poiria díder?, d'aguesti de chapèu redon e capa de galons. Madeish pòt passar per un pòcvau que per un senhoret desguisat."

- Hemnes…?, preguntèc damb ansietat Barbarita.

- Dues, senhora, dues, didec Plácido assegurant damb madeish nombre de dits plan estiradi çò qu'era votz denonciaue. Que les podí veir eth ròstre. Èren d'aguestes de mantèl gris, devantau blu, bona bòta e mocador en cap… En fin, un parelh de vedères plan braves.

Ara setmana a vier, ua auta delacion:

"Senhora, senhora…"

- Qué?

- Ager e delàger entrèc eth gojat en ua botiga dera Concepción Jerónima, a on venen filigranes e coraus d'aqueri que tien es hilhuquères…

- E qué?

- Que s'està aquiu longues ores dera tarde e dera net. M'en sai per Pepe Vallejo eth dera cordaria deth dauant, que l'è encargat que cale ben eth uelh.

- Botiga de filigranes e de coraus?

- Òc, senhora; ua d'aguestes argentaries de mèrda, que tot çò qu'an non vau un sò horadat. Non la coneishi; l'an dubèrt hè pòc; mès que ja m'en saberè. Aspècte de praubetat. S'entre per ua pòrta de veire que tanben ei era entrada deth portau, e en veire i an botat un panèu que ditz: *especialitat en presents entà hilhuquères…* Abans i auie aquiu un relotgèr cridat Bravo, que moric de *colica miserere*.

De pic es condes d'Estupinhan cessèren. Barbarita non hège que preguntar e mès preguntar, e er erós blagaire non sabie arren. E be n'auie de merit era discrecion d'aqueth òme, pr'amor qu'ère eth màger des sòns sacrificis; entada eth ère madeish que talhar-se era lengua en auer de díder: "non sai arren, absoludament arren." A viatges semblaue qu'es sues insignificantes e insegures revelacions volien amagar era vertat en sòrta d'esclarir-la. "Donques arren, senhora; qu'è vist a Juanito en un coche de plaça, solet, pera Puerta del Sol… voi díder.. pera Plaza del Angel… Anaue damb Villalonga… arrien fòrça es dus… de quauquarren que les hège gràcia…" E totes es denóncies èren coma aguestes, foteses, desencuses, evasiues… Ua de dues: o Estupinhan non sabie arren, o s'ac sabie non ac volie díder per çò de non desengustar ara senhora.

Dètz mesi se passèren d'aguesta sòrta, Barbarita interrogant a Estupinhan, e aguest non volent o non auent se qué respóner, enquia que tath mes de mai deth 70, Juanito comencèc a abandonar aqueri madeishi costums grossièrs qu'autant desengustauen a sa mair. Aguesta, que l'observaue atentiuament, notèc es simptòmes deth lent e erós cambi en multitud d'accidents dera vida deth joen. Guaire se n'alegraue era senhora d'aquerò, que non mos ac cau díder. E encara que tot aquerò ère inexplicable arribèc un moment que Barbarita deishèc d'èster curiosa, e non se'n hège bric d'ignorar es desvaris deth sòn hilh damb era condicion de qué se reformèsse. Pòc a pòc, donc, recuperaue eth *Delfin* era sua personalitat normau. Dempús d'ua net que venguec tard e alugat, e auec mau de cap e vòmits, eth cambi semblèc mès accentuat. Era mama aubiraue en aquera ignorada pagina dera existéncia deth sòn ereu, amors un tant libertins, orgies de mau gust, trufaries e peleges dilhèu; mès qu'ac perdonaue tot, tot, absoludament tot, damb era condicion de qué aqueth capvirament passèsse, coma passen es indispensables crisis des edats. "Qu'ei un sarrampiu que d'eth non se n'escape cap gojat d'aguesti tempsi, didie. Que ja ges eth mèn gojat d'eth, e pro que tot vage ben."

Se n'encuedèc tanben de qué eth *Delfin* s'enquimeraue fòrça de cèrts encargues o cartetes que hègen a vier ena casa entada eth, en tot mostrar-se mèsalèu temerós de receber-les que desirós d'eri. Soent daue as vailets era orde de qué les refusèssen e non admetessen cap carta ne encargue. Qu'ère

un shinhau inquiet, e era sua mama se n'alegraue: "Qu'auem persecucion, mès eth semble que vò talhar tota sòrta de comunicacions. Aquerò va ben." Parlant d'aquerò damb eth sòn marit, D. Baldomero, qu'en eth çò de progressista non treiguie çò d'autoritari (emblema des tempsi), proposèc un plan defensiu que meritèc era aprobacion d'era. "Guarda, hilha, çò de mielhor ei que jo parla aué madeish damb eth Governador, qu'ei amic nòste. Mos manarà aciu ua parelha d'orde public, e tanlèu vengue òme o hemna de mala mina damb papèr o encarguet, me l'agarren, e entath Saladero de cap."

Milhor qu'aguest plan ère eth que se l'auie acodit ara senhora. Qu'auien ua casa en Plencia pr'amor de passar era tempsada d'ostiu, fixant era data de partida tath 8 o 10 de junhsèga. Mès Barbarita, damb aquera seguretat deth talent superior que comence e execute en un punt es resolucions sauvadores, s'acarèc damb Juanito, e de ressabuda li didec: "Deman madeish mo'n vam tà Plencia."

En didè'c, guardèc era cara que botèc. Çò de prumèr qu'exprimic eth *Delfin* siguec alegria. E dempús se demorèc cogitós. "Mès autrejatz-me dus o tres dies. Me cau apraiar quauqui ahèrs…"

- Quini ahèrs as tu, hilh? Musica, musica. E en cas de qué n'ages quauqu'un, cre-me, vau mès qu'ac dèishes coma ei.

Atau dit atau hèt. Pairs e hilh gesseren entath Nord eth dia de Sant Pèir. Barbarita anaue fòrça contenta en creder-se ja vencedora, e se didie peth camin: "Ara li vau a botar ath mèn poric ua anèra entà que non se m'escape mès." S'installèren ena sua residéncia d'ostiu, qu'ère coma un palai, e non è paraules entà mesurar guaire contents e saludables se trapauen toti. Eth *Delfin*, que i anèc un shinhau desmilhorat, non se tardèc a remeter-se, en tot cuéher eth sòn bon color, era sua paraula alègra e era plenitud des sues carns. Era mama qu'ère ara demora. Demoraue era escadença avienta, e tanlèu aguesta arribèc, entamenèc era empresa aquera dera anèra, coma persona escarrabilhada e coneishedora des manères der audèth que li calie estacar. Diu l'ajudaue, plan que òc, pr'amor qu'eth poric non semblaue guaire prèst ara resisténcia.

"Plan, donc, didec era, dempús d'ua convèrsa premanida damb gràcia. Te cau maridar-te. Que ja t'è cercat ara hemna. Ès un gojatet, e t'ac cau dar tot hèt. Qué serà de tu eth dia que jo te manca! Plan per aquerò voi deishar-te en bones mans… Non arrisques, non… qu'ei era vertat, a jo me cau tier compde de tot, madeish de coser-te eth boton que t'à queigut, que d'alistar-te ara qu'a d'èster era companha de tota era tua vida, era que t'a de mimar quan jo me morisca. Te penses que vau a proposar-te ua causa que non te convengue?... Non, donques te cau carar, e bota eth tòn avier enes mies

mans. Sabi pas quin instint auem es mairs, bères ues voi díder. En segontes quines causes non mos enganham; qu'èm infalibles coma eth Papa."

Era esposa que Barbarita proposaue ath sòn hilh qu'ère Jacinta, era sua cosia, era tresau des hilhes de Gumersindo Arnaiz. E quin edart! Londeman dera conferéncia citada arribauen en Plencia Gumersindo e Isabel Cordero damb tota era sua catèrva menuda. Candelaria non gessie de Madrid, e Benigna auie anat entà Laredo.

Juan non didec ne sò ne arri. Se limitèc a respóner damb era formula de qué ja s'ac pensarie; mès ua votz ath laguens li didie qu'aquera gran hemna e mair auie tractes damb er Esperit Sant, e qu'eth sòn projècte ère un vertadèr cas d'infalibilitat.

II.-

Pr'amor que Jacinta ère ua gojata de qualitats excellentes, modèsta, delicada, amorosa e ath delà plan beròia. Es sòns polidi uelhs èren ja en tot declarar er estat madur dera sua amna o eth punt que criden a encamardar-se e encamardar. Barbarita estimaue fòrça a totes es sues nebodes; mès a Jacinta l'adoraue; l'auie lèu tostemp damb era e li dedicaue mil atencions e consideracions, sense qu'arrés, ne tansevolh era pròpria mair de Jacinta, podesse sospechar que la suenhaue entà èster era ireua. Toti es parents supausauen qu'era familha Santa Cruz auien es sòns uelhs caladi en quauqua ua des gojates de Casa-Muñoz, de Casa-Trujillo o de ua auta familha rica e titolada. Mès Barbarita non pensaue en tau causa. Quan li revelèc es sòns plans a D. Baldomero, aguest s'alegrèc, pr'amor que tanben ada eth se l'auie acodit çò de madeish.

Ja didí qu'eth *Delfin* prometec pensar-s'ac; mès aquerò volie díder, plan, eth besonh que sentem toti de non aparéisher sense volontat pròpria enes casi grèus; en d'autes paraules, eth sòn amor pròpri, que lo governaue mès qu'era consciéncia, l'exigie, se non ua eleccion liura aumens un simulacre d'era. Plan per aquerò Juanito non solet ac didie, senon que hège veir que pensaue, en tot vier a passejar-se solet per aqueri endrets, e s'enganhaue ada eth madeish dident-se: "be ne sò de cogitós!" Pr'amor qu'aguestes causes son plan serioses, tè!, e s'an de resòlver en cervèth. Çò que hège eth molt comediant ère saborar per auança çò que se l'apressaue e veir de quina manèra li diderie a sa mair damb er aspècte mès grèu e filosofic deth mon: "Mama, è meditat prigondament sus aguest ahèr, pensant escrupulosament enes sòns auantatges e inconvents, e era vertat, encara qu'eth cas a es sòns mès e es sòns mens, aciu que sò dispausat a complader-vos."

Tot aquerò qu'ère comèdia, e voler tier-se coma un òme reflexiu. Sa mair auie recuperat sus eth aquera influéncia totau qu'auec abans des rambalhs que demoren anotadi, e coma eth hilh prodig qu'es còps li hèn veir guaire mau li hè eth pensar e obrar per compde pròpri, descansaue des sues funèstes aventures pensant e obrant damb eth cap e era volontat de sa mair.

Çò de pejor deth cas ei que jamès l'auie passat peth cap maridar-se damb Jacinta, que tostemps l'auie guardat mès coma fraia que coma cosia. En èster ambdús de cuerta edat (era auie un an e mesi mens qu'eth) auien dormit amassa, e auien vessat lèrmes acusant-se mutuaument d'auer sequestrat, eth, es pipes d'era, e auer lançat en huec, era, es soldadets de plomb d'eth, entà que se honessen. Juan la hège rabiar, en tot des.hèir-li era casa des pipes, tè!, e Jacinta se resvenjaue lançant en un gibrelh d'aigua es shivaus de Juan entà que s'estofèssen.. tè! Per un rei mague, nere per mès detalhs, i auec uns drames qu'acabèren a còps per partida dobla, ei a díder,

que Barbarita foetejaue alternatiuament a un e ar aute coma aqueth que tòque es timbals; e tot pr'amor que Jacinta, l'auie talhat era coa deth camèl deth rei nere; coa de porcèra, non vos pensetz… "Envejosa", "Espion"… Que ja auien es dus era edat qu'un misteriós respècte les empedie dar-se punets, e se tractauen damb viu amor frairau. Jacinta anaue cada dimars e diuendres a passar eth dia sancer ena casa de Barbarita, e aguesta non auie cap inconvenent de deishar solets pendent longues estones ath sòn hilh e ara sua neboda; pr'amor que se cadun d'eri auie eth desvolopament morau pròpri des sòns vint ans, er un dauant der aute seguien ena adolescéncia, fòrça luenh de sospechar qu'eth sòn destin les apressarie quan mens s'ac pensèssen.

Eth pas d'aguesta situacion frairau ara d'aimants non li semblaue ath joen Santa Cruz ua causa aisida. Eth, que tan valent ère luenh deth larèr pairau, se sentie acovardat dauant d'aquera flor elevada ena sua pròpria casa, e tenguie coma impossible qu'es lhets d'ambús, amassadi, se convertissen en lhet conjugau. Mès qu'auem remèdi entà tot mens entara mòrt, e Juanito vedec estonat, pòc dempús de sajar era metamorfòsi, qu'es dificultats se des.heiguien coma sau ena aigua; qu'aquerò qu'ada eth li semblaue ua montanha ère coma eth paumet dera man, e qu'eth pas dera fraternitat ar enamorament se hège *coma ua seda*. Era cosineta, en hèr-se tanben era susprenuda enes prumèri moments e enquia e tot era vergonhosa, didec tanben qu'aquerò s'ac auie de pensar. Que i a motius entà creir que Barbarita l'ac auie hèt pensar ja. Sigue çò que sigue, eth cas ei qu'as quate dies de trincar-se eth gèu ja non auien d'ensenhar-les arren de noviatge. Poirie creder-se que non auien hèt ena sua vida ua auta causa que picotejar tot eth sant dia. Eth país e er ambient qu'èren avients tad aguesta naua vida. Arròques formidables, ondades, plages damb cargolhets, prats verds, romegassi, carrerons plei d'arbilhons, hereishos e liquens, caminòus qu'eth sòn finau non se vedie, caserons rustics qu'en quèir era tarde deishauen anar des sòns bonhuts losats humades blues, cèus grisi, arrais de solei daurant eth sable, veles de pescaires crotzant era immensitat deth mar, ja blu, ja verdós, un dia net, er aute embaranat, un bugàs en orizon tintant eth cèu damb eth sòn hum, un batarràs ena montanha e d'auti accidents d'aqueth admirable hons poetic, afavorien as aimants, en tot balhar-les en cada moment un exemple nau entad aquera grana lei de Natura qu'èren en tot complir.

Jacinta ère d'estatura mejana, damb mès gràcia que beresa, çò que se cride en lenguatge corrent ua hemna *polideta.* Era sua pèth plan fina e es sòns uelhs que deishauen anar alegria e sentiment compausauen un ròstre fòrça agradiu. E parlant, es sòns atractius èren encara majors que quan ère carada, per çò dera mobilitat deth sòn ròstre e dera expression variada que

sabie botar en eth. Era estretesa relatiua que viuie era nombrosa familha Arnaiz, non li permetie variar es sues gales; mès que sabie trèir capitada der embeliment damb er art, e quinsevolh fotesa anonciaue en era a ua hemna que, s'ac volie, ère cridada a èster plan eleganta. Dempús ac veiram. Pera sua cintura delicada e era sua figura e cara porcelanesca, revelaue èster ua d'aguestes bereses qu'era Natura autrege pòc temps d'esplendor, e que se passissen lèu, tanlèu les arribe era prumèra pena dera vida o era maternitat.

Barbarita, que l'auie educat, coneshie ben es sues qualitats moraus, es tresaurs deth sòn còr amorós, que pagaue tostemp largament er amor que se l'auie, e per tot aquerò ère capinauta dera sua eleccion. Enquia e tot certanes tenacitats de caractèr qu'ena mainadesa èren un defècte, l'agradauen quan Jacinta venguec hemna pr'amor que non ei bon qu'es hemnes siguen tot mèu, e conven que sauven ua resèrva d'energia entà certanes escadences dificiles.

Era notícia deth maridatge de Juanito queiguec ena familha Arnaiz coma ua bomba que crèbe e esparg, non desastres e mòrt, senon esperances e alegries. Pr'amor que mos cau tier en compde qu'eth *Delfin*, pera sua fortuna, pes sues qualitats, peth sòn talent, ère considerat coma un èsser baishat deth cèu. Gumersindo Arnaiz non sabie se qué l'arribaue; ac vedie e encara li semblaue mentida; e en èster er enamorament des nòvis pro apegalós, ada eth li semblaue qu'encara se demorauen bracs e que les calie aganchar-se fòrça mès. Isabel ère tant erosa que, entornada ja tà Madrid, didie qu'anaue a cuélher quauquarren, e que solide era sua apraubida natura non poirie suportar tanta felicitat. Aqueth matrimòni auie estat era illusion dera sua vida pendent es darrèrs ans, illusion que per çò de tan beròi non encaishaue ena realitat. Non auie gausat jamès a parlar d'aquerò ara sua cunhada; per pòur de semblar excessiuament ambiciosa e gausada.

Que li mancaue temps ara bona senhora entà hèr a saber as sues amigues er erós eveniment; que non sabie parlar de ua auta causa, e encara que desgansolada ja e sense fòrça per çò deth trabalh e des amainadaments, cuelhie naues fòrces entà autrejar-se damb deliranta activitat as preparatius dera nòça, ar equipament e a d'autes causes. Quini projèctes hège, quines causes endonviaue, quina prevision era sua! Mès ath miei dera sua immensa faena, non deishaue d'auer presentides pesimistes, e exclamaue damb tristesa: "Qu'ei que me semble mentida!... Se jo non ac veirè!..." E aguesta presentida, per èster de causa dolenta, venguec a complir-se a tot darrèr, pr'amor qu'era alegria inquieta siguec coma ua combustion amagada qu'avalèc era pòca vida qu'aquiu li restaue. Un maitin des darrèrs dies de deseme, Isabel Cordero, en trapar-se en minjador dera sua casa,

queiguec en redon en solèr coma herida per un pericle. Escometuda d'un violent atac cerebrau, se moric aquera madeisha net, enrodada deth sòn marit e des sòns consternadi e aimants hilhs. Non recuperèc eth coneishement dempús der atac, non badèc boca, ne se planhec. Era sua mòrt siguec d'aguestes que vulgarament se comparen damb era *d'un auderet.* Didien es vesins e amics qu'auie *crebat de gust*. Aquera gran hemna, eroïna e martir deth déuer, autora de dètz-e-sèt espanhòus, se neguèc de felicitat sonque damb era sua flaira, e peric ena sua prumèra embriaguesa. Ena sua mòrt l'acaçauen es dates celèbres, coma l'auien acaçat enes sues jasilhes, coma s'era istòria la rondèsse desirant auer quauquarren damb era. Isabel Cordero e Juan Prim expirèren damb pòques ores de diferéncia.

Lua de mèu

I.-

Era nòça se hec en mai deth 71. Didec D. Baldomero damb plan bon sen que, donques qu'ère costum de partir es nòvis, acabada de recéber era benediccion, a gaudir per aguesti mons, non comprenie que siguesse avient eth passeg per França o per Italia, en auer en Espanha tanti lòcs digni d'èster visti. Eth e Barbarita non auien anat ne tansevolh a Chamberi, pr'amor qu'enes sòns tempsi es nòvis se demorauen aquiu a on s'estauen, eth solet espanhòu que se permetie viatjar ère eth duc d'Osuna, D. Pedro. Quini tempsi mès desparièrs!.. E ara, enquia e tot Periquito Redondo, eth qu'a eth bazar de corbates en aire liure ena cantoada dera Casa de Correos auie hèt eth sòn viatget entà París… Juanito se mostrèc totafèt d'acòrd damb sa pair, e recebuda era benediccion noviau, realizat eth dinar en familha sense cap ludiment per çò deth dòu, sense cap causa notabla coma non siguesse un assag de brinde d'Estupinhan, qu'era sua boca tapèc Barbarita ara prumèra paraula; hèti es adius, damb es lèrmes e punets corresponents, marit e hemna partiren entara gara. Era prumèra etapa deth sòn viatge siguec Burgos, a on arribèren tàs tres deth maitin, erosi e blagaires, arrint-se'n de tot, deth hered e dera escurina. Ena amna de Jacinta, totun, es alegries non excludien ua cèrta pòur, qu'a viatges ère terror. Eth bronit der *omnibus* sus er inegal solèr deth carrèr, era pujada ena pension pera estreta escala, era cramba e es sòns mòbles de mau gust, barreja de dèishes dera ciutat e de luxes de pòble, aumentèren aqueth hered invencible e aquera espaventosa expectacion que la hègen estrementir. E guaire estimaue ath sòn marit…! Com combinar dus desirs tan desparièrs; qu'eth sòn marit se hesse enlà d'era e que siguesse apròp? Pr'amor qu'era idia de qué podesse partir, deishant-la soleta, ère coma era mòrt, e era auta de qué se l'apressaue e la cuelhie en braça damb apassionada afogadura tanben la botaue tremolosa e espaurida. Qu'aurie volut que non se desseparèsse d'era, mès que s'estèsse paradet.

Londeman, quan anèren tara catedrau, ja pro tard, sabie Jacinta ua sòrta d'expressions amoroses e d'intima confiança d'amor que enquia alavetz non auie prononciat jamès, coma non siguesse ena vaguetat discreta deth pensament que cranh desnishar-se ada eth madeish. Que non li costaue vergonha dider-li ar aute que l'idolatraue, atau, atau, clar… ath pan pan e ath vin vin… ne preguntar-li en cada moment s'ère vertat qu'eth tanben ère hèt un idolatra e que ne serie enquiath dia deth Judici Finau. E a tau pregunteta, qu'auie vengut a èster tan freqüenta coma eth parpelejar, eth que li tocaue responie *Shi*, en tot dar-li ad aguesta sillaba un ton de prononciacion mainadenca. Eth *Shi* l'ac auie ensenhat Juanito aquera net,

madeish que díder, tanben en estil mimós, *me quieles*?, e d'autes pegaries e fantonades afastigoses, dites dera manèra mès grèu deth mon. Ena madeisha catedrau, quan les deishaue de uelh eth sacristan que les mostraue aquera capèra o aquera preciositat reservada, es esposi profitauen aqueth moment entà hèr-se punets ara prèssa e d'amagat, dauant dera santetat des autars consagradi o darrèr dera estatua jasenta d'un sepulcre. Qu'ei que Juanito ère un coquin, e un golard e un gausat. A Jacinta li costaue pòur aqueres profanacions; mès les consentie e toleraue, botant eth sòn pensament en Diu e fidant qu'Aguest, en veder-les, virarie eth cap damb aquera indulgéncia pròpria deth qu'ei era hònt de tot amor.

Tot qu'ère entada eri motiu de felicitat. Contemplar ua meravilha der art les afogaue e de pura afogadura arrien, madeish que de quinsevolh contrarietat. S'eth minjar ère dolent, arridolets; s'eth coche que les amiaue entara Cartuja anaue dançant enes clòts deth camin, arridolets; s'eth sacristan des Huelgas les condaue mil istòries, dident qu'era senhora abadessa se botaue mitra e governaue as prèires, arridolets. E ath delà d'aquerò, tot çò que didie Jacinta, encara que siguesse era causa mès seriosa deth mon, li hège a Juanito ua gràcia extraordinària. Per quinsevolh pegaria qu'aguest didesse, era sua hemna deishaue anar ua arridalhada. Es cruditges d'estil popular e aflamencat que Santa Cruz didie bèth còp, la divertien mès qu'arren e les repetie en tot sajar de retier-les ena memòria. Quan non son guaire grossières, aguestes formules de parlar que hèn gràcia coma caricatures que son deth lenguatge.

Eth temps se passe rapidament entad aqueri que son en extasi e entàs enamorats. Ne Jacinta ne eth sòn espós se n'encuedauen pro deth cors des fugaces ores. Era, mès que mès, li calie pensar un shinhau entà averiguar se tau dia ère eth tresau o eth quatau de tant erosa existéncia. Mès encara que non sàpie apreciar ben era succession des dies, er amor aspire a dominar en temps coma en tot, e quan se sent victoriós en present, desire hèr-se patron deth passat, investigant es eveniments entà veir se li son favorables, donques que no les pòt esbauçar e hèr que siguen mentida. Segura ena consciéncia deth sòn trionf present, Jacinta comencèc a sénter era desconsolacion de non sométer tanben eth passat deth sòn marit, en tot hèr-se patrona de guaire aguest auie sentut e pensat abans de maridar-se. Coma que d'aquera accion preterita sonque auie leugèrs indicis, se desvelhèren en era curiosèrs que l'enquimerauen. Damb es mutuaus amorasses creishie era confiança, que comence per èster innocenta e va aquerint pòc a pòc era libertat d'investigar e eth valor des revelacions. Santa Cruz non ère en aguesta situacion de qué lo mortifiquèsse eth curiosèr, pr'amor que Jacinta ère era puretat madeisha. Ne tansevolh auie auut un nòvi d'aguesti que non hèn que guardar e botar era cara aclapada. Era plan qu'auie un immens

camp entà exercir eth sòn esperit critic. Mans ara òbra. Que non a d'auer secrets entre es esposi. Aguesta ei era prumèra lei que promulgue eth curiosèr abans de meter-se a actuar d'inquisidor.

Per çò que Jacinta hesse era prumèra pregunta cridant ath sòn marit *mainatget* (coma eth l'auie ensenhat), non deishèc aguest de senter-se un shinhau shordat. Qu'anauen pes avengudes de pibos que i a en Burgos, dretes e inacabables, coma corsères de mausòns. Era responsa siguec amorosa, encara qu'evasiua. Se çò qu'era *mainadeta* desiraue saber ère uns amorets, ua pegaria!... causes de gojats. Era educacion der òme des nòsti dies non pòt èster complèta s'aguest non tracte damb tota sòrta de gent, se non hè un còp de uelh a totes es situacions possibles dera vida, se non hè a temptar a totes es passions. Pur estudi e educacion pura… Que non se tractaue d'amor, pr'amor que çò qu'ei amor, pro qu'ac podie díder, eth non l'auie sentut jamès enquia que li hec gòi era qu'ara ère era sua hemna.

Jacinta credie aquerò; mès ua causa ei era fe e ua auta eth curiosèr. Que non auie cap de dobte der amor deth sòn marit; mès volie saber, òc senhor, volie saber-se'n de cèrtes aventuretes. Entre esposi cau que i age tostemp era màger confiança, non ei atau? Quan i a secrets, adiu ara patz deth matrimòni. Plan, donc; era volie liéger de cap a pès cèrtes paginetes dera vida deth sòn espós abans que se maridèsse. Coma qu'aguestes istorietes ajuden pro ara educacion matrimoniau! En tot saber-les de memòria, es hemnes viuen mès prudentes, e sonque qu'es sòns marits s'esguitlen un shinhalet… plaf!, que son cuelhudi.

"Que m'ac as de condar tot… se non, non te dèishi víuer."

Aquerò siguec dit en trèn, que corrie e fiulaue pes estretors de Pancorvo. En paisatge vedie Juanito ua imatge dera sua consciéncia. Era via que lo trauessaue, desnishant es ombres agitades, qu'ère era investigacion intelligenta de Jacinta. Eth plan coquin se n'arrie, prometent, aquerò òc, condà'c tot; mès era vertat ère que non condaue arren de substantiu.

"Òc, que me vas a enganhar tu a jo!... Que vies en bon lòc… Sabi mès de çò que te penses. Jo me'n brembi pro ben de cèrtes causes que vedí e entení. Era tua mair ère plan emmaliciada, pr'amor que t'auies tornat molt *chu…la…pito*; qu'ei aquerò."

Eth marit seguie embarrat ena sua prudéncia; mès non per aquerò se shordaue Jacinta. Pro que li didie era sua sagacitat femenina qu'era obstinacion impertinenta còste efèctes contraris ad aqueri que se vò arténher. Ua auta qu'aurie botat en aguest cas uns morrets seriosi; era non, donques que basaue era sua capitada ena perseverància combinada damb

era estimacion capciosa e diplomatica. Entrant en un tunèl dera Rioja, didec atau:

"Qué mos apostam a que sense díder tu ua soleta paraula, ac desnishi tot?"

E ena gessuda deth tunèl, er enamorat espós, dempús de sarrar-la damb un braç d'ua manèra teatrau e d'auer barrejat er esclafit des sòns punets damb eth fiulet dera maquina humanta, cridaue:

"Qué li posqui jo amagar ad aguesta beròia golarda?... Que te mingi; guarda que te mingi. Curiosòta, nasejaira, liejòta! Tu ac vòs saber? Donques t'ac vau a condar tà que m'estimes mès encara."

- Mès? Quina gràcia! Aquerò plan qu'ei dificil.
- Demora-te a qu'arribem en Saragossa.
- Non, ara.
- Ara madeish?
- *Shi*.
- Non… en Saragossa. Guarda qu'ei ua istòria longa a hastigosa.
- Milhor… Conda-la-me ara e dempús ja veiram.
- Que te'n vas a arrir de jo. Plan, donc… aquiu tà deseme d'est an passat… non, der aute… Ves?, ja te n'arrisses.
- Que non arrisqui, que sò mès seriosa qu'eth Papamoscas.
- Plan, donc, que i vau… coma te didia, coneishí a ua hemna… Causes de gojats. Mès dèisha-me que comença peth principi. Se passèc un còp… qu'un cavalièr ancian que se retiraue fòrça a ua agaça, que se cridaue Estupinhan, queiguec malaut… e causa naturau, es sòns amics vengueren a tier-li ua visita… e un d'aguesti amics, en pujar era escala de pèira, trapèc a ua gojata que se minjaue un ueu cru… Com va?...

II.-

- Un ueu cru… qué hastigós!, exclamèc Jacinta deishant anar era saliuèra. Qué se pòt demorar d'un que s'enamore d'ua hemna que minge ueus crus?...

- Parlant aciu damb imparcialitat, te diderè qu'ère beròia. T'anuges?

- Que non m'anugi, òme! Seguís… Se minjaue eth ueu, e te n'aufrie e tu i participères…

- Non, aqueth dia que non se passèc arren. Tornè a londeman e me la trapè un aute còp.

- Tè, que li heres gràcia e te demoraue.

Que non volie eth *Delfin* èster guaire explicit, e condaue a grani traits, padegant asprós e passant coma pes brases es passatges de perilh. Mès Jacinta auie un art instintiu entà manejar eth gancho, e treiguie tostemp quauquarren de çò que volie saber. Aquiu gessec a lúder ua part de çò que Barbarita sajaue de descurbir inutilament… Qui ère era deth ueu?... Donques ua gojata orfanèla que s'estaue damb era sua tia, qu'ère ueuèra e galinaira ena Cava de San Miguel. A!. Segunda Izquierdo!... damb eth fausnòm dera *Melaera*, quin basilic!, quina lengua! quina rapacitat!.. Ère veuda, e s'estaue endrabada, atau se ditz, damb un *picador*. "Mès que ja ei pro de digressions. Eth dusau còp qu'entrè ena casa me la trapè seiguda en un d'aqueri gradons de granit, plorant."

- Ara tia?.

- Non, hemna, ara neboda. Era tia venguie de repassar-la, e encara s'entenien en embaish es bohades dera fèra… Padeguè ara prauba gojata damb quate parauletes e me seiguí ath sòn cant en gradon.

- Quina pòca vergonha!

- Comencèrem a parlar. Non pujaue ne baishaue arrés. Era gojata ère confiada, innocenta, d'aqueres que diden tot çò que senten, autant çò de bon coma çò de dolent. Contunhem. Donques senhor… ath tresau dia me la trapè en carrèr. De luenh ja vedí qu'arrie en veder-me. Escambièrem quate paraules solet; e tornè e me calè ena casa; e me hi amic dera tia e parlérem; e ua tarde gessec eth *picador* d'entre un pilèr de tistèrs a on auie dormit era meddiada, tot plen de plumes, e apressant-se entà jo me balhèc era pauta, voi díder, me dèc era man e jo non l'ac cuelhí, me convidèc a ues copes, e acceptè e beuérem. Que non mos tardèrem Villalonga e jo a hèr-mos amics des amics d'aquera gent… Non te n'arrisques… T'asseguri que Villalonga m'arrossegaue entad aquera vida, pr'amor que s'encamardèc de ua auta gojata deth barri, tau que jo dera neboda de Segunda.

- E quina ère mès beròia?

- Era mia!, repliquèc còp sec eth *Delfin*, deishant entreveir era fòrça deth sòn amor pròpri, era mia… un animalet fòrça polit, ua sauvatja que non sabie liéger ne escríuer. Guarda, quina educacion! Praube pòble!, e dempús parlam des sues passions brutaus, quan èm nosati que n'auem eth tòrt… Aguestes causes s'an de veir d'apròp… Òc, hilha mia, cau botar era man sus eth còr deth pòble, qu'ei san… òc, mès a viatges es sòns batècs non son batècs, senon còps de pè… Aquera malerosa gojata!... Coma te digui, un animau; mès un còr brave, un còr brave… prauba *mainada*!

En enténer aguesta expression d'afeccion, dita peth *Delfin* tant espontanèament, Jacinta arroncilhèc es celhes. Era auie eretat er usatge dera parauleta, que ja la desengustaue per èster coma es dèishes d'ua passion anteriora, un vestit o jòia enlordidi per usatge; e exprimic eth sòn desengust en tot dar-li ath coquin de Juanito un boet, qu'entà èster de hemna e de trufaria ressonèc pro.

- Ves?, ja ès emmaliciada. E sense cap motiu. Te condi es causes tau que se passèren… qu'ei pro, qu'ei pro de condes.

- Non, non. Que non me shòrdi. Seguís, o te tusti un aute còp.

- Que non voi… Se çò que jo voi ei esfaçar un passat que considèri infamant; s'ei que non voi tier ne memòria d'eth… Ei un episòdi qu'a es sòns costats ridiculs e es sòns costats vergonhosi. Es pòqui ans desencusen cèrtes deméncies, quan d'eres se'n trè er aunor pur e eth còr san. Per qué m'obligues a repetir çò que voi desbrembar, se sonque de brembar-me'n me semble que no meriti aguest ben qu'è, a tu, mainada mia?

- Qu'ès desencusat, didec era esposa, apraiant-se eth peu que Santa Cruz l'auie esperluat en accentuar d'ua manèra materiau aqueres expressions tan sabentes coma apassionades. Que non sò impertinenta, non exigisqui impossibles. Pro que me'n sai de qué es òmes l'an de córrer abans de maridar-se. T'avisi de qué serè plan gelosa se me balhes motiu entà estar-ne; mès gelosia retrospectiua que non n'aurè jamès.

Aquerò serie tot çò de rasonable e discret que se volgue, mès eth curiosèr non amendrie, mèsalèu aumentaue. Reviuec damb fòrça en Saragossa, dempús qu'es esposi vengueren dera missa deth Pilar e visitèren era Seo.

"Se me volesses condar un shinhalet mès d'aquerò…" didec Jacinta, quan vagauen pes solitaris e romantics carrèrs que s'estenien peth darrèr dera Catedrau.

Santa Cruz botèc mala cara. "Mès, qué pegonh! S'ei qu'ac voi saber entà arrir-me'n, sonque entà arrir-me'n. Qué te pensaues, que m'anaua a

emmaliciar?... Ai, pegonh!... Non, qu'ei que me hèn gràcia es tues holies. Qu'an un *chic*. Anet pensè en eres, e enquia e tot soniè un shinhau ena deth ueu cru e era tia e eth pèc der oncle. Non, que non me shordaua; me divertia en veder-te entre aguesta aristocràcia, hèt un cavalièr, ua persona decenta, tè, damb eth peuet sus era aurelha. E ara te vau a auançar era continuacion dera istòria. Donques senhor… li heres er amor finament, e era l'admetec de manèra rusta. La treigueres dera casa dera sua tia e vo n'anéretz es dus en un aute nin, ena Concepción Jerónima."

Juanito tachèc es uelhs ena sua hemna e dempús se metec a arrir. Aquerò que non ère endonviament de Jacinta. Qu'aurie entenut quauquarren, plan, aumens eth nòm deth carrèr. Pensant que li calie seguir eth ton trufaire, didec atau:

"Tu sabies eth nòm deth carrèr; non te hèsques a veir coma endevinaira… Qu'ei qu'Estupinhan m'espiaue e l'amiaue condes a mama."

- Seguís damb era tua conquista. Donques senhor…

- Causa de pòqui dies. En pòble, hilha mia, es procediments que son brèus. Ja ves se com s'aucissen. Donques madeish se passe damb er amor. Un dia li didí: "Se vos demostrar-me que m'estimes, hug dera tua casa damb jo." Jo me pensè que me diderie que non.

- Que penseres mau… mès que mès s'ena sua casa i auie… *lenha*.

- Era responsa siguec cuélher eth mantèl, e dider-me, *anem*. Que non podia gésser pera Cava. Gessérem pera sabataria que se cride *El ramo de azucenas*. De vertat; eth pòble ei atau, extrèmament executiu e enemic de formalitats.

Jacinta guardaue ath solèr mès qu'ath sòn marit.

- E ara seguida era coneishuda paraula de maridatge, didec guardant-lo fixament e observant-lo trantalhar ena responsa.

Encara que Jacinta non coneishie personaument a cap victima des paraules de maridatge, qu'auie ua idia clara d'aguesti acòrds diabolics per çò que d'eri auie vist enes drames, enes pèces cuertes e enquia e tot enes opères, presentadi coma recurs teatrau, uns còps entà hèr plorar ath public e d'auti entà hèr-les arrir. Tornèc a guardar ath sòn marit, e notant en eth coma un arridolet d'òme de mon, li hec ua pessigada acompanhada d'aguesti concèptes, un shinhau irritadi:

"Òc, era paraula de maridatge damb era reserva mentau tà complir-la, ua trufaria, ua enganha, ua viletat. Quini òmes!... Dempús diden… E aguesta pèga non te treiguec es uelhs quan se vedec enganhada?... S'auessa estat jo…"

- S'auesses estat tu, tanpòc m'auries trèt es uelhs.

- Plan que òc… coquin… coquinet. Tè, que non voi saber arren mès, non me condes arren mès.

- Tà qué preguntes, donc? Se te digui que non l'estimaua, t'anuges damb jo e cuelhs partit per era… e se te didessa que l'estimaua, qu'ath cap de pòc temps de trèir-la dera sua casa se m'acodie era pegaria de complir era paraula de maridatge que l'autregè?

- A, coquin!, exclamèc Jacinta damb ira comica, encara que non totafèt comica. Qu'as sòrt de qué èm en carrèr, que se non, ara madeish te fotia un parelh de repassades e damb cada còp me haria a vier ua guinsa de peu… Atau que maridar-te… e m'ac dides a jo!... a jo!

Era arridalhada lançada per Santa Cruz ressonèc ena cavitat dera placeta silenciosa e desèrta, damb ressons tant estranhs, qu'es dus esposi s'estonèren d'entener-la. Formauen era cantoada vielhs casalons de tòcho modelat ar estil *mudéjar*, enes pòrtes gigantes o sauvatges de pèira damb era maça ena espatla, enes cornisses trabalhades de husta, d'un color de povàs unifòrme e plan trist. Non se vedien senhaus de cap amna viuenta en nunlòc. Darrèr des brescats rolhadi non apareishie cap sòrta de hustes miei barrades que per eres se podesse filtrar ua guardada umana.

"Aquerò ei tan solitari, hilha mia, didec eth marit treiguent-se eth chapèu e arrint, que me pòs armar eth gran escandal sense qu'arrés se'n sàpie."

Juanito corrie. Jacinta venguec ath sòn darrèr damb era ombrèla quilhada. "Que non m'agarres", "que òc", que t'aucisqui…" E correren amassa per inegal pasiment plen d'èrba, eth arrint a arridalhades, era rogida e damb es uelhs umidi. Fin finau, pum!, li fotèc un còp d'ombrèla, e quan Juanito se rascaue, ambdús se posèren alendant, sufocadi peth risolèr.

"Per aciu", didec Santa Cruz, senhalant un arc qu'ère era soleta gessuda.

E quan passauen per aqueth tunèl, qu'ath sòn finau se vedie ua auta placeta tan solitària coma era anteriora, es aimants, sense badar boca, s'abracèren e s'estèren estretament junhudi, hent-se punets pendent ua longa menuta e dident-se ara aurelha es paraules mès trendes.

"Ja ves, aquerò qu'ei plan saborós. Qui diderie qu'ath miei deth carrèr poirie un…"

- Se mos vedesse quauquarrés… gasulhèc Jacinta rogida, pr'amor que de vertat, aqueth cornèr de Saragossa podie èster tot çò de solitari que se volguesse, mès que non ère ua cramba.

- Milhor… se mos ven, milhor… Que se'n vagen ath caralh.

E tornèren as abraçades e as paraules de mèu.

- Per aciu non passe ne ua amna… didec eth. Qu'ei mès, me pensi que per aciu non a passat jamès arrés. Aumens hè dus sègles que non a corrut per aguestes parets ua guardada umana…

- Cara, me semble qu'enteni passi.

- Passi… a veir?... Òc, passi.

Plan, que venguie quauquarrés. S'entenec sense poder endonviar per a on, un arrossegar de pès sus es calhaus deth solèr. Entre dues cases apareishec de pic ua figura nera. Qu'ère un prèire vielh. S'agarrèren deth braç es esposi e auancèren hènt veir es màger bones formes. Eth clèrgue, en passar ath sòn costat, les guardèc fòrça.

"Me semble, didec era esposa, cuelhent-se encara mès deth braç deth sòn marit e pegant-se fòrça ada eth, que mos ac a coneishut ena cara."

- Qué mos a coneishut?

- Qu'èrem… en tot peguejar.

- Bè!... Que m'ei parièr.

- Guarda, didec era quan arribèren en un lòc mens desèrt, non me condes mès istorietes. Que non voi saber arren mès. Punt e finau.

S'estarnèc a arrir, a arrir, e eth *Delfin* l'auec de preguntar diuèrsi còps era causa dera sua riseta entà obtier aguesta responsa:

"Sabes de qué me n'arrisqui? De pensar ena cara qu'aurie botat ta mair se l'auesses entrat pera pòrta ua ireua de mantèl, anerets e mocador en cap, ua ireua que ditz *diquiá luego* e que non sap liéger."

III.-

"Qu'èm d'acòrd, donc, que ja non i a mès condes"

- Cap mès… Pro me n'è arrit ja dera tua pegaria. De vertat, jo me pensaua qu'ères mès escarrabilhat… Ath delà, tot çò que me pòs condar, ja m'ac imagini. Que t'engüegères lèu. Ei normau… Er òme ben educat e era hemna ordinària non hèn guaire. Se passe era illusion, e dempús qué arribe?. Qu'era flaire a ceba e ditz paraules lèges… Ada eth… coma s'ac vedessa… se li lhèue er estomac, e comencen es ahèrs. Eth pòble ei lord, era hemna de classa baisha, per mès que se laue era careta, tostemp ei pòble. Non i a mès que veir es cases peth laguens. Donques madeish son es benedidi còssi.

Aquera madeisha tarde, dempús de guardar era pòrta deth Carmen e es eloqüents murs de Santa Engracia que vederen çò qu'arrés tornarà a veir, passejauen pes arberalhes de Torrero. Jacinta, pesant fòrça sus eth braç deth sòn marit, pr'amor que de vertat ère plan cansada, li didec:

"Ua soleta causa voi saber, ua de soleta. Dempús boca barrada. Quina sòrta de casa ère aguesta de Concepción Jerónima…?"

- Mès, hilha, qué te cau?... Plan, t'ac vau a díder. Que non a arren de particular. Donques senhor… demoraue en aquera casa un oncle dera tau, frair dera venedora de ueus, bon tipe, eth màger perdut e er animau mès gran qu'è vist ena mia vida; un òme qu'a estat de tot, presoèr, revolucionari de barralhes, *torero* d'iuèrn e mercadèr de bestiar. A! José Izquierdo…! te n'arriries se lo vedesses e l'entenesses parlar. Aguest tau li chuquèc eth cervèth a ua prauba hemna, veuda d'un argentèr e se maridèc damb era. Cadun ath sòn estil, aquera parelha valie un empèri. Tot eth sant dia èren en tot pelejar-se, de bèc se compren… E quina botiga, hilha, quin desorde, quines scènes! Prumèr cuelhie ua peta eth solet, dempús es dus ath còp. Pregunta-li a Villalonga, qu'ei eth qui conde aquerò de meravilha e referís eth rambalh que se formaue aquiu. Me semble mentida que jo me divertissa damb taus escandals. Be n'ei er òme! Mès jo qu'èra cèc; qu'auia alavetz era tissa de çò de popular.

- E era sua tia, quan la vedec desonorada, se meterie hèta ua fúria, vertat?

- Ara prumeria òc… te diderè… repliquèc eth *Delfin* cercant es corsères d'ua explicacion un shinhau anujosa. Encara que, mès que per çò der desaunor s'emmaliciaue pera hujuda. Era que volie auer ena sua casa ara prauba gojata, qu'ère era sua assistenta. Aguesta gent deth pòble qu'ei atròç. Be n'ei d'estranha era sua morau!, mielhor dit, que non a bric de morau. Segunda comencèc per presentar-se cada dia ena botiga de

Concepción Jerónima, e formar un rambalh ath sòn frair e ara sua cunhada. "Que se tu ès aquerò, que s'ès çò d'aute…" Semble mentida; Villalonga e jo, qu'enteníem aguesti sarabats der entresòl estant non hègem qu'arrir. A quina degradacion arribe un quan se dèishe anar atau! Qu'èra jo tan pèc, que me semblaue qu'auia de víuer tostemp entre semblabla racalha. Donques non te voi díder, hilha dera mia amna… un dia que se metec aquiu eth *picador*, er aimantonh de Segunda. Aguest cavalièr e eth mèn amic Izquierdo que non se podien veir… çò que se dideren aquiu!... qu'ère causa de logar balcons.

- Sabi pas se com te divertie tanta sauvatjaria.

- Ne jo tanpòc me'n sai. Me semble que venguí a èster un aute desparièr deth qu'èra. Que siguec coma un parentèsi dera mia vida. E arren, hilha dera mia amna, que siguec eth maudit caprici per aquera hemna de pòble, sabi pas quina afogadura artistica, quina deméncia ocasionau que non sai explicar.

- Sabes se qué desiri ara?, didec de ressabuda Jacinta.

Que te cares, tè, que te cares. Me repugne aquerò. tu non ères alavetz tu. Sagi d'imaginar-me se com ères e non ac posqui arténher. Estimar-te jo e èster tu coma tu madeish te pintes son dues causes que non posqui amassar.

- Que dides ben, estima-me fòrça, e çò de passat, passat. Mès, demora un shinhau: entà deishar redon eth conde, me cau ahíger ua causa que t'estonarà. Tàs dues setmanes d'aqueri va-e-veni, de tanta peleja e de tant escandal entre es frairs Izquierdo, e entre Izquierdo e eth *picador*, e tia e neboda, heren es patzes toti, e s'acabèren es peleges e non auec mès que fineses e sarrades de mans.

- Be n'ei d'especiau! Quina gent!

- Eth pòble non coneish era dignitat. Solet lo possen es sues passions o er interès. Coma que Villalonga e jo auíem sòs entà tantarres e cerveses, es uns e es auti cuelheren eth gust as nòstes pòches e lèu arribèc eth dia qu'aquiu non se hège que béuer, picar de mans, tocar era guitarra, minjar camalhon. Qu'ère ua tantarra contunha. Ena botiga non se venie, en cap des dues cases se trabalhaue. Eth dia que non auie un dinar en camp, auie un sopar ena casa enquiara maitiada. Es vesins èren escandalizadi. Era policia romaue. Villalonga e jo, coma dus asenadi…

- Vai, quin parelh d'elements!... Mès hilh, qu'ei en tot plòir… a jo m'a queigut ua gota ena punta deth nas… Ves?... Lèu, lèu, que mos banham.

Eth temps se botèc fòrça mau, e en tot eth trajècte enquia Barcelona non cessèc de plòir. Sarradi hemna e marit ena hiestreta, guardauen era ploja,

aquera cortina de menudes linhes obliques que baishauen deth Cèu sense acabar de baishar. Quan eth trèn s'arturaue, se sentien es gotes d'aigua qu'es tets des coches lançauen sus es estrius. Hège hered, e encara que non ne hesse, es viatjaires n'aurien auut per çò de veir es estacions negades, es emplegadi chaupadi e es campanhards que venguien a cuélher eth trèn damb ua saca en cap. Es locomotores rajauen aigua e huec ath còp, e enes teles de caochó deth trèn de merces se formauen bosses plies d'aigua, petiti lacs a on aurien pogut béuer es audèths, s'es audèths auessen auut set aqueth dia.

Jacinta ère contenta, e eth sòn marit tanben, maugrat era malenconia ploraira deth paisatge; coma que i auie d'auti viatjaires en vagon, es nauèth maridadi non podien entretier eth sòn temps damb punets e pegaries d'amor. En arribar, es dus se n'arrien dera formalitat qu'auien hèt aqueth viatge, pr'amor qu'era preséncia de persones estranhes non les deishèc botar-se melosi. En Barcelona s'estèc Jacinta plan distrèta damb era animacion e fecond rambalh d'aqueth gran brunhon d'òmes. Passèren estones plan erosi visitant es supèrbes fabriques de Batlló e de Sert, e admirant de contunh, de talhèr en talhèr, es meravilhoses armes qu'a pensat er òme entà someter ara Natura. Pendent tres dies, era istòria aquera deth ueu cru, dera hemna sedusida e dera familha d'asenadi que se padegauen damb tantarres, quedèc totafèt desbrembada o perduda en un laberint de maquines rambalhoses e humades, o en tric-trac des telèrs. Es de Jacquard damb es sòns incomprensibles jòcs de cartons horadadi tenguien ocupada e suspenuda era imaginacion de Jacinta, que vedie aqueth prodigi e non s'ac volie creir. Causa formidabla! "Un que ve es causes cada dia, e non pense en com se hèn, ne se l'acodís endonvià'c. Qu'èm tan pècs, qu'en veir a ua oelha non pensam qu'en era son es nòsti abrics. E qui diderie qu'es blòdes e combinacions an gessut d'un arbe? Tè, eth coton! E, donc, es tintes? Eth carmin qu'a estat un animalonh, e eth nere ua iranja agra, e es verds e blus carbon de pèira. Mès çò de mès estranh ei que quan vedem a un saumet, çò de mens que pensam ei que d'eth gessen es tambors. Plan, donc, e aquerò de qué es aluquets se treiguen des uassi, e qu'eth son deth violin les còste era coa deth shivau passant pes tripes dera craba?"

E non s'arrestaue aciu era observadora. En aquera excursion peth camp instructiu dera indústria, eth sòn generós còr se desbordaue en sentiments filantropics, e eth sòn clar sen sabie guardar cara a cara es problèmes sociaus. "Non te pòs imaginar, li didie ath sòn marit, en gésser d'un talhèr, guaira pena me hèn aguestes maleroses gojates que son aciu guanhant era sua trista sodada, que damb era non ne trèn ne entà vestir-se. Non an educacion, son coma maquines, e se tornen tan pègues… mès que pegaria que deu èster engüejament… se tornen tan pègues, digui, que tanlèu se les

presente un coquin quinsevolh se dèishen sedusir… E non ei mauvestat; qu'ei qu'arribe un moment que diden: que vau mès èster hemna dolenta que maquina bona."

- Be n'està de filosofica era mia hemneta.

- Vai… que pòs díder que non me sò ludut… En fin, que non se tracte que d'aquerò. Ditz-me se m'estimes, òc o non… mès lèu, lèu.

Londeman, enes nautades deth Tibidabo, en veir as sòns pès era immensa ciutat estenuda ena planhèra, deishant anar per mil humeneges eth nere hum que declare era sua fogosa activitat, Jacinta se deishèc anar deth costat deth sòn marit e li didec:

"Me vas a satisfèr un curiosèr… eth darrèr."

E tanlèu auie parlat se n'empenaïc, pr'amor que çò que desiraue saber, se l'ahiscaue massa eth curiosèr, tanben l'ahiscaue un shinhau eth pudor. Se trapèsse ua forma delicada de hèr era pregunta!... Escorcolhèc ena sua ment tot çò que sabie e non trapaue cap formula qu'anèsse ben ena sua boca. E era causa qu'ère fòrça naturau. O ac auie pensat o ac auie soniat era net anteriora; d'aquerò non n'ère segura, mès qu'ère ua conseqüéncia qu'a quinsevolh se li pòt acodir. Er orde des sòns judicis qu'ère eth següent: er endrabament deth mèn marit damb aguesta hemna?, non ac sai. Mès se tardèsse mès o se tardèsse mens, pro que se poirie passar que… auesse neishut bèth mainatjon." Aguesta qu'ère era paraula de mau hèr tà prononciar, *mainatjon*!, Jacinta non gausaue, e encara que sagèc de cambiar-la per *familha, succession*, tanpòc gessie.

- Non, que non ère arren.

- Tu as dit que m'anaues a preguntar sabi pas qué.

- Qu'ère ua pegaria; non ne hèsques cabau.

- Que non i a arren que me shòrde mès qu'aquerò… dider-li a un que li van a preguntar quauquarren e dempús non preguntar. Un que se demore confús e hènt mil calculs. Aquerò, aquerò. Sauva-lo ben… Non li queiràn mosques. Guarda, hilha dera mia amna, quan non s'a de tirar, non s'a d'afustar.

- Que ja tirarè… qu'auem temps, hilhet.

- Ditz-m'ac ara… Qué serà, qué non serà?

- Arren… que non ère arren.

Eth la guardaue e se botaue seriós. Semblaue que l'endonviaue era pensada, e era amiaue tau expression enes sòns uelhs e en sòn arridolet picaresc, que lèu lèu se podie liéger ena sua cara era paraula qu'auie ath

laguens. Se guardauen, se n'arrien, e arren mès. Entath sòn laguens didec era esposa: "Era higa que madure damb eth temps. Vieràn dies de màger confiança, e parlaram… e me'n saberè de se i a o non un *ueuet* per aquiu.

IV.-

Jacinta non auie cap sòrta d'erudicion. Qu'auie liejut plan pòqui libres. Ère complètament ignoranta en qüestions de geografia artistica; e ça que la, apreciaue era poesia d'aquera region costèra mediterranèa que campèc dauant des sòns uelhs en vier de Barcelona tà Valencia. Es bordalats marins desfilauen ara quèrra dera via, plaçadi entre eth mar blu e ua vegetacion esplendida. A tròci, eth paisatge ère blu damb era platejada huelha des olivèrs; mès enlà, es vinhes l'alegrauen damb era verda gala deth pàmpol. Era vela triangulara des embarcacions, es casetes baishes e blanques, era abséncia de losats punchucs e eth predomini dera linha orizontau enes construccions, hègen a vier en pensament de Santa Cruz idies d'art e de natura elenica. Seguint es rutines que se tien es qu'an liejut quauqui libres, parlèc tanben de Constantin, de Grécia, des barres d'Aragon e des peishets que les amiauen pintades en lomb. Qu'ère clar que s'auie de trèir a relúder es colonies fenicies, causa que d'era Jacinta non n'auie ne idia, ne li hège ua bèra manca. Dempús vengueren Procida e es Vespres Sicilianes, D. Jaime de Aragon, Roger de Flor e er Emperi d'Orient, eth duc d'Osuna e Napols, Venecia e eth marqués de Bedmar, Massanielo, es Borgias, Lepant, D. Juan de Austria, es galères e es pirates, Cervantes e es Padres de la Merced.

Entretenguda Jacinta enes comentaris qu'er aute botaue ara rapida vision dera còsta mediterranèa, resumie era sua sciéncia en aguestes o semblables expressions: "E era gent que s'està aciu, serà erosa o serà tan malerosa coma es campanhards der interior, que jamès an auut arren a veir damb eth Gran Turc ne damb era capitania de D. Juan de Austria? Pr'amor qu'es d'aciu non apreciaràn que viuen en un paradís, e eth praube, tan praube ei en Grecia coma en Getafe."

Que passèren un dia fòrça agradiu, en veir er alègre país que campaue dauant des sòns uelhs, eth cabalós Ebro, es aiguamògs deth sòn delta, e fin finau, era meravilha dera region valenciana, que s'anoncièc damb grops de carrobièrs, que de pertot semblauen acodir dançant ar encontre deth trèn. A Jacinta li daue romadís de cap quan les guardaue atentiuament. Ja s'apressauen entà tocar damb eth sòn espés huelham era hiestreta; ja s'aluenhauen entà naut de tot d'un ticolet; ja s'amagauen darrèr d'un tucò entà reaparéisher hènt passi e figures de minuet o jogant ara amagadèra damb es paus deth telegraf.

Eth temps, que non les auie estat guaire favorable en Saragossa e Barcelona, milhorèc aqueth dia. Un esplendid solei dauraue es camps. Tota era lum deth cèu semblaue que se calaue laguens deth còr des esposi. Jacinta se n'arrie dera dança des carrobièrs, e de veir es audèths caladi en

hilèra enes hius telegrafics. “Guarda-les, guarda-les aquiu. Pro ne son de coquins! S’en burlen deth trèn e de nosati”

- Guarda ara es hius. Que sòn madeish qu’eth pentagrama d’un papèr de musica. Guarda com puge, guarda com baishe. Es cinc linhes semble que son gravades damb tinta nera sus eth blu deth cèu, e qu’eth cèu ei çò que se botge coma ua cortina de teatre non acabada de penjar.

- Çò que jo digui, exprimic Jacinta arrint. Fòrça poesia, fòrça causa polida e naua; mès pòc entà minjar. T’ac cohèssi, marit dera mia amna, qu’è ua hame de lop. Era maitiada e aguest frescolenc camp, m’an dubèrt era hame de land en land.

- Jo non volia parlar d’aquerò entà non descoratjar-te. Lèu arribaram en ua estacion de pension. Se non, cromparam encara que sigue ues rosquilhes o pan sec… Eth hèt de viatjar qu’a aguesti inconvenents. Coratge, gojata, e hè-me un punet, qu’era hame damb amor ei mendre.

- Aciu que n’as tres, e ena prumèra estacion, guarda ben, hilh, a veir se desnisham quauquarren. Sabes se qué me minjaria jo ara?

- Un bistèc?

- Non.

- Donques qué?

- Un e miei.

- Pro que t’auràs d’acontentar damb ua iranja e mieja.

Passauen es estacions, e era pension non apareishie. Fin finau, en sabi pas quina, apareishec ua hemna qu’auie ath dauant ua tauleta damb licors, rosquilhes, pastissi ornadi damb hormigues e uns… Qué ère aquerò? “Audèths fregidi!, cridèc Jacinta ath punt que Juan baishaue deth vagon. Hè-te’n a vier ua dotzena… Non… escota, dues dotzenes.”

E un aute còp eth trèn en marcha. Ambdús se placèren jolhs damb jolhs, botant ath miei eth papèr greishós qu’auie aqueth *molon de cadavres* fregidi, e comencèren a minjar damb era prèssa qu’era sua hame les daue.

“Ai, be ne son de boni! Guarda quin pit… Aguest entà tu, qu’està plan grasset.”

- Non, entà tu, entà tu. Era man d’era qu’ère forquilha entara boca d’eth, e ath revés. Jacinta didie qu’ena sua vida auie hèt un repais mès a gust.

“Aguest òc qu’està de bon an… praube angelet! Eth malerós estarie ager damb es sòns companhs calat en hiu de telegraf tan conten, tan beròi,

guardant se com passaue eth trèn e dident “vaquí aguesti bèsties”… enquia qu’arribèc eth mès bèstia de toti, un caçaire e… pum!... E tot entà que nosati mos regalèssem aué. E òc ma hè que ne son de boni. Que m’a agradat aguest esdejoar.

- E a jo. Ara vam a veir aguesti pastissi. Er acid formic qu’ei bon entara digestion.

- Er acid qué…?

- Es hormigues, gojata. Non te’n hèsques, e entà laguens. Cala-les es dents. Que son plan boni.

Remetudes es fòrces, era alegria se desbordaue d’aqueres amnes. “Que ja non me soslhèuen es carrobièrs, didie Jacinta; dançatz, dançatz. Guarda quines cases, quines trelhes! E aquerò se qué ei?, irangèrs, com flairen!”

Anauen solets. Quina felicitat, tostemp solets! Juan se seiguec ath cant dera hiestreta e Jacinta sus es sòns jolhs. Eth l’enrodaue era cintura damb eth braç. A còps parlauen, en tot hèr, era, observacions innocentes sus tot aquerò que vedie. Mès dempús se passauen quauques estones sense qu’arrés badèsse boca. De ressabuda se virèc Jacinta entath sòn marit, e en tot botar-li un braç ar entorn deth còth, li deishèc anar aguesta:

“Que non m’as dit se com se cridaue”.

- Qui?, preguntèc Santa Cruz un shinhau estonat.

- Eth tòn adorat torment, eth tòn… Com se cridaue o com se cride… pr’amor que supausi que viuerà.

- Sabi pas… ne m’impòrte. Vai, damb qué gesses ara.

- Qu’ei que hè ua estona me venguec eth pensar en era. Se m’acodic còp sec. Sabes com? Que vedí uns cotilhons ròis metudi a secar en un arbilhon. Tu dideràs se qué a a veir… Plan, arren. Mès vé-te’n a saber com s’estaquen en pensament es idies. Aguest maitin me’n brembè de çò madeish quan passauen fiulant es cariòts cargadi d’equipatges. Anet me venguec en cap, quan te semble?. Quan amortères era lum. Me semblèc qu’era ahlama ère ua hemna que didie ai! e queiguie mòrta. Ja sai que son pegaries, mès en cervèth se passen causes plan particulares. Atau, donc, *mainatget*, desnishes aquerò, òc o non?

- Qué?

- Eth nòm.

- Dèisha-me a jo de nòms.

- Qué pòc amable ei aguest senhor!, didec abraçant-lo. Plan, sauva-te eth secretet, òme, e desencusa-me. Tie compde que non te panen aguesta preciositat. Qu'ei aquerò, qu'ei aquerò, o èm reservadi o non. Jo me demori madeish qu'èra. Non te penses qu'auia un gran interès entà saber-me'n. Qué guanhi jo sabent un nòm mès?

- Qu'ei un nòm plan lèg… Non me hèsques pensar en aquerò que voi desbrembar, repliquèc Santa Cruz damb engüeg. Non te digui ne ua soleta paraula, sabes?

- Gràcies, estimat pòble… Donques guarda, se te penses que vau a auer gelosia, t'enganhes fòrça. Pro que voleries tu aquerò entà dar-te importància. Que non n'è, ne è motius entà auer-ne.

Sabi pas se qué vederen que les distreiguec d'aquera convèrsa. Eth paisatge ère cada còp mès polit, e eth camp, vient a èster un jardin, revelaue es refinaments dera civilizacion agricòla. Tot qu'ère aquiu noblesa, ei a díder irangèrs, es arbes de huelha perenna e ludenta, de flors odoroses e de frutes d'aur, arbe illustre qu'a estat un des mès tenguts estriuets des poètes, e qu'ena region valenciana ei peth solèr, voi díder, que n'a tants qu'enquia e tot es poètes les guarden ja coma se siguessen cardets. Es tèrres laurades encanten ara vista damb era correccion accentuada des sues linhes. Es ortalisses bròden es socs e diboishen eth solèr, qu'en quauqui lòc se retire a un canabàs. Es diuèrsi verds, mès semble que les a hèt er art damb ua bròssa, que non era Natura damb eth sòn trabalh invisible. E per tot, flors, arbilhons trendes; enes estacions càcies gigantesques qu'estenen es sues rames sus era via; es òmes damb calçons e mocador estacat en cap, costum morisc; es hemnes fresques e gracioses, vestides d'indiana e pientades damb guinses de peu sus es possi.

"E quin ei, preguntèc Jacinta desirosa d'instruir-se, er arbe des chufles?"

Juan non sabec contestar, pr'amor que tanpòc eth sabie d'a on diables gessien es chufles. Valencia s'apressaue ja. En vagon entrèren quauques persones; mès es esposi non deishèren era hiestreta. A viatges se vedie eth mar, tan blu, tan blu, qu'era retina patie era enganha de veir verd eth cèu.

Sagunto!, ai, quin nòm!, quan se lo ve escrit en letres naues e dilhèu torçades de bèra estacion, que semble trufaria. Non se passe cada dia que se posque veir estropades en hum des locomotòres es inscripcions mès subergessentes dera istòria umana. Juanito que profitaue es escadences d'èster sabent sentimentau, s'estonèc mès deth compde dera aparicion d'aqueth panèu.

"E qué, qué ei, preguntèc Jacinta ahiscada de curiosèr. A!, Sagunto, ja… un nòm. Solide que se passèc aciu bèth rambalh. Mès qu'aurà ploigut fòrça

d'alavetz ençà. Non t'afogues, hilh, cuelh-t'ac damb tranquillitat. A qué vie aguest a!, ò!...? Tot pr'amor qu'aqueri bèsties…"

- Gojata, se qué dides?

- Òc, hilh dera mia amna, pr'amor qu'aqueri bèsties… que non hèsqui repè… heren ua asenada. Plan, crida-les eròis se vòs, e barra aguesta boca que te me retires ath Papamoscas de Burgos.

Tornèren a contemplar eth jardin agricòla qu'ena sua verdor se destacauen es cabanes de palha damb ua crotz naut de tot deth tet. Enes bartassi vedec Jacinta ues plantes plan estranhes de brots escassi e huelhes enòrmes, que cridèren era sua atencion. "Guarda, guarda quin orror d'arbe. Serà eth des higues de Barbaria?"

- Non, hilha mia, es higues de Barbaria les da aguesta auta planta baisha, compausada d'ues arrames eriçades de pues. Aquerò d'aute qu'ei era agave, que da coma frut es còrdes.

- E er espart a on ei?

- Enquia aquiu non arribe era mia sabença. Que deu èster per aquiu.

Eth trèn hège ua ampla corba. Es viatjaires vederen ua grana massa d'edificis qu'era sua blancor subergessie entre eth verd. Es grops d'arbes la tapauen a tròci; dempús la descurbien. "Que ja èm en Valencia, gojateta; guarda-la aquiu."

Valencia qu'ère era ciutat mès ben plaçada deth mon, sivans didec un agudent observador, per çò d'èster bastida ath miei deth camp. Ara seguida, es esposi, empaquetadi laguens d'ua carriòla, se calauen pes estrets carrèrs dera ciutat campèstra. "Mès, quin país, hilh!... S'aquerò semble un paravent… Entà on mos amie aguest òme?" "Entara aubèrja plan."

Tara mieja net, quan se retirèren fatigadi en sòn domicili dempús d'auer passejat pes carrèrs e entenut mieja *Africana* en teatre dera Princesa, Jacinta sentec que còp sec, sense saber com ne perqué, l'ahiscaue en cervèth aqueth petit verme, era idia persecutora, era peneta desguisada de curiosèr. Juan se resistic a satisfèr-la, aufrint diuèrses rasons. "Non me romes eth cap, hilha… ja t'è dit que voi desbrembar tot aquerò."

- Mès eth nòm, *mainatget*, eth nòm e arren mès. Qué te còste daurir era boca ua segonda?... Non te penses que te vau a repotegar, pegonh.

Parlant atau se treiguie eth chapèu, dempús er abric, dempús eth còs deth vestit, era pelha, eth pof, e ac anaue botant tot damb orde enes fautulhs e cagires dera cramba. Qu'ère renduda e non vedie es santes ores de botar es sues fatigades carns en lhet. Er espós tanben anaue deishant anar era ròba.

Semblaue de bon umor; mès eth curiosèr de Juanita lo shordaue ja. A tot darrèr, en non poder resistir-se as gràcies dera sua hemna non auec mès remèdi que decidir-se. Ja èren es caps sus es coishins, quan Santa Cruz deishèc anar guiterós aguestes paraules dera sua boca:

"Donques t'ac vau a díder; mès damb era condicion de qué bric mès ena tua vida… m'as de mentar aguest nòm, ne l'as de hèr era mendre allusion… comprenes? Donques se cride…"

- Gràcies a Diu, òme.

Li costaue fòrça trabalh de didè'c. Era auta l'ajudaue.

- Se cride *For…*
- *For…narina.*
- Non, *For…tuna…*
- *Fortunata*.
- Aquerò… Au, que ja deus èster satisfèta.
- Arren mès. Qu'està plan ben, as estat amable. Atau ei coma te voi jo.

Ath cap d'ua estona, dormie coma un àngel… dormien es dus.

V.-

"Sabes qué se m'a acodit?, didec Santa Cruz ara sua hemna dus dies dempús ena estacion de Valencia. Que me semble ua pegaria que tornem tan lèu entà Madrid. Anaram entà Sevilla. Vau a enviar un telegrama a casa."

Ara prumeria Jacinta s'entristic. Que ja auie desirs de veir as sues fraies, a sa pair e as sòns oncles e soèrs. Mès era idia de prolongar un shinhau aqueth viatge tan divertit, conquistèc lèu lèu era sua amna. Vier atau, amiadi enes ales deth trèn qu'a tostemp quauquarren de dragon de fabula entàs amnes joenes, ère tan doç, tant entretengut…!

Vederen era opulenta ribèra deth Júcar, passèren per Alcira, caperada de flors d'irangèr, per Játiva era alègra; dempús venguec Montesa, de feudau aspècte, e dempús Almansa en territòri hered e nud. Es camps de vinhes qu'èren cada còp mens freqüents, enquia qu'era severitat deth terren les didec que ja èren ena dura Castilla. Eth trèn se lançaue per aqueth camp trist, coma un immens lebrèr, flairant era via e ganholant ara net tardiua, qu'anaue queiguent lentament sus era planhèra sense fin. Monotonia, paus de telegraf, crabes, basses, matarrassi, tèrra grisa, immensitat orizontau que sus era semble auer estat es mars hè pòc de temps; eth hum dera maquina aluenhant-se en bohades majestuoses entar orizont; es gardabarrères damb era bandèra verda senhalant eth pas liure, que semble eth camin der infinit; volades d'audèths que vòlen baish, e estacions que se hègen demorar fòrça, coma s'auessen quauquarren bon… Jacinta s'adormic e Juanito tanben. Aquera maudida Mancha qu'ère un narcotic. Ara fin baishèren en Alcázar de San Juan, tara mieja net, arraulidi de hered. Aquiu demorèren eth trèn d'Andalucia, preneren chicolate, e a tornar a romar pera zòna manchèga, era mès illustra de totes, era Argamasillesca.

Passèren es esposi ua mala net per aquera estèpa, en tot aucir eth hered plan amassadets jos es plecs d'ua soleta hlaçada, e fin finau arribèren en Cordoba, a on descansèren e visiteren era Mezquita, non auent pro temps damb un dia entà ambdues causes. Usclauen en desirs de veder-se ena desparièra Sevilla… Un aute còp en trèn. Que serien es nau dera net quan se trapèren laguens dera romantica e alègra ciutat, ath miei d'aqueth idióma blessejaire e des gràcies e facècies dera gent andalusa. S'estèren aquiu, sivans me pensi, ueit o dètz dies, encantadi, sense engüejar-se ne un solet moment, vedent es meravilhes dera arquitectura e dera Natura, participant deth bon umor qu'aquiu s'alende damb er aire e se recuelh a trauèrs des guardades des caminaires. Ua des causes que mès captivauen a Jacinta ère aqueth costum des patis mobladi e ajardinadi, qu'en eri se ve qu'es arrames d'ua azalèa baishen enquia amorassar eth teclat deth piano, coma se

volessen tocar. Tanben l'agradaue a Jacinta veir que totes es hemnes, enquia e tot es vielhes que demanen caritat, amien era sua flor en cap. Era que non a flor se bote entre es peus quinsevolh huelha verda e va per aqueri carrèrs venent vides.

Ua tarde anèren a dinar en ua tauèrna de Triana, pr'amor que didie Juanito qu'ère de besonh conéisher totes es causes d'apròp e tractar-se d'egal a egal damb aqueth plan originau pòble, artista nat, poèta que semble pintar çò que ditz, e que recebec deth Cèu eth don d'ua filosofia plan practica, que s'està en cuelher-se totes es causes peth costat umoristic, e atau era vida, un còp convertida en trufaria, se hè mès aisida d'amiar. Beuec eth *Delfin* fòrça bières, donques qu'opinaue damb gran sentit practic qu'entà assimilar-se a Andalucia e senter-la ben ath laguens, li calie introdusir en còs tota era *manzanilla* qu'aguest posque contier. Jacinta non hège que tastar-la e la trapaue aspra e acida, sense arténher apreciar era flaireta ath frut *pero de Ronda* que diden qu'a aquera beuenda.

Se retirèren de plan bon umor ena aubèrja, e en arribar en era vederen qu'en minjador i auie fòrça gent. Qu'ère ua taulejada de nòça. Es nòvis èren espanhòus anglicanizadi de Gibraltar. Es esposi Santa Cruz sigueren convidadi a préner quauquarren, mès ac refusèren; solet beueren un shinhau de Champanha, tà non quedar mau. Dempús un anglés fòrça pesat, que mauparlaue eth castelhan damb era boca arroncilhada e es dents sarrades, coma se volesse mastulhar es paraules, s'entestèc que les calie préner ues bières. "De cap manèra… fòrça gràcies". "Òoooo!, òc." Eth minjador qu'ère un revolum d'alegria e de facècies, qu'entre eri comencèren a sonar quauqui uns de gust dobtós. Non auec Santa Cruz mès remèdi que cedir ara exigéncia d'aqueth maudit anglés, e cuelhent era copa des sues mans, didie a mieja votz: "Bona peta qu'amies tu". Mès er anglés non ac comprenie… Jacinta vedec qu'aquerò acabarie mau. Er anglés cridaue ar orde, dident as mès joeni damb era sua boqueta sarrada qu'auessen *fondamenta*. Ad arrés li calie autant coma ada eth que se lo cridèsse ar orde, e mès que mès, çò que mès li calie ère que li rebraquèssen era beuenda, pr'amor qu'aquerò non ère ja boca, qu'ère un embut. Jacinta auec era presentida deth rambalh e cuelhent ua decision sobta, tirassèc deth braç a Juanito e se lo hec a vier, en punt qu'aguest començaue a burlar-se'n der anglés.

"Que m'alègri, didec eth *Delfin*, quan era sua hemna l'amiaue escales ensús; m'alègri de qué m'ages trèt d'aquiu, pr'amor que non te pòs imaginar guaire m'anaue shordant eth tau anglés, damb es sues dents blanques e sarrades, damb era sua amabilitat e era sua sabateta baisha… Se m'i estongui ua menuta mès, li cali un parelh de tustades… Que ja me borie era sang…"

Entrèren en sòn quarto, e seigudi un dauant der aute, passèren ua estona rebrembant es diuèrsi tipes qu'èren en minjador e es expressions equivòques qu'aquiu se didien. Juan parlaue pòc e semblaue un shinhau inquiet. De pic l'entrèc talents de tornar entà baish. Era sua hemna s'i opausaue. Discutiren. Ara fin Jacinta li calèc clauar era pòrta.

"Qu'as rason, didec Santa Cruz deishant-se què ir a plomb ena cagira. Que vau mès que me demora aciu… pr'amor que se baishi, e torne eth *mister* damb es sues fineses, lo pataquegi… Que jo tanben sai hèr ara boxa…"

Hec eth gèst de hèr ara bòxa e ja alavetz era sua hemna lo guardèc damb seriositat.

- Te cau calar-te en lhet, li didec.

- Qu'ei d'ora… mos estaram aciu de cauhada… òc… tu non as dromilhon? Jo tanpòc. Acompanharè ara mia estimada mitat. Aguest qu'ei eth mèn déuer, e saberè complir-lo, òc senhora. Pr'amor que jo sò esclau deth déuer…

Jacinta s'auie trèt eth chapèu e er abric. Juanito la seiguec sus es sòns jolhs e comencèc a hèr-la sautar coma as mainatges quan se les hè eth shivau. E vai damb er estriuet de qué eth ère er esclau deth sòn déuer, e de qué çò prumèr de tot ei era familha. Eth tròt long que l'amiaue eth sòn marit comencèc a shordar a Jacinta, que desmontèc e se n'anec entara cagira qu'ère abans. Eth alavetz se metec a hèr torns rapids pera cramba.

- Eth mèn màger gust qu'ei èster ath costat dera mia adorada *mainada*, didie sense guardar-la. *T'estimi damb delèri* coma se ditz enes drames. Benedida sigue era mia maireta… que me maridèc damb tu…

S'ajulhèc dauant e li punèc es mans. Jacinta lo campaue damb actitud mesfisanta, sense clucar un uelh, volent arrir mès sense artenhè'c. Santa Cruz cuelhec un ton plan planhós entà dider-li:

"E jo tant estupid que non coneishí eth tòn merit!, jo que te guardaua cada dia, tau que guarde eth saumet era flor sense gausar minjar-la-se!, e me mingè eth cardet!... Ò, perdon, perdon… Qu'èra cèc, envilit; qu'èra jo plan *cañí*… aquerò que vò díder *gitano*, vida mia. Eth vici e era grossièretat auien botat ua crosta en mèn còr… Cridem-li *garlochint*… Jacinteta, non me guardes atau. Aquerò que te digui ei era pura vertat. Se te mentisqui, que demora jo aciu, mòrt, ara madeish. Totes es mies colpes les veigui clares aguesta net. Sabi pas se qué m'arribe; que sò coma inspirat… qu'è mès esperit, cre-t'ac… t'estimi mès, cèu, paloma, e te vau a hèr un autar d'aur entà adorar-te."

“Jesús, be n’està de fina era causa!, exclamèc era esposa que ja non podie amagar eth sòn desengust. Per qué non t’ajaces?”

- Ajaçar-me jo, jo… quan encara t’è de condar tantes causes, *gojateta*!, higec Santa Cruz, que cansat ja d’èster de jolhs auie agarrat ua banqueta entà sèir-se as pès dera sua hemna. Desencusa que non aja estat franc damb tu. Que me hège vergonha de revelar-te cèrtes causes. Mès ja non posqui mès: era mia consciéncia se vèsse coma ua urna plia que què… atau, atau; e ara dehòra tot… Tu que m’absolveràs quan m’entenes, vertat? Ditz que òc… Que i a moments ena vida des pòbles, voi díder, ena vida der òme, moments terribles, amna mia. Tu ac comprenes… Jo non te coneishia alavetz. Qu’ère coma era umanitat abans de vier eth Messies, ena escurina, amortat eth gas… òc. Non me condemnes, non, non, non me condemnes sense entener-me…

Jacinta non sabie se qué hèr. Er un e er aute sigueren en tot guardar-se pendent ua estona, es uelhs tachadi enes uelhs, enquia que Juan didec en votz hloisha:

“Se l’auesses vist…! Fortunata auie es uelhs coma dues esteles, plan semblables as dera Virgen del Carmen qu’abans èren en Santo Tomàs e ara en San Ginés. Pregunta-l’ac a Estupinhan, pregunta-l’ac se n’as bèth dobte… a veir… Fortunata auie es mans rustes de tant trabalhar, eth còr plen d’innocéncia…

Fortunata non auie educacion; aquera boca tan beròia se minjaue fòrça letres e en d’autes s’enganhaue. Didie *induligencias, golver, asin*. Passèc era sua mainadesa suenhant eth bestiar. Sabes quina sòrta de bestiar? Es garies. Dempús elevaue es coloms enes sòns pièchs. Coma qu’es coloms non mingen senon en bèc dera sua mair, Fortunata se les botaue ena hauda, e se vedesses tu quina hauda mès polida!, sonque qu’auie fòrça gratades que li hègen es coloms damb es ungles des sues pautes. Dempús agarraue ena boca un glòp d’aigua e quauqui grans de carróbia, e calant-se eth bèc ena boca… les daue de minjar… Qu’ère era paloma mair des trendi colomets… Dempús les autrejaue eth sòn calor naturau… les roconaue, les hège rorrooóó, les cantaue cançons de hilhuquèra… Prauba Fortunata, prauba *Pitusa*!... T’è dit que la cridauen *Pitusa*? Non?... donques t’ac digui ara. Que sàpies que jo la hi a pèrder… òc la hi a pèrder; ei de besonh que cadun cargue damb era sua responsabilitat… Jo la hi a pèrder, l’enganhè, li didí mil mentides, la hi creir que me maridaria damb era. Ac as vist? Be ne sò de coquin!... Dèisha-me que me n’arrisca un shinhau… Òc, totes es bajanades que jo li didia se les avalaue… Eth pòble ei plan innocent, qu’ei pèc totafèt, que s’ac cre tot se li diden es causes damb paraules fines… L’enganhè, li *garfiñé* eth sòn aunor, e tan tranquil. Es òmes, digui, es

senhorets, qu'èm uns miserables; mos pensam qu'er aunor des hilhes deth pòble ei causa de jòc… Non me botes aguesta cara, vida mia. Compreni qu'as tota era rason; sò un infame, meriti eth tòn mesprètz; pr'amor que… çò que tu dideràs, ua hemna ei tostemp ua creatura de Diu, vertat?... e jo, dempús que me divertí damb era, la deishè abandonada ath miei deth carrèr… just… eth sòn destin qu'ei eth destin des gosetes… Ditz que òc."

VI.-

Jacinta ère plan espaurida, miei mòrta de pòur e de dolor. Non sabie se qué hèr ne se qué díder. “Hilh mèn, exclamèc netejant eth sudor deth front deth sòn marit, qué te cau…! Padega-te, pera plan Santa Maria. Qu’ès en tot delirar”.

- Non, non, aquerò que non ei deliri, qu’ei empenaïment, higec Santa Cruz, que, en botjar-se lèu què e li calec apuar es mans en solèr. Te penses dilhèu qu’eth vin…? Ò, non, hilha mia, non me hèsques aguest desfavor. Qu’ei qu’era consciéncia m’a pujat aciu en còth, en cap, e me pese tant, que non posqui sauvar ben er equilibri… Dèisha-me que m’umilia dauant de tu e que bota as tòns pès totes es mies colpes entà que les perdones… Non te botges, non me dèishes solet, per Diu… Tà on vas? Non ves era mia afliccion?

- Çò que veigui… Ò, mon Diu! Juan, per amor de Diu, padega-te; non digues mès asenades. Ajaça-te. Jo te harè ua taça de tè.

- E entà qué voi jo tè, malerosa!... didec er aute en un ton tan descompausat, qu’a Jacinta li vengueren es lèrmes. Tè!, çò que jo voi ei eth tòn perdon, eth perdon dera umanitat, qu’è ofensat, otratjat e caushigat. Ditz que òc… Que i a moments ena vida des pòbles, voi díder, ena vida des òmes, qu’un li cau auer mil boques entà, damb totes eres ath còp… exprimir era, era, era… Que serie un còr… aquerò, aquerò… Pr’amor que jo è estat dolent, non me digues que non, non m’ac digues…

Jacinta avertic qu’eth sòn marit somicaue. Mès de vertat somicaue o ère trufaria?

“Juan, per Diu! que me tormentes”

- Non, gojata dera mia amna, repliquèc eth, seigut en solèr sense desnishar eth ròstre, qu’auie entre es mans. Non ves que plori? Ages pietat d’aguest malerós… Que sò estat un pervèrs… Pr’amor qu’era *Pitusa* m’idolatraue… Sigam sincèrs.

Lheuèc alavetz eth cap, e cuelhec un aire mès tranquil.

- Sigam sincèrs; era vertat abans qu’arren… m’idolatraue. Se pensaue que jo non èra coma es auti, qu’èra era cavalierositat, era decéncia, era noblesa en persona, er arràs des òmes… Noblesa, quin sarcasme! Noblesa ena mentida; digui que non pòt èster, que non, que non. Decéncia pr’amor que s’amie ua ròba que criden levita!... Quina umanitat tant ipocrita! Eth praube tostemp dejós; eth ric hè çò que vò. Jo sò ric… ditz-me que sò inconstant… Era illusion de çò pintoresc s’anaue passant. Era grossieretat damb gràcia sedusís pendent bèth temps, dempús mèrque… cada dia me

pesaue mès era carga que m'auia botat ath dessús. Era piquèra der alh me repugnaue. Desirè, me pòs creir, qu'era *Pitusa* siguesse dolenta entà dar-li eth viatge… Mès, tè, ne aquerò… Dolenta era?, ne peth mau de morir… Se li mani que se lance en huec per jo, tath huec de cap! Cada dia rambalh ena casa. Aué acabaue ben, deman non… Cants, guitarres… José Izquierdo, que criden *Platon* pr'amor que minjaue en un plat coma un gibrelh, lançaue calhauets ath *picador*… Villalonga e jo les hègem pelejar o les reconciliàuem quan mos convenguie… Era *Pitusa* tremolaue de veder-les alègres e de veder-les emmaliciadi… Sabes se qué se m'acodie? Non tornar a hèr hangues en aquera maudida casa… Fin finau decidírem Villalonga e jo partir damb vent frescolenc e non tornar mès. Ua net se formèc tau sarabat, qu'enquia e tot es guinhauets gesseren e lèu nadèrem toti en un mar de sang… Me semble qu'enteni aqueres fineses: "indecent, cornut, *najabao, randa, murcia…*! Que non ère possible aguesta vida. Ditz que non. Eth hastic qu'ère ja irressistible. Era madeisha *Pitusa* m'ère odiosa, coma es paraules immundes… Un dia didí *torni*, e non tornè mès… Çò que didie Villalonga, talhar d'arraïc… Jo auia quauquarren ena mia consciéncia, un petit hiu que tirassaue entà aquiu… Lo talhè… Fortunata me perseguic; me calec hèr ara amagadera. Era per aciu, jo per aquiu delà… Jo m'esguitlaua coma ua anguila. Non m'agarraue, non. Eth darrèr que vedí siguec Izquierdo; lo trapè un dia pujant era escala dera mia casa. Me menacèc; me didec qu'era *Pitusa* ère *prenhs* de cinc mesi… *Prenhs de cinc mesi*!... Quilhè es espatles… Dues paraules eth, dues paraules jo… estirè aguest braç e plaf… Izquierdo baishèc còp sec un tram sancer… Ua auta estirada, e plaf… d'un saut eth dusau tram… e damb eth cap clin…

Aquerò darrèr ac didec totafèt desgahonat. Seguie seigut en solèr, es cames estirades, apuat un braç en dorsièr dera cagira. Jacinta tremolaue. L'auie vengut un hered mortau, e croishie es dents. S'estaue de pès ath miei dera cramba, coma ua estatua, contemplant era figura plan malerosa deth sòn marit, sense gausar preguntar-li arren ne demanar-li ua explicacion sus es estranhes causes que revelaue.

"Per Diu e per tà mair!, didec ara fin botjada pera afeccion e pera pòur, non me condes arren mès. Cau que t'ajaces e sages de dormir. Cara-te ja".

- Que me cara…! que me cara! A, esposa mia, esposa adorada, àngel dera mia sauvacion… Messies mèn… Vertat que me perdones?... ditz que òc.

Se lheuèc en un bot e sagèc de caminar… Que non podie. En hèr un petit torn s'anec a esbauçar en fautulh, botant-se era man sus es uelhs e dident damb votz cavernosa: "Quin orrible mausòn!"

Jacinta venguec entada eth, l'enrodèc damb es sòns braci en còth e lo roconèc coma se rocone as mainatges que se vò que dormisquen.

Vençut fin finau pera sua pròpria excitación, eth cerveth deth *Delfin* queiguie en estupid enlordiment. E es sòns nèrvis, qu'auien començat a padegar-se, lutauen contra era sedacion. De ressabuda tot se botjaue coma se sautèsse quauquarren en eth e prononciaue quauques sillabes. Mès era sedacion vencie, e a tot darrèr se demorèc prigondament esclipsat. Tara mieja net podec Jacinta, non sense esfòrç, her-lo a vier en lhet e ajaçar-lo. Queiguec en un sòn coma en un potz, e era sua hemna passèc plan mala net, tormentada peth desagradiu rebrembe de çò qu'auie vist e entenut.

Londeman Santa Cruz ère coma avergonhat. Qu'auie ua vaga consciéncia des asenades qu'auie hèt era net anteriora, e eth sòn amor pròpri patie orriblament damb era idia d'auer estat ridicul. Non gausaue parlar ara sua hemna de çò que s'auie passat, e aquesta, qu'ère era prudéncia en persona, ath delà de non badar boca, se mostraue tant afabla e afectuosa coma de costum. Fin finau, non podec eth mèn òme resistir eth vam d'explicar-se, e premanint eth terren damb un pilèr d'amanhagades, li didec:

"Gojateta, que te cau perdonar-me era mala estona que te balhè anet… Que me deuí botar plan pesadet… Be n'èra de mau! Jamès m'a arribat ua causa parièra. Conda-me es asenades que te didí, donques que jo non me'n brembi."

- Ai, que sigueren fòrça, fòrça… Sòrt que non i auie mès public que jo.

- Au, damb franquesa… que siguí insostenible.

- Tu qu'ac as dit…

- Qu'ei que non sai… Jamès, t'ac pòs creir, e cuelhut ua peta coma era que cuelhí anet. Eth maudit anglés n'auec eth tòrt e me l'a de pagar. Mon Diu, com me botè…! E qué didí, qué didí?... Non ne hèsques cabau, vida mia, pr'amor que solide didí mil causes que non son vertat. Quina vergonha! Ès emmaliciada? Au, que non i a perqué…

- Qu'ei vertat. Com ères de… Jacinta non gausèc díder "embriac". Era paraula orribla se remie a gésser dera sua boca.

- Ditz-ac, hilha. Ditz *ajumao*, qu'ei mès polit e padegue un shinhau era gravetat dera fauta.

- Donques que coma ères *ajumaito*, non ères responsable d'aquerò que didies.

- Mès qué, se m'escapèc bèra paraula que podesse ofensar?

- Non; sonque mieja dotzena de votzes elegantes, d'aqueres que tie era nauta societat. Non les comprení pro ben. Çò d'aute qu'ère plan clar, massa clar. Plorères pera *Pitusa* dera tua amna, e te cridaues miserable per auer-la abandonat. Cre-me, te botères que non sabia per a on agarrar-te.

- Vai, hilha, donques ara damb eth cap desvelhat, vau a dider-te dues parauletes tà que non me jutges pejor de çò que sò.

Se n'anèren de passeg per Delicias enjós, e seigudi en un solitari banc, viradi de cap ar arriu, blaguèren ua estona. Jacinta se volie minjar damb es sòns uelhs ath sòn marit en tot endonviar-li es paraules abans que les didesse, e comparant-les damb era expression des uelhs tà veir s'èren sincères. Parlèc Juan damb vertat? Que i auec de tot. Es sues declaracions èren ua vertat refonuda coma es comèdies ancianes. Eth sòn orgulh non li permetie era reproduccion fidèu des hèts. Donques… en tornar de Plencia ja comprometut a maridar-se e enamorat dera sua nòvia, volec saber qué l'arribèc a Fortunata, que d'era non auie auut notícies en tant de temps. Non lo botjaue cap sentiment de trendesa, senon era compassion e eth desir d'ajudar-la se se vedie en un mau moment. *Platon* ère dehòra de Madrid e era sua hemna en aute mon. Tanpòc se sabie a on caralh auie anat a parar eth *picador;* mès Segunda auie trespassat era ueuaria e auie ena madeisha Cava, un shinhau mès enjós, près ja dera escaleta, ua tuta que li daue eth nòm d'*establiment*. En aquera tuta demoraue e hège eth café que venie peth maitin ara gent deth mercat. Quate trastes, dues cagires e ua taula formauen eth sòn parament dera casa. Pendent era rèsta deth dia prestaue es sòns servicis ena tauèrna deth *pulpitillo.* Qu'auie amendrit tant en çò de fisic e en çò d'economic, qu'ath sòn ancian client li costèc trabalh arreconeisher-la.

"E era auta?"… pr'amor qu'aquerò ère çò que l'interessaue.

VII.-

Santa Cruz se tardèc bèth temps tà dar era deguda responsa. Hège linhes en solèr damb eth baston. Fin finau s'exprimic atau:

"Me'n sabí, plan que òc, qu'auie…"

Jacinta auec era pietat d'evitar-li es darrères paraules dera frasa, en diderles era. Ath *Delfin* se l'anèc un gran pes deth dessús.

"Sagè de veder-la… la cerquè aquiu e delà… e arren… Mès qué, non t'ac cres? Dempús non me podí ocupar d'arren. Arribèc era mòrt dera tua mair. Se passèc bèth temps sense que jo pensèssa en semblabla causa, e non voi amagar-te que sentia un cèrt racacòr aciu ena consciéncia… Tà gèr d'aguest an, quan me premania entà hèr diligéncies, ua amiga de Segunda me didec qu'era *Pitusa* se n'auie anat de Madrid. Tà on? Damb qui? Ne alavetz me'n sabí ne me n'è sabut dempús. E ara te juri que non l'è tornat a veir mès ne è auut notícies d'era".

Era esposa alendèc prigondament. Non sabie eth perquè; mès qu'auie sus era sua amna ua cèrta pesantor, e ena sua bontat cuelhie entada era part dera responsabilitat deth sòn marit en aquera fauta; pr'amor que fauta n'auie, plan que òc. Jacinta non podie considerar de ua auta manèra eth hèt der abandonament, encara qu'aguest signifiquèsse eth trionf der amor legitim sus eth criminau, e deth maridatge sus er concubinatge… Que non podien entretier-se mès en parlòtes vanes, pr'amor que pensauen anar-se'n entà Cadiz aquera tarde e les calie premanir er equipatge e crompar quauques causetes. De cada poblacion s'auien de hèr a vier entà Madrid petiti presents entà toti. Damb era activitat pròpria d'un dia de viatge, es crompes e quauqui adius, se distreigueren ambdús d'aqueri desagradius pensaments, e pera tarde aguesti ja s'auien esbugassat.

Enquia tres dies dempús non tornèc a borir ena ment de Jacinta aqueth verme. Que siguec ua causa sobta, costada sabi pas perqué, per aguestes misterioses iniciatiues dera memòria que non sabem d'a on gessen. Qu'ei qu'un se'n brembe des causes contra tota logica, e a viatges er encadenament des idies ei ua extravagància e enquia e tot un ridicul. Qui creirie que Jacinta se'n brembèc de Fortunata en enténer pregonar es *bocas de la Isla*? Pr'amor que, diderà eth curiós, e damb rason, que qué an a veir es boques damb aquera hemna. Arren, absoludament arren.

Tornauen es esposi de Cadiz en trèn corrèu. Non pensauen arturar-se ja en nunlòc, e arribarien en Madrid d'ua seguida. Anauen plan alègres, desirant veir ara familha, e balhar-li a cadun eth sòn present. Jacinta, encara que hissada peth verme aqueth, auie decidit non tornar a parlar der ahèr, deishant-lo acogat ena memòria enquia qu'eth temps lo delisse tà tostemp.

Mès en arribar ena estacion de Jerez, se passèc quauquarren que hec revíuer còp sec çò qu'ambdús volien desbrembar. Donques ben… dera tauèrna dera estacion vederen gésser ath condemnat anglés dera net en qüestion, que les arreconeishec de seguit e venguec a saludar-les, plan fin e galant, e a aufrir-les ues bières. Quan se vederen liures d'eth, Santa Crutz li lancèc mil pèstes, e didec que bèth dia aurie era escadença de foter-li eth parelh de boets que s'auie guanhat. "Aguest dançaire que n'auec eth tòrt de qué jo me botèssa aquera net coma me botè e de qué condèssa aqueri orrors…"

Mès aciu comencèc a endrabar-se era convèrsa, enquia requèir un aute còp en *punt nere.* Jacinta non volie que li quedèsse ena amna ua idia qu'auie, e ara prumèra escadença la treiguec dehòra.

"Praubes hemnes!, sorrisclèc. Tostemp era pejor part entada eres."

- Hilha mia, mos cau jutjar es causes damb compde, examinar es circonstàncies…veir eth miei ambient… didec Santa Cruz premanint toti es utisi d'aguesta dialectica convencionau que damb era se pròve tot çò que se vò.

Jacinta se deishèc amorassar. Que non ère emmaliciada. Mès en sòn esperit i auie un fenomèn plan nau entada era. Dus sentiments desparièrs se barrejauen ena sua amna, en tot suberpausar-se er un ar aute alternatiuament. Coma qu'adoraue ath sòn marit, se sentie capinauta de qué aguest auesse menspredat a ua auta entà cuelher-la ada era. Aguest orgulh ei primordiau e existirà tostemp enquia e tot enes èssers mès perfècti. Er aute sentiment venguie deth hons dera rectitud que sauvaue aquera amna nòbla e l'inspiraue ua protèsta contra er otratge e eth despietadós abandonament dera desconeishuda. Per mès qu'eth *Delfin* l'amendrisse, auie otratjat ara umanitat. Jacinta non s'ac podie amagar ada era madeisha. Era capitada deth sòn amor pròpri non l'empedie veir que dejós deth trofèu dera sua victoria i auie ua victima estronhada. Dilhèu era victima s'ac meritaue; mès era vencedora non auie arren a veir damb que s'ac meritèsse o non, e en autar dera sua amna li botaue ara tau victima ua petita lum de pietat.

Santa Cruz, ena sua perspicàcia, ac comprenec, e sajaue de desliurar ara sua esposa deth trabalh de complàder ara que sens dobte non s'ac meritaue. Entad aquerò metie en foncions tota era maquinaria, mès ludenta que solida, deth sòn rasonament, aprenut en comèrç des leugereses umanes e en rapides lectures. "Hilha dera mia amna, te cau baishar ena realitat. Que i a dus mons, eth que se ve e eth que non se ve. Era societat non se govèrne damb es idies pures. Qu'anaríem prèsti alavetz, tè… Que non sò tan colpable coma semble a prumèr còp de uelh… Guarda ben. Es diferéncies d'educacion e de classa establissen tostemp ua gran diferéncia d'actuacions

enes relacions umanes. Aquerò non ac ditz eth Decalòg; ac ditz era realitat. Era conducta sociau qu'a es sues leis que non son escrites en nunlòc; mès que se senten e non se pòden transgredir. Fautes ne cometí, plan que òc, imagina-te qu'auessa seguit entre aquera gent, *qu'auessa complit es mèns compromisi damb era Pitusa*… Que non voi dider-te arren mès. Ja veigui que te n'arrisses. Aquerò me demòstre qu'aurie estat un absurd, ua holia recórrer çò que, vist d'aquiu estant, semblaue eth camin dret. Mès vist d'aciu estant, que ja ei ua auta causa. En causes de morau, çò dret e çò torçut depen de com se guarde. Que non auie, donc, mès remèdi que hèr çò que hi, e sauvar-me… Quèigue qui quèigue. Eth mon ei atau. M'auia jo de sauvar, òc o non? Donques en auer de sauvar-me non auia mès remèdi que lançar-me dehòra deth vaishèth que s'en.honsaue. Enes naufragis tostemp i a quauquarrés que s'estofe… E en cas concret der abandonament, que i a tanben fòrça causes a díder. Cèrtes paraules non vòlen díder arren per eres madeishes. Cau veir es hèts… jo la cerquè entà ajudar-la; era non volec campar. Cadun qu'a eth sòn destin. Eth d'era ère aguest: non aparéisher quan jo la cercaua."

Arrés diderie qu'er òme qu'atau rasonaue damb art tan subtil e paradoxau, ère eth madeish que nets abans, jos era influéncia dera beguda esperitosa, auie uedat era sua amna damb aguesta sinceritat brutau e asenada que sonque se pòt comparar ath vòmit fisic, costat per un vomitiu plan fòrt. E dempús quan eth desvelhament deth sòn cervèth lo hège patron de totes es sues estratagèmes d'òme liejut e mondan, non tornèc a gèsser des sòns pòts ne un solet mot grossièr, ne ua soleta espontaneitat d'aqueres que i auie ath sòn laguens, coma es liròts tintats en bèth cornèr dera casa d'aqueth qu'a estat comic, encara que sonque n'age estat d'afeccion. Tot qu'ère convencionalisme e frasa engenhosa en aqueth òme que s'auie ordenat intellectuament, talhant-se ua levita entàs idies e alisant-li es cothèrs ath lenguatge.

Jacinta, qu'encara auie pòc mon, se deishaue enludernar damb es dòts seductors deth sòn marit. E l'estimaue tant, dilhèu per aqueres madeishes dòts e per d'autes, que non li calie hèr cap esfòrç entà creir tot çò que li didie, encara que credie mès per fe, qu'ei sentiment, que per conviccion. Parlèren fòrça estona, barrejant es discussions damb es bailines discrètes (pr'amor qu'en Sevilla entrèc gent en coche e non les calie pensar enes punets) e quan hec nets sus Espanha, qu'eth sòn radi anauen recorrent, s'esclipsèren aquiu per Despeñaperros, sonièren damb çò de molt que s'estimauen, e se desvelhèren, ara fin, en Alcazar damb era idia agradiua d'arribar lèu en Madrid, de veir ara familha, de condar totes es aventures deth viatge (exceptat era sceneta d'aquera net) e de repartir es presents.

A Estupinhan li heren a vier un baston qu'auie coma punhet eth cap d'ua agaça.

Mès e mès detalhs referents ad aguesta illustra familha.

I.-

Passauen mesi, passauen ans, e en aquera erosa casa tot qu'ère patz e armonia. Que non s'a coneishut en Madrid familha melhor avenguda qu'era de Santa Cruz, compausada de dues parelhes; ne ei possible imaginar ua compatibilitat de caractèrs coma era que i auie entre Barbarita e Jacinta. Qu'è vist amassa fòrça còps ara soèra e ara ireua, e per Diu que se vedie plan pòc en eres era diferéncia d'edats. Barbarita sauvaue, tàs cinquanta e tres ans, ua frescor meravilhosa, er aspècte perfècte e eth dentat susprenent. Qu'ei vertat qu'auie eth peu lèu totafèt blanc; que mès semblaue empovassat ar estil Pompadour, qu'emblanquit per çò dera edat. Mès çò que la hège mès joena ère era sua afabilitat constanta, aqueth arrir graciós e benevòl qu'illuminaue eth sòn ròstre.

De vertat que non auien de qué planher-se aqueres quate persones. Se dan casi d'individús e de familhes que Diu non les deu arren; e totun aquerò, demanen e demanen.

Qu'ei que i a ena natura umana un vici de mendicitat; aquerò qu'ei clar. Exemple es de Santa Cruz, que gaudien de bona santat, èren rics, estimadi per toti e s'estimauen eri prigondament. Qué les hège manca? Semble qu'arren. Donques quauqu'un des quate mendicaue. Qu'ei que quan un ensems de circonstàncies favorables bote enes mans der òme ua grana quantitat de bens, en to privar-lo d'un de solet, era fatalitat dera nòsta natura o eth principi de maucontentament que i a ena nòsta hanga qu'em formadi, lo possen a desirar precisament çò de poquet que non se l'a autrejat. Salut, amor, riquesa, patz e d'autes auantatges non satisfègen era amna de Jacinta; e, tar an de maridada, encara tàs dus ans, desiraue ardentament çò que non auie. Prauba joena! Qu'ac auie tot, mens mainatges.

Aguesta pena, qu'ara prumeria siguec preocupacion insignificanta, solet impaciéncia, se convertic lèu en dolorosa idia de uet. Qu'ère pòc crestian, sivans Barbarita, desesperar-se pera manca de succession. Diu, que les autregèc tanti bens, les auie privat d'aqueth. Non auie mès remèdi que resignar-se, laudant era man deth que madeish mòstre omnipoténcia balhant que treiguent.

D'aguesta manèra padegaue ara sua ireua, que mès li semblaue hilha; mès aquiu ath sòn laguens, desiraue autant coma Jacinta era aparicion d'un mainatge que perpetuèsse era raça e les alegrèsse a toti. Se caraue aguest ardent desir entà non aumentar era pena dera auta; mès atenguie damb ansia tot çò que podesse èster simptòma d'esperances de succession. Mès

arren! Passaue un an, dus e arren; ne tansevolh aguestes presompcions vagues que hèn bategar eth còr des que sónien damb era maternitat, e a viatges les hèn a díder e a hèr fòrça pegaries.

"Non te cau prèssa, hilha, li didie Barbarita ara sua neboda. Qu'ès plan joena. Non te'n hèsques per çò des mainatges, que ja les auràs, te cargaràs de familha, t'engüejaràs coma s'engüegèc ta mair, e li demanaràs a Diu que non t'en balhe mès. Sabes ua causa? Qu'èm milhor atau. Es mainatges ac desordenen tot e non dan que desengusti. Eth sarrampiu, era diftèria… E arren te voi díder des hilhuquères!... quin malastre!... Dempús que vies a èster ua esclaua… Que se mingen, que se les hè mau eth minjar, que se quèn e se daurissen eth cap. Dempús arriben es inclinacions que se hèn a vier. Se gessen de mala raça… se non estúdien… qué me sai…!"

Jacinta non se convencie. Que volie canaris de cramba tu per tu, encara que gessessen raquitics e lègi; encara que siguessen dolents, nocejaires; encara que, ja d'òmes, l'aucissen a desengusti. Es sues dues fraies majores amainadauen cada an, coma sa mair. E era arren, ne esperances. Entà màger contrasentit, Candelaria, qu'ère maridada damb un praube, n'auie auut dus de còp. E era, qu'ère rica, non n'auie ne tansevolh miei!... Diu qu'ère ja repapiaire, solide.

Anem ara entà ua auta causa. Es de Santa Cruz, coma familha plan respectabla e rica, èren fòrça ben relacionadi e auien amics en totes es esfères, dera mès nauta enquiara mès baisha. Qu'ei curiós observar se com eth nòste temps, malerós per çò de d'autes causes, mos presente ua erosa barreja de totes es classes, milhor dit, era concòrdia e reconciliacion de totes eres. En aquerò auantatge eth nòste país as auti, a on son pendents de senténcia es grèus plaids istorics dera egalitat. Aciu s'a resolvut eth problèma simpla e pacificament, gràcies ath temple democratic des espanhòus e ara escassa veeméncia des preocupacions nobiliàries. Un gran defècte nacionau, eth delèri pes cargues publics, qu'a tanben era sua part en aguesta conquista. Es burèus an estat eth tronc qu'en eth s'an inserit es arrames istoriques, e d'eres an gessut amics; eth nòble arroïnat e eth plebèu capinaut, lèu an vengut a èster parents. Aguesta barreja qu'ei un ben, e gràcies ada era non mos espaurís eth contagi dera guèrra sociau, pr'amor qu'auem ja ena massa dera sang un socialisme atenuat e inofensiu. Sense voler, damb era ajuda dera burocràcia, dera praubetat e dera educacion academica que receben toti es espanhòus, s'an anant compenetrant totes es classes, e es sòns membres se calen d'ua en auta, teishent un hilat espés qu'estaque e solidifique era massa nacionau. Era neishença que non vò díder arren entre nosati, e tot çò que se ditz des pergamins ei convèrsa. Non i a mès diferéncies qu'es essenciaus, es que se basen ena bona o mala

educacion, en èster pèc o discrèt, enes inegalitats der esperit, etèrnes coma es atributs deth madeish esperit. Era auta determinacion positiua de classes, es sòs, qu'ei basada en principis economics tant immudables coma es madeishes leis fisiques, e voler empedir-la vie a èster coma sajar de beuer-se era aigua deth mar.

Es amistats e parentats des familhes de Santa Cruz e Arnaiz pòt èster exemple d'aqueth erós revolum des classes sociaus; mès, qui ei eth valent que gause formar estadistica des arrames de tan dilatat e laberintic arbe, que mèsalèu semble arrominguèra, qu'es sòns borrons se crotzen, pugen, baishen e se pèrden enes uets d'un huelham plan dens? Solet se pòt sajar tau empresa damb era ajuda d'Estupinhan, que se sap de memòria era istòria de totes es familhes comerciaus de Madrid, e toti es maridatges que s'an hèt en miei sègle. Arnaiz eth gròs tanben a er in de parlar de linatges e de cercar parentats, investigant origines umiles de fortunes orgulhoses e persutant ena inegalitat de cèrts matrimònis, as quaus, entà díder era vertat, se deu era formacion deth terren democratic que sus eth s'assiete era societat espanhòla. D'ua convèrsa entre Arnaiz e Estupinhan an gessut es següentes notícies:

II.-

Ja sabem qu'era mair de D. Baldomero Santa Cruz e era de Gumersindo e Barbarita Arnaiz èren parentes e venguien deth Trujillo estremenh e bastièr. Era actuau casa de banca *Trujillo y Fernandez*, d'un respècte e ua soliditat irreprochabla, ven deth madeish tronc. Barbarita ei, donc, parenta deth cap d'aquera casa, encara qu'eth sòn parentat resulte un shinhau luenhant. Eth prumèr comde de Trujillo ei maridat damb ua des hilhes deth famós negociant Casarredonda, que hec ua colossau fortuna venent paquets de *Coruñas y Viveros* pr'amor de vestir ara tropa e ara Milicia Nacional. Ua auta des hilhes deth marqués de Casarredonda qu'ère era duquessa de Gravelinas. Ja auem aciu, perfèctament aganchades, ara aristocràcia anciana e ath comèrç modèrn.

Mès i a en Cadiz ua anciana e opulenta familha comerciau que servic coma cap auta entà endrabar mès era madèisha sociau. Es hilhes deth famós Bonilla, importador de genre de mocadors e dempús banquèr e extractor de vins, se maridèren: era ua damb Sanchez Botin, proprietari, que d'eth venguec era generala Minio, era marquessa de Telleria e Alejandro Sanchez Botin, era auta damb un des Morenos de Madrid, co-fondador des Cinco Gremios e deth Banco de San Fernando, era tresau damb eth duc de Trastamara, d'a on venguec Pepito Trastamara. Eth solet hilh de Bonilla se maridèc damb ua Trujillo.

Passem ara entàs Morenos, procedents dera val de Mena, ua des familhes mès dilatades e qu'aufrissen mès inegalitats e contrasti enes sòns infinits e escampilhadi membres. Arnaiz e Estupinhan discutissen, sense arribar a un acòrd, sus s'eth tronc des Morenos siguec en ua drogaria o en ua pelataria. En aquerò que i a ua cèrta escuretat, que non s'esbugassarà tant que non vengue un d'aguesti investigadors tan fanatics que son capables de compdar-li a Noé es peus qu'auie en cap e eth nombre de *esses* que hec quan cuelhec era prumèra *peta* qu'a notícia era istòria. Çò que sabem ei qu'un Moreno se maridèc damb ua Isla-Bonilla a començament deth sègle, vient d'aciu era Casa postau que deth 19 tath 35 siguec ena pujada de Santa Cruz ath cant dera glèisa, e dempús ena placeta de Pontejos. Entad aguesta madeisha epòca trapam a un Moreno ena Magistratura, un aute ena Armada, un aute en Exercit e un aute ena glèisa. Era Casa de Banca non ère ja *Moreno* en 1870, senon *Ruiz-Ochoa y Compañía*, encara qu'un des sòns principaus sòcis ère D. Manuel Moreno-Isla. Qu'auem desparièrs linhatges deth tronc plan remòt des Morenos. Que i a es de Moreno-Isla, es Moreno-Vallejo e es Moreno-Rubio, ei a díder es Morenos rics e es Morenos praubi, ja tan luenhants es uns des auti que fòrça d'eri ja non se tracten ne se considèren parents. Castita Moreno, aquera presumida amiga de Barbarita

ena escòla deth carrèr Imperial auie neishut enes Morenos rics e venguec a parar, damb es va-e-veni dera vida, enes Morenos praubi. Se maridèc damb un farmaceutic dera interminabla familha des Samaniego, que tanben an eth sòn lòc aciu. Ua joena pertanhenta as Morenos rics se maridèc damb un Pacheco, aristocrata de segona categoria, frair deth duc de Gravelinas, e d'aguesta union venguec Guillermina Pacheco que coneisheram dempús. Vaquí ara se com ua arrama des Morenos se cale entre eth huelham des Gravelinas, a on ja s'aganche tanben era arrama des Trujillo, que venguie ja endrabada damb es Arnaiz de Madrid e damb es Bonillas de Cadiz, formant un revolum qu'es sòns hius non ei possible seguir damb era vista.

Qu'encara i a mès. D. Pascual Muñoz, patron d'un plan acreditat establiment de hèrs en carrèr de Tintoreros, progresista d'immens prestigi enes barris deth Sud, vertadèra poténcia electorau e politica en Madrid, se maridèc damb ua Moreno de non sai pas quina arrama, emparentada damb Mendizabal e damb Bonilla, de Cadiz. Eth sòn hilh, que dempús siguec marqués de Casa-Muñoz, se maridèc damb era hilha d'Albert, eth que daue era cara enes contractes de ròbes e teles damb eth Govèrn. Eulalia Moreno, hilha tanben de D. Pascual e fraia der actuau marqués, se maridèc damb D. Cayetano Villuendas, ric proprietari de cases, progressista ranci. Vam a deishar apartats aguesti caps de còrda entà cuelher-les mès endauant.

Es Samaniegos, originaris, coma es Morenos, deth país de Mena tanben son, de long, mès de cent. Ja sabem qu'era hilha segona de Gumersindo Arnaiz, fraia de Jacinta, se maridèc damb Pepe Samaniego, hilh d'un droguista arroïnat de Concepción Jerónima… Que i a fòrça Samaniegos en petit comèrç, e liegent er instructiu libre des panèus des botigues, se trape era *Farmacia de Samaniego* en carrèr der Ave Maria (qu'eth sòn patron ère eth marit de Castita Moreno), e era *Carniceria de Samaniego* ena des Maldonadas. Sense panèu i a un Samaniego prestamista e miei cortesan, un aute crubador deth Banc, un aute qu'a ua botiga de cedes en carrèr de Botoneras e, fin finau, diuèrsi que son dependents en diuèrses botigues. Eth Samaniego agent de Borsa qu'ei cosin d'aguesti.

Era hilha màger de Gumersindo Arnaiz se maridèc damb Ramon Villuendas, ja veude e damb dus hilhs, famós cambista deth carrèr Toledo, era casa de Madrid que mès trabalhe en negòci dera moneda. Un frair d'aguest se maridèc damb era hilha dera veuda d'Aparisi, patron dera carnissaria qu'en era siguec emplegat Pepe Samaniego. Er oncle d'ambdús, D. Cayetano Villuendas, plan progressista e plan ric casalèr, ère er espós d'Eulalia Muñoz, e era sua gran fortuna provenguie deth negòci de pèths en ua epòca anteriora ara de Céspedes. Que ja s'a estacat eth cap de còrda que demorèc pendent adés.

Ara se mos presenten quauques arrames que semblen desgatjades e non ne son. Mès qui poirà desnishar eth sòn misteriós ligam damb es barrejadi e crotzadi descendents d'aguesta colossau arrominguèra? Qui pòt investigar se Dámaso Trujillo, eth que botèc ena Plaza Mayor era sabataria *El ramo de azucenas*, tanh ar autentic linhatge des Trujillos abans mentadi? Quin serà er investigador que sàpie méter en clar s'eth patron de *El Buen Gusto*, ua botigòta de hlaçades deth carrèr dera Encomienda, ei parent segur des Villuendas rics? I a qui ditz que Pepe Moreno Vallejo, eth cordaire de Concepción Jerónima, ei cosin de D. Manuel Moreno-Isla, un des Morenos qu'estaquen gossets damb sausissa; e se ditz qu'un Arnaiz, emplegat de pòca sodada, ei parent de Barbarita. Que i a un Muñoz e un Aparisi, tripièr enes entorns deth Rastro, que se supause cosin dusau deth marqués de Casa-Muñoz e dera sua fraia era veuda d'Aparisi; e fin finau, mos cau hèr constar qu'un cèrt Trujillo, jesuita, reclame un lòc ena nòsta arrominguèra, e tanben l'ac cau autrejar ath plan Illustre Bisbe de Plasencia, frai Luis Moreno-Isla y Bonilla. Atau madeish amie en sòn arbe eth nòm de Trujillo, era hemna de Zalamero, subsecretari de Governacion; mès eth sòn prumèr cognòm ei Ruiz Ochoa e ei hilha dera distinguida persona qu'aué ei ath cap dera Banca de Moreno.

Barbarita non se hège damb toti es individús qu'apareishen en aguesta complicada arrominguera. A molti les esquivaue per trapar-se en lòcs massa nauts; a d'auti a penes les distinguie per trapar-se massa baish. Es sues amistats vertadères, coma es parentats arreconeishudi, non èren en gran nombre, encara que òc abastauen un cercle plan extens, qu'en eth se barrejauen totes es jerarquies. En un madeish dia, en gésser de passeg o de crompes, escambiaue salutacions mès o mens afectuoses damb era de Ruiz Ochoa, damb era generala Minio, damb Adela Trujillo, damb un Villuendas ric, damb un Villuendas praube, damb eth venedor de peish parent de Samaniego, damb era duquessa de Gravelinas, damb un Moreno Vallejo magistrat, damb un Moreno Rubio mètge, damb un Moreno Jáuregui venedor de chapèus, damb un Aparisi canonge, damb diuèrsi dependents de botigues, damb gent tan desparièra, en fin, que ua auta persona de mens abiletat aurie cambiat es nòms e es tractaments.

Era ment mès segura que non ei capabla de seguir en sòn laberintic endrabament es direccions des descendents d'aguest colossau arbe de linhatges madrilenhs. Es hius se crotzen, se pèrden e reapareishen a on mens te penses. Ath cap de mil torns entà naut e autrestanti entà baish, s'amassen, se desseparen, e dera sua connexion o horcalhada gessen naues madèishes e naui endrabaments. Com se tòquen es extrèms der immens brancatge qu'ei causa curiosa de veir; per exemple, quan Pepito Trastamara, qu'amie eth nòm des bastards de D. Alfonso XI, va a demanar

sòs a Candido Samaniego, prestamista usurèr, individú dera *Sociedad protectora de señoritos necesitados*.

III.-

Es de Santa Cruz s'estauen ena sua pròpria casa deth carrèr de Pontejos, dauant dera placeta deth madeish nòm; proprietat crompada ath defuntat Aparisi, un des sòcis dera *Compañía de Filipinas*. Ocupauen es patrons er estatge principau, qu'ère immens, damb dotze balcons entath carrèr e fòrça comoditat en interior. Que non lo cambiarie Barbarita damb cap aute des modèrns otèls, a on tot son escales e ath delà dubèrts as quate vents. Qu'auien aquiu pro numèro de crambes, totes en un solet estatge deth salon enquiara codina. Ne cambiarie tanpòc eth sòn barri, aqueth *arnelh de Madrid* qu'auie neishut, per cap des casalons modèrns qu'an era fama d'èster plan ventilats e alègres. Per mès que didessen, eth barri de Salamanca qu'ei *camp*… Tant apegada ère era brava senhora ath terràs deth sòn barri nadiu, qu'entada era non demoraue en Madrid qui non entenèsse pes maitins eth ramblah tohut des ferrats des aiguadors ena hònt de Pontejos; qui non entenesse peth maitin e pera tarde eth sarabat que formen es coches de corrèus; qui non recebesse a totes ores er alend botiguèr deth carrèr de Postas e non escotèsse tà Nadau es bramauts e tamborins ena placeta de Santa Cruz; qui non entenesse es campanades deth relòtge dera Casa de Correos, tan clares coma se siguessen laguens de casa; qui non vedesse passar as crubaires deth Banc cargadi de sòs e as cartèrs gésser en processon. Barbarita s'auie acostumat as bronits deth vesiat, coma se siguessen amics, e non podie víuer sense eri.

Era casa ère tan grana, qu'es dus matrimònis viuien en era comòdament e er espaci les ère sobrèr. Qu'auien un salon un shinhau arcaïc, damb tres balcons. Seguie pera quèrra eth gabinet de Barbarita, dempús ua auta abitacion, dempús era cramba. Ara dreta deth salon i auie eth burèu de Juanito, atau cridat non pr'amor que i auesse cap causa tà servir, senon pr'amor que i auie taula e tintèr e dues polides estatgères. Qu'ère ua abitacion plan moblada e comòda. Eth gabinetet de Jacinta, ara seguida d'aguesta peça, ère era estança mès beròia e eleganta dera casa e era soleta tapissada en tela; totes es autes n'èren en papèr, d'un art dobtós, dominant es grisi e color tortora damb aur. Se vedien en aguesta pèça quauques aquarèles fòrça polides crompades per Juanito, e dus o tres òlis leugèrs, tot selècte e de reconeishudes firmes, donques que Santa Cruz auie bon gust laguens deth gust vigent. Es mòbles èren de satin o de pelussa e seda combinades sivans era mòda, en èster de notar que çò qu'aquiu se vedie non chocaue per çò d'originau ne tanpòc per rutinari. Venguie dempús era cramba deth matrimòni joen, que se distinguie dera pairau principaument en qué en aguesta i auie lhet comun e ena des joeni lhets separadi. Es dus lhets de husta de caquièr èren fòrça elegants, damb penjals de seda blua. Era des pairs se retiraue a un empontament d'acajó damb cabeç de shacò e

colomnes coma es d'un sagrari de Dijaus Sant. Era cramba des *porics* se comunicaue damb crambes de servici, e la seguien dues granes pèces que Jacinta auie destinat tàs mainatges… quan Diu les ne dèsse. Èren moblades damb aquerò que sobraue des abitacions que s'apriauen de nauèth, e eth sòn aspècte ère, plan, eterogenèu. Mès er apraiament definitiu d'aguestes abitacions vancantes existie complèt ena ment de Jacinta, qu'auie ja previst enquia es darrèrs detalhs de tot çò que s'auie de méter aquiu quan arribèsse eth cas.

Eth minjador ère interior, damb tres hièstres tath pati, era sua grana taula e veirines de noguèr plies de fina vaishèra de China, eth sabut jòc de cagires de cuèr clauetejat, e enes parets papèr imitant eth casse, listons clauetejadi tanben, e es pintures ar òli, non dolentes, damb er invariable talh de melon d'aigua, eth conilh mòrt e uns talhs de merluça que de tan ben pintadi semblaue que flairauen mau. Atau madeish ère interior eth burèu de D. Baldomero.

Qu'èren abonadi es de Santa Cruz a un coche de shivaus. Se les vedie enes passegi; mès eth sòn anament ère eth d'aqueri que non criden era atencion. Juan solie auer per tempsades un coche *faeton* o un *tilburi*, que menaue fòrça ben, e tanben auie shivau de sera; mès l'ahiscaue autant era varietat que dempús de montar un shivau, ja li començaue a trapar defèctes e se lo volie véner pr'amor de crompar-ne un aute. Es dus matrimònis se dauen bona vida; mès sense presumir, hugent tostemps de hèr-se veir e de qué es jornaus les cridèssen *anfitrions*. Minjauen ben; ena sua casa i auie plan pòca etiqueta e un cèrt patriarcalisme, pr'amor qu'a viatges se seiguien ena taula persones de classa umila e d'autes plan decentes qu'auien vengut a mens. Non auien codinèr d'aqueri de gòrra blanca, senon ua codinèra anciana plan ben ensenhada, que podie mesurar es sòns talents damb quinsevolh *chef*; e l'ajudauen dues mosses de codina, que mèsalèu èren alumnes.

Toti es prumèrs de mes recebie Barbarita, deth sòn espós, mil durets. D. Baldomero gaudie d'ua renda de vint-e-cinc mil pesi, part des loguèrs des sues cases, part d'accions deth Banc d'Espanha e era rèsta dera participacion que sauvaue en sòn ancian magasèm. Autrejaue, ath delà, ath sòn hilh dus mil duros cada trimesadèr entàs sues despenes particulares, e en diferentes escadences l'aufric un petit capitau pr'amor de qué comencèsse negòcis eth madeish; mès ath mainatge l'anaue ben damb era sua daurada indoléncia e non volie copacaps. Era rèsta dera sua renda la capitalizaue D. Baldomero, ben aquerint mès accions cada an, ben estauviant entà hèr-se damb ua casa mès. D'aqueri mil duros qu'era senhora recebie cada mes, n'autrejaue ath *Delfin* dus o tres mil reiaus, que

damb aquerò e damb çò que recebie deth papa ère coma ena glòria; e es dètz-e-sèt mil reiaus restants èren entara despena diadèra dera casa e entàs des dues daunes, qu'aquiu se les apraiauen plan ben damb era distribucion, sense que jamès i auesse entre eres era mès leugèra discussion per un duro mès o mens. Deth govèrn domestic se n'encuedauen es dues, encara que mès particularament era soèra, que mostraue cèrtes tendéncies ath despotisme illustrat. Era ireua auie eth delicat talent de respectar aquerò, e quan vedie que bèra disposicion sua ère derogada pera autocrata, se mostraue confòrme. Barbarita ère administradora generau de pòrtes tà laguens, e eth madeish marit sòn, dempús que religiosament l'autrejaue es sòs, non li calie pensar en arren dera casa, coma non siguesse enes viatges d'ostiu. Era senhora ac pagaue tot, deth loguèr deth coche enquiara peseta de *El Imparcial*, sense que li calèsse amiar compdes per tan complicada distribucion, ne anotar cap chifra. Ère tant admirabla era sua precision aritmetica, que ne un solet viatge passèc mès enlà dera indecisa linha que tan facilament depassen es rics; arribaue eth fin de mes e tostemp i auie un *superavit* que damb eth ajudaue a certanes empreses caritatiues que ne parlaram mèn endauant. Jacinta despenie tostemp plan mens de çò qu'era sua soèra li daue entà menudalhes; que non ère inclinada a estrear soent, ne a enriquir as modisti. Es abits d'economica aqueridi ena sua mainadesa èren ta arraïzadi que, encara que jamès li manquèc sòs, se hège a vier en casa a ua coseira pr'amor de hèr trabalhets de ròba e apraiaments de vestits que d'autes senhores mens riques sòlen encargar dehòra. E entara sua alegria, non li calie escauhar-se eth cap entà pensar en empleg de çò que li sobraue, donques qu'aquiu ère era sua fraia Candelaria, qu'ère prauba e s'anaue cargant de familha. Es sues frairetes celibatàries tanben recebien d'era freqüentes donades; ja es chapèus de mòda, ja eth mocador o era mantilha, e enquia e tot vestits complèts acabadi de vier de París.

Er abonament que cuelheren deth Reiau tà un lòc de lòtja principau siguec idia de D. Baldomero que non auie cap talent d'enténer opèra, mès que volie que Barbarita i anèsse entà que li condèsse, en ajaçar-se e dempús d'ajaçadi, tot çò qu'auie vist en *Regio Coliseo*. Se passèc qu'a Barbarita non li tiraue guaire eth Reiau; mès acceptèc damb gòi que i anèsse Jacinta. Aguesta, ath sòn torn, non auie en realitat guaire talents de teatre; mès que s'alegrèc fòrça de poder hèr-se a vier en Reiau as sues frairetes celibatàries, pr'amor qu'es praubetes, se non siguesse atau, non lo tastarien jamès. Juan, qu'ère plan afeccionat ara musica, ère abonat diadèrament, damb sies amics, en ua lòtja nauta de proscèni.

Es de Santa Cruz non tirauen era atencion en teatre, e se bèra guardada queiguie sus era lòtja ère entàs porics plaçadi dauant de tot damb simetria de veirina. Barbarita se solie botar en prumèra hila pr'amor de lançar er

alongavistes en redon e poder condar-li a Baldomero quauquarren mès que causes de decorats e argumentacion des opères. Es dues fraies maridades, Candelaria e Benigna, i anauen de quan en quan, Jacinta lèu tostemp; encara que se divertie plan pòc. Aquera hemna mimada per Diu, que la botèc enrodada de trendesa e benaurances en lòc mès san, beròi e tranquil d'aguesta val de lèrmes, solie díder en un ton planhós que *non auie gust entad arren*. Era envejada de toti, envejaue a quinsevolh hemna prauba e descauça que passèsse peth carrèr damb un mainatjon en braça estropat en liròts. Se l'anauen es uelhs darrèr dera mainadesa de quinsevolh manèra que se presentèsse, ja siguessen mainatges rics, vestidi de marinèrs e amiadi per hilhuquères angleses, ja mecosi praubi, estropadi en baieta auriòla, lordi, damb caspa en cap e ena man un tròç de pan rosigat. Que non desiraue era auer-ne un de solet, senon que volie veder-se enrodada d'ua *seria*, dès eth coquin de cinc ans, blagaire e actiu, enquiath bebé de mesi que non hè qu'arrir coma un pèc, avalar leit e sarrar es punhs. Era sua angónia se mostraue en cada moment, ja sigue quan trapaue ua corriòla qu'anaue tath collègi, damb es sues lòses ena espatla e eth revolum de libres plei de greish, ja quan li gessie ath pas quauque precòç mendicant caperat de liròts, mostrant, entà excitar era compasion es sues carns sense abric e es pès descauci, plei de sidoles. Atau, donc, quan vedie as alumnes dera Escuela Pia, damb eth sòn unifòrme galonat e es sòns gants, tan nets e ben plaçadi que semblauen petiti cavalièrs, se les minjaue damb es uelhs. Es mainades vestides de ròsa o de blu celèst que hèn ara arròda en Prado e que semblen flors viues qu'an queigut des arbes; es praubetes qu'estropen eth cap damb ua tòca traucada; es que hèn es prumèrs palpejaments ena pòrta d'ua botiga apuant-se ena paret; es que shurlen es sens de sa mair guardant pera coa deth uelh ara persona que s'aprèsse a guardar; es coquins que enrèden enes carrèrs o enes patis uets en tot lançar-se pèires e esbocinar-se era ròba dauant deth desespèr des sues mairs; es mainades qu'en Carnavau se desguisen de *chulas* e se contornegen damb era man clauada ena cintura; es que demanen entara Cruz de Mayo; es espigadi que tien ja eth baston e guanhen prèmis enes collègis, e es qu'enes foncions de teatre pera tarde dèishen anar eth crit ena scèna mès interessanta, distreiguent as actors e enforismant ath public… toti, en resumit, l'interessauen madeish.

IV.-

E de tau manèra s'anaue senhorejant dera sua amna eth vam dera maternitat, que lèu comencèc a amendrir en era era facultat d'apreciar es auantatges que disfrutaue. Aguesti vengueren a èster entada era invisibles, coma n'ei entà toti es èssers eth miei fondamentau dera nòsta vida, era atmosfèra. Mès qué hège Diu que non li manaue aumens un des mainatges qu'en nombre infinit i a per aquiu? En qué pensaue era sua Divina Majestat? E Candelaria, qu'a penes auie damb qué víuer, un cada an!... Que diguen alavetz que i a equitat en Cèu… Òc; que non ei dolenta era justícia de naut… òc… ja ac vedem… De tant pensar en aquerò, semblaue a viatges monomaniaca, e li calie apelar ath sòn bon sen entà non hèr veir era bajanada deth sòn esperit, que lèu lèu tocaue eth ridicul. E se l'acodien causes tant estranhes…! Era sua pena auie es intermiténcies mès estranhes, e dempús de longui periòdes de tranquillitat se presentaue impetuosa e agudenta, coma un mau cronic qu'ei tostemp ara demora entà escométer quan mens se lo demore. A viatges, ua paraula insignificanta qu'entenie en carrèr o ena sua casa o era vista de quinsevolh objècte l'alugaue ena ment era ahlama d'aqueth tèma en tot costar-li opressions en pièch e un subersaut inexplicable.

Se distreiguie suenhant e mimant as mainatges des sues fraies, qu'estimaue prigondament; mès tostemp i auie entre era e es sòns nebodets ua distància que non podie aumplir. Que non èren sòns, non les auie *auut* era, non se les sentie junhudi ada era per un hiu misteriós. Es qu'èren reaument junhudi non existien qu'en sòn pensament, e li calie alugar e revíuer aguest, coma ua harga, entà hargar-se es alegries vertadères dera maternitat. Ua net gessec dera casa de Candelaria pr'amor d'entornar ena sua, pòc abans dera ora de sopar. Era e era sua fraia s'auien botat de punta per ua pegaria, pr'amor que Jacinta mimaue massa a Pepito, mainatge de tres ans, eth primogenit de Samaniego. Li crompaue joguets cars, li botaue ena man, entà que les trinquèsse es figures de china dera sala e li permetie minjar mil lecaries. "A, se siguesses mair de vertat non haries aquerò…" "Donques se no ne sò, milhor… A tu qué t'impòrte?" "A jo arren. Desencusa, hilha, quin gèni!". "Se non m'anugi…" "Vai, qu'estàs mimadeta!".

Aguesta o d'autes pegaries non auien cap conseqüéncia, e ath cap d'un quart d'ora se botauen a arrir, e pro. Mès aquera net, en retirar-se, sentie era *Delfina* talents de plorar. Jamès s'auie mostrat ena sua amna d'ua manèra tant imperiosa eth desir d'auer hilhs. Era sua fraia l'auie umiliat, era sua fraia s'emmaliciaue de qué estimèsse tant ath sòn nebodet. E aquerò se qué ère senon gelosia?... Donques quan era auesse un mainatge non permeterie

ad arrés ne tansevolh guardar-lo… Recorrec er espaci deth carrèr des Hileras enquiath de Pontejos, extraordinàriament excitada, sense veir ad arrés. Ploiguie un shinhau e ne tansevolh s'en brembèc de daurir eth paraigües. Eth gas des veirines ère ja alugat, mès Jacinta, qu'acostumaue a posar-se tà veir es nauetats, non s'arturèc en nunlòc. En arribar ena cantoada dera placeta de Pontejos, e quan anaue a trauessar eth carrèr pr'amor d'entrar en lumedan dera sua casa, qu'ère ath dauant, entenec quauquarren que l'arturèc. Li correc un hered talhant per tot eth còs; se quedèc parada, seguint d'aurelha un rumor que per çò que semble venguie deth solèr, d'entre es madeishes pèires deth carrèr. Qu'ère un panteish, ua votz dera natura animau demanant ajuda e defensa contra er abandonament e era mòrt. Eth panteish ère tan penetrant, tant afilat e agudent, que mès que votz d'un èsser viu semblaue eth son dera còrda prima deth violin botjada teunhament en çò mès naut dera escala. Sonaue d'aguesta manèra: *miiiii*… Jacinta guardaue eth solèr; pr'amor que sense cap de dobte eth panteish venguie dera prigondor dera tèrra. Enes sues desconsolades entralhes lo sentie penetrar, trauessant-li coma ua agulha eth còr.

Cercant per aquiu, cercant per enlà, vedec fin finau en trepader, ena part dera plaça, ua d'aguestes henudes hètes en rengada, que se criden *escolaments* en lenguatge municipau, e que servissen entà dar entrada en escolader ara aigua des carrèrs. D'aquiu, òc, d'aquiu venguien aqueri planhs que capvirauen era amna dera *Delfina*, en tot costar-li dolor, ua efusion de pietat qu'ad arren se pòt comparar. Tot aquerò qu'en era existie de presompcion mairau, tota era trendesa qu'es extasis de mair soniaira auien anat apilerant ena sua amna, se heren fòrça actius entà respóner ath *miiii* sosterranh damb un aute *miiii* dit ara sua manèra.

A qui demanarie ajuda? "Deogracias", sorrisclèc cridant ath portièr. Erosament eth portièr ère ena cantoada deth carrèr dera Paz parlant damb un conductor deth coche- corrèu e de seguit entenec era votz dera sua senhoreta. En quate calamades se botèc ath sòn costat.

"Deogracias… aquerò… que sone aquiu… guarda… a veir…", didec era senhoreta tremolant e esblancossida.

Eth portièr cuelhec atencion; dempús se botec de quate pautes, guardant ara sua patrona damb ròstre de coquinaria e alegria.

"Donques… aquerò… A!, que son uns gatets qu'an lançat en escolader."

- Gatets!... n'ès segur… mès n'ès segur de qué son gatets?

- Òc, senhoreta; e deuen èster dera gata dera libraria d'aquiu dauant, qu'engatèc anet e non les pòt elevar a toti…

Jacinta s'inclinèc pr'amor d'enténer milhor. Eth *miiii* sonaue ja tan prigond qu'a penes s'aubiraue. "Trè-les!", didec era dauna damb votz d'autoritat indiscutibla.

Deogracias se tornèc a botar de quate pautes, se rebussèc eth braç e lo metec per aqueth uet. Jacinta non podie veir en sòn ròstre era expression d'incredulitat, lèu de burla. Ploiguie mès, e per escolament començaue a entrar era aigua, rajant entath laguens damb un bronit de fregidora qu'a penes permetie enténer eth fèble *miiii*. Totun aquerò, era *Delfina* l'entenie tostemp fòrça clar. Eth portièr tornèc entà naut, coma invocant ath Cèu, era sua cara estupida, e didec arrint:

"Senhoreta, que non se pòt. Son plaçadi ath hons… plan ath hons."

- E non se pòt quilhar aguesta rajòla?, didec era, caushigant fòrt sus era.

- Aguesta rajòla?, repetic Deogracias, botant-se de pès e guardant ara sua patrona coma se guarde a ua persona que dera sua rason se dobte. Per poder-se… avisant ar Ajuntament… Eth tenent d'alcalde senhor Aparisi, qu'ei vesin de casa… Mès…

Ambdús avedauen era sua aurelha. "Que ja non s'enten arren, observèc Deogracias, botant-se encara mès estupid. Que s'an estofat…"

Non sabie eth plan bèstia era punhalada que daue ara sua patrona damb aguestes paraules. Jacinta, totun, credie enténer eth gemiment ena prigondor. Mès aquerò non podie seguir. Comencèc a veir era immensa desproporcion que i auie entre era granor dera sua pietat e era petitesa der objècte que l'ac consagraue. S'aumentèc era ploja, er escolament avalaue ja ua ondada gròssa que hège gorjades e inquietuds en tumar contra es parets d'aquera gòrja… Jacinta se metec a córrer entara casa e pugèc. Es nèrvis se li botèren tan desgansoladi e eth còr tan sarrat, qu'es sòns soèrs e eth sòn marit la crederen malauta; e patic tota era net eth mau indecible d'enténer de contunh eth *miiii* der escolament. De vertat qu'aquerò ère ua pegaria, dilhèu desorde nerviós; mès que non podie botà'i remèdi. A! S'era sua soèra se'n sabie per Deogracias qué s'auie passat en carrèr, guaire se'n burlarie! Jacinta s'avergonhaue per auança, rogint-se tota, sonque de veir qu'entraue Barbarita dident-li damb eth sòn dolent estil: "Mès hilha, donques qu'ei vertat que manères a Deogracias calar-se en escolader entà sauvar a uns mainatges abandonadi?…"

Sonque ath sòn marit, *jos era paraula de secret*, li condèc er ahèr des gatets. Jacinta non podie amagar-li arren, e auie un gust particular en hèr-li fidança enquia e tot des mès vanes pegaries que passauen peth sòn cap restacades damb aqueth tema dera maternitat. E Juan, qu'auie talent, ère

indulgent damb aguest delèri der amor vacant o dera maternitat sense hilh. S'aventuraue era a condar-li tot çò que l'arribaue, e fòrça causes qu'ara lum deth dia non gausaue díder, les didie ena intimitat e solitud conjugaus, pr'amor qu'aquiu venguien coma de mòtle, pr'amor qu'aquiu se didien sense cap esfòrç coma se se didessen soletes, pr'amor que, a tot darrèr, es comentaris sus era succession auien coma ua basa ena renovacion des probabilitats d'era.

V.-

Que hège mau Barbarita, fòrça mau, de burlar-se'n dera tissa dera sua hilha. Coma s'era non auesse tanben era sua tissa, e bona! Per cèrt que l'amiaue a Jacinta eth gran auantatge de poder-se satisfèr e dar realitat ath sòn pensament. Qu'ère ua viciosa que se hartaue des gòis desiradi, tant qu'era ireua patie orriblament per çò de non auer jamès çò que desiraue. Era satisfaccion deth desir afogaue ara ua, autant coma ara auta era privacion deth madeish.

Barbarita qu'auie era afogadura des crompes. Cultivaue er art peth art, ei a díder, era crompa pera crompa. Aquerie peth simple plaser d'aquerir, e entada era non auie màger gust que hèr ua excursion pes botigues e entrar dempús ena casa cargada de causes que, encara que non sobrèssen, tanpòc èren d'un besonh absolut. Mès que non gessie jamès deth limit que li mercauen es sòns mieis de fortuna, e en aquerò s'estaue precisament eth sòn art magistrau de comerçanta rica.

Aqueth vici qu'auie es sues depravacions, pr'amor qu'era senhora de Santa Cruz non solet anaue as botigues de luxe, senon as mercats, e recorrie de punta a punta es taulatges dera placeta de San Miguel, es botigues de porics deth carrèr dera Caza e es lòcs de vedera fina ena placeta de Santiago. Ère tan coneishuda *dòna Barbarita* en aguest airau, qu'es hemnes dera plaça se la disputauen e armauen entre eres grani rambalhs pera preferéncia d'ua tant illustra parroquiana.

Madeish enes mercats qu'enes botigues auie un auxiliar inestimable, un cercaire que cuelhie aqueres causes coma s'en aquerò l'anèsse era sauvacion dera amna. Aguest qu'ère Plácido Estupinhan. Coma que demoraue ena Cava de San Miguel, dès que se lheuaue, a punta de dia, calaue ua guardada d'agla sus es taulatges dera plaça. Baishaue quan encara era gent hège era maitiada enes tauèrnes e enes cafés ambulants, e daue un còp de uelh enes lòcs, en tot saber-se'n deth caire deth mercat e des cotizacions. Dempús, ben estropat ena capa, se n'anaue tà San Ginés, a on arribaue bèri còps abans qu'eth sacristan daurisse era pòrta. Hège ua charrada damb es beates que l'auien cuelhut era avangarda, que quauqu'ua d'eres amiaue era sua chicolatèra e codineta, e esdejoaue en madeish portau dera glèisa. Dubèrta aguesta, se calauen toti laguens, damb tanta prèssa coma s'anèssen a cuélher sèti en ua foncion de molta gent, e començauen es misses. Enquiara tresau o era quatau non arribaue Barbarita, e tanlèu la vedie entrar, Estupinhan corrie doçament entada era, esguiltlant-se de banc en banc coma ua ombra, e se botaue ath sòn costat. Era senhora pregaue en votz baisha botjant es pòts. Plácido l'auie de díder fòrça causes e entrebracaue es sòns prècs pr'amor de anar-les treiguent.

“Que va a gésser era de D. German ena capèra des Dolors… Aué receben congre ena casa de Martinez; m’an mostrat es burèus de Laredo… plia ès de gràcia; eth senhor ei damb tu… caulets non n’a pr’amor que non an vengut es mulatèrs de Villaviciosa pr’amor qu’es camins son maumetudi… Damb aguestes maudides aigües!... e benedit ei eth frut deth tòn vrente, Jesús…”

I auie moments a viatges que ne er un ne er aute badauen boca, era en un extrèm deth banc, eth a cèrta distància, darrèr, ja de jolhs, ja seigudi. Estupinhan s’engüejaue bèth còp encara que non ac didesse, e l’agradaue que bèra beata arreculada e beat vantariòu li preguntèsse pera missa: “s’artenh aguesta?” Estupinhan responie que òc o que non dera manèra mès educada, ahigent tostemp en cas de responsa negatiua quauquarren que padeguèsse ar interrogador: “Mès estatz-vos tranquil; que va a gésser de seguit era deth pair Quesada, qu’ei un povora…” Çò qu’eth volie ère veir se sautaue era convèrsa.

Dempús d’ua grana estona de silenci, consagrat as devocions, Barbarita se viraue entada eth dident-li damb orgulh impròpri d’aqueth sant lòc:

“Vai, qu’eth tòn amic eth Sordo mo l’a hèta bona.”

- Per qué, senhora?

- Pr’amor que te didí que l’encarguèsses miei filet, e sabes se qué me manèc?, un tròç enòrme de carn palpuda e un bocin d’espatla, plen de pèths e tendons… Guarda quina manèra de comportar-se damb es clients. Bric mès li cromparè arren. Eth tòrt qu’ei tòn… Vaquí çò que son es tòns *protegidi*….

Dit aquerò, Barbarita contunhaue pregant e Plácido se hège mau sang mentaument contra eth Sordo, un venedor qu’eth… non lo protegie; se passaue que *l’auie recomanat.* Mès que ja li cantarie, eth, es quaranta ath tau Sordo. D’autes familhes que tanben les auie recomanat, se planhèren de qué les auie dat *carn d’esquera*, ei a díder, cogòt, qu’ei era pejor carn, en sòrta d’ua bona carn de vedèra. En aguesti tempsi tan sense morau que ja non se pòt recomanar ad arrés. D’auti maitins venguie damb aguesta istorieta: “Com està aué eth mercat de caça! Quines perditzes, senhora! Divinitats, vertadères divinitats.”

- Non mès perditz. Aué mos cau veir se Pantaleon a boni crabòts. Tanben voleria ua bona lengua de vaca, *cargada*, e veir se i a vedèra fina.

- Que l’a tan fina, senhora, que semble *taument* merluça.

- Plan, donc, que me manen un bon filet e costelhes dera arnelhada. Ja sabes; non vages a gésser damb es pegaries der aute dia. Damb jo que non se jògue.

- Non vo'n hescatz… Auetz convidadi deman?

- Òc; e de peish qué i a?

- È *comprometut* eth salmon per s'un cas arribe deman… Aquerò qu'auem aué ei molonada de langosta.

E acabades es misses, se n'anauen carrèr Major enjós ara cèrca d'emocions pures, innocentes, artenhudes damb er ofici amable d'un e es sòs abondosi dera auta. Non tostemp se tenguien as causes de minjar. Diuèrsi còps amièc Estupinhan condes coma aguest:

"Senhora, senhora, non deishetz de veir es cretones qu'an recebut es *gojats* de Sobrino… Quina divinitat…!"

Barbarita interrompie un *parenòste* entà díder, encara damb era expression dera religiositat en ròstre: "Ramejadetes?,

- Òc, e damb còps d'aur. Aquerò ei çò que se pòrte aué."

E en portau, a on ja ère Plácido demorant-la, didie: "Anem ena casa des *gojats* de Sobrino."

Aguesti ensenhauen a Barbarita, ath delà des cretones, satins de coton florejadi qu'èren era grana nauetat deth dia; e ara viciosa li mancaue temps entà crompar-li un vestit ara sua ireua, que lo solie passar a quauqu'ua des sues fraies.

Ua auta embaishada: "Senhora, senhora, aquerò que ja non s'artenh; mès, lèu va a gésser era deth nebot deth senhor prèire, qu'ei un aute pair Fuguilla per çò de rapid que se la trè deth dessús. Que ja recebec Pla aqueri hormatgets… non me'n brembi se com se criden."

- Ara e ena ora dera nòsta mòrt… òc, ja… Qu'ei que son coma ues rosquilhes que me heres crompar er aute dia e que flairauen a ranci…! Que semblauen dera nòça de San Isidro.

A maugrat d'aguesti repotecs, en gésser anauen ena casa de Pla damb er in de non crompar que dues liures de panses de Corint entà hèr un pastís anglés, e era senhora s'anaue enredant, enredant, enquia deishar-se ena botiga valor de ueit cents o nau cents reiaus. Mentre qu'Estupinhan admiraue, deth taulèr entà laguens, es granes nauetats d'aqueth Musèu universau de viures, balhant era sua opinon d'expèrt de tot, tastant ja ua galeta de'ametla e còco, que se retiraue talament ath massapan de Toledo, ja apreciant per çò dera flaira era superioritat deth tè o des espècies, era

dauna cuelhie peth sòn compde a un des dependents, qu'ère un Samaniego, e… adishatz sòs. A cada moment didie Barbarita que pro, e dempús d'ua colleccion de purès entà sopes, venguien es *pèrles deth Nizan*, eth *gluten dera estela*, es sausses angleses, eth *bolhon de carn de tortuga de mar*, era dotzena de botelhes de Saint-Emilion, que tant li shautaue a Juanito, eth pòt de *misharnons extra*, qu'agradauen a D. Baldomero, era lhauna d'anchòies, es truhes neres e d'autes menudalhes. Deth portamoneda de Barbarita, tostemps ben aprovedit, gessie er impòrt, e coma que i auesse un pic ena soma, se cuelhie era libertat de suprimir-lo per çò deth *deute paga*.

- Au, gojats, manatz-m'ac tot de seguit entà casa, didie damb despotisme Estupinhan en dider-se adiu, senhalant es crompes.

- Tè, que Diu vos age, didie dòna Barbarita, lheuant-se dera cagira ath punt qu'apareishie eth principau pera pòrta dera rèirebotiga, e saludaue damb mil afeccions ara sua parroquiana, en tot trèir-se era gòrra de seda.

- Anem passant hilh… Ai, quin *laironici* eth d'aguesta casa!... Que ja non tornarè a entrar mès aciu… Adishatz, adishatz.

- *Enquia deman*, senhora. As vòstes pès… Tantes causes tà D. Baldomero… Plácido, que Diu t'age.

- Mèstre… qu'ajatz salut.

Quauqui articles se crompauen tostemp ar en gròs, e s'ère possible de prumèra man. Barbarita qu'auie en moth deth uas era fibra comerçanta, e se delie per trèir eth genre *apraiat*. Mès, guaire luenh dera realitat s'aurien demorat aguesti assagi sense era ajuda der exemple de viatjant comerciau, Estupinhan eth Gran! Be ne hège de camin aqueth òme entà trapar ueus fresqui en grana quantitat…! Toti es venedors de porics dera Cava l'amiauen en paumet, e eth se daue non pòca importància, en tot dider-les: "o auem formalitat o non auem formalitat. Examinem er article, e dempús se discutirà… pòs-te, òme, pòs-te". E aquiu s'estaue, eth guardar eth ueu a contralum, eth sospesar-les e eth hèr mil comentaris sus era sua probabla antiquitat. Se bèth un d'aqueri tipes l'enganhaue, ja podie encomanar-se a Diu, pr'amor qu'arribaue Estupinhan coma ua fèra menaçant-lo damb eth tinent d'alcalde, damb era inspeccion munipau e enquia e tot damb era horca.

Entath vin, Plácido s'entenie damb es vinataires dera Cava Baja, que van a hèr es sues crompes en Arganda, Tarancon o ena Sagra, e se metie d'acòrd damb un mesurador entà que li cuelhesse ua partida de tanti o quanti recipients, e la remetèsse mejançant ua via de transpòrt ja coneishuda. Aquerò auie d'èster genre de confiança, *taument* vin. Eth chicolate ère ua des causes qu'en eres desplegaue mès acitivitat Plácido,

pr'amor que, tanlèu Barbarita li daue ordes, er òme ja non viuie. Crompaue eth cacau superior, eth sucre e era canèla en çò de Gallo, e ac amiaue tot a espatles d'un mosso sense deishar-lo de uelh, enquiara casa a on se hège eth trabalh. Es de Santa Cruz non transigien damb es chicolates industriaus, e eth que cuelhien auie d'èster hèt a man. Tant qu'eth chicolatèr trabalhaue, Estupinhan se convertie en mosca, voi díder que s'estaue tot eth dia romant ath torn deth prètzhèt entà veir se se hege *a tota consciéncia*, pr'amor qu'en aguestes causes cau èster damb eth uelh atentiu.

Que i auie dies de crompes granes e d'autes de menudalhes; mès dies sense crompar que non les auec jamès. A manca d'ua causa màger, era viciosa non entraue jamès ena sua casa sense eth parelh de gants, er imperdible, eth povàs entà netejar metaus, eth paquet d'agulhes de gancho o quinsevolh pegaria des bazars de *tot a reiau.* Ath sòn hilh li hège a vier presents de contunh, corbates que non usaue, ròba que non se botaue jamès. Jacinta recebie damb gòi aquerò qu'era sua soèra se hege a vier entada era, e ac anaue autrejant as sues fraies celibatàries o maridades, exceptat de certanes causes qu'eth sòn trespàs non ère avient. Per çò dera ròba blanca e dera mantelaria qu'auie era senhora Santa Cruz vertadèra passion. Dera botiga deth sòn frair se hège a vier pèces sanceres de *olanda* plan fina, de *batistes e madapolams*. D. Baldomero II e D. Juan I qu'auien ròba entà un sègle.

As dus les aprovedie de cigars era pròpria Barbarita. Eth prumèr humaue cigars, eth dusau papèr. Estupinhan s'encargaue de amiar aguesti perilhosi articles dera casa d'un pòcvau que les venie *d'ocultis*, e quan trauessaue es carrèrs de Madrid damb es caishes jos era sua capa verda, eth còr li bategaue de gòi, en considerar era malahèta que li jogaue ara Hacienda Pública e rebrembant es sòns boni tempsi juvenils. Mès enes liberaus ans deth 71 e 72 que ja ère ua auta causa… Era policia fiscau non se metie en guairi ahèrs. Eth temerari contrabandèr, totun, aurie desirat auer un mau encontre entà demostrar ath mon sancer qu'ère òme capable d'arroïnar ara *Renda* se s'ac proposaue. Barbarita examinaue es caishes e es sues mèrques, les regatejaue, flairaue eth tabac, escuelhie eth que li semblaue milhor e pagaue plan ben. Qu'auie D. Baldomero un assortit tan variat coma excellent, e eth brave senhor sauvaue, entre cèrts costums tenaci der ancian dependent, eth de reservar es cigars milhors entàs dimenges.

Guillermina, vèrge e fondadora.

I.-

De guaires persones entrauen en aquera casa, era mès complimentada per tota era familha de Santa Cruz qu'ère Guillermina Pacheco, que demoraue enes entorns, tia de Moreno Isla e cosia de Ruiz-Ochoa, es dus sòcis principaus dera anciana banca de Moreno. Es guardadèrs des dues cases èren tan pròches, que per eri se comunicaue dòna Bárbara damb era sua amiga, e ua tumadeta enes veires ère pro entà establir era correspondéncia.

Guillermina entraue en aquera casa coma ena sua, sense cap etiqueta ne compliment. Que ja auie eth sòn lòc fix en gabinet de Barbarita, ua cagira baisha; e madeish ère sèir-se que començar a hèr punt de tricòt o a cóser. Amiaue tostemp damb era un gran revolum o tistèr de labor, se calaue es lunetes, cuelhie es utisi, e ja non paraue en tota era net. I auesse o non enes autes crambes gent de compromís, era non se botjaue d'aquiu ne auie de veir ad arrés. Es amics assidús dera casa, coma eth marqués de Casa-Muñoz, Aparisi o Federico Ruiz, la guardauen ja coma se guarde aquerò que tostemp ei en un madeish lòc e non pòt èster en cap aute. Es de dehòra e es de laguens tractauen damb respècte, lèu damb veneracion, ara illustra senhora, qu'ère coma ua figureta deth gripiau, menuda e polida, eth cap damb fòrça peublanc, encara que non tant coma Barbarita, es caròles rogides, era boca arridolenta, eth parlar tranquil e graciós, e eth vestit plan umil.

Quauqui dies venguie a dinar aquiu, ei a díder, a sèir-se ena taula. Prenie un shinhau de sopa, en tot çò d'aute non hège que picassar. D. Baldomero solie shordar-se e li didie: "Hilha dera mia amna, quan volgues hèr peniténcia non vengues ena mia casa. Veigui que non tastes aquerò que mès t'agrade. Non me vengues a jo damb istorietes. Que jo è bona memòria. T'entení díder fòrça còps en çò deth mèn pair que t'agradauen es catles, e ara les as aciu e non les tastes. Que non as hame…! Entad aquerò tostemp que i a hame. E veigui que non tòques eth pan… Va, Guillermina, que perdem es amistats…"

Barbarita, que coneishie pro ben ara sua amiga, non la pelejaue coma D. Baldomero, deishant-la minjar çò que volesse o non minjar arren. Se per edart ère ena taula eth gròs d'Arnaiz, se permetie quauques facècies de bon genre sus aqueri plan ancians estils de santetat, que s'estauen en non minjar. "Aquerò qu'entre pera boca non hè mau ara amna. Qu'ac a dit Sant Francesc de Sales, arren mens." Era de Pacheco qu'ère plan escarrabilhada, non s'estaue carada, e responie damb desinvoltura a totes es galejades sense anujar-se jamès. Acabat eth dinar, s'espargien es convidadi es uns a préner café en burèu e a hèr ath *tresillo*, es auti a formar grops mès o mens

animadi e petofièrs, e Guillermina ena sua cagireta baisha as va-e-eveni des agulhes. Jacinta se botaue ath sòn costat e cuelhie soent part d'aqueres faenes, tan simpatiques entath sòn còr. Guillermina hège camisetes, calçons e chals entàs sòns cent e escag de hilhs d'ambdús sèxes.

Çò que tanh ad aguesta insigna dauna qu'ac sap milhor qu'arrés Zalamero, qu'ei maridat damb ua des hilhes de Ruiz-Ochoa. Mos a permetut escríuer era biografia dera sua excèlsa parenta quan se morisque, e mentretant non a cap trebuc d'autrejar guaire donades se li demane, ne de corregir a sciéncia cèrta es versions qu'eth critèri vulgar a escampilhat sus es causes que determinèren en Guillermina, hè vint-e-cinc ans, era passion dera benfasença. Quauquarrés a dit qu'amors malerosi la possèren tara devocion prumèr, e tara caritat propagandistica e militanta dempús. Mès Zalamero assegure qu'aguesta opinion ei tan pèga coma faussa. Guillermina, que siguec beròia, e enquia e tot presumida, jamès auec amors, e se les auec non se sap absoludament arren d'eri. Qu'ei un secret sauvat damb sepulcrau resèrva en sòn còr. Çò qu'era familha admet ei qu'era mòrt dera sua mair l'impressionèc tan viuament, que li calec proposar-se, coma er aute, *non servir a mès senhors que se li podessen morir*. Que non neishec aquera singulara hemna entara vida contemplatiua. Ère un temperament soniaire, actiu e trabalhador; un esperit damb idies pròpries e damb iniciatiues viriles. Non se li hège pala ensús era disciplina en terren espirituau; mès en materiau òc, per çò que non pensèc jamès afiliar-se a cap des ordes religioses mès o mens sevères que i a en orbe catolic. Que non se vedie damb pro paciénta entà èster embarrada e badalhar tot eth sant dia eth *gori gori*, ne entà èster soldat enes coratjosi esquadrons des *Hermanas de la Caridad*. Era ahlama plan viua qu'usclaue en sòn pièch non l'inspiraue era somission passiua, senon activitats que li calie desvolopar ena libertat. Qu'auie un caractèr inflexible e un tresaur de dòts de comandament e de facultats d'organización que ja volerien entada eri quauqui uns des òmes que dirigissen es destins deth mon. Qu'ère ua hemna que quan se proposaue quauquarren anaue entath sòn fin dreta coma ua bala, damb gran perseverància sense tòrcer-se jamès ne descoratjar-se un solet moment, inflexibla e serena. S'en camin dret i trapaue espies, les caushigaue e tà daunt, damb es pès sagnosi.

Comencèc per amassar-se damb ues quantes senhores nòbles amigues sues qu'auien establit associacions entà ajudes domiciliàries, e ath cap de pòc temps Guillermina depassèc a totes es sues companhes. Aguestes qu'ac hègen per vanitat, a viatges de mala encolia; aquera trabalhaue damb ardenta energia, e en aquerò se l'anèc era mitat dera sua *legitima*. Tàs dus ans de víuer atau, se la vedec renonciar complètament a vestir-se e a ornar-se coma mane era mòda que se ornen es senhores. Adoptèc eth vestit lis de

merinòs nere, eth mantèl, eth mocador escur quan hège hered, e ues sabatòtes de tela amples e lèges. Tau auie d'èster era sua prestància tara rèsta des sòns dies.

Era associacion benefica que pertanhie non s'acomodaue ar anim emprenedor de Guillermina, donques qu'èra volie picar mès naut, sajant causes vertadèrament dificiles e tengudes per impossibles. Es sòns talents de fondadora se mostrèren alavetz espaurint a tot aqueth senhoratge que non sabie gésser de cèrtes rotines. Quauques amigues sues assegurèren qu'ère hòla, donques que deméncia ère eth hèt de pensar ena fondacion d'un asil entà orfanèls, e màger holia dotar-lo de recursi permanents. Mès era infatigabla entrepreneira non se descoratjaue, e er asil *siguec hèt*, en tot mantier-se pendent es prumèrs tres ans dera sua existéncia damb ua part dera renda de Guillermina, e damb es dons des sòns parents rics. Mès ara imprevista era institucion comencèc a créisher; se holaue e s'espargie coma es misèries umanes, e es sòns besonhs pujauen en ua proporcion espauridora. Era dauna empenhèc era rèsta dera sua *legitima*; dempús li calèc vener-la. Gràcies as sòns parents, non se vedec en bolegadís fatau d'auer de botar en carrèr as asiliats entà que demanèssen caritat entada eri e entara sua fondadora. E ath madeish temps repartie periodicament fòrça aumòines entre era gent prauba des districtes dera *Inclusa y Hospital*; vestie a fòrça mainatges, daue ròba as vielhs, medecines as malauts, viures e ajudes diuèrses entà toti. Pr'amor de non suspéner aguestes ajudes e sostier er asil, qu'ère de besonh cercar naui recursi. A on e com? Ja les amistats e parents èren tant espleitats, que se tiraue un shinhau mès dera còrda, se podie trincar aisidament. Es mès generosi començauen a botar mala cara, e es ronhosi, quan se venguie a crubar era quòta, didien que non èren en casa.

"Arribèc eth dia, didec Guillermina, interrompent eth sòn trabalh, pr'amor de condar eth cas a diuèrsi amics de Barbarita, qu'es causes se meteren plan lèges. Arribèc aqueth dia, e es vint-e-tres mainatgets de Diu que jo auia recuelhut e qu'èren en un casòta baisha e umida deth carrèr Zarzal, plaçadi coma conilhs, non auien arren entà minjar. Tirant d'aciu e d'enlà, poirien passar aqueth dia; mès e londeman? Jo que non auia ja un sò horadat ne arrés que me l'autregèsse. Que deuia ja sabi pas guaires quilòs de mongetes, dotze dotzenes d'espardenhes, plan moltes arròves d'òli; non me restaue arren entà empenhar o entà véner mès qu'eth rosari. Es cosins, que me treiguien de tanti compromisi, ja auien hèt çò d'impossible… Mè hège vergonha tornar a demanar-les. Eth mèn nebot Manolo, que solie èster eth mèn mocador de lèrmes, ère en Londres. E supausant qu'eth mèn cosin Valeriano me caperèsse es mies vint-e-tres boques (e era mia vint-e-quate) pendent uns quants dies, com m'apraiaria dempús? Arren, arren, qu'ère

indispensable hotjar era tèrra e cercar sòs de ua auta manèra e per d'auti mieis.

"Eth dia aqueth siguec dia de pròves entà jo. Qu'ère un diuendres de Dolors, e es sèt espades, senhors mèns, èren clauades aciu… Me passauen coma uns arrais peth front. Ua idia ère çò que me calie, e mès qu'ua idia, valor, òc, valor entà lançar-me… De pic notè qu'aqueth valor tan desirat entraue en jo, mès un valor terrible, coma eth des soldats quan se lancen sus es canons enemics… Cuelhí era mantilha e gessí en carrèr. Que ja èra decidida, e guarda, alègra coma ues Pasques, donques que sabia se qué auia de hèr. Enquia alavetz jo auia demanat as amics; a compdar d'aqueth moment demanaria a tot èsser viu, vieria de pòrta en pòrta damb era man atau… En un virament de uelhs me botè ena pòrta d'ua duquessa estrangèra, que non auia vist ena mia vida. Me recebec damb cèrta maufidança; me cuelhec per ua embolhaira; mès a jo qué m'importaue? Me balhèc era aumòina e, de seguit, entà encoratjar-me e escurar eth calitz deth tot, siguí dus dies sense parar pujant escales e tirant des campanetes. Ua familha me recomanaue a un auta, e non voi dider-vos es umiliacions, es còps de pòrta e es mesprètzi que recebí. Mès er erós mannà anaue queiguent de gota en gota… Ath cap de pòc temps vedí qu'eth negòci anaue milhor de çò que me demoraua. Quauqui uns me recebien lèu damb pali; mès era màger part se demorauen hereds, masculhant desencuses e cercant motius entà non autrejar-me un sò. "Ja vedetz, que i a tantes atencions… non se crube… eth Govèrn s'ac hè a vier tot damb contribucions…" Jo les padegaua. "*Un sò, un sò* ei çò que me cau." E aciu me dauen eth *sò*, aquiu eth *duro*, en un aute lòc eth bitlhetet de cinc o de dètz… o arren. Mès jo tan tranquilla. A!, senhors, aguest mestièr qu'a fòrça falhites. Un dia pugè en un quatau estatge que m'auie recomant sabi pas qui. Era tau recomanacion siguec ua facècia estupida. Donques, senhors, truqui, entri, e me gessen tres o quate vipères… Ai, mon Diu, aguestes hemnes dera vida…! Jo, que veigui aquerò… çò de prumèr que me venguec en cap siguec meter-me a córrer. "Mès non, me didí, que non me'n vau. Vam a veir se les treigui quauquarren." Hilha, m'aumpliren d'injúries, e ua d'eres anèc entà laguens e tornèc damb ua escampa pr'amor de pataquejar-me. Qué vos pensatz que hi? Acovardar-me? Que non. Me calè mès entà laguens e les didí quate fresques… mès plan ben dites… be n'è jo de gèni!... Mès, crederatz que les treiguí sòs? Guardatz, guardatz… era mès desvergohada, era que me gessec damb era escampa venguec ath cap de dus dies ena mia casa tà hèr-me a vier un *napoleon*.

"Plan… donques veiratz. Eth costum de demanar m'a autrejat pòc a pòc aguesta benedida cara de vaqueta qu'è ara. Damb jo que non valen es mesprètzi, ne me'n sai ja se qué son rogiments. Qu'è perdut era vergonha.

Era mia pèth non sap ja se qué ei rogir-se, ne es mies aurelhes s'escandalizen per ua paraula mès o mens fina. Ja me pòden díder *perra judia*; madeish que se me cridèssen era *perla de oriente*; tot que m'ei parièr… Non veigui qu'eth mèn objectiu, e m'en vau de dret entada eth sense hèr-ne cabau d'arren. Aquerò m'encoratge autant que sò prèsta a tot. Madeish li demani ath Rei qu'ath darrèr des obrèrs. Escotatz aguest còp: un dia didí: "Vau a veir a D. Amadeo". Demani era mia audiéncia, arribi, entri, me receb plan seriós. Jo imperturbabla, li parlè deth mèn asil e li didí que demoraua quauqua ajuda dera sua reiau munificéncia. "Un asil d'ancians?", me preguntèc. "Non, senhor, de mainatges" "E son molti?" e non didec arren mès. Me guardaue damb afabilitat. Quin òme!, quina bocassa! Manèc que m'autregèssen sies mil reiaus… Dempús vedí a dòna Maria Victoria, quina excellenta senhora! Me hec sèir ath sòn costat; me tractaue d'egal a egal; me calèc balhar-li mil notícies der asil, explicar-l'ac tot…Volie saber se qué minjauen es petits, quina ròba les botaua… Era setmana a vier me manèc molons de ròba, pèces de tela e soscriuec as sòns mainatges per ua quantitat mensuau.

"Donques que ja vedetz se com atau, pòc a pòc, a arribat sus eth mèn asil eth pan de cada dia. Era soscripcion fixa creishec autant, qu'ar an a vier podí cuélher era casa deth carrèr Alburquerque, qu'a un gran pati e fòrça amplitud. È botat ua sabataria entà qu'es mainatges mès grani trabalhen, e dues escòles entà qu'aprenguen. Est an passat èren setanta e ara ja son cent dètz. Que se passen copacaps; mès anem tirant. Un dia vam mau e er aute arriben viures. Quan guardi era recodina ueda, *me lanci en carrèr*, coma diden es revolucionaris, e de nets ja arribe en casa era parva entà tantes boques. E enquia e tot i a dies que non les manque eth sòn *extra*, qué vos pensàuetz? Aué les è dat un arròs damb lèit que non se lo mingen milhor es que m'escoten. Veiram se fin finau me'n gessi damb era mia, qu'ei un graet d'anís, arren mens que bastir-les un edifici de naua construccion, un vertadèr palai damb era amplitud e era distribucion avientes, tot plan adeqüat, damb departament d'aquerò, departament de çò d'aute, de sòrta que i càpien aquiu dus cents o tres cents orfanèls, e posquen víuer ben e educar-se e èster boni cristians."

II.-

"Un edifici *ad hoc*" didec damb incredulitat eth marqués de Casa-Muñoz, qu'ère un des presents.

- *Ad... hoc*, òc senhor, repetic Guillermina, accentuant es dues paraules latines. Donques qu'ètz vos auançat de notícies. Qu'ei que non sabetz que ja è es terrens e es plans, e que ja son en tot hèr-me es fondaments? Sabetz eth lòc?, entà baish d'aqueth qu'ocupen es *Micaelas*, aguestes que recuelhen e corregissen as hemnes perdudes. Er arquitècte e es delinhants me trabalhen a gratis. Ara non demani solet sòs, senon tòchos e teules. Atau, donc…

- Auetz ja era memòria de picapeirèrs?, preguntèc damb interès Aparisi, qu'ère un òme fòrt en negòci de pèira granitica.

- Òc, senhor. Me voletz dar quauquarren?

- Vos balhi a vos, didec Aparisi, acompanhant era sua generositat damb un gèst imperiau, era fotesa de seishanta mètres cubics de pèira carrèu qu'è ena Guindalera.

- A guaire?, preguntèc Guillermina, guardant-lo damb es uelhs guinhadi e afustant-lo damb era agulha de micha.

- Ad arren… era pèira qu'ei vòsta.

- Gràcies, que Diu vos ac age. E eth marqués qué m'autrejarà?

- Donques jo… Voletz dues bigues de hèr de doble T que me sobrèren dera casa dera Carrera?

- Donques non les è de voler? Jo qu'ac cuelhi tot, enquia e tot ua clau vielha, entà quan s'acabe er edifici. Sabetz çò que me hi a vier ager en casa? Quate rajòles de codina, ua shèta e tres paquetets d'anères gròsses de metau. Que tot vau, amics. S'en bèra teularia me dan quate tòchos, les accèpti e ara òbra damb eri. Vedetz se com hèn es audèths es sòns nins? Donques jo bastirè eth mèn palai d'orfanèls cuelhent aciu ua palheta aquiu ua auta. Que ja l'ac è dit a Bárbara, non a de lançar ne un punta, encara que sigue tòrta, ne ua taula encara que sigue trincada. Es sagèths de corrèus se venen, es caishes d'aluquets tanben… Damb qué vos pensatz qu'è crompat jo eth gran lavabo qu'auem en asil? Donques amassant caps de candèla e venent-les a pes. Er aute dia m'aufriren un pòrtacigarretes de cuèr de Russia. "Entà qué servís aquerò?", dideràn aguesti senhors? Donques me servic entà hèr un present a un des delinhants que trabalhen en projècte… Vedetz ad aguest marqués de Casa-Muñoz, que me seguís d'aurelha e m'a aufrit dues bigues de dobla T? Plan, donc; guaire apostatz a qué li trèigui quauquarren mès? Donques qué vos pensatz, qu'eth marqués a es sues

granes gessières de Vallecas entà veir aguesti embolhs mèns e non acodir ada eri?

- Guillermina, didec Casa-Muñoz un shinhau esmoigut, compdatz damb dus cents quintaus, e deth blanc, qu'ei a nau reiaus.

- Qué didí jo? Plan. E aguest senhor de Ruiz, qué harà per jo?

- Hilha dera mia amna, jo que non è ne un clau ne ua estèra, mès vos juri pera sauvacion qu'un dimenge vau entàs entorns e pani ua teula entà hèr-la-vos a vier… ne panarè dues, tres, ua dotzena de teules… E i a mès causes. Se voletz vos es mies dues comèdies, es mèns huelhetons sus era *Unión Ibérica* e sus era *Organización de los bomberos en Suiza*, era mia òbra des *Castillos*, tot qu'ei ara vòsta disposicion. Dètz exemplars de cada causa entà que ne hèsquen lòts en ua *hèira*.

- Ac vedetz? Que què eth mannà, que què. S'ei qu'en aguestes causes sonque cau meter-se en eres… Eth mèn amic Baldomero tanben darà quauquarren.

- Es campanes, didec er insigne comerçant, e se me pressatz, eth paratrons e es viroletes. Que voi acabar er edifici, donques qu'er amic Aparisi lo vò començar.

- Era prumèra pèira non i a qui me la trèigue, expressèc Aparisi damb tot eth holador deth sòn amor pròpri.

- Quauquarren mès autrejaram, vertat Baldomero? apuntèc Barbarita, per exemple, tota era capèra, damb eth sòn òrgue, autars, imatges…

- Tot çò que volgues, hilha. E aquerò qu'es Micaelas mos an trèt un pic. Que les auem hèt lèu era mitat der edifici. Mès ara que li tòque a Guillermina. Que ja sap era a on demoram.

Eth grop qu'enrodaue ara fondadora s'anèc dissòlent. Quauqui uns, credent, plan, qu'aquerò qu'aquiu se tractaue ère mès facècia que ua auta causa, se n'anèren entath salon tà parlar *seriosament* de politica e negòcis. D. Baldomero, que desiraue hèr aquera net ua partida de *mus*, eth jòc classic e tradicionau des comerçants de Madrid, demorèc a qu'entrèsse Pepe Samaniego, que n'ère mèstre consumat, entà formar era partida. Pendent ua longa estona non s'entenie en salon mès que *envido a la chica… envido a los pares…órdago*.

Es tres senhores s'estèren un moment soletes, parlant d'aqueth projècte de Guillermina, que seguie cos que coseràs, ajudada per Jacinta. Que hège bèth temps qu'ad aguesta se l'auie desvelhat un viu entosiasme pes empreses dera Pacheco, e a mès de reservar-li toti es sòs que podie, se picaue es dits cosent entada era pendent longues ores. Qu'ei que sentie un

cèrt consolament per confeccionar ròba de mainatge e supausar qu'aqueres manges anarien a abrigar bracets nuds. Ja auie hèt dues visites ar asil deth carrèr d'Alburquerque e auie acompanhat un còp a Guillermina enes sues excursions entàs miserables tutes a on viuien es praubi dera Inclusa y Hospital.

Que se la auie d'enténer quan tornèc ad aquera sua prumèra visita enes barris deth Sud. "Quines inegalitats!, didie, desflorant sense sabè'c eth problèma sociau. Uns tant e es auti tan pòc. Que manque equilibri e eth mon semble que què. Tot s'apraiarie s'es qu'an fòrça dèssen çò que les ei sobrèr ad aqueri que non an arren. Mès qué ei çò que sobre…? Vè-te'n a saber." Guillermina asseguraue que cau fòrça fe entà non acorvardar-se dauant des espectacles qu'aufrís era misèria. "Pr'amor que se trapen amnes braves, òc, didie; mès tanben fòrça ingratitud. Era manca d'educacion qu'ei entath praube un desauantatge màger qu'era praubetat. Dempús era pròpria misèria les ataque eth còr a molti e les ac corromp. A jo m'an insultat; m'an lançat sarpats de hièms e bocins de caulet; m'an cridat *tia bruisha*…

A Barbarita li daue aquera net per parlar d'arquitectura e non perdie eth hiu. Entrèc en aqueth moment Moreno Isla, e lo receberen damb exclamacions d'alegria. Lo cridèc era senhora e li didec: "Auetz vos reblatge?"

Es tres se n'arrien en veir era suspresa e confusion de Moreno, qu'ère ua excellenta persona, coma de quaranta e cinc ans, fadrin e plan ric, d'afeccions tant angleses que se passaue en Londres era màger part der an; naut, prim e de plan mau color pr'amor qu'ère fòrça delicat de salut.

"Que s'è reblatge. Qu'ei entà vos?"

- Vos responetz e non hescatz coma es galhecs, que quan se les hè ua pregunta ne hèn ua auta. Donques qu'ètz d'esbauçaments, auetz reblatge, òc o non?

- Òc que l'è… e magnifica pèira de huec. A seishanta reiaus eth car, tot çò que volgatz. Eth reblatge a ueit reiaus… A, pèc de jo! Ja sai de qué va. Era beata ei en tot alugar-vos damb es imaginacions der asil que va a bastir… Compde, fòrça compde damb es enganhes. Abans de qué bote era prumèra pèira mos amiarà a toti entà San Bernardino.

- Cara-te, que se'n saben toti de çò d'avariciós qu'ès. Qu'ei que non te demani arren, ronhós, aganit.

Sauva-te es tòns cars de pèira de huec que ja te les botaràn ena balança eth dia deth Judici Finau, ja sabes, quan sonen es trompetes aqueres, òc, e alavetz, quan veigues qu'era balança què deth costat dera avaricia, dideràs:

“Senhor, trè-me aguesti cars de pèira de huec e reblatge que m’en.honsen en Lunfèrn”, e toti dideram: “non, non, non… metetz-li carga, qu’ei plan dolent.”

- Sonque de botar en aute platet es sòs grani e petits que m’as trèt, me sauvi, li didec Moreno arrint e passant-li era man pera cara.

- Non me hèsques amorassades, nebodet. Se cres qu’aquerò ei pro entà tu, gran miserable, usurèr, reborit en sòs, repetic Guillermina en un ton e un arridolet de burla benevòla. Vai, quini òmes! Encara vòs mès, e ès en tot esbauçar aguesta ièrla de cases vielhes entà hèr cases de dimenjada e treir-les es entranlhes as praubi.

- Non ne hescatz cabau d’aguest arrat gleisèr, indiquéc Moreno, en sèir-se entre Barbarita e Jacinta. Qu’ei en tot arroïnar-me. Me calerà anar-me’n deth pòble pr’amor que non me dèishe víuer. Qu’ei que non posqui negligir-me. Sò en casa vestint-me… enteni un bronit, quauquarren atau coma passi de lairons; guardi, veigui ua siloeta, hèsqui un sorriscle… Qu’ei era, er arrat qu’a entrat e va esguitlant-se entre es mòbles. Arren; per mès lèu qu’acodisqui, ja era mia tia m’a escorcolhat era ròba qu’è en pèrga e s’a hèt a vier tot çò qu’auie ena pòcha deth justet.

Era fondadora, escometuda d’ua ilaritat convulsiua, arrie damb tota era sua amna.

- Mès, vene entà aciu, coquin, didec shugant-se es lèrmes qu’era arridalhada l’auien hèt brotar des sòns uelhs, s’ei que damb tu non valen es bones manères. Au, hilh, eth que te pane a tu… ja sabes er arrepervèri… eth que te pane a tu va tath Cèu de dret.

- A on tu vas a vier, ei ena *Modelo*.

- Cara era boca, pegonh, e non me denóncies, que t’anarà pejor…

Non seguic aguest dialòg, que prometie dar fòrça jòc, pr’amor que deth salon cridèren a Moreno tu per tu. S’entenie deth gabinet estant rumor d’un parlar viu e era barrejada agitacion de diuèrses votzes, entre eres se distinguien clarament es de Juan, Villalonga e Zalamero, que venguien d’entrar.

Moreno anèc aquiu, e Guillermina, qu’encara non auie acabat d’arrir, les didie as sues amigues.

“Qu’ei un angelet… Non auetz ne idia dera pasta celestiau qu’ei format eth còr d’aguest òme.”

Barbarita non auie repaus enquia que non s’en sabesse deth perqué d’aqueth revolum que i auie en salon. I anèc e tornèc damb aguest conde:

“Hilhes, qu’eth rei se’n va.”

- Qué dides, hemna!

- Que D. Amadeo, cansat de tractar damb aguesta gent, lance era corona pera hièstra e ditz: “Anatz-vo’n a impressionar ath Dimòni”.

- Tot sigue per Diu!, exclamèc Guillermina alendant e tornant imperturbabla ath sòn trabalh.

Jacinta passèc entath salon, mès que per saber-se’n des notícies, per veir ath sòn marit qu’aqueth dia non auie dinat en casa.

“Escota, li didec en secret Guillermina, arturant-la, e ambdues se guardauen damb astúcia; damb vint duros que li trèigues que ja serà pro.”

III.-

"Ena Borsa non se sabec arren. Jo me'n sabí en Borsin tàs dètz, didec Villalonga. Anè tath casinò pr'amor de dar era notícia. Quan entornè en Borsin, se hège eth consolidat a 20.

- Que l'am de veir a 10, senhors, didec eth marqués de Casa-Muñoz en ton de Hamlet.

- Eth Banc a 175…!, exclamèc D. Baldomero passant-se era man peth cap, e lançant entath solèr ua guardada funèbra.

- Desencusatz-me amic, rectifiquèc Moreno Isla. Qu'ei a 172 e se voletz crompar-me es mies a 170, ara madeish lès dèishi anar. Que non voi mès papèr dera estimada patria. Deman torni entà Londres.

- Òc, didec Aparisi botant un ròstre profetic, pr'amor qu'era que s'armarà ara aciu, serà gròssa.

- Senhors, non sigam impressionables, indiquèc eth marqués de Casa-Muñoz, que li shautaue dominar es situacions damb era tèsta nauta. Aguest brave senhor, que s'a cansat; que non n'auie tà mens; a dit: "aciu qu'auetz aquerò". Jo, ath sòn torn, qu'auria hèt madeish. Qu'auram bèth inconvenent; que i aurà eth sòn shinhau de Republica; mès ja vo'n sabetz de qué es nacions non morissen.

- Eth patac que ven de dehòra, manifestèc Aparisi. Aquerò que ja ac vedia vier. França…

- Non embolhem es causes, senhors, didec Casa-Muñoz botant ua cara plan parlamentària. E se me cau parlar ingenuament, vos diderè qu'a jo non m'espaurís era Republica, çò que m'espaurís ei eth republicanisme.

Guardèc a toti pr'amor de veir se com auie queigut aguesta frasa. Non podie dobtar-se de qué eth mormolh que s'auie acuelhut ère laudatòri.

"Senhor Marqués, declarèc Aparisi ahiscat de rivalitat, eth pòble espanhòu ei un pòble digne… qu'enes moments de perilh sap botar-se…"

- E qué a a veir ua causa damb era auta?... gessec eth marqués incomòde, en tot avalir ath sòn adversari damb ua guardada. Non embolhetz es qüestions.

Aparisi, proprietari e còsso d'ofici, ère un òme que se predaue de *botar es punts sus es is*: mès damb eth marqués de Casa-Muñoz non li servie era sua sufisença, donques qu'aguest non toleraue imposicions e ère capable de botar punts sus es achas. Qu'auie entre es dus ua rivalitat tacita, que se manifestaue ena emulacion entà lançar observacions sintetiques sus totes es causes. Ua guardada de prigonda antipatia ère era soleta causa qu'a viatges

deishaue aubirar era luta espirituau d'aqueri dus atlètes deth pensament. Villalonga, qu'ère observador plan picaresc, asseguraue auer desnishat entre Aparisi e Casa-Muñoz un antagonisme o competéncia ena emission de paraules escuelhudes. Se desfisauen a veir qui des dus parlaue mès fin, e s'eth marqués daue fòrça torns ar *implicare*, ar *ad hoc*, ath *sui generis* e a d'auti tèrmes latins, de seguit se vedie ar aute botant a actuar eth cervèth entà obtier frases mès selèctes coma *era concatenacion des idies*. A viatges semblaue trionfar Aparisi, dident que tau o quau causa ère eth *beròi ideau* des pòbles; mès Casa-Muñoz cuelhie enventida e dident eth *desideratum*, estronhaue ath sòn rivau.

Conde Villalonga que hè uns ans parlaue Casa-Muñoz de forma asenada, e tie e jure auer-li entenut díder, quan encara non ère marqués, *qu'es pòrtes èren ermeticament dubèrtes*; mès aquerò non s'a arribat a demostrar. Deishant de cornèr es facècies, mos cau díder qu'ère eth marqués persona plan apreciada, plan normau, plan afabla en sòn tracte, excellent entara sua familha e es sòns amics. Qu'auie era madeisha edat que D. Baldomero; mès non amiaue tan ben es ans. Eth sòn dentat ère artificau e es sues pursères tintades auien ua mina carminada, que contrastaue damb eth cap sense tintar. Aparisi ère plan mès joen, òme que presumie de pè petit e de mans polides, era cara rogida, era mostacha castanha queiguent ar estil chinés, es uelhs grani, e en cap ua d'aguestes calvicies que son entàs sòns possedidors un diplòma de talent. Çò de mès caracteristic en còsso perpetuau ère era expression deth sòn ròstre, que se retire a ua persona qu'ei en tot flairar quauquarren desagradiu, causa que venguie de cèrta contraccion des musculs nassaus e deth pòt superior. Per çò d'aute, bona persona, que non li deuie arren ad arrés. Auie auut magasèm de hustes, e se didie qu'en cèrta epòca les botèc es punts sus es is as pinedes de Balsain. Qu'ère òme sense instrucción… e … çò que se passe… per çò de non auer-la li shautaue de pareisher-la. Conde er escarrabilhat de Villalonga que hè ans tenguie Aparisi aquerò de *e pur se muove*, de Galileo; mès eth praubet non li daue era interpretacion vertadèra, e se pensaue qu'aquera celèbra dita significaue *per s'un cas*.

Atau, se l'entenec díder mès d'un còp: "semble que non ploirà; mès treirè eth paraigües *e pur si muove."*

Jacinta agarrèc ath sòn marit peth braç e se lo hec a vier un shinhau mès enlà:

"E qué, gojat, i a barralhes?"

- Non, hilha, que non i a arren. Padega-te.

- Non tornaràs a gésser aguesta net?... Guarda que m'espaurirè fòrça se gesses.

- Donques non gesserè… Qué… qué cerques?

Jacinta, arrint, esguitlaue era sua man pera folradura dera sua levita cercant era pòcha deth pièch.

- Ai, t'anaua a trèir eth monedèr sense que te n'encuedesses…

- Vai, damb era laironeta…

- Tè!, se non sai… Aquerò qui ac hè ben ei Guillermina que li trè a Manolo Moreno es pessetes dera pòcha deth justet sense que se'n sàpie… A veir…

Jacinta, ja damb eth pòrtamoneda ena man, lo dauric.

- T'anujaries se te treiguessa aguest bilhet de vint duros? Te hè manca?

- Plan que non. Cuelh çò que volgues.

- Qu'ei entà Guillermina. Mama l'en dèc dus, e li manque un shinhau entà poder pagar deman eth trimèstre deth loguèr der asil.

Li responec eth *Delfin* en tot sarrar-li es dues mans damb efusion e arropint eth bilhet qu'ère en eres.

Tanlèu Guillermina pesquèc aquerò que li mancaue entà completar era sua quantitat, deishèc era cosedura e se botèc eth mantèl. Dident-se adiu brèument des dues senhores, trauessèc eth salon ara prèssa.

"Ad aguesta, ad aguesta!, cridèc Moreno, solide que se hè a vier quauquarren. Cavalièrs, guardatz se vos manque eth relòtge. Bárbara, que dejós deth mantèl der *arrat gleisèr* veigui ua bonha… Non i auie aciu candelèrs d'argent?"

Ath miei der alègre rambalh que costauen aguestes facècies, gessec Guillermina, escampilhant entà toti eth sòn arridolet inefable que semblaue ua benediccion.

De seguit, se calèren toti damb furia en tèma suculent dera partida deth Rei e cadun expausaue es sues opinions damb infula de profecia, coma s'ena sua vida auessen hèt ua auta causa que vaticinar endonviant. Villalonga ère ja en to veir a D. Carlos entrar en Madrid, e eth marqués de Casa-Muñoz parlaue *des exageracions liberticides* dera demagògia ròia e dera demagògia blanca coma se les vedesse pintades ena paret deth dauant; er exsubsecretari de Governacion, Zalamero, liegie claret en avier eth nòm deth Rei Alfonso, e eth còsso didie *qu'er alfonsisme ère encara ena*

nebulosa de çò desconeishut. Eth madeish Aparisi e Federico Ruiz profetizèren dempús en un solet sentit… Qué dimònis! Eri non s'espaurien dera Repubñlica. Coma s'ac vedessen… que non se passarie arren. Qu'ei qu'aciu èm fòrça impressionables, e per quinsevolh contratemps mos semble que mos què eth Cèu ath dessús. "Jo vos asseguri, didie Aparisi damb era man en pièch, que non se passarà arren, arren… Que non auetz idia de çò qu'ei eth pòble espanhòu… Jo responi d'eth, que gausi respóner damb eth cap, vai…" Moreno non vaticinaue; non hège que díder: "Per s'un cas, me'n vau deman entà Londres." Aqueth ricòt fadrin se vantaue de non auer cap sentiment de patria, e ère tant estrangerizat qu'arren que siguesse espanhòu li semblaue bon. Es autors dramatics madeish qu'es minjars, es trèns madeish qu'es industries petites, tot li semblaue d'ua inferioritat lamentabla. Solie díder qu'aciu es botiguèrs non saben estropar en un papèr ua liura de quinsevolh causa. "Crompes ua causa, e dempús de mesurar-la mau e crubar-la cara, era envolòpa de papèr que te dan se des.hè peth camin. Que non li cau balhar mès torns; èm ua raça inabila enquia non poder mès."

D. Baldomero didie damb accent de tristesa ua causa plan senada: "Se D. Juan Prim viuesse…! Juan e Samaniego se heren enlà deth rondèu e blagauen damb Jacinta e Barbarita, sajant de trèir-les era pòur. Que non i aurie trets, ne sarabat… non serie de besonh hèr provisions… A!, Barbarita soniaue ja damb hèr provisions. A londeman, se non i auie barralhes, era e Estupinhan se tierien ad aquerò.

Pòc a pòc anèren desfilant. Qu'èren es dotze. Aparisi e Casa-Muñoz anèren entath Borsin entà saber naues, non sense qu'abans de partir hessen ua demostracion dera sua rivalitat. Eth còsso d'ofici ère ja tant excitat, qu'era contraccion deth sòn morro s'accentuaue, coma s'era flaira aquera imaginària siguesse era dera aigua fetida. Zalamero, qu'anaue tà Governacion, volec hèr-se a vier ath *Delfin*; mès aguest, qu'era sua hemna tenguie agarrat peth braç, se remic a gésser… "Era mia hemna non me dèishe".

- Era mia omonima, didec Villalonga, se torne fòrça anticonstitucionau.

Fin finau se demorèren solets es de casa. D. Baldomero e Barbarita punèren as sòns hilhs e se n'anèren a ajaçar-se. Aquerò madeish heren Jacinta e eth sòn marit.

Scènes dera vida intima

I.-

Pòc dempús d'ajaçar-se notèc Jacinta qu'eth sòn marit dormie prigondament. L'observaue desvelhada, tachant ua guardada tenaça d'un lhet en aute. Pensèc que parlaue en sòns… mès non; qu'ère solet un panteish sense articulacion qu'acostumaue a hèr quan dormie, dilhèu per tòrt d'ua mala postura. Es pensaments politics neishudi des convèrses d'aquera net, hugeren lèu dera ment de Jacinta. Que l'ère parièr ada era que i auesse Republica o Monarquia, e que D. Amadeo se n'anèsse o se demorèsse. L'importaue mès era conducta d'aqueth desarregraït que dormie ath sòn costat tan tranquil. Pr'amor que n'ère segura que Juan anaue un shinhau distrèt, e aquerò non ac podien notar es sòns pairs pera simpla rason de qué eri non lo vedien tant d'apròp coma era. Eth perfid sauvaue tan ben es aparences, qu'arren hège ne didie en *familha* que non hesse veir ua conducta regulara e plan corrècta. Tractaue ara sua hemna damb tau afeccion, que… tè, que se lo cuelherie per enamorat. Solet aquiu, d'aquera pòrta tà laguens, se desnishauen es males accions; solet era, basant-se en donades negatiues, podie esbauçar eth baran qu'era gent e era familha botauen ath gloriós *Delfin*. Sa mair didie qu'ère eth marit modèu. Pro n'ère de coquin! E era esposa non podie respóner ara sua soèra quan li venguie damb aqueres istòries… Damb quina cara li diderie: "donques que non i a tau modèu, non senhora, que non i a tau modèu, e quan ac digui jo, qu'ei que me'n sai ben."

Pensant en aquerò, passèc Jacinta part d'aquera net, estacant caps, coma didie era, pr'amor de veir s'es hèts isoladi li dauen tarlat de bèra causa segura. Aguesti hèts, entà didè'c atau, non lançauen guaira lum sus aquerò qu'era se volie demostrar. Tau dia e tau ora Juan auie gessut ara imprevista, dempús d'auer estat ua estona cogitós, fòrça cogitós. Tau dia e tau ora Juan auie recebut ua carta, que l'auie botat de mala encolia. Per mès qu'era hec, non la podec trapar. Tau dia e tau ora, vient era e Barbarita peth carrèr de Preciados, se trapèren a Juan que venguie ara prèssa e fòrça meditatiu. En veder-les, se quedèc un shinhau talhat; mès que sabie dominar-se lèu lèu. Cap d'aguestes donades provaue arren; mès que non i auie cap de dobte: eth sòn marit l'enganhaue.

De quan en quan aguestes soscades cessauen, pr'amor que Juan sabie apraiar-se-les de sòrta qu'era sua hemna non venguesse a cargar-se de motius entà èster maucontenta. Coma era herida que se li bote baume fresc, era pena de Jacinta se padegaue. Mès es dies e es nets, sense saber com, l'amiauen doçament de nauèth ena madeisha situacion penibla. E ère plan particular; s'estaue tan tranquilla, sense pensar en semblabla causa, e per

quinsevolh incident, per çò d'ua paraula sense interès o referéncia triviau, l'assautaue era idia coma ua flècha lançada de luenh e que venguie a clauar-se en sòn cervèth. Qu'ère Jacinta observadora, prudenta e sagaça. Es mès insignificants gèsti deth sòn marit, es inflexions dera sua votz, tot ac observaue damb innocéncia, arrint quan mès atentiua ère, amagant damb mil bailinades era sua vigilància, tau qu'es naturalistes amaguen e dissimulen era lent que damb era obsèrven eth trabalh des abelhes. Que sabie hèr preguntes capcioses, vertadèrs params caperadi de huelhatge. Mès be n'ère er aute entà deishar-se cuélher!

E entà tot auie er engenhós colpable paraules polides: "era lua de mèu perpetuala qu'ei un contrasentit, qu'ei… enquia ridicula. Era afogadura ei un estat mainadenc impròpri de persones normaus. Eth marit pense enes sòns negòcis, era hemna enes causes dera casa, e un e er aute se tracten coma amics mès que coma aimants. Autanplan es palomes, hilha mia, autanplan es palomes, quan depassen ua cèrta edat, se hen amorasses atau… d'ua manèra senada". Jacinta se n'arrie damb aquerò; mès que non admetie taus arguments. Çò de mès graciós ère qu'eth se vantaue d'èster un òme ocupat. Eth malapèsta! S'ei que non auie arren a hèr senon passejar e divertir-se!... Sa pair auie trabalhat tota era sua vida coma un nere pr'amor d'assegurar era pigresa erosa deth prince dera casa… Plan, donc, siguesse çò que siguesse, Jacinta se proposaue non abandonar jamès era sua actitud d'umilitat e discrecion. Credie fèrmament que Juan non darie jamès escandals, e en non auer escandals, es causes s'anarien passant atau. Que non i a existéncia sense verme, un parasit interior que la rosigue e que viu ath sòn cargue, e era n'auie dus: es apartaments deth sòn marit e era afliccion de non èster mair. Amiarie es dues causes damb paciéncia, se non ei que gessesse quauquarren mès fòrt.

Per respècte ada era madeisha, jamès n'auie parlat d'aquerò damb arrés, ne damb eth madeish *Delfin*. Mès ua net ère aguest tan comunicatiu, tan galejaire, tan coquin, qu'a Jacinta se l'aumplic era boca de sinceritat, e paraula darrèr de paraula, li dèc gessuda a tot aquerò que pensaue. "Tu m'ès en tot enganhar, e non ei d'ara, ei de hè temps. Se te penses que sò pèga… eth pèc qu'ès tu."

Era prumèra responsa de Santa Cruz siguec estarnar-se a arrir. Era sua hemna li tapaue era boca pr'amor de qué non hesse rambalh. Dempús eth plan coquin comencèc a rasonar es sues explicacions, revestint-les de formes seductores. Mès be li semblèren de uedes a Jacinta, qu'ena dialectica deth còr ère mès mèstra qu'eth, per çò de saber estimar de vertat! E ada era li toquèc arrir dempús e hèr miques tan leugèrs arguments… Era

sòn, ua sòn doça e mutuau les cuelhec as dus, e s'esclipsèren erosi… E vaquí se qué son es causes, Juan se corregic, o aumens semblèc corregir-se.

Qu'auie Santa Cruz en un plan naut grad es martingales der artista dera vida, que sap apraiar es causes dera milhor manèra possibla entà sistematizar e refinar es sues alegries. Treiguie auantatge de tot, distribusint es gòis e ajustant-les ad aguestes misterioses marèes der apetit uman que, quan s'accentuen, signifiquen ua organización viciosa. Ath hons dera natura umana i a tanben, coma ena superfícia sociau, ua succession de mòdes, periòdes qu'en eri cau cambiar d'apetits. Juan qu'auie tempsades. En epòques periodiques e lèu fixes se hastigaue des sues aventures, e alavetz era sua hemna, tan beròia e amorosa, li hège illusion coma se siguesse era hemna de un aute. Atau çò mès ancian e coneishut vie a èster nau. Un tèxte menspredat per massa sabut, que torne a interessar quan era memòria comence a perder-lo e eth curiosèr s'estimule. Qu'ajudaue ad aquerò eth plan trende amor que Jacinta l'auie, donques qu'aquiu òc que non i auie enganha, ne vil interès ne estudi. Qu'ère, donc, entath *Delfín* ua felicitat vertadèra e lèu naua entornar en sòn pòrt dempús de mil tormentes. Semblaue que se restauraue damb ua afeccion tan pura, tan leiau e tan sua, pr'amor qu'arrés en mon l'ac podie disputar.

En aunor dera vertat, mos cau díder que Santa Cruz estimaue ara sua hemna. Ne enquia e tot enes dies que mès viua ère era marèa dera infidelitat, deishèc d'auer entà Jacinta un lòc de preferéncia en aqueth còr qu'auie tants cornèrs e carrerons. Ne era varietat d'afeccions e capricis excludie un sentiment inamovible entara sua companha per lei e per religion. En saber-se'n perfèctament dera sua valor morau, admiraue en era es vertuts qu'eth non auie, e que segontes eth sòn critèri, tanpòc li hègen ua bèra manca. Per aguesta darrèra rason non entraue ena umilitat de cohessar-se indigne de tau jòia, donques qu'eth sòn amor pròpri anaue tostemps dauant de tot, e s'auie ada eth madeish coma meritant de guairi bens gaudie o podesse gaudir en baish mon. Viciós e discrèt, sibarita e òme de talent, aspirant ara erudicion de toti es plasers e damb fòrça bon gust entà espiritualizar es causes materiaus, non podie contentar-se en tastar sonque era beresa crompada o conquistada, era gràcia, era finesa, era extravagància; volie tastar tanben era vertut, non precisament vençuda, que dèishe d'estar-ne, senon era pura, qu'ena sua puretat madeisha, auie entada eth era sua atraccion.

II.-

Per tot aquerò qu'auem dit s'aurà comprenut qu'eth *Delfín* ère un òme totafèt desocupat. Quan se maridèc, li hec proposicions D. Baldomero entà que cuelhesse quauqui milenats e negocièsse damb eri, ja jogant en Borsa, ja en ua auta especulacion quinsevolh. Acceptèc eth joen, mès que non l'agradèc er assag, e renoncièc totafèt a calar-se en negòcis que se hèn a vier fòrça incertituds e insòmnis. D. Baldomero non auie pogut escapar-se d'aguesta preocupacion tant espanhòla de qué es pairs trabalhen entà qu'es hilhs repausen e gaudisquen. Se recreaue aqueth brave senhor ena ociositat deth sòn hilh tau qu'un artesan se recree ena sua òbra e l'admire mès coma mès adolorides e fatigades li queden es mans que damb eres l'a hèt.

Mos cau díder tanben qu'aqueth joen non ère degalhaire. Despenie, òc, mès damb sen e mesura, e es sòns plasers deishauen d'èster-ne quan començauen a exigir-li un shinhau de dissipacion. En taus casi ère quan era vertut li mostraue eth ròstre tranquil e seductor. Qu'auie un cèrt respècte congenit ara pòcha, e se podie crompar ua causa damb dues pessetes, non ne daue tres. En totes es escadences, eth hèt de despener-se d'ua grana quantitat li costaue tostemp bèth trabalh, ath contrari des degalhaires que quan dan semble que se les trè un pes deth dessús. E coma que coneishie tan ben eth valor dera moneda la sabie tier ena aquisicion des sòns plasers d'ua manera prudenta e lèu mercantila. Arrés sabie coma eth *trèir eth shuc* a un bilhet de cinc duros o de vint. Dera quantitat que quinsevolh pòcvau se hè a vier un plaser, Juanito Santz Cruz ne sabie trèir tostemp dus.

A truca d'abil financèr, sabie passar per generós quan li calie. Jamès hec lhocaries, e se bèri còps es sòns apetits l'amiauen entà cèrtes penents, se sabec agarrar a temps entà evitar ua eslissada. Ua des mès pures satisfaccions des senhors de Santa Cruz ère saber de segur qu'eth sòn hilh non auie param, coma era majoritat des hilhs de familha d'aguesti depravadi tempsi.

Un shinhau l'aurie agradat a D. Baldomero qu'eth *Delfín* dèsse a conéisher es sòns grani talents tara politica. Ò!, s'eth se lancèsse, solide que se destacarie. Mès Barbarita lo descoratjaue. "Era politica! Era politica! Donques qu'ei que non vedem çò qu'ei? Ua comèdia. Tot se torne parlòta e non hè arren de profit…" Çò que hège soscar un shinhau a D. Baldomero II ère qu'eth sòn hilh non auesse era fermetat d'idies qu'auie eth, pr'amor qu'eth pensaue en 73 es madeishes idies qu'auie pensat en 45; ei a díder, qu'a d'auer fòrça libertat e fòrça garròt, qu'era libertat hè bones manères damb era religion, e que conven perseguir e escalabrar a toti aqueri que van entara politica pr'amor de hèr tricharies.

Pr'amor que Juan ère era inconsisténcia en persona. Enes tempsi de Prim, se mostrèc afogat pera candidatura deth duc de Montpensier. "Qu'ei er òme que mos conven, plan que òc, un òme qu'amie perfèctament es compdes dera sua casa, un modèu de pair de familha." Venguec D. Amadeo, e eth *Delfín* se hec tan republican que hège pòur d'entener-lo. "Era Monarquia qu'ei impossibla; mos cau convéncer-mos d'aquerò. Diden qu'eth país non ei premanit entara Republica; donques que lo premanisquen. Qu'ei coma se se volesse qu'un òme sabesse nadar sense decidir-se a entrar ena aigua. Non i a mès remèdi que béuer un shinhau de vinagre… eth malastre ensenhe… e se non, guardatz aguesta França, aguesta prosperitat, aguesta intelligéncia, aguest patriotisme… aguesta manèra de pagar es cinc mil milions…" Donques senhor, arribèc er 11 de hereuèr e ara prumeria li semblèc a Juan que tot se passaue ben. "Qu'ei admirable. Era Euròpa ei estonada. Diguen çò que volguen, eth pòble espanhòu qu'a un gran sentit." Mès, ath cap de dus mesi, es idies pesimistes auien guanhat ja complètament eth sòn anim. "Aquerò qu'ei ua coquinaria, aquerò ei ua vergonha. Cada país a eth Govèrn que se merite, e aciu non pòt governar qu'un òme que sigue tostemps damb un soriac ena man." Pòc a pòc, Juanito arribèc a deféner damb afogadura era idia alfonsina. "Per Diu, hilh, didie D. Baldomero damb innocéncia, s'aquerò non pòt èster", e treiguie a lúder es *jamès* de Prim. Barbarita se botaue deth costat deth despatriat prince, e coma qu'eth sentiment a tanta part ena sòrt des pòbles, totes es hemnes apuauen ath prince e lo defenien damb arguments trèts deth còr. Jacinta deishaue plan entà darrèr as mès afogades per D. Alfonso. "Qu'ei un mainatge!"… E non daue cap auta rason.

Se sentie ada eth madeish, er ereu de Santa Cruz, coma ua gran persona. Ère satisfèt, coma se s'auesse creat e vist qu'ère bon. Pr'amor que jo, didie en tot esforçar-se en aliar era vertat damb era modestia, non sò çò de pejor dera umanitat. Ja sai que i a èssers superiors a jo, per exemple, era mia hemna; mès, be n'a d'inferiors!" Es sòns atractius fisics èren reaument grani, e eth madeish ac declaraue enes sòns solilòquis intims: "Be ne sò de beròi! Que ditz ben era mia hemna que non n'a cap aute de mès salat. Era praubeta que m'estime damb delèri… e jo ada era madeish, coma ei just. È era gran figura, vestisqui pro ben, e en manères e tracte me semble… qu'èm quauquarren." Ena casa non auie mès opinion qu'era sua; ère er oracul dera familha e les captivaue a toti non solet per çò de molt que l'estimauen e mimauen, senon peth sortilègi dera sua imaginacion, per aquera benedida parlòta sua e era sua manèra d'insinuar-se. Era mès subjugada qu'ère Jacinta, que non aurie gausat a sostier dauant dera familha que çò de blanc ei blanc, s'eth sòn estimat espós tenguie qu'ère nere. L'estimaue damb vertadèra passion, non auent pòca part en aguest

sentiment era portadura d'eth e es sòns lums intelectuaus. Per çò des perfeccions moraus que tota era familha declaraue en Juan, Jacinta qu'auie es sòns dobtes. Pro que les auie. Mès, en veder-se soleta en aguest terren dera incertitud, s'aumplie de tristesa e didie: "Dilhèu me planhi per vici? Serè jo, coma asseguren, era mès erosa des hemnes, e non me n'aurè encuedat?"

Damb aguestes consideracions foetaue e mortificaue era sua inquietud entà padegar-la coma es penitents foeten era carn entà redusir-la ara aubediéncia der esperit. Damb aquerò que non se conformaue ère damb non auer hilhs. "Pr'amor que tot se pòt amiar, didie, mens aquerò. Se jo auessa un mainatge, m'entretieria fòrça damb eth, e non pensaria en cèrtes causes." De tant pensar en aquerò era sua ment patie allucinacions e desvaris. Quauques nets, en prumèr periòde deth saunei, sentie sus es sòns pitraus un contacte caud e ua boca que la shurlaue. Es lecades la desvelhauen espaurida, e damb era trista impression de qué tot aquerò ère mentida, deishaue anar un ai! e eth sòn marit li didie der aute lhet estant: "Qué ei aquerò, mainadeta…? malajadilha?" "Òc, hilh, un saunei fòrça dolent." Mès que non volie díder era vertat per pòur de qué Juan s'ac cuelhesse a riseta.

Es correders dera sua gran casa li semblauen lugubres, sonque pr'amor que non sonaue en eri eth tarrabast des pautadetes mainadenques. Es crambes inservibles destinades as mainatges, *quan n'auesse*, autrejauen tan grana tristesa, qu'es dies que se sentie plan tocada peth delèri, non passaue per eres. Quan de nets vedie entrar deth carrèr a D. Baldomero, tan bontadós e alègre, tostemp damb era sua cara de Pasca, vestit de plan fina tela nera e tan net e rogit, non podie mens de pensar enes arrèhilhs qu'aqueth senhor auie d'auer entà que i auesse logica en mon, e didie entada era: "Quin pairinet son en tot perder-se!"

Ua net venguec en teatre de plan mala encolia. Qu'auie estat tot eth dia e tota era net ena casa de Candelaria, qu'auie malauta ara mainada petita. De mala encolia, e miei adormida, desiraue qu'era opèra s'acabèsse lèu; mès malerosament, era òbra, coma de Wagner, ère plan longa, musica excellenta sivans Juan e totes es persones de gust, mès qu'ada era non li hège ua maudida gràcia. Non la comprenie, tè. Entada era non auie mès musica qu'era italiana, coma mès clareta e mès òrgue de maneta milhor. Botèc es sues causes ena prumèra hilada, e se placèc ena darrèra cagira deth darrèr. Es tres poretons, Barbarita II, Isabel e Andrea, èren plan alègres, en senter-se tachades per gojatets dera garièra e des lòtges de cagires. Tanben des fautulhs venguie quauque còp d'alongavistes bon. Dòna Bárbara non i ère. En arribar en quatau acte, Jacinta sentec engüeg.

Guardaue fòrça entara lòtja deth sòn marit e non lo vedie. A on ère? Pensant en aquerò, hec ua cortesia de respècte ath gran Wagner, inclinant doçament era graciosa tèsta sus eth pièch. Era darrèra causa qu'entenec siguec un tròç descriptiu qu'era orquestra hège un rumor semblable as des trompetes des mosquits que divertissen ar òme enes nets d'ostiu. Ath roconament d'aguesta musica, queiguec era dauna en un sòn prigond, un d'aguesti sòns intensi e brèus qu'en eth eth cervèth simule era realitat coma un relèu e un istrionisme admirables. Era impression que dèishen aguestes letargies sòl èster mès prigonda qu'era que mos rèste de fòrça fenomèns extrèrns e apreciadi pes sentits. Se trapaue Jacinta en un lòc qu'ère era sua casa e que non ère era sua casa… qu'ère folrat damb un satin blanc damb flors qu'eth dia anterior auien vist, era e Barbarita, ena casa de Sobrino… Qu'ère seiguda en un *puff* e pes jolhs li pujaue un gojatet plan beròi, que prumèr li cuelhie era cara, dempús li botaue era man en pièch. "Trè, trè… aquerò qu'ei caca… quin hàstic!... causa lèja, qu'ei entath gat…" Mès eth gojatet non ne hège cabau. Non auie qu'era camisa de plan fina olanda, e es sues carns fines s'esguitlauen sus era seda dera blòda de sa mair. Ère ua blòda color *blu gendarme* que setmanes abans auie regalat ara sua fraia Candelaria… "Non, non, aquerò non… trè… caca…" E eth, tu per tu, pesadet, plan polit. Que volie desbotoar era blòda e méter era man. Dempús dèc còps de cap contra eth pièch. En veir que non artenhie arren, se botèc seriós, tant extrèmadament seriós que semblaue un òme. Era guardada damb es sòns uelhs viui e umidi, exprimint en eri e ena boca tota era pena que posque auer ena umanitat. Adam, hèt enlà deth Paradís, non guardarie de ua auta manèra eth ben que perdie. Jacinta volie arrir, mès non podie, pr'amor qu'eth petit li tachaue era sua cauda guardada ena amna. Passaue fòrça temps atau, eth mainatge-òme guardant a sa mair, e delint pòc a pòc era fermetat d'era damb er arrai des sòns uelhs. Jacinta sentie que se l'anaue quauquarren enes sues entralhes. Sense saber se qué hège desbotoèc un boton… dempús un aute. Mès era cara deth mainatge non perdie era sua severitat. Sa mair s'alarmaue e… dehòra eth tresau boton… Arren, era cara e era guardada deth mainatge tostemp esquiues, damb ua gravetat beròia, qu'anaue estant terribla… Eth quatau boton, eth cincau, toti es botons gesseren des traucs en tot hèr panteishar era tela. Perdec eth compde des botons que deishaue anar. Sigueren cent, dilhèu mil… E arren… Era cara anaue cuelhent ua immobilitat sospechosa. Jacinta, a tot darrèr, botèc era man en sòn pitrau, treiguec aquerò que desiraue eth gojat, guardèc segura de qué se desenferonarie quan vedesse ua causa tan saborosa e tan polida… Arren; cuelhec alavetz eth cap deth gojat, se lo hec a vier entada era, e volgues o non l'ac metec ena boca… Mès era boca ère insensibla, e es pòts non se botjauen. Tota era cara semblaue ua estatua. Eth

contacte que Jacinta sentec en ua part tan delicada dera sua pèth, ère era heregada espaventosa deth ges, heregada de superfícia aspra e polsosa. Era estrementida qu'aqueth contacte li costèc la deishec ua moment estonada, dempús dauric es uelhs, e se n'encuedèc de qué èren aciu es sues fraies; vedec es cortines pintades dera boca deth teatre, era sarrada concurréncia de costats dera garièra. S'estèc ua estona en encuedar-se'n d'a on ère e des asenades qu'auie soniat, e se metec era man en pitrau damb un movement de pudor e de pòur. Entenec era orquestra, que seguie imitant as mosquits, e en guardar era lòtja deth sòn marit, vedec a Federico Ruiz, eth gran meloman, damb eth cap botat entà darrèr, era boca mieidubèrta, entenent e gustant damb gòi immens era deliciosa musica des violins damb sordina. Semblaue que li queiguie laguens dera boca un hiu deth vin purificat mès fin e doç que se podesse imaginar. Qu'ère er òme en pur extasi. D'auti melomans furiosi vedec era dauna ena lòtja, mès que ja s'auie acabat eth quatau acte e Juan non apareishie.

III.-

Se tot aquerò que les arribe as persones superiores meritèsse ua efemerida, ei aisit qu'en ua huelha de calendari american corresponent ath deseme deth 73, se trapèsse aguest petit paragraf: "Dia tau: fòrt raumàs de Juanito Santa Cruz. Era impossibilitat de gésser de casa lo bote d'ua mala encolia de mil dimònis". Ère seigut ath cant dera humeneja, estropat dera cintura tà baish damb ua hlaçada que semblaue era pèth d'un tigre, gòrra calada enquias aurelhes, ena man un jornau, ena cagira pròcha tres, quate, fòrça jornaus. Jacinta li hège facècies per çò dera sua forçada esclavitud, e eth, cuelhent distraccion damb aqueres facècies, hec coma que la pataquejaue, la cuelhec d'un braç, l'agarrèc era maishèra damb es dits, li secodic eth cap, dempús li dèc boetades, dempús fòrça còps en diferentes parts deth còs, e granes punchades o estocades damb eth dit guinhauire plan regde. Dempús de ben cosuda a punhalades, li talhèc eth cap segant-li eth baticòth, e coma s'encara non siguesse pro, la crivilhèc damb plan crudèus e inumanes gatalhèues, en tot acompanhar es sòns còps damb aguestes herotges paraules: "Be se n'a tornat de trufaireta era mia mainada…! Li vau a ensenhar ara mia palhassa a hèr facècies, e li vau a dar ua bona sòlfa entà que non li rèsten talents de…"

Jacinta se desgahonaue d'arrir, e eth *Delfín* parlant damb un shinhau de seriositat, seguic: "Pro que sabes que non sò calinhaire… E òc ma hè que te pòs queishar. Que coneishi marits que tanlèu boten eth pè en carrèr, de tira s'estan tres dies sense campar per casa. Aguesti poirien cuelher-me a jo coma modèu."

- Galineta, da-te importància, repliquèc Jacinta treient-se es lèrmes qu'era riseta e es gatalhèues l'auien hèt vessar. Ja sai que n'a d'auti de pejors; mès que non boti jo era mia man en huec de qué sigues eth numèro un.

Juan botgèc eth cap en senhau de menaça. Jacinta se metec luenh deth sòn abastament per s'un cas se repetien es barbares gatalhèues.

"Qu'ei que tu exigisses massa", didec eth marit, deplorant qu'era sua hemna non l'auesse peth mès perfècte des èssers creadi.

Jacinta hec ua potèla graciosa damb arroncilhament de celhes e pòts, que volie díder: "Non voi meter-me en discussions damb tu, pr'amor que gesseria damb es mans en cap". E ère vertat, pr'amor qu'eth *Delfín* hège es prestidigitacions deth rasonament damb fòrça abiletat.

"Plan, indiquèc era. Deishem-mos de pegaries. Qué vos dinar?"

- Aquerò madeish venguia jo a saber-me'n, didec dòna Bárbara, apareishent ena pòrta. Dinaràs çò que volgues; mès te cau saber, entath tòn govèrn, que m'è hèt a vier ues calandres plan bones. *Divinitats*, coma ditz Estupinhan.

- Hètz-me a vier çò que volgatz, qu'è mès hame qu'un mèstre d'escòla.

Quan gesseren es dues daunes, Santa Cruz pensèc ua estona ena sua hemna, formulant un panegiric mentau. Quin àngel! Encara non auie acabat eth de cométer ua fauta, e ja ère era en tot perdonar-la-se. Enes dies abans deth raumàs, se trapaue eth mèn òme en ua d'aqueres etapes o marèes dera sua inconstanta natura, que, aluenhant-lo des aventures, l'apropauen ara sua hemna. Es persones mès hètes ara vida illegau senten en escadences un desir viu de botar-se jos era lei, pendent pòc de temps. Era lei les tempte dera madeisha manèra que les tempte eth caprici. Quan Juan se trapaue en aguesta situacion, arribaue enquia e tot a desirar estar-se permanentament en era; qu'ei mès, arribaue a creir que seguirie. E era *Delfina* ère contenta. "Un aute còp guanhat, pensaue. S'era bona conducta se tardèsse!... Se jo lo podessa guanhar d'un còp entà tostemp e véncer en totes es linhes as *cantonales*…!"

D. Baldomero entrèc a veir ath sòn hilh abans de passar en minjador: "Qué se passe, gojat? Qu'ei çò que jo digui, non t'abrigues. Quines causes auetz tu e Villalonga! Arturar-se a parlar tàs dètz dera net ena cantoada deth Ministerio de la Gobernacion, qu'ei ua auta manèra de cuélher un raumàs! Te vedí. Jo venguia damb Cantero dera junta deth Banc. Pèr cèrt, qu'èm desorientadi. Non se sap a on anarà a parar aguesta anarquia. Es accions a 138!... Passatz vos, Aparisi… Qu'ei Aparisi que vie a dinar damb nosati."

Eth còsso entrèc e saludèc as dus Santa Cruz.

- Quini jornaus as liejut?, preguntèc eth papa calant-se es lunetes, que solet tenguie entà liéger. Cuelh *La Época* e da-me *El Imparcial*… Ben, que va ben aquerò. Prauba Espanha! Es accions a 138… eth consolidat a 13.

- Qué 13?... aquerò voleríetz, observèc er etèrn còsso. Anet l'aufrien a 11 en Borsin e non lo volie arrés. Aquerò qu'ei eth deluvi.

E accentuant d'ua manèra notabla aquera expression de flairar ua causa plan dolenta, higec que tot çò que se passaue ja ac auie previst eth, e qu'es eveniments non s'aluenhauen un shinhau de çò que *dia a dia* eth auie anat profetizant. Sense hèr-ne guaire cabau deth sòn amic, D. Baldomero liegec en votz nauta era notícia o estriuet de cada dia: "Era partida tau entrèc en tau pòble, usclèc er archiu municipau, s'aprovedic, e tornèc a gésser… Era

colomna tau perseguie actiuament ath dirigent quau, e dempús d'aprovedir-se…"

"Au, didec sense acabar de liéger, anem a aprovedir-mos nosati. Eth marqués non vie. Que ja non lo vam a demorar mès."

En aguest moment entrèc Blas, eth vailet de Juan damb era tauleta, ja parada, qu'en era i auie eth dinar deth malaut. Ara seguida campèc Jacinta hènt-se a vier siètes. Dempús de saludar-la, Aparisi li didec:

"Guillermina m'a dat un encargue entà vos… Aué que non i a *odisea filantropica* ena *parròquia dera cime*, donques que va ara cèrca de malon de teularia entàs fondaments. Que ja tie hèt tot eth uedat der edifici… e per pòc de sòs. Uns cars trabalhant a prètz hèt, uns autes d'aumòina, aqueth qu'ajude miei dia, er aute que i va un parelh d'ores, eth cas ei que non li ges eth mètre cubic ne a cinc reiaus. Sabi pas se qué a aguesta hemna. Quan va a examinar es òbres, semble qu'autaplan es mules des cars la coneishen e tiren mès fòrt entà dar-li gust… Francament, jo que tostemp me pensè qu'eth tau edifici non ère *factible,* vau vedent…

"Miracle, miracle", apuntèc D. Baldomero de camin entath minjador.

- E tu?, preguntèc Juan ara sua hemna en demorar-se solets… Dines aciu o aquiu?

- Vòs que dina aciu? Dinarè enes dus lòcs. Ditz era tua mair que te mimi massa.

- Tè, goluda, li didec eth, hènt-li a vier un bocin de pascada ena forquilha.

Dempús de minjar-lo-se, era *Delfina* correc entath minjador. Ath cap d'ua estona tornèc arrint.

"Aciu que t'è reservat aguest pitrau de calandra. Au, daurís era boqueta, mainada."

Era mainada cuelhec era forquilha, e dempús de minjar-se eth pitrau, tornèc a arrir.

- Be n'ei d'alègre eth temps!

- Qu'ei arribat eth marqués, e dès que se seiguec ena taula comencèren eth e Aparisi a lançar-se trets.

- Qué an dit?.

- Aparisi afirmèc qu'era Monarquia non ère *factibla*, e dempús deishèc anar un *ipso facto*, e d'autes causes molt fines.

Juan s'estarnèc en ua arridalhada. "Eth marqués qu'ei furiós".

- Minja en silenci, meditant era resvenja. Ja te condarè çò que se passe. Vòs merluça? Vòs bistec?

- Hè-me a vier çò que volgues, mès torna lèu.

E non se tardèc a tornar, hent-se a vier ua sieta de peish.

"Hilh dera mia vida, l'aucic".

- Qui?

- Eth marqués a Aparisi… lo deishèc ben tocat.

- Conda, conda.

- Donques prumèr de tot, li deishèc anar ath sòn enemic un *delirium tremens* a usclar pèth, e dempús, sense autrejar-li temps a alendar, un *mane tegel fare*. Er aute s'a demorat coma empeguit peth còp. Veiram damb qué ges.

- Qué celèbre! Cuelheram cafè amassa, didec Santa Cruz. Vene lèu entà aciu. Be n'estàs de rogida!...

- Qu'ei de tant arrir.

- Quan digui que me hès *tilin*…

- Ara torni… Que vau a veir se qué saute per aquiu. Aparisi ei emmaliciat damb Castelar, e ditz que çò que li passe a Salmeron ei pr'amor que non a seguit es sòns conselhs…

- Es conselhs d'Aparisi!

- Òc, e ath marqués çò que lo tie damb era amna en un hiu ei que se lhèue era *massa obrèra*.

Tornèc Jacinta en minjador, e eth darrèr conde que se hec a vier siguec aguest:

"Gojat, s'auesses estat aquiu t'auries morit d'arrir. Praube Muñoz! Er aute s'a remetut e li dèishe anar ues delicadeses… Guarda. Ara qu'ei en tot racondar qu'a vist un projectil des que tiren es reaccionaris, e eth fusilh Berdan… non ditz horats, senon *orificis*. Tot se torne *orificis*, e eth marqués non sap se qué se passe…."

Non podec contunhar, pr'amor qu'entrèc Muñoz, humant un gran cigar, a saludar ath malaut.

"Òla Juanin… Qu'em *exclaustradi*?... E qué te cau?... raumàs? Aquerò qu'ei bon, e quan era mucosa age besonh d'eliminar, qu'elimine… En fin, jo me…", anaue a díder me *dongui eth viatge*; mès en veir entrar a Aparisi (atau s'ac pensèren Jacinta e eth sòn marit), didec: "m'absenti".

Tàs tres, marit e hemna èren solets en burèu, eth en fautulh liegent jornaus, era apraiant era cramba qu'ère un shinhau desordenada. Barbarita auie gessut a crompar. Eth vailet anoncièc a un òme que volie parlar damb eth *senhor joen*.

- Ja sabes que non recep, didec era senhoreta, e cuelhent des mans de Blas ua carta qu'aguest amiaue liegec: *José Ido del Sagrario, representant de publicacions nacionaus e estrangères*.

- Qu'entre, qu'entre de seguit, ordenèc Santa Cruz, hent un guimbet en sòn fautulh. Qu'ei eth hòl mès divertit que te pòs imaginar. Veiràs se com arrim… Quan mos cansem d'entener-lo, li damb eth viatge. Tipe plan celèbre!... Lo vedí hè dus dies en çò de Pez, e mos hèc morir d'arrir.

Ara seguida entrèc en burèu un òme plan prim, de cara malautissa e plia de lobuls e excrescéncies, es peus ròis e quilhadi, coma crins de bròssa, era ròba preistorica e plan rosigada, corbata ròia e des.hilada, es bòtes mòrtes d'arrir. En ua man amiaue eth chapèu qu'ère un *claque* der an qu'aguesta pèça s'endonvièc, eth primogenit des *claques* sens cap de dobte, e ena auta un revolum de cartes-prospèctes entà hèr subscripcions a libres de luxe, es quaus èren tan lipotejadi, qu'eth greish non deishaue veir es daurats dera pasta. Impressionèc peniblament ara pietosa Jacinta aquera estampa de misèria en vestit de persona decenta, e mès pietat auec quan lo vedec saludar damb educacion e sense timiditat, coma òme plan hèt ath tracte sociau.

"Òla senhor de Ido… m'alègri de veder-vos, li didec Santa Cruz damb simulada ansietat. Seiguetz-vos, e didetz-me qué vos amie per aciu."

- Damb eth vòste permís… Voletz *Mujeres célebres*?

Jacinta e eth sòn marit se guardèren.

- O *Mujeres de la Biblia*, seguic Ido, mostrant es cartères. Coma qu'eth senhor Santa Cruz me didec er aute dia en çò deth senhor Pez que desiraue conéisher es publicacions des cases de Barcelona qu'è er aunor de representar… O dilhèu voletz *Cortesanas célebres, Persecuciones religiosas, Hijos del Trabajo, Grandes inventos, Dioses del Paganismo…*?

IV.-

Qu'ei pro, qu'ei pro, non mentetz mès òbres ne me mostretz mès cartères. Ja vos didí que non me shauten es libres per subscripcion. Se pèrden es liurasons, e ei tornar-se hòl… Que m'estimi mès cuélher ua òbra complèta. Mès non ajatz prèssa. Que deuetz èster cansat de tan córrer per aquiu. Voletz préner ua copeta?

- Fòrça gràcies. Jamès beui.

- Non? donques er aute dia, quan mos vedérem ena casa de Joaquin, didie aguest qu'èretz vos un shinhau embriac… voi díder, un shinhau alègre…

- Desencusatz-me, senhor de Santa Cruz, repliquèc Ido avergonhat. Jo que non m'embriagui; jamès me sò embriagat. Quauqui viatges, sense saber com ne perqué, me ven cèrta agitacion e me boti atau, nerviós e treiguent huec des caishaus… que me boti electric. Vedetz…? ja ne sò. Guardatz, senhor D. Juan, e observatz se com se me botgen era paupeta quèrra e eth muscle aguest dera maishèra en madeish costat. Ac vedetz…?, que ja l'auem armada. Francament, atau non se pòt víuer. Es mètges me diden que minja carn. Mingi carn e me boti pejor. Tè, que ja sò coma un ressòrt de relòtge… Se me datz eth vòste permís me retiri…

- Òme, non, repausatz un shinhau. Aquerò se passarà. Voletz un veire d'aigua?

Jacinta sentec que non lo deishèsse partir, pr'amor qu'era idia de qué aqueth òme anaue a quèir aquiu damb ua rabieta l'inspiraue repugnància e pòur. Coma que Juan persutaue en çò deth veire d'aigua, li didec ara sua esposa en votz baisha: "Aguest malerós çò qu'a ei hame."

- A veir, senhor Ido, didec era dauna, vos minjaríetz ua costelha?

D. José responec tacitament, damb era expression d'ua incredulitat prigonda. Cada còp semblaue mès estranha era sua guardada e mès accentuada era tremor dera paupeta e dera maishèra.

- Desencusatz-me, senhora. Coma qu'eth cap se m'en va, non posqui encuedar-me'n d'arren. Vos, auetz dit que se me minjaria jo ua…

- Costelha.

- Eth mèn cap que non pòt apreciar ben… me cuelhen desbrembes des nòms e des causes. Qué voletz díder, vos, damb ua costelha?, higec, en hèr-se a vier es mans enes quilhades crines, per a on se l'escapaue era memòria e l'entraue era electricitat… Dilhèu çò que vos cridatz… sabi pas com, ei un bocin de carn damb ua coeta qu'ei de uas?

- Qu'ei aquerò. Vau a a cridar tà que vo'la hèsquen a vier.

- Non vo'n hescatz, senhora. Jo cridarè.

- Que n'i hèsquen a vier dues, didec eth senhoret gaudint damb era idia de veir se com minjaue un ahaimat.

Jacinta gessec, e tant que siguec dehòra Ido parlaue dera sua mala sòrt.

"En aguest país, senhor D. Juanito, que non se protegís as letres. jo que sò estat professor de prumèr ensenhament, jo qu'è escrit òbres de bona literatura me cau tier-me a hèr córrer publicacions pr'amor de poder hèr-les a vier un tròç de pan as mèns hilhs… Toti m'ac diden: se jo auessa neishut en França, viueria coma un rei…"

- Aquerò qu'ei atau. Non vedetz qu'aciu non i a qui lieje, e es pòqui que liegen non an sòs…?

- Plan que òc, didie Ido en cada moment, lançant angonioses guardades ath sòn entorn entà veir se campaue era costelha.

Jacinta entrèc damb ua sièta ena man. Darrèr d'era venguec Blas damb era madeisha tauleta qu'auie dinat eth senhoret, un cubèrt, tovalhon, un panet, copa e botelha de vin.

Campèc aguestes causes Ido damb estupor famelic, non ben dissimulat pera cortesia, e l'entrèc un arridolet nerviós, senhau de trapar-se pròche ara plenitud d'aqueth estat que cridaue electric. Era *Delfina* se tornèc a sèir ath cant deth sòn marit e guardaue entre espaurida e pietosa ath malerós D. José. Aguest deishèc en solèr es cartères e eth chapèu, que non se barraue jamès, e queiguec sus es costelhes coma un tigre… Entre es nhacades gessien dera sua boca paraules e frases desordenades: "Plan arregraït… Francament, qu'aurie estat ua manca d'educacion menspredar… Que non ei qu'aja hame, plan… È esdejoat fòrt… mès com menspredar? Plan arregraït…"

- Veigui ua causa, estimat D. José, didec Santa Cruz.

- Qué?

- Que non mastulhatz çò que minjatz.

- Ò!, voletz que vos mastulha?

- Non, a jo non.

- Qu'ei que non è caishaus… mingi coma es piòcs. Naturaument… atau me què milhor.

- E non beuetz?

- Sonque mieja copeta… Eth vin non me què ben; mès, fòrça arregraït, fòrça arregraït…

E a mida qu'anaue minjant li dançauen mès era paupeta e era maishèra, que semblauen ja totafèt declaradi en cauma. Se notaue enes sòns braci e en sòn còs estrementides plan brusques, coma se li hessen gatalhèues.

"Aciu a on lo ves, didec Santa Cruz, a ua des hemnes mès beròies de Madrid."

Li hec un gèst a Jacinta que volie díder: "Demora qu'ara ven çò de milhor."

- De vertat?

- Òc, que non se la merite. Ja ves qu'eth ei lèg que hè pòur.

- Era mia hemna… Nicanora… gasulhèc Ido sordament, ja en darrèr mòs, era Venus de Medicis… carns de satin…

- Qu'è talents de conéisher ad aguesta beresa famosa… afirmèc Juan.

D. José non auie deishat arren ena sièta senon eth uas. Dempús alendèc prigondament, e hènt-se a vier era man en pièch, deishèc anar damb ronca votz aguestes paraules:

- Era beresa exteriora arren mès… sepulcre blanquejat… plen de vibòres.

Era sua guardada costèc tant de terror en Jacinta, que li didec damb senhaus ath sòn marit que lo deishèsse gésser. Mès er aute, en voler divertir-se ua estona, ahisquèc era deméncia d'aqueth praube òme entà que sautèsse.

"Vietz aciu, estimat D. José. Qué vos cau díder dera vòsta esposa, s'ei ua santa?"

- Ua santa!, ua santa!, repetic Ido, damb era barba apegada en pièch e lançant ath *Delfin* ua guardada qu'en ua auta cara aurie estat herotja. Plan ben, senhor mèn. E vos en qué vos basatz entà assegurà'c sense pròves?

- Qu'ei era votz publica qu'ac ditz.

- Donques era votz publica s'enganhe, cridèc Ido alongant eth còth e botjant-lo damb energia. Era votz publica non sap se qué se pesque.

- Mès padegatz-vos, praube òme, gausèc díder Jacinta. A nosati que mos ei parièr qu'era vòsta hemna sigue çò que sigue.

- Que vos ei parièr…!, repetic Ido damb intonacion tragica d'actor dera lengua. Ja sai qu'aguestes causes ad arrés l'impòrten senon a jo, ar espós otratjat, ar òme que sap botar eth sòn aunor per dessús de tot.

- Qu'ei clar qu'ada eth l'impòrte mès que mès, didec Santa Cruz atacant-lo mès. E qu'a er gèni mòfle aguest senhor Ido.

- E entà que vos, senhora, higec eth malerós, guardant a Jacinta d'ua manèra que la hec estrementir-se, pogatz apreciar era justa indignacion d'un òme d'aunor, sabetz-vo'n de qué era mia esposa ei… aduuuultèra!

Didec aguesta paraula damb un sorriscle espaventós, lheuant-se dera cagira e estenent ambdús braci coma sòlen hèr es baishi dera opèra quan lancen ua malediccion. Jacinta se metec es mans en cap. Que ja non podie tier mès aqueth desagradiu espectacle. Cridèc ath vailet entà qu'acompanhèsse ath malerós representant d'òbres literàries. Juan, en voler divertir-se mès, sajaue de padegar-lo.

"Seiguetz-vos, senhor D. José, e non vos excitetz tant. Que mos cau amiar aguestes causes damb paciéncia."

- Damb paciéncia, damb paciencia!, exclamèc Ido, qu'en sòn estat electric repetie tostemp era darrèra frasa que se li didie, coma se la mastulhèsse, a maugrat de non auer caishaus.

- Òc, òme; aguestes glopades non i a mès remèdi qu'anar-les avalant. Qu'ei béuer vinagre; mès a tot darrèr, er òme, coma se sòl díder, se va remetent.

- Se va remetent! E er aunor, senhor de Santa Cruz?...

E un aute còp calaue era barba en pièch, guardant damb es uelhs miei amagadi en cap, e barrant-les còp sec, coma es taures que baishen eth cap entà escométer. Es excrescéncies deth còth se li holauen de tau sòrta, que lèu eclipsauen eth ròi dera corbata. Se retiraue a un piòc quan era excitación dera luta damb un aute piòc lo convertís en animau herotge.

- Er aunor, exprimic Juan. Bè!, er aunor qu'ei un sentiment convencionau.

Ido s'apressèc pas a pas entà Santa Cruz e lo toquèc ena espatla leugèrament, tachant en eth es sòns uelhs de piòc espaurit. Dempús d'ua longa pausa, que pendent era Jacinta s'apeguèc ath sòn marit coma entà defener-lo d'ua agression, eth maleròs didec aquerò, en votz baisha coma s'anèsse de secrets, e lheuant graduaument era votz enquia acabar d'ua manera rambalhosa: "E se vos desnishéssetz qu'era vòsta hemna, era Venus de Medicis, era des carns de satin, era deth còth de cigne, era des uelhs coma esteles… se vos desnishèssetz qu'aguesta divinitat, que vos estimatz damb frenesia, aguesta dauna que siguec tan pura; se vos desnishésstz, repetisqui, que manque as sòns déuers e acodís a misterioses rendetz-vos

damb un duc, damb un gran d'Espanha, òc, senhor, damb eth madeish duc de Tau."

- Òme, aquerò qu'ei grèu, plan grèu, afirmèc Juan, botant-se mès seriós qu'un jutge. N'ètz segur de çò que didetz?

- Be ne sò de segur!... Qu'ac è vist, ac è vist.

Prononcièc aquerò damb sarrat accent, coma qui se va a estarnar en somics.

- E vos, senhor D. José dera mia amna, didec Santa cruz hènt a veir qu'ère non ja seriós senon consternat, qué hètz que non demanatz ua satisfaccion ath duc?

- Desfiaments… desfiaments a jo!, repliquèc Idi damb sarcasme. Aquerò qu'ei entàs pècs. Aguestes causes s'apraien de ua auta manèra.

E tornèc a començar en votz baisha, entà acabar a crits:

"Jo harè justícia, vos ac juri… Demori agarrar-les *in fraganti* un aute còp, *in fraganti*, senhor D. Juan. Alavetz apareisheràn es dus cadavres trauessadi per ua soleta espada… Aguesta qu'ei era resvenja, aguesta qu'ei era lei… per ua soleta espada… E me demorarè tan tranquil, coma s'arren. E poirè gésser per aquiu mostrant es mies mans tacades dera sang des adultèrs e díder a crits: "Aprenetz de jo, marits, a deféner eth vòste aunor. Vaquí aguestes mans justicières, vedetz-les e punatz-les…" E vieràn toti… toti a punar-me es mans. E serà un baishamans, pr'amor que n'a tants, plan tants…"

En arribar enquiad aguest grad de malerós accès, eth desgraciat Ido ja non auie ligam. Gesticulaue ath miei dera cramba, anaue d'un lòc en aute, se posaue dauant des esposi sense cap mòstra de respècte, hège rapids torns sus un talon e auie totes es traces d'un òme complètament irresponsable de çò que ditz e çò que hè. Eth vailet s'estaue ena pòrta arrint, demorant qu'es sòns patrons li manèssen botar en carrèr ad aqueth espaurigant. A tot darrèr, Juan, hec un senhau a Blas; e ara sua hemna li didec en votz baisha: "autreja-li un parelh de duros. Se deishèc amiar enquiara pòrta eth praube D. José sense badar boca ne dider-se adiu. Blas li botèc en cap eth primogenit de toti es chapèus, en ua man es greishoses cartères, ena auta es dus duros qu'entad aqueró li balhèc era senhora; era pòrta se barrèc e s'entenec eth pesant e incèrt pas d'un òme enventit escales enjós.

- A jo non me hè gràcia aquerò, opinèc Jacinta. Me cau pòur. Praube òme!. Era misèria, eth non minjar l'auràn botat atau.

- Qu'ei çò de mès inofensiu que te posques imaginar. Tostemp que vie ena casa de Joaquin, l'ahiscam entà que parle dera sua *aduuuuultèra.* Era

sua deméncia ei qu'era sua hemna l'enganhe damb un gran d'Espanha. Dehòra d'aquerò, ei rasonable e plan verai en tot aquerò que ditz. De qué vierà aquerò, mon Diu? Çò que tu dides, d'eth non minjar. Aguest òme a estat tanben autor de novèles, e d'escríuer tant sus adultèri, en non minjar que mongetes, se li moflèc eth cervèth.

E non se parlèc mès deth lhòco. Pera net venguec Guillermina, e Jacinta, que sauvaue era greishosa carta damb es donades d'Ido, l'ac autregèc ara sua amiga pr'amor qu'enes sues excursions l'ajudèsse. Plan que òc, era familha deth representant d'òbres (Mira el Rio 12), meritaue que quauquarrés s'interessèsse per era. Guillermina coneishie era casa e auie en era fòrça parroquians. Dempús de tier-li ua visita, li hec ara sua amiga ua pintura plan patetica dera misèria qu'ena tuta des Idos regnaue. Era esposa qu'ère ua malerosa hemna, martir deth trabalh e dera inanicion, umila, plan rosigada, lèja d'encargue, mau jargada. Eth guanhaue pòc, lèu arren. Viuie era familha de çò que guanhaue eth hilh màger, tipograf, e era hilha, gojateta de bon veir qu'aprenie de perruquèra.

Un maitin, dus dies dempús dera visita d'Ido, Blas avisèc qu'en recebedor i auie aqueth òme des peus quilhadi. Que volie parlar damb era senhoreta. Venguie plan pacific. Jacinta venguec aquiu, e abans d'arribar ja ère en tot daurir eth sòn pòrtamoneda.

- Senhora, li didec Ido en cuélher çò que se li daue, que sò plan arregraït dera vòsta bontat; mès, ai!, era senhora non sap que sò nud… voi díder, qu'aguesta ròba qu'amii s'estarne sus es mies carns… E plan, s'era senhora auesse uns pantalonets deishadi de cornèr deth senhor D. Juan…

- A!, òc, ac vau a veir. Tornatz un aute còp.

- Pr'amor qu'era senhora Guillermina, qu'ei tan brava, mos ajudèc damb bons de carn e pan e a Nicanora l'autregèc ua ahlaçada, que mos va coma ua benediccion de Diu, pr'amor qu'en lhet mos abrigam damb tota era mia ròba e era sua, botada sus es linçòs…

- Non vo'n hescatz, senhor del Sagrario; jo vos harè a vier bèra pèça de ròba de bon usatge. Qu'auetz era madeisha estatura qu'eth men marit.

- Qu'ei un aunor… Plan arregraït, senhora; mès credetz-me, senhora, vos ac digui damb era man en còr: mès me valerie ròba de mainatge que ròba d'òme, pr'amor que m'ei parièr èster nud s'es mèns mainatges son vestidi. Jo non è qu'ua camisa, que Nicanora, plan, me laue cèrtes e determinades nets mentre jo dormisqui, pr'amor de qué me la posca botar londeman… mès que m'ei parièr. Vagen es mèns mainatges abrigats, e a jo que m'aucisque ua pneumonia.

- Jo que non è hilhs, didec era dauna damb tanta pena coma er aute en díder “non è camisa”.

Se meravilhaue Jacinta de çò de rasonable qu’ère eth representant d’òbres literàries. Non vedec cap indici en eth des extravagàncies pròpries dera manca de sen.

“Era senhora non a hilhs… Quin malastre!, exclamèc Ido. Diu non sap se qué hè… E jo pregunti: s’era senhora non a hilhs, entà qui son es hilhs? Çò que digui… Aguest senhor Diu serà tot çò de sabent que se volgue, mès jo non li perdoni quauques causes.”

Aquerò li semblèc a Jacinta tan discrèt, que credec auer ath dauant ath prumèr filosòf deth mon; e l’autregèc ua aumòina.

“Jo non è hilhs, repetic, mès ara me’n brembi. Es mies fraies les an…”

- Mil e mil quatrilions de gràcies, senhora. Quauques pèces d’abric, coma es que repartic er aute dia dòna Guillermina as mainatges des mèns vesins, que non mos anarien mau.

- Dòna Guillermina repartic entàs vesins e a vos non?... A!, tè. Que ja li balharè jo ua bona repotegada.

Ahiscat per aguesta pròva de benvolença, Ido comencèc a cuélher confiança. Auancèc quauqui passi entà laguens deth recebedor, e damb votz baisha li didec ara senhoreta:

“Repartic dòna Guillermina ues gòrres de lan, miches e d’autes causes; mès que non mos arribèc arren. Aquerò milhor siguec entàs mainatges dera senhora Joaquina e entath *Pitusin*, eth mainatge aguest… sap era senhora?, aguest mainatget qu’a, damb eth, eth mèn vesin. Pepe Izquierdo… un òme de ben, tan malerós coma jo… Que non li voi trèir ath *Pitusin* era preferéncia. Compreni que çò de milhor l’a de quèir ada eth per èster dera familha.

- Qué didetz, òme? De qui parlatz?, indiquèc Jacinta sospechant qu’Ido s’enventie. E plan, credec notar simptòmes de tremor ena paupeta.

“Eth *Pitusin*, seguic Ido cuelhent mès confiança e baishant era votz, ei un mainatge de tres ans, plan beròi per cèrt, hilh d’ua tau Fortunata, mala hemna, senhora, plan dolenta… Jo la vedí un viatge, un solet viatge. Plan beròia, mès fòrça hòla. Eth mèn vesin me n’a hèt a saber de tot…

Donques coma vos didia, eth praube *Pitusin* ei fòrça graciós… mès escarrabilhat que Cachucha e mès dolent…! Qu’amie alugat a tot eth vesiat. Jo l’estime coma as mèns hilhs. Eth senhor Pepe lo recuelhec sabi pas d’a on, pr’amor que sa mair lo volie lançar…”

Jacinta ère embadoquida, coma s'auesse recebut un fòrt patac en cap. Seguie d'aurelha es paraules d'Ido sense decidir-se a hèr-li preguntes concretes. Fortunata, eth *Pitusin*!... Non serie aquerò ua naua extravagància d'aqueth cervèth novelesc?

"Mès vam a veir… didec era senhoreta ara fin, començant a serenar-se. Tot aquerò que me condatz, ei vertat o ei lhocaria vòsta?... Pr'amor qu'a jo m'an dit que vos auetz escrit novèles, e que per çò d'escriuer-les minjant malament, auetz perdut eth sen."

- Jo li juri ara senhora que çò qu'è dit ei eth Sant Evangèli, repliquèc Ido botant era man sus eth pièch. José Izquierdo qu'ei persona formau. Sabi pas s'era senhora lo deu conéisher. Qu'auec ua botiga d'argent en Concepción Jerónima, un gran establiment… especialitat en presents entà patrones… Sabi pas se siguec aquiu a on neishec eth *Pitusin*; çò que sai ei que, plan que òc, ei hilh deth vòste espós, eth senhor D. Juanito Santa Cruz.

- Qu'ètz hòl, sorrisclèc era dauna damb un arrancament d'anuèg e despièit. Vos qu'ètz un mentidèr… Anatz-vo'n.

Lo possèc entara pòrta guardant entà toti es costats per s'auie, en recebedor o enes correders, quauquarrés qu'auesse pogut enténer taus bestieses. Que non i auie arrés. D. José se des.heiguec en reveréncies; mès que non se trebolèc per çò de qué lo cridèssen lhòco.

"S'era senhora non me cre, se limitèc a díder, que se'n pòt saber a trauèrs deth vesiat…"

Jacinta lo retenguec alavetz. Volie que parlèsse mès.

"Didetz qu'aguest José Izquierdo… Mès que non m'en voi saber d'arren. Anatz-vo'n".

Ido auie trauessat ja eth lumedan dera pòrta, e Jacinta barrèc còp sec, ath punt qu'eth daurie era boca entà híger dilhèu quauque detalh interessant as sues revelacions. Qu'auec era dauna intencions de cridar-lo. Se pensaue qu'ath trauèrs dera husta, coma s'aguesta siguesse un veire, vedie era paupeta tremolosa d'Ido e era sua cara de piòc, que ja l'ère odiosa coma era d'un animau dolent. "Non, que non daurisqui… pensèc. Qu'ei un serpiu… Quin òme! Simule èster lhòco pr'amor qu'agen pietat d'eth e l'autregen sòs." Quan l'entenec baishar es escales tornèc a sénter vams d'auer mès explicacions. En aqueth madeish instant pujauen Barbarita e Estupinhan cargadi de paquets de crompes. Jacinta les vedec peth hiestron e hugec espaurida entar interior dera casa, cranhent que l'endonvièssen ena cara eth desgahonament qu'aqueth condemnat òme auie costat ena sua amna.

V.-

Com s'estèc aqueth dia era praubeta! Non se n'encuedaue de çò que li didien, non vedie ne entenie arren. Qu'ère coma ua ceguetat e sordèra morau, lèu fisica. Era sèrp que se l'auie cargolhat laguens, deth pièch enquiath cervèth, li minjaue toti es pensaments e totes es sensacions, e lèu l'embolhaue era vida exteriora. Volie plorar, mès qué diderie era familha en veder-la hèta un mar de lèrmes? Aurie de díder eth motiu… Es reaccions fòrtes e temporaus de tota pena non li mancauen, e quan aquera marèa de consolacion venguie, sentie un brèu aleujament. S'ei que tot ère ua enganha, s'ei qu'aqueth òme ère hòl!... Ère autor de novèles de bròssa gròssa e en non poder ja escriuer-les entath public, sajaue d'amiar entara vida reau es productes dera sua imaginacion plia de tuberculòsi. Òc, òc, òc: que non podie èster ua auta causa: tisi dera fantasia. Solet enes novèles dolentes se ven aguesti hilhs de susprèsa que gessen quan s'a besonh de complicar er argument. Mès se çò revelat podie èster ua bajanada, tanben podie èster que non ne siguesse, e vaquí acabada era reaccion d'aleujament. Era sèrp alavetz, en sòrta de descargolhar-se, sarraue encara mès es sòns durs anèths.

Aqueth dia, eth dimòni ac hec, qu'ère Juan plan pejor en sòn raumàs. Ère eth malaut mès impertinent e sensible que se podesse imaginar. Volie qu'era sua hemna non se desseparèsse d'eth, e notant en era ua tristesa dehòra de çò abituau, li didie damb anuèg: "Mès, qué te cau, qué te passe, hilha? Vai, donques qu'està ben… Sò jo aciu hèt ua còca, engüejat e passant es de Cain, e me vies tu damb aguesta cara de jutge. Arris-te'n, per amor de Diu". E Jacinta ère tan brava, qu'ara fin hège un esfòrç entà semblar contenta. Eth *Delfin* non auie paciéncia entà tier es molèsties d'un simple raumàs, e se desesperaue quan l'arribaue un d'aguesti rosaris d'esternuts que non s'acaben jamès. S'entestaue a esclarir eth sòn cap dera pesada fluxion mocant-se damb tarrabast e colèra.

"Tie paciéncia, hilh, li didie sa mair. Se siguesse ua malautia grèu, qué haries?"

- Donques meter-me un trèt, mama. Jo non posqui tier aquerò. Coma mès me moqui mès aclapat ei eth mèn cap. Que sò hart de béuer aigües. Diable damb es aigües! Non voi mès infusions. Qu'è er estomac coma ua bassa. E me diden qu'aja paciéncia! Quinsevolh dia è jo paciéncia. Deman me'n vau tath carrèr.

- Aquerò serà se te deisham.

- Aumens arritz, condatz-me quauquarren, distreiguetz-me. Jacinta, sè-te ath mèn costat. Guarda-me.

- Que ja te guardi. Estàs plan beròi damb eth mocador endrabat en cap, eth nas ròi, es uelhs coma tomates…

- Burla-te'n; milhor. Aquerò me shaute… pro que te passaria jo eth mèn raumàs. Non, se non voi mès caramèus. Damb es tòns caramèus m'as botat eth còs coma ua pastissaria. Mama…

- Qué?

- Estarè ben deman? Per Diu, ajatz pietat de jo, hètz-me suportabla aguesta vida. Que sò en un cavalet de tortura. Me cargue era sudor. Se me desabrigui, tosssisqui; se m'abrigui, sudi era tira… Mama, Jacinta, distreiguetz-me; hètz-me a vier a Estupinhan pr'amor d'arrir-me'n ua estona damb eth.

Jacinta, en trapar-se un aute còp soleta damb eth sòn marit, entornèc enes sòns pensaments. Lo guardèc peth darrèr deth fautulh qu'ère seigut. "A, com m'as enganhat!..." Pr'amor que començaue a creir qu'eth lhòco, que n'ère fòrça, auie dit vertats. Es indobtables divinacions deth còr uman li didien qu'era desagradiua istòria deth *Pitusin* ère cèrta. Que i a causes que son forçosament cèrtes, mès que mès se son causes dolentes. L'entrèc de ressabuda ara praubeta esposa ua ràbia…! Qu'ère coma era colèra des palomes quan se boten a pelejar. En veir plan apròp d'era eth cap deth sòn marit, sentec vams de tirassar-li eth peu que gessie entre es virades deth mocador de seda. "Be n'è de ràbia!, pensèc Jacinta sarrant es plan boni dents, per auer-me amagat ua causa tan grèu… Auer un hilh e abandonar-lo atau!"… S'avuglèc; ac vedec tot nere. Semblaue que l'arribauen convulsions. Aqueth *Pitusin* desconeishut e misteriós, aquera accion deth sòn marit, sense que siguesse, coma calie, accion sua tanben, ère era vertadèra sèrp que se cargolhaue en sòn interior… "Mès quin tòrt n'a eth praube mainatge?..., pensèc dempús transformant-se per çò dera pietat. Aguest, aguest brigand…!" Guardaue eth cap, e quini talents auie d'arrincar-li ua guinsa de peu, e foter-li un patac!... qui ditz un?... dus, tres, quate patacs plan fòrts entà qu'aprenesse a non enganhar as persones.

"Mès hemna, qué hès aquiu darrèr mèn?, gasulhèc eth, sense virar eth cap. Çò que digui, aué semble qu'ès pèga. Vene aciu, hilha".

- Que vòs?

- Mainada dera mia vida, hètz-me un petit favor.

Damb aqueres trendeses se li passèc ara *Delfina* tot eth sòn vam de fóter patacs. Ahloishèc es dents e hec eth torn enquia meter-se dauant.

"Hètz-me eth petit favor de botar-me ua auta ahlaçada. Me semble que me sò heredat un shinhau."

Jacinta anèc a cercar era ahlaçada. Peth camin se didie ada era madeisha: “En Sevilla me condèc qu’auie hèt diligéncies entà ajudar-la. La volec veir e non podec. Moric mama, passèc temps; non sabec arren mès d’era… Coma que Diu ei eth mèn pair, me’n saberè de çò que i a de vertat en tot aquerò, e se… (s’estofaue en arribar en aguesta part deth sòn pensament) s’ei vertat qu’es hilhs que non li neishen en jo li neishen en ua auta…”

Quan li botèc era ahlaçada li didec: “Abriga-te ben, infame”; e a Juanito non se l’amaguèc era seriositat qu’ac didie. Ath cap d’ua estona tornèc a cuélher er accent afectuós:

“Jacinteta, mainada deth mèn còr, àngel dera mia vida, apressa-te aciu. Que ja non ne hès cabau deth pògavergonha deth tòn maridet.”

- M’alegri que t’arreconeishes. Qué vòs?

- Que m’estimes e me hèsques fòrça bailines. Jo que sò atau. Ja sai que non se me pòt tier. Guarda, hètz-me a vier aigua ensucrada… templadeta, sabes? Qu’è set.

En autrejar-li era aigua, Jacinta li toquèc eth front e es mans.

“Te penses qu’è fèbre?”

- De poric rostit. Non as qu’impertinéncies. Qu’ès pejor qu’es mainatges.

- Guarda, hilheta, anheret; quan arribe *La correspondencia*, me la liegeràs. Qu’è talents de veir se com se desvolòpe Salmeron. Dempús me liegeràs *La Epoca*. Be n’ès de brava! Te guardi e me semble mentida qu’aja jo coma hemna a un serafin coma tu. e que non i a qui me treigue aguesta sòrt… Qué serie de jo sense tu… malaut, aclapat…!

- Vai, quina malautia! Òc; per çò de planher-te que non quedarà…

Dòna Barbara entrèc dident damb autoritat: “Tath lhet, mainatge, tath lhet! Qu’ei de nets e cuelheràs hered en aguest fautulh.”

- Plan, mama, que me’n vaue entath lhet. S’ei que jo non digui arren, s’ei que non hèsqui qu’aubedir as mies tiranes… S’ei que sò ua malva. Blas, Blas…, mès a on se bote aguest condemnat òme?

Mair de Diu, era que les calec armar entà ajaçar-lo. Era sòrt entada eres ère que s’ac cuelhien a trufaria. “Jacinta, bota-me un mocador de seda ena gòrja… Gojata, non sarres tant que m’estofes… Tè, tè!, que tu non sabes. Mama, bota-me tu eth mocador… Non, treiguetz-lo-me; deguna des dues sap ligar un mocador. Mès quina gent mès inutila!”

Ua estona dempús. “Mama, a arribat *La Correspondencia*?”

- Non, hilh. Non te desabrigues. Capera aguesti braci. Jacinta, tapa-li es braci.

- Plan ben, que ja son caperadi es braci. Les boti encara mès tà laguens? Qu'ei aquerò, s'entèsten en qué m'estofa. Que m'an botat ua mala ath dessús. Jacinta, trè ròba, qu'eth pes m'aclape… Mès, gojata, pas tant; puja mès entà naut er plumon… qu'è eth cogòt gelat. Mama… çò que digui, que hèn es causes de mala encolia. Atau non me boti jamès ben. E ara se'n van a sopar. E me vau a demorar solet damb Blas?

- Non, pèc, Jacinta que soparà aciu damb tu.

Tant qu'era sua hemna sopaue, ne un solet moment deishèc de shordar-la: "Tu non minges, tu qu'ès destalentada; a tu te passe quauquarren; tu dissimules bèra causa… A jo non m'enganhes tu. Francament, jamès pòt èster un tranquil… pensant tostemp se te meteràs malauta. Donques que te cau minjar; hè un esfòrç… Qu'ei que non minges entà hèr-me rabiar?... Vene aciu, pegonha, met eth capet aciu. Se non m'anugi, s'ei que t'estimi mès qu'ara mia vida, s'ei qu'entà veder-te contenta, signaria jo ara madeish un contracte de raumàs vitalici… Balha-me un shinhau d'aguesta poma… Be n'ei de bona! Dèisha-me que te leca eth dit…"

Anauen arribant es amics dera casa que solien vier quauqui sers.

"Mama, pes nafres e pes claus de Crist, non me hèsques a vier aciu a Aparisi… Qu'ei causa hèta qu'ara tot a d'èster *evident… evident* per naut, *evident* per baish. Se me lo hès a vier li dongui eth viatge de mala manèra."

- Vai, non digues pegaries. Que pòt èster qu'entre entà saludar-te; mès gesserà de seguit. Qui a entrat ara?... A!, me semble qu'ei Guillermina.

- Tanpòc la voi veir. Que me va a engüejar damb eth sòn edifici. Be n'ei de grana aguesta holia! Aguesta hemna qu'ei hòla. Anet me balhèc eth gran mau de cap, damb aquerò de qué se treiguec es hustes de *sies* a trenta ueit reiaus, e es *carregs de pè e quart* a dètz-e-sèt reiaus eth pè. Me formèc un rambalh de pès que me deishèc eth cap pataquejat. Non me la hescatz entrar. Que m'ei parièr saber a quin prètz valen es malons e es hustes primes… Mama, met-te de sentinèla e qu'aciu non entre senon Estupinhan. Que vengue Placidito, que me conde es sues glòries, quan anaue entara traucada de Gilimon a hèr contraband, e ena vòuta de San Ginés entà daurir-se es carns damb soriac… Que vengue entà que li posca díder. "parroquet, da-me era pauta".

- Be n'ès d'impertinent! Ja sabes qu'eth praube Plácido s'ajace entre nau e dètz. Que li cau èster lheuat tàs cinc deth maitin. Pr'amor que va a desvelhar ath sacristan de San Ginés, qu'a un sòn plan prigond.

- E pr'amor qu'eth sacristan de San Ginés sigue un dormidor, me cau shordar a jo? Qu'entre Estupinhan e me balhe convèrsa. Qu'ei era soleta persona que me divertís.

- Hilh, per amor de Diu, met laguens aguesti braci.

- Té, donc, se non vie Rossini non les meti e trèigui tot eth còs dehòra.

E entraue Plácido e li condaue mil causes divertides, que me hè dò de non poder reprodusir aciu. Non content damb aquerò, se volie divertir a cargue d'eth, e rebrembant un passatge dera vida d'Estupinhan que l'auie condat, li didie:

"A veir, Plácido, conda-mos aqueth ahèr tòn quan t'ajulhères dauant deth vigilant municipau de net, credent qu'ère eth Viatic…"

En enténer aquerò, eth bontadós e blagaire ancian se desgahonaue. Responie maladreitament, gasulhant negatiues e "qui t'a condat aguesta mentida?" Dilhèu, gessie Juan damb aquerò: "Mès ditz, Plácido, non as auut jamès nòvia?"

- Vai, vai, aguest Juanito, didie Estupinhan lheuant-se entà anar-se'n, aué qu'a talents de comèdia.

Barbarita, que tant apreciaue ath sòn amic, ère, coma se sòl díder, ara demora d'aguestes facècies que tant li shordauen. "Hilh, non te botes tan pesat… dèisha anar a Plácido. Tu, coma que dormisses enquias onze deth maitin, non te'n brembes deth que maitie."

Jacinta, mentretant, auie gessut ua estona dera cramba. En salon vedec a diuèrses persones, Casa-Muñoz, Ramon Villuendas, D. Valeriano Ruiz-Ochoa e quauquarrés mès, parlant de politica damb tau expression de terror, que mèsalèu semblauen conspiradors. En gabinet de Barbarita e en cornèr de costum trapèc a Guillermina hènt trabalh de micha damb hiu cru. Ena estoneta que siguec soleta damb era, li condèc eth plan qu'auie entath maitin a vier. Vierien amassa en carrèr de Mira el Rio, donques que Jacinta auie un interès particular en ajudar ara familha d'aqueth badòc que hè es subscripcions. "Ja vos condarè; mos cau parlar longament". Ambdues sigueren de mormolh un bon quart d'ora, enquia que vederen campar a Barbarita.

"Hilha, per Diu, ve-te'n aquiu. Hè ua estona qu'ei en tot cridar-te. Non te dessepares d'eth. Mos cau tractar-lo coma as mainatges."

"Mès, hemna, te'n vas e me dèishes atau… quina amna!, cridèc eth *Delfín* quan vedec entrar ara sua esposa. Vaquí quina manèra de suenhar-lo a un. Arren… madeish qu'a un gosset."

- Hilh dera mia amna, se te deishè damb Plácido e ta mair… Desencusa-me, que ja sò aciu.

Jacinta semblaue alègra, Diu s'en saberie deth perqué… S'inclinèc sus eth jaç e comencèc a hèr-li bailines ath sòn marit, coma les ac poirie hèr a un mainatge de tres ans.

- Ai!, qué biaishudet s'a tornat aguest mainatge…! Te vau a balhar copets… Tè, aguest per ta mama, aguest per ta papa e aguest gran… pera tua parenta…

- Beròia!

- Qu'ei que non m'estimes bric.

- Au, flatosa… qui non m'estime bric ès tu.

- Arren en gràcia de Diu.

- Guaire m'estimes?

- Atau coma aquerò.

- Qu'ei pòc.

- Donques coma d'aciu enquiara Cibeles… non, enquiath Cèu… Ès satisfèt?

- *Chi*.

Jacinta se botèc seriosa. "Apraia-me aguesta coishinèra."

- Atau?

- Non, mès nauta.

- Estàs ben?

- Non, mès baisheta… magnific. Ara, rasca-me aciu ena espatla.

- Aciu?

- Mès baishet… mès naut… aquiu… fòrt. Ai, mainada dera mia vida, qu'ès era glòria etèrna!... Quina felicitat era mia d'auer-te…

"Quan ès malaut ei quan me dides aguestes causes… Ja me les pagaràs totes"

- Òc, que sò un coquin… Pica-me.

- Tè, tè.

- Minja-me…

- Òc, que te mingi, e t'arrinqui d'un mossec…

- Ai, ai!, non tant, caralh. Se mos vedesse quauquarrés…

- Se pensarie que mos auem tornat totafèt pècs, observèc Jacinta arrint damb cèrta malenconia.

- Aguestes pegaries que non son entà que les veigue arrés…

- Cluques es uelhs? Dormís, a… mainatjon.

- Qu'ei aquerò, vos que m'esclipsa entà meter-te a córrer pr'amor de dar-li còrda ad aguesta capvirada de Guillermina. Tu que n'as eth tòrt de qué se capvire complètament, pr'amor que l'ahisques en tema der edifici… Ja desires que barra jo es uelhs entà anar-te'n. Mès qu'estar-te damb jo çò que t'agrade ei era parlòta. Sabes se qué te digui? Que se m'adormisqui, t'as de demorar aciu, de sentinèla, tà encuedar-te'n de qué non me desabriga…

- Plan, òme, plan; m'i estarè.

Se quedèc assopit; mès de seguit dauric es uelhs, e çò prumèr que vedec sigueren es de Jacinta, tachadi en eth damb atencion amorosa. Quan s'esclipsèc de vertat, eth sentinèla abandonèc eth sòn lòc pr'amor de córrer ath costat de Guillermina que damb era auie pendent ua plan interessanta convèrsa.

Ua visita ath Quatau Estat

I.-

Londeman, eth *Delfín* estaue pòc mès o mens madeish. Peth maitin, mentre Barbarita e Plácido anauen per aguesti carrèrs de botiga en botiga, autrejadi ath gòi des crompes des hèstes de Nadau, Jacinta gessec acompanhada de Guillermina. Auie deishat ath sòn espós damb Villalonga, dempús de colar-li era mentideta de qué anaue ena Virgen de la Paloma tà assistir a ua missa qu'auie prometut. Era vestimenta des dues hemnes ère tan desparièra, que semblauen patrona e mossa. Jacinta se botèc un abric, casaca o *pardessús* color de pansa, e Guillermina amiaue eth vestit plan modèst de costum.

Anaue Jacinta tan cogitosa, qu'eth rambalh deth carrèr de Toledo non la distreiguec dera atencion qu'ath sòn pròpri laguens prestaue. Es taulatges a miei armar en tot eth trepader, des portaus enquia San Isidro, es foteses, es tamborins, era vaishèra ordinària, es dentèles, eth coeire d'Alcaraz e es vint mil trastes que campauen laguens d'aqueres cavitats de mau clauades hustes e de teles encara mès mau dispausades, passauen dauant des sòns uelhs sense causar-li ua apreciacion exacta de çò qu'ère. Recebie solet era imatge trebla des objectius diuèrsi qu'anauen passant, e ac digui atau, pr'amor qu'ère coma s'era siguesse parada e era pintoresca via corresse dauant d'era coma ua cortina. En aquera cortina i auie arradims de datils penjadi d'ua pèrga; dentèles longues que queiguien d'un pau long, en ondades, coma es huelhes d'ua arrominguera, molons de higues passades, en blòcs, torrom a bocins coma pèires que venguien d'èster amiades d'ua peirèra; olives en barrils ad arràs; ua hemna botada sus ua cagira e dauant d'ua gabiòla, mostrant es auderets adondadi, e dempús molons d'aur, iranges en caishetes o amolonades en arriuet. Eth solèr impracticable botaue trebucs sense fin, molons de cantres e de gèrres, dauant des pès dera gentada pressada, e era vibracion des calades ath pas des cars semblaue hèr a dançar a persones e utisi. Òmes damb sòrtes de mocadors de desparièrs colors se botauen dauant des passejaires coma s'anèssen a torejar-les.

Hemnes cridaires traucauen era aurelha damb pregons enfatics, assetjant ath public e botant-lo ena alternatiua de crompar o morir. Jacinta vedie es pèces de tela desplegades en ondades ath long de totes es parets, percales blus, ròis e verds, estenudi de pòrta a pòrta, e era sua marejada vista l'exageraue es corbes d'aqueres signatures de liròt. D'eres penjauen, aganchades damb agulhes, mocadors de còth de colors viui e elementaus que shauten as sauvatges. En quauqui uets ludie eth color iranja que sorriscle coma es èishi sense seu; eth vermelhon natiu, que semble engarrapar es uelhs; eth carmin, qu'a era aciditat deth vinagre; eth cobalt,

que sugerís idies d'empodoament; eth verd de tripa de ludèrt, e aguest auriò telh, qu'a cèrta mina de poesia barrejada damb era tisi, coma ena *Traviatta*. Es boques des botigues, dubèrtes entre tant de pelhòt, deishauen veir er interior d'eres tan barrejat coma era part de dehòra, es dependents de bocadents en taulatge, o mesurant teles, o charrant. Quauqui uns botjauen es braci, coma se nadèssen en un mar de mocadors. Eth sentiment pintoresc d'aqueri botiguèrs se ve en tot. Se i a bèra colomna ena botiga la revestissen de corsets vermelhs, neri e blancs, e damb es pelhòts hèn gracioses combinacions decoratiues.

Tumèc Jacinta de cara damb diferentes persones plan ceremonioses. Qu'ère manequís vestidi de senhora damb terribles pofi, o de cavalièr damb trio complèt de laneta. Dempús gòrres, fòrça gòrres, botades e alinhades en pèrgues dera longada de tota ua casa; giquetes conflades damb un pau, pelisses e d'autes pèces que bèra causa, òc, auien d'èssers umans sense cames ne cap. Jacinta, a tot darrèr, non guardaue arren; sonque se fixèc en uns òmes auriòsi, que penjadi d'ues horques se balançauen possadi per aire. Qu'èren jòcs de cauçotet e camisa de baieta, cosuda ua pèça en auta, e qu'atau, a prumèr còp de uelh, se retirauen a personatges de sofre. Que n'auie tanben de ròis. Ò!, eth ròi ère tant abondiu, qu'aquerò semblaue un pòble qu'a era religion dera sang. Teles ròies, cintes ròies, colarets e frontaus ròis damb arbocet arabesc. Es pòrtes des tauèrnes tanben de color de sang, e que non èren ne ua ne dues, Jacinta s'espaurie de veder-ne tantes, e Guillermina non podec mens d'exclamar: "Guaira perdicion!, ua pòrta òc e era auta non, tauèrna. D'aciu gessen toti es crims."

Quan se trapèc apròp dera fin deth sòn viatge, era *Delfina* tachaue exclusiuament era sua atencion enes mainatges qu'anaue trapant. S'estonaue era senhora de Santa Cruz de qué auesse tanta mair per aqueri barris, donques qu'a cada pas ne trapaue ua, damb eth sòn mainatge en braça, plan ben suenhat jos era ala deth mantèu. A toti aguesti ciutadans der avier non se les vedie qu'eth cap per dejós des espatles dera sua mair. Quauqui uns anauen viradi entà darrèr, mostrant era careta redona laguens deth cercle dera gòrra e es uelhets viui, e arrien damb es caminaires. D'auti amiauen ua portadura de plan mala encolia, coma persones que ja se senten enganhades en començament dera vida umana. Tanben ne vedec Jacinta, non un, senon dus e enquia tres, camin deth cementèri. Se les imaginaue fòrça tranquils e de color de cera laguens d'aquera caisha que se hège a vier un tipe quinsevolh ena espatla, tau que se pòrte ua escopeta.

"Qu'ei aciu", didec Guillermina dempús de caminar un tròç peth carrèr deth Bastero e de virar ua cantoada. Non tardèren a trapar-se laguens d'un pati quarrat. Jacinta campèc entà naut e vedec dues ringlères de correders

damb parabarandes de fabrica e pilastres de husta pintada de gris, fòrça ròba estenuda, fòrça pelhòt auriò, fòrça toisons botadi tà secar, e entenec un bronit coma d'eishame. En pati, qu'ère lèu tot de tèrra, empeirat sonque a tròci, i auie mainatges des dus sèxes e de diferentes edats. Ua gojatòta amiaue en cap mocador ròi damb traucs, o damb *orificis*, coma diderie Aparisi; ua auta, mocador blanc, e ua auta ère plan esperluada. Aguesta amiaue sabatetes d'òrle, e aquera bòtetes fines de cana blanca, mès ja rosigades e damb eth talon torçat. Es mainatges èren de diuèrsi tipes. Que i ère eth que va tara escòla damb era sua cartèra d'estudi, e eth coquin descauç que non hè que vagar. Per çò deth vestit se diferenciauen pòc, e mens encara per çò deth lenguatge, qu'ère dur e damb inflexions deishades d'anar.

"Goooojat… guarda aguest… Que te trinqui era cara… sabeeeees?..."

- Ves aguesta pretensiosa? li didec Guillermina ara sua amiga, qu'ei ua des hilhes d'Ido… Aguesta, aguesta qu'ei en tot hèr guimbets coma un sautarèth… Ep, gojateta… Que non escoten… vene aciu.

Toti es mainatges, varons e hemnes, se meteren a guardar as dues senhores, e carauen entre trufandèrs e respectuosi, sense gausar apressar-se. Es que s'apressauen pas a pas èren sies o ueit palomes grises damb reflèxi eriçadi en còth; plan polides, gròsses. Venguien plan confiades botjant eth còs coma es *chulos*, picotejant en solèr çò que trapauen, e èren tan moishetes qu'arribèren sense espaurir-se enquia plan près des senhores. De pic lheuèren eth vòl e se calèren en losat. En bères pòrtes i auie hemnes que treiguien tapissi tà que s'auregèssen, e cagires e taules. En d'autes gessie coma ua humadissa: qu'ère eth povàs dera escampada. I auie vesies qu'èren en tot pientar-se es trenes neres e greishoses, o es cabeladures ròies, e auien tot aqueth matarràs lançat sus era cara coma un vel. D'autes gessien arrossegant pantofles per aqueri empeirats de Diu, e en veir as forastères corrien entàs sues tutes pr'amor de cridar a d'autes vesies, e era notícia s'escampilhaue, e campauen pes grasilhades hièstres caps pientats o a miei pientar.

"Ep, mainatges, vietz aciu", repetic Guillermina; e s'anèren apressant escalonadi per seccions, coma quan se va a hèr ua escometuda. Quauqui uns, mès decidits, damb es mans ena esquia, guardauen as dues daunes de manèra mès insolenta. Un d'eri, que plan que òc auie instints de cavalièr, se treiguec deth cap un pelhòt que hège eth papèr de gòrra e les preguntèc a qui cercauen. "Ès tu deth senhor Ido?" Eth gojat responec que non, e en un virament de uelhs gessec deth grop era mainada des pantofles longues, des peus esperluadi e des sabates d'òrle, hènt enlà a còps de man as auti gojats que s'amolonauen ar entorn des dues daunes.

“Ei ta pair en casa?”. Era gojata responec que òc, e d’alavetz se convertic en agent d’Orden Público. Que non deishaue apressar-se ad arrés; volie que toti es coquins se hessen enlà e èster era soleta qui amièsse as dues hemnes enquia naut. “Be ne son de pesadi, de cançonèrs!... Que vòlen calar eth nas en totes es causes… Tà darrèr, lairons, tà darrèr… Dehòra deth miei; deishatz passar.”

Eth sòn desir qu’ère anar dauant. Aurie desirat auer ua campaneta entà anar tocant per aqueri correders, pr’amor de qué se’n sabessen toti de quina gran visita venguie en casa.

“Mainada, que non cau que mos acompanhes, didec Guillermina que non volie qu’arrés se sufoquèsse tant per era. Qu’ei pro que mo’n sapiam de qué son en casa.”

Mès era camalonga non ne hège cabau. En prumèr gradon dera escala i auie seiguda ua hemna que venie higues madures en ua caisheta, e lèu lèu li cale era pantofla ath miei dera cara. E tot pr’amor que non se hège enlà d’un saut entà deishar eth pas liure… “Vai, a on vos auetz de calar, tia bruisha!... Dehòra o vos crèbi d’un còp de pè…”

Pugèren, non sense qu’a Jacinta li quedèssen talents d’examinar ben tota era coquinaria que restaue en pati. Aquiu, ath hons, auie vist a dus mainatges e a ua mainada. Un d’eri ère ròi e coma de tres ans. Qu’èren en tot jogar damb era hanga, qu’ei era jogalha de mès bon prètz que se coneish. La prestien entà hèr còques dera mida de *gossets grani*. Era mainada, qu’ère de mès edat, auie bastit un hornet damb bocins de malon, e ara sua dreta i auie un molon de pans, pastissi e còques, tot dera madeisha massa qu’ère tant abondiua aquiu. Era senhora de Santa Cruz observèc ad aguest grop de luenh. Serie un d’aqueri? Eth còr li batanaue en pièch e non gausaue preguntar ara camalonga. En darrèr gradon dera escala i trapèren un aute obstacle: dues gojatetes e tres mainatges, un d’aguesti en borrasseta, empedien eth pas. Qu’èren en tot jogar damb era arena *fina* de heregar, damb es cames e es mans ar aire, cridant, sense qu’arrés ne hesse cabau. Es dues mainades auien estenut era arena sus eth solèr, e de tròç en tròç auien botat diferents petits paus damb còrdes e liròts. Qu’ère er estenedor de ròba des Injurias, perfèctament imitat.

“Quina tropa, Diu!, exclamèc era camalonga damb era indignacion deth zelador d’ornament public, que non costèc cap efècte. Guarda a on s’an de méter… Dehòra, dehòra!... E tu, *pitoja*, recuelh ath tòn frairet, que lo vam a estronhar.” Aguestes amonestacions d’ua autoritat tan gelosa sigueren entenudes damb eth mès insolent mesprètz. Un des mecosi arrossegaue era tripa peth solèr, dubèrt de quate pautes; er aute cuelhie sarpats d’arena e se lauaue era cara damb era, accion plan logica, donques qu’era arena

representaue era aigua. “Va, hilhs, gessetz deth miei, les didec Guillermina ath còp qu’era camalonga esbauçaue damb eth pè eth lauadèr, cridant: pòguesvergonhes, non auetz un aute lòc entà jogar? Vai, damb aguesta mainadalha…!” e seguic entà dauant decidida a destrusir quinsevolh obstacle que se metesse ath pas. Es autes gojatetes recuelheren as mecosi, coma s’auessen estat ues pipes, e botant-se-les enes anques, volèren per aqueri correders.

“Va, didec Guillermina ara sua guida, non les peleges tant, que tanben tu pro que n’ès de bona…”

II.-

Auancèren peth correder, e a cada pas un obstacle. Ja ère un brasèr qu'ère en tot alugar-se, damb eth tuèu sus es brases entà hèr tirada, ja un cantre d'aigua. De totes es pòrtes dubèrtes e des hiestrons gessien votzes o de peleja, o de sarabat hestiu. Vedien es codines damb es topins armadi sus es brases, es aiguassèrs de lauar ath cant dera pòrta e aquiu ena testèra des cuertes estances era indispensabla comòda damb era tela impermeabilizada, era halha damb era pantalha verda e ena paret ua sòrta d'autaròt format per diuèrses estampes, bèra huelha ath cròm de prospèctes e publicacions satiriques, e fòrça fotografies. Passauen per un domicili qu'ère talhèr de sabataria, e es còps qu'es sabatèrs dauen sus es sòles, amassa damb es sòns cants, formauen un tapatge de mil dimònis. Mès enlà sonaue eth *tiquitiqui* d'ua maquina de cóser, e acodien enes hièstres busti e cares de hemnes curioses. Per aciu se vedie un malaut estirat en ua jaça, mès enlà un matrimòni que discutie a crits. Quauques vesies arreconeisheren a Guillermina e la saludauen damb respècte. En d'auti cercles costaue admiracion era preséncia eleganta de Jacinta. Un shinhau mès enlà crotzèren d'ua pòrta en auta observacions piquentes e irrespectuoses. "*Señá* Mariana, auetz vist que mos auem hèt a vier eth fautulh en cu? A, a, a!"

Guillermina se posèc, guardant ara sua amiga: aguestes burles que non van damb jo. Non te pòs imaginar er òdi qu'aguesta gent a as *clandestins*, qu'en aquerò demòstren un sentit… com se ditz?, un sentit *estetic* superior ath d'aguesti hug deth trabalh francesi qu'endonvien tant d'emplastre estupid."

Jacinta qu'ère un shinhau deishada d'anar; mès tanben arrie. Guillermina hec dus passi entà darrèr, dident: "Au, senhores, cadua ath sòn prètzhèt, e deishatz en patz a qui non se met damb vosates."

Dempús s'arturèc ath costat d'ua des pòrtes e piquèc en era damb eth nud des dits.

"Era *señá* Severiana non i é, didec ua des vesies. Vò era senhora deishar bèth encargue?"…

- Non, la veirè un aute dia.

Dempús de recórrer dus costats deth correder principau, entrèren en ua sòrta de tunèu que tanben i auie pòrtes numerotades; pugèren coma uns sies gradons, precedides tostemp pera camalonga, e se trapèren en correder der aute pati, plan mès lèg, lord e trist qu'er anterior. En comparèr damb eth dusau, eth prumèr qu'auie quauquarren d'aristocratic e poirie passar coma aubèrja de familhes *distinguides*.

Entre es dus patis, qu'èren deth madeish patron e plan per aquerò èren junhudi, i auie un gradon sociau, era distància entre aquerò que se cride *capes*. Es abitatges, en aquera dusau *capa*, qu'èren mès estrets e miserables qu'ena prumèra; eth perbocat queiguie a tròci, e es escarranhades costades damb un clau enes parets semblauen hètes damb mès ràbia, es vèrsi escrits damb creion en bères pòrtes mès pècs e grossièrs, es hustes mès despintades e rosigades, er aire mès viciat, eth bugàs que gessie pes pòrtes e hièstres mès espés e repugnant. Jacinta, qu'auie visitat quauques cases de correder, non n'auie vist cap tant ombriua ne tan pudensenca. "Qué, t'espaurisses, mainada polideta?, li didec Guillermina. Donques qué te pensaues, qu'aquerò ère eth Teatro Real o era casa de Fernan-Núñez? Coratge. Entà vier aciu que son de besonh dues causes: caritat e estomac."

Tachant ua guardada entà naut de tot deth losat, vedec era *Delfina* que per dessús d'aguest se podie veir ua botigueta qu'en era i auie fòrça cuèrs, tripes e d'autes despolhes, botadi tà secar. D'aqueth airau venguie, arrossegat pes ondades d'aire, ua flaira pudesenca. Pes desparièrs losats se passejauen gats d'aspècte herotge, magri, dambs es maishères anguloses, es uelhs dormeires, eth peu quilhat. D'auti baishauen enes correders e s'estirauen ath solei; mès es pròpriament sauvatges, demorauen e enquia e tot s'elevauen naut, acaçant ath saborós arrat des secadèrs.

Passèren ath cant des dues daunes figures rosigades, cècs qu'anauen fotent còps de pau en solèr, espeadi damb casqueta de peu, pantalon de soldat, orribles cares. Jacinta se sarraue contra era paret pr'amor de balhar pas liure. Trapauen hemnes damb mocador en cap e mantèl gris, caperant-se era boca damb era man estropada en un plec deth madeish mantèl. Que semblauen arabes que se les vedie un uelh e ua part deth nas. Quauques ues qu'èren beròies; mès era majoritat èren primes, esblancossides, ventrudes e envielhides abans de temps.

Pes hiestrons dubèrti gessie, damb era flaira a fregits e er ambient onerós, mormolhs de convèrses damb accent, arrossegant grossièrament es sillabes finaus. Aguesta manèra de parlar dera tèrra qu'a neishut en Madrid d'ua barreja entre er accent andalús, metut de mòda pes soldats, e er accent aragonés, que se hèn a vier toti aqueri que se vòlen hèr a veir coma virils.

Ua naua barralha de mainatges les braquèc eth pas. En veder-les, Jacinta, e enquia e tot Guillermina, a maugrat deth sòn costum de veir causes estranhes, se quedèren estonades, e les aurie costat espant çò que guardauen, s'es arridolets d'eri non auessen esbugassat tota sòrta de temors. Qu'ère un grop de sauvatges, format per dus galapians coma de dètz e dotze ans, ua mainada mès petita, e uns auti dus gojatets, qu'era sua edat e sèxe non se podien saber. Qu'auien toti eri era cara e es mans plies

de mascares neres, hètes damb quauquarren qu'auie estat betum o vernís japonés deth mès fòrt. Un s'auie pintat linhes en ròstre, un aute lunetes, aqueth mostacha, celhes e pursères damb tan mala traça, que tota era cara semblaue barrejada damb escuralhes de tintèr. Es petits que non semblauen pertànher ara raça umana, e damb aquera maudida suèja estenuda e rebocada pera cara e pes mans se retirauen a monards, a petits diables o a èssers infernaus.

"Maudits sigatz… cridèc era camalonga quan vedec aqueres mines òrres… Mès, com vos auetz botat atau, pògavergonhes, indecents, porcèths, gorrins…!"

- En nòm deth Pair… exclamèc Guillermina senhant-se. Mès as vist…?

Contemplauen eri as daunes, muts e damb grana emocion, gaudint ath sòn laguens dera suspresa e deth terror qu'es sues espaventoses cares costauen en aqueres senhoretes tan finetes. Un des petits sagèc de botar era man en abric de Jacinta; mès era camalonga comencèc a cridar: "Hètz-vos enlà, dehòra, porcèths hastigosi… que tacatz aguestes senhores damb es vòstes manòtes."

"Benedit sigue Diu, s'ei que semblen canibals… Non mos toquetz… Eth tòrt que non ei vòste, senon des vòstes mairs, que vos consentissen aquerò… E se non m'enganhi aguesti dus pigròts son es tòns frairs, mainada."

Es dus mentadi, mostrant en arrir es sòns dents blancs coma era lèit e es sòns pòts mès ròis que cerides entre eth nere que les entornejaue, responeren que òc damb es sòns caps de sauvatge. Comencèren a senter-se avergonhadi e non sabien cap a on tirar. En madeish instant gessec ua hemnòta dera pòrta mès pròcha, e agarrant a ua des mainades empastissades, li quilhèc era pelha e comencèc a foter-li tau sòlfa en cu, qu'es patatcs s'entenien dès eth prumèr pati. Non se tardèc a aparéisher ua auta mair furiosa, que mès que hemna semblaue ua loba, e se metec damb un aute des coquins a boetada lorda, sense pòur de tacar-se era tanben. "Sauvatges, cafres, com s'an botat!" E en un virament de uelhs gesseren mès mairs irritades. Era que s'armèc! Lèu se vederen lèrmes baishant sus eth betum, plors que de seguit se tornèren neri. "Que te vau a aucir, plan gran coquin…" Aguesti son es condemnadi vernissi que tie era senhora Nicanora. Mès, redena!, senhora Nicanora, tà qué deishatz qu'es creatures…?"

Ua des hemnes que mès cridauen se padeguèc en veir as dues daunes. Qu'ère era senhora d'Ido deth Sagrari, qu'amiaue ena cara ombratges e taques d'aqueth madeish betum des gojats, e es mans totafèt neres.

Se trebolèc un shinhau dauant dera visita: " Que passen es senhores… que me trapatz hèta digna de pietat."

Guillermina e Jacinta entrèren ena casa d'Ido, qu'ère formada per ua saleta estreta e dues crambes interiores mès estretes e ombriues encara, que dauen eth *qui i é aquiu* ath que pistaue en eres. Non mancaue aquiu era comòda e era huelha deth Crist deth *Gran Poder*, ne es fotografies descolorades d'individús dera familha e des mainatges mòrts. Era codina qu'ère ua tuta hereda a on i auie fòrça cendre, topins viradi, gèrles trincades e eth polader plen de liròts secs e de povàs. Ena saleta, es malons sonauen jos es pès. Es parets èren coma d'ua carbonaria, e en bèri lòcs auien recebut boetades de caudea, per çò que resultaue un clar-escur plan fantastic. Se poirie creir qu'anauen hantaumes per aquiu, o aumens ombres de lantèrna magica. Eth fautulh de Vitoria qu'ère un des mòbles mès enquimerants que se posque imaginar. Non calie que veder-lo entà compréner que non responie dera seguretat deth qu'en eth se seiguesse. Es dues o tres cagires qu'èren tanben plan sospechoses. Era que semblaue milhor, solide te la pegaue. Vedec Jacinta, barrejadi per aqueri fantastics murs, panèus de publicacions illustrades, de librets de papèr de humar e cartons d'almanacs americans que ja non auien huelhes. Qu'èren ans mòrts.

Mès çò que mès ahisquèc eth sòn curiosèr siguec un gran taulatge qu'ère en centre dera estança, ocupant-la lèu tota; armada sus bancs coma era que tien es tapissèrs, e ath dessús d'era grani paquets o plecs de papèr fin d'escríuer. En un cornèr es petiti quadèrns amolonadi formauen compactes rames de papèr blanques; en un aute es rames madeishes ja damb cantoades neres, convertides en papèr de dòu.

Ido estenie sus eth taulatge es plecs deth papèr dubèrts. Ua gojata, que deuie èster Rosita, compdaue es plecs ja endoladi e formaue es quadèrns. Nicanora demanèc permís as senhores entà seguir trabalhant. Qu'ère ua hemna mès envielhida que vielha, e pro se vedie que jamès auie estat beròia. Que deuec auer en d'auti tempsi bones carns, mès ja eth sòn còs ère plen de plecs de bonhes coma un morralet uet. Aquiu, de vertat, non se sabie se qué ère pièch, ne se qué ère ventre. Era cara ère morruda e desagradiua. Se bèra causa exprimie qu'ère ua plan mala encolia e un caractèr de vinagre; mès en aquerò enganhaue aqueth ròstre coma fòrça d'auti que hèn veir çò que non ei. Qu'ère Nicanora ua malerosa hemna, de mès bontat qu'intelligéncia, avedada enes lutes dera vida, qu'auie estat entada era ua batalha sense victòries ne cap alend. Ja non se defenie senon

damb era paciéncia, e de tan guardar-li era cara ara adversitat li deuie vier aqueth alongament deth morro que la hège considerablament lèja. Era *Venus de Médicis* qu'auie es paupetes malautes, ròies e tostemps umides, privades de pestanhes, que per çò didien d'era que *damb un uelh ploraue a sa pair e damb er aute a sa mair.*

Jacinta non sabie a qui plànher mès, s'a Nicanora per èster coma ère, o ath sòn marit per creder-la Venus quan *s'electrizaue*. Ido ère plan intimidat dauant des dues hemnes. Coma qu'era cagira que Guillermina se seiguec comencèsse a deishar anar quauqui planhs, anonciant dilhèu qu'anaue a des.heir-se, D. José gessec ath mès córrer entà hèr-se'n a vier ua deth vesiat. Rosita qu'ère graciosa, mès arraulida e clorada, de color d'evòri. Cridaue era atencion eth sòn pientat en cargolhets, batut, engomat e botat damb plan molt atractiu.

"Mès qué hètz vos, hemna, damb aguesta pintura?" preguntèc Guillermina a Nicanora.

- *Que sò lutèra.*

- Èm *luterans*, didec Ido arrint, plan satisfèt per auer era escadença de deishar anar aquera facècia qu'ère vielha e auie estat deishada anar un nombre incompdable de viatges.

- Qué ditz aguest òme?, exclamèc era fondadora orrificada.

- Cara-te tu e non digues asenades, repliquec Nicanora. Jo que sò *lutèra*, que vò díder, pinti papèrs de dòu. Quan non è un aute trabalh me hèsqui a vier en casa ues quantes rames de papèr, e les endoli dera manèra que ven es senhores. Eth magasemista pague un reiau per rama. Jo boti era tintada, e trabalhant tot eth dia, me demoren sies o sèt reiaus. Mès es tempsi que son dolents, e i a pòc papèr entà tintar. Totes es *lutères* son en caumatge, senhora… pr'amor que, plan que òc, o se morís pòca gent o non les boten es papèrs… Òme, li didec ath sòn marit en tot hèr-lo estrementir, qué ès aquiu damb era boca dubèrta? *Desmentís*.

Ido, qu'ère en tot enténer ara sua hemna, coma s'enten a un orador brilhant, se desvelhèc deth sòn extasi e se metec a *desmentir*. Que criden atau ar acte de plaçar es plècs de papèr es uns sus es auti, escalonadi, deishant descubèrt en toti ua faisheta egala, qu'ei çò que se tinte. Coma que Jacinta observaue atentiuament eth trabalh de D. José, aguest s'esdeguèc entà hèr-lo damb perfeccion e leugeresa. Que daue gust veir aqueri cantons, que per çò dera sua egalitat semblaue que s'auie hèt damb compàs. Rosita apileraue plècs e rames de papèr sense badar boca. Nicanora li hec a Jacinta, guardant ath sòn marit, un gèst que volie díder: "Aué qu'està ben."

Dempús comencèc a passar ara prèssa era bròssa sus eth papèr, coma se hè damb es diboishi.

- E es subscripcions d'autrejament, preguntèc Guillermina, dan quauquarren tà minjar?

Ido dauric era boca entà deishar anar ua rapida e senada responsa ad aguesta pregunta; mès era sua hemna cuelhec ath mès córrer era paraula, demorant-se, eth, pendent ua bona estona damb era boca dubèrta.

- Es subscripcions, declarèc era *Venus de Medicis*, que son un malastre. Aciu José qu'a pòca sòrt… ei molt aunèst e l'enganhe quinsevolh. Era gent qu'ei dolenta, senhores, e i a subscriptors que non paguen encara que les arrosseguen. Dempús, coma qu'eth mes passat perdec *aciu* (aguest aciu qu'ère D. José) un bilhet de quate cents reiaus, er encargat des òbres l'ac va crubant cada mes, en tot descompdar-li es primes que li pertòquen. Plan per aquerò, mos auem arreculat tant, e çò de pòc que se posque sauvar l'ac pane eth hostalèr.

Ido, dès que se didec aquerò deth bilhet perdut, non tornèc a lheuar es uelhs deth sòn trabalh. Aqueth descuet qu'auec l'avergonhaue coma s'auesse estat un delicte.

"Donques çò de prumèr que vos cau hèr, indiquèc era Pacheco, ei botar ena escòla ad aguesti dus galapians e ara dròlla dera vòsta mainada petita."

- Que non les mani pr'amor que me hè vergonha de qué gessen en carrèr damb tanti pelhòts.

- Qu'ei parièr. Ath delà, aguesta amigueta e jo vos autrejaram quauqua robeta entàs gojats. Eth màger, guanhe quauquarren?

- Me guanhe cinc reiaus en ua imprimaria. Mès que non a formalitat. Quan li semble dèishe eth trabalh e se'n va entàs vederades de Getafe o de Leganés, e non apareish en tres dies. Que vò èster *torero* e mos amie crucificadi. Se'n va entar aucidèr pendent es tardes, quan esgòrgen, e en casa, en sòmis, parle de qué se li botèc es banderilhes, de jolhs, dauant deth taure…

- E vos, preguntèc Jacinta a Rosita, a qué vos tietz?

Rosita se rogic tota. Anaue a respóner; mès sa mair, qu'amiaue era paraula per tota era familha, responec:

"Qu'ei perruquèra… ei en tot apréner damb ua vesia mèstra. Que ja a quauques clientes. Mès que non li paguen, plan… Ei ua pòcvau, e coma non li boten es sòs ena man, arren. Jo li digui que non sigue pegonha e

qu'age enventida; mès… que ja la vedetz. Tau que sa pair, qu'eth dia que no l'enganhe un, l'enganhen dus."

Guillermina dempús de trèir diuèrsi bons, coma bilhets de teatre, e autrejar ara malerosa familha çò qu'auie de besonh entà aprovedir-se de cedes, pan e carn entà mieja setmana, didec que se n'anaue. Mès Jacinta non se conformèc de gésser tan lèu. Qu'auie vengut aciu damb ua fin determinada, e ne peth mau de morir se retirarie sense sajar aumens de realizar-la. Diuèrsi còps li venguec era paraula ena boca entà hèr-li ua pregunta a D. José, e aguest la guardaue coma dident: "Qu'è fòrça talents de qué me preguntetz peth *Pituso*." Fin finau, se decidic era dauna a trincar eth silenci sus aguest punt tan capitau, e lheuant-se hèc uns passi entà on ère Ido. Aguest non li calec que veder-la vier, e gessent ara prèssa deth quarto, tornèc ara seguida damb ua creatura dera man.

III.-

"Eth Doç Nòm!..." exclamèc Pacheco en veir entrar ad aqueth espantaudèths, e toti es auti lancèren ua exclamacion semblabla en guardar ath mainatge, damb era cara tan complètament pintada de nere que non se vedie eth color dera sua carn per nunlòc. Es sues mans regolejauen betum, e en vestit s'auien netejat es sues hastigoses mans es auti gojats. Eth *Pitusin* qu'auie eth peu nere. Es sòns pòts ròis sus aqueth quitran depassauen eth corau mès blos. Es dentetes li ludien coma se siguessen de cristau. Era lengua que treiguie, per auer era credença de qué tot neret, entà èster un neret, li cau estirar era lengua çò de mès posible, semblaue ua huelha de ròsa.

"Quin orror!... A!, brigands… Benedit sigue Diu!, com l'an botat!... Tè, be n'ès d'apraiat!... " Es vesies s'arremolinauen ena pòrta arrint e hènt sarabat. Jacinta ère estonada e apenada. Li passèren pera ment idies estranhes; era taca deth pecat ère tau, qu'enquia e tot ara madeisha innocéncia l'estenie era sua ombra; e eth maudit se n'arrie darrèr dera sua infernau masca, gaujós de qué toti s'ocupèssen d'eth, encara que siguesse entà escarnir-lo. Nicanora deishèc es sues pintures entà córrer darrèr des bergants e dera camalonga, que tanben deuie auer-ne bèra part en aquera bestiesa. Era gaujardaria deth neret que non auie limits, e estenec es sues mans enlardades entad aquera senhora tan brava que lo guardaue tant. "Dehòra, dimòni… dehòra aguestes mans", li cridèren. En veir que non li deishauen tocar ad arrés, e qu'era sua mina costaue arridalhes, eth gojat daue còps de pè ath miei deth rondèu, treiguent era lengua e presentant es sòns dètz dits coma garres. D'aguesta sòrta auie, sivans eth, er aspècte d'ua bèstia plan dolenta que se minjaue ara gent, o aumens se la volie minjar.

S'entenec eth pè dera repassada que Nicanora, hèta un podom, li fotie as sòns hilhs, e eth gemiment d'aguesti. Eth *Pituso* comencèc a cansar-se lèu deth sòn papèr de monard, pr'amor qu'aquerò de non poder pegar-se ad arrés auie pòca gràcia. Çò de milhor que podie hèr ena sua situacion menspredosa, qu'ère meter-se es dits ena boca; mès, ère tan dolent eth gust d'aqueth endiablat potatge nere, que lèu li calec treir-les.

"Serà podom aquerò?, observèc Jacinta, espaurida. Que lo lauen, per qué non lo lauen?"

- Pro n'estàs de polit, Juanin, li didec Ido. E aguesta senhora que te volie hèr un punet!

Damb er in de tocar-lo, era *Delfina* l'agarrèc ua guinsa de peu, era soleta causa a on non i auie pintura. "Praubet, com està!..." De pic l'entrèren a

Juanin talents de plorar. Que ja non ensenhaue era lengua; çò que hège ère alendar.

"Mès aguest senhor Izquierdo, non i é?, preguntèc a Ido Jacinta, en tot hèr-lo-se a vier a despart. Jo me cau parlar damb eth. A on demore?"

- Senhora, repliquèc D. José damb finesa, era pòrta deth sòn domicili qu'ei barrada… ermeticament, plan ermeticament.

- Donques que lo voi veir, que voi parlar damb eth.

- Jo l'ac diderè, repliquèc eth representant d'òbres, que li shautaue tier formes burocratiques quan ac demanaue era escadença.

- Au, anem-mo'n, qu'ei tard, didec impacienta Guillermina. Tornaram un aute dia.

- Òc, tornaram… Mès que lo lauen… praube mainatge! Que deu èster en un martiri òrre damb aguest emplastre ena cara. Ditz, pegonh, vos que te lauen?

Eth *Pituso* didec òc damb eth cap. Era sua afliccion creishie, e pòc li mancaue entà estarnar-se a plorar. Totes es vesies arreconeisheren eth besonh de lauar-lo; mès quauques ues non auien aigua e d'autes non la volien despéner en aguest ahèr. A tot darrèr ua hemna *agitanada* e damb pèlhes de percala ramejada, era estatura plan baisha, un mocador sus es espatles, eth peu passit e eth ròstre gròs e de color d'arguila dura, campèc per aquiu ara imprevista e volec dar as vesies ua leçon dauant des dues senhores, dident qu'era auie pro aigua entà *despercudir* e *chovelar* ad aqueth àngel. Se lo heren a vier en burlesca processon, eth dauant, isolat pera sua pròpria soja, e ja damb era dignitat tan per tèrra, que començaue a dar sorriscles; es gojats darrèr armant un ramblah infernau, e era fèra aquera deth peu passit menaçant-les damb *repassar-les era codena* se non se hègen enlà. Despareishec era comparsa per ua plan pòrca e estreta escala que gessie der angle deth correder. Jacinta aurie volut pujar tanben; mès Guillermina la sufocaue damb es sues prèsses. "Hilha, sabes tu quina ora ei?"

"Òc, anem-mo'n… Per çò que hè a jo que ja sò en tot caminar", didie era auta sense botjar-se deth correder, guardant entath solèr de naut, qu'en eth non i vedie ua auta causa qu'es òrres engenhs que d'eri penjauen es cuèrs botadi a secar. Mentretant, era fondadora, a maugrat dera prèssa qu'amiaue, entamentaue ua rapida convèrsa damb D. José.

"Qu'ei que non auetz ja arren a hèr en casa?"

- Absoludament arren, senhora. Que ja son *desmentides* es darrères rames de papèr. Que volia jo ara vier a hèr un torn e cuélher er aire.

- Que vos conven fòrça er exercici… plan que òc. Escotatz, donc. Ath còp que vos aurejatz un shinhau, me podetz hèr un servici.

- Que sò ara disposicion dera senhora.

- Se gessetz entara Ronda… tiratz entà baish, deishant ara quèrra era fabrica deth gas. Me comprenetz ben…? Coneishetz era estacion des Pulgas? Plan, donc, abans d'arribar en era i a ua casa en construccion… Qu'ei acabada era òbra de fabrica e ara son en tot armar ua humeneja fòrça longa, donques que li cau èster *ressèga mecanica*… Auetz comprenut? Que non i a pèrta. Donques entratz vos e preguntatz peth garda dera òbra, que se cride Pacheco… madeish que jo. Vos li didetz: "Que vengui per çò des malons de dòna Guillermina". Ido repetic, coma es mainatges qu'aprenen ua leçon:

"Que vengui per çò des malons, eca…"

- Eth patron d'aguesta casa m'a autrejat uns setanta malons, era soleta causa que li sobre… pòga causa, mès qu'a jo tot me servís… Plan; cuelhetz es malons e me les hètz a vier ena òbra… que son entara mia òbra.

- Entara òbra?... Quina òbra?

- Òme, en Chamberí… eth mèn asil… Ètz pèc?

- A!, que me desencuse era senhora… quan entení era òbra, me pensè de seguit qu'ère ua òbra literària.

- Se non podetz d'un viatge, tietz-ne dus.

- O tres, o quate… e damb fòrça plaser… Se siguesse de besonh, plan, tants viatges coma malons…

- E se me hètz ben er encargue, compdatz damb un chapèu bolet lèu nau… Me l'an autrejat ager en ua casa, e lo sauvi entàs amics que m'ajuden… Plan, donc, ac haratz atau? Aué per jo e deman per tu. Vai, adishatz, adishatz.

Ido e era sua hemna se des.heiguien en compliments e vengueren acompanhant as senhores enquiara pòrta deth carrèr. En carrèr de Toledo cuelheren eres un coche entà guanhar temps, e eth brave Ido se n'anèc a complir er encargue que l'auie hèt era fondadora. Que non ère ua mission *delicada*, plan que òc, coma ada eth l'aurie agradat; mès eth principi de caritat qu'amiaue aqueth acte lo transformaue de vulgar en sublim. Tota era santa tarde siguec eth mèn òme ocupat en transpòrt des malons, e auec era satisfaccion de qué ne un de solet des setanta se li trinquèsse peth camin. Era alegria que negaue era sua amna li treiguie eth cansament, e venguie era sua alegria lèu exclusiuament de qué Jacinta, en aqueth moment que se

lo hec a vier a despart, l'auie autrejat un duro. Non botèc eth era moneda ena pòcha deth sòn justet, a on l'aurie desnishat Nicanora, senon ena cinta, plan ben amagada en ua faisha qu'auie apegada ena carn pr'amor d'abrigar-se era boca der estomac. Pr'amor que mos cau fixar ben es causes… aqueth duro, autrejat a despart, luenh des guardades ahaimades dera rèsta dera familha, ère exclusiuament entada eth. Tau auie estat era intencion dera senhoreta, e D. José aurie creigut ofensar ara sua benfactora s'ac auesse interpretat de ua auta manèra. Sauvarie, donc, eth sòn tresaur, e se valerie de totes es traces deth sòn engenh entà defener-lo des guardades e des ungles de Nicanora… pr'amor que s'aguesta ac desnishèsse, Sant Crist des Gardes!...

Passèc era net en ua grana intranquillitat. Cranhie qu'era sua hemna desnishèsse damb uelh perpicaç era contrabanda qu'eth se sauvaue ena sua cinta. Era maudida semblaue que flairaue er argent. Plan per aquerò ère tan trebolat e non se sentie segur en cap posicion, pensant qu'a trauèrs dera ròba li veirie era moneda. Pendent eth sopar sigueren toti fòrça alègres; que hege temps que non sopauen tan ben. Mès, en ajaçar-se tornèc Ido a èster tormentat pes sòns temors, e non auec mès remèdi qu'estar-se tota era net coma un camishèth, damb es mans sarrades sus era cintura, pr'amor que s'en bèra virada qu'ambdús hègen sus eth matalàs era hemna arribaue a tocar eth duro, l'ac treiguie solide, coma tres e dus son cinc. Dormic, donc, tan mau, qu'en realitat dormie damb un uelh e velhaue damb er aute, prèst tostemp a deféner era sua contrabanda. Çò de pejor siguec que en veder-lo era sua hemna tan retortilhat e hèt tot coma ua *èssa,* se pensèc qu'auie eth dolor espasmodic que solie auer; e coma eth milhor remèdi entad aquerò èren es heiregades, Nicanora li prepausèc balhar-les-ac, e en enténer tau proposicion, li tremolèren a Ido es carns, en veder-se descubèrt e perdut. "Aguesta que ne vau quate", pensèc. Mès eth sòn talent li suggeric era responsa, e didec que non auie bric de dolor, senon hered, e sense mès explicacions se virèc entara paret, sarrant-se ada era coma era pega, e hènt veir que dormie. Arribèc fin finau eth dia e damb eth era cauma ath còr d'Ido, que s'apraièc e se lauèc lèu tota era cara, botant-se era corbata ròia damb ua cèrta sufisença.

Qu'èren ja es dètz deth maitin, pr'amor que damb aquerò de lauar-se *ben* se l'auie anat fòrça temps. Rosita se tardèc fòrça temps a hèr-se a vier era aigua, e Nicanora s'auie autrejat era immensa satisfaccion d'anar de crompes. Toti es individús dera familha, quan se trapauen er un dauant der aute, se metien a arrir, e eth mès alègre ère D. José, pr'amor que… se s'en sabessen…!

IV.-

Se calec eth mèn òme en carrèr, e tirèc peth de Mira el Rio Baja, qu'eth sòn arribent ei tan quilhat que s'a besonh de hèr quauquarren de virolets entà non vier rodant de cap per aqueth peiregalh. Ido lo baishèc, madeish qu'ac hèn es mainatges, d'ua alendada, e un còp ena esplanada que criden eth *Mundo Nuevo*, eth sòn esperit s'aleugeric, coma audèth lançat en aire. Comencèc a hèr bohades, coma se volesse méter enes sòns paumons mès aire qu'eth que i cabie, e secodic eth còs coma es garies. Era piquèra deth solei li shautaue, e era contemplacion d'aqueth cèu blu, d'incomparabla netedat e diafanitat, daue ales ara sua amna voladora. Candorós e impressionable, D. José ère coma es mainatges o coma es poètes de vertat, e es sensacions èren, en eth, tostemp plan viues, es imatges d'un relèu extraordinari. Tot ac vedie agranit iperbolicament o apetitit, segontes eth cas. Quan ère alègre, es objectes se revestien as sòns uelhs de meravilhosa beresa; tot *l'arridolaue*, segontes era expression comuna que li shautaue tier soent. Ça que la, quan ère trist, qu'ère çò mès freqüent, es causes mès beròies s'enlaidien vient a èster neres, e se caperauen d'un vel… li semblaue mès avient díder *d'un susari.* Aqueth dia qu'ère er òme content, e era excitación dera alegria lo hège mès mainatge e mès poèta que d'auti viatges. Plan per aquerò eth camp deth *Mundo Nuevo*, qu'ei eth lòc mès solitari e mès lèg dera tèrra, li semblèc ua polida plaça. Gessec ena Ronda e lancéc guardades d'artista entà un e un aute lòc. Aquiu era pòrta de Toledo, quina supèrba arquitectura! En aute costat era fabrica deth gas… Ò, prodigis dera indústria!... Dempús eth cèu esplendid e aquera luenhor de Carabanchel, perdent-se ena immensitat, damb imitacions e enquia e tot damb mormolhs d'Ocean… Bereses dera Natura!... Caminant, caminant, lo cuelhec ara imprevista un in tan veement per çò dera instrucción publica, que li manquèc pòc entà quèir d'esquia dauant des estupids panèus que vedie pertot.

Enebit esténer era rròba, e ne clauar claus, didie en ua paret, e D. José sorrisclèc: "Vai, quina asenada!... Ignorants!...Tier dues conjoncions copulatiues! Mès, caps d'animau, non vedetz qu'era prumèra, plan que òc, amasse es votzes o clausules en concèpte afirmatiu e era dusau en concèpte negatiu?... E que non age tà minjar un òme que poirie ensenhar era Gramatica a tot Madrid e corregir aguesti delictes deth lenguatge…! Per qué non m'auie de dar eth Govèrn, vam a veir, per qué non m'auie de dar er encargue, mejançant proporcionadi emoluments, de susvelhar es panèus?... Pècs, quines multas vos foteria!... Donques tanben tu estàs ben: *se lòguen qartos*… plan ben, senhor mèn. Vos shauten a vos tant es *us* que vo'les minjatz damb arròs? A!, s'eth Govèrn me nomentèsse *ortograf dera*

via publica, ja veiríetz… Tè, un aute de parièr: *se probís*… Se proïbís bramar, digui jo."

Se trapaue en çò de mès entrengut d'aquera critica literària, tan pròpria deth sòn mestièr, quan vedec que venguien entada eth tres individús de pantalon sarrat, bòtes de tija, giqueta cuerta, gòrra, eth peu botadet entà dauant, cares de pògavergonha.

Qu'èren es taus tipes plan madrilenhs e tanhien ara corporacion des *randas*. Er un qu'ère er encargat de distrèir, er aute er encargat de panar, e eth tresau recebie çò panat ara victima. Ido les coneishie, pr'amor que demorauen en sòn pati, tostemp que non èren logataris des de Salamero, e non li shautaue tractar a semblables persones. De boni talents les aurie fotut un còp de pè en cu; mès que non gausaue. Ua causa ère reformar era ortografia publica, e ua auta aplicar cèrts correctius ara espècia umana; "Aquiu que van es bons dies", li dideren es *chulos* alègrament, e a Ido se li botèc era pèth de garia, donques que se'n brembèc deth duro e cranhèc que l'ac riflèssen s'entraue en convèrsa damb eri. Passant de long, les didec damb fòrça cortesia: "Diu vos age, cavalièrs… Suenhatz-vos" e pressèc era marcha. Non l'entornèc era amna en còs enquia que les auec deishat de uelh.

"Que me cau convidar-me a quauquarren", pensaue er òme de letres; e hège era critica mentau des minjars que mès li shautauen. Près dera pòrta de Toledo se trapèc damb un venedor de mèu d'Alcarria que paraue ena sua madeisha casa. Ère en tot parlar, quan passèc un pintor de tamborins, tanben vesin, e ambdús lo convidèren a ues copes. "Anatz-vo'n ath caralh, pècs…" pensèc Ido, e les balhèc es gràcies, desseparant-se en un virament de uelhs d'eri. Caminant un shinhau mès vedec un ostalòt en trepader dret dera Ronda…

"Minjar d'ostau!" Aguesta idia se li tachèc en cervèth. Ua estona s'estèc Ido del Sagrario dauant der establiment de *El Tartera*, qu'ataue se cridaue, guardant es dus tèsti de *bonibus* plei de povàs, es insignes des actuacions de teatre e des palets de jòc, era man nera damb eth dit regde senhalant era pòrta, e non se decidie a aubedir era indicacion d'aqueth dit. L'anaue tan mau era carn…! Dempús que se la minjaue l'entraue aqueth mau tant estranh e se pensaue estupidament que Nicanora ère era Venus de Medicis. S'en brembèc, totun, de qué eth mètge li receptaue tostemp minjar carn, e coma mès crua milhor. De çò mès prigond des sòns fondaments li gessie un bram que li demanaue carn, carn, carn! Qu'ère ua votz, ua piquèra irresistibla, un imperiós besonh organic, coma et que senten es embriacs quan son privadi deth huec e dera piquèra der alcoòl.

Fin finau non se podec tier, se calèc laguens der ostalòt, e cuelhent sèti ath cant d'ua d'aqueres despintades taules, comencèc a picar de mans entà que venguesse un crambèr, qu'ère eth madeish *Tartera*, un òme plan gròs, damb justet de Bayona e devantau de lan verda ralhada de nere. Non guaire luenh d'a on s'estaue Ido i auie un caliu de brases laguens d'un brasèr enòrme, e ath dessús ua gresilha lèu tan grana coma era reisha d'ua hièstra. Aquiu se padenauen es costelhes de vedera, que damb eth rossiment en tan viua lum, deishauen anar ua flaira saborosa. "Costelhes", didec D. José, e de pic vedec entrar a un amic, que l'auie vist ada eth e plan per aquerò entraue.

"Òla, amic Izquierdo… Que Diu t'age…"

- Que vos vedí passar, mèstre, e me didí: Tè, que vau a hèr us charrada damb eth mèn omonim…

Se seiguec sense cap ceremònia eth tau e, botant es codes sus era taula, guardèc fixament ath sòn omonim. O es guardades non exprimien arren, o era d'aqueth individú ère un memoriau demanant que se lo convidèsse. Ido ère tan cavalièr que li manquèc temps entà hèr era invitacion, higent ua frasa plan prudenta: "Mès, omonim mèn, vos cau saber que non è qu'un duro… Atau, donc, non vos passetz massa…" Que hec er aute un gèst tranquillizador e quan eth *Tartera* botèc eth servici, se se pòt cridar servici a un parelh de guinhauets damb mange de còrna, tovalhon lord e salèr, e demanèc ordes per çò deth vin, li didec: "Auderet jo?... desenganha-te… Hè-te a vier eth dera tèrra."

A tot aquerò assentic Ido del Sagrario, e seguic contemplant ath sòn amic, que se retiraue a un gran òme engüejat, caractèr agre per çò des lutes contunhes umanes. José Izquierdo representaue cinquanta ans, e ère de bona portadura. Pòqui còps se ve un cap tan polit coma eth d'eth e ua guardada tan nòbla e virila. Semblaue mèsalèu italian qu'espanhòu, e non ei meravilha qu'age estat, en epòca posteriora ath 73, en plia Restauracion, eth modèl predilècte des nòsti pintors mès famosi.

"Que m'alègri de veder-vos, omonim mèn, li didec Ido, ath punt qu'es costelhes èren plaçades sus era taula, pr'amor que me calie comunicar-vos causes d'importància. Qu'ei qu'ager siguec en casa dòna Jacinta, era esposa deth senhor Juanito Santa Cruz, e preguntèc peth gojat e lo vedec… voi díder, non lo vedec, pr'amor qu'ère tot pintat de nere.. e dempús didec qu'a on èretz e coma vos non i èretz, quedèc en tornar…"

Izquierdo que deuie auer hame arreculada, pr'amor qu'en veir es costelhes, les tachèc ua guardada guerrèra que volie díder: "Santiago, ada eres!"; e sense respóner arren ad aquerò qu'er aute parlaue, les ataquèc

damb fòrça. Ido comencèc a avalar en tot minjar-se grani bocins sense mastulhar-les. Pendent ua estona, ambdús sauvèren silenci. Izquierdo lo triquèc hènt un fòrt còp ena taula damb eth mange deth guinhauet, e dident:

"Redena damb era República!... Vai, quina porcaria!"

Ido assentic damb eth cap.

"Republicans de mèrda… coquins, comedians, pejor que servils, moderats, pejor que moderats!, seguic Izquierdo damb fèra exaltacion.

Non plaçar-me a jo, a jo, que sò er individú que mès trebalhèc pera República en aguesta judiua tèrra… Qu'ei aquerò que se ditz: eleva corbassi… A!, senhor de Martos, senhor de Figueras, senhor de Pi… a compde de qué, ara, non coneishen ad aguest praubet d'Izquierdo, pr'amor que lo ven maujargat… mès abans, quan Izquierdo auie per eth madeish es afluéncies dera Inclusa e quan Bicerra lo venie a veir per çò de hèr-mos gésser en carrèr, alavetz… Ostia!. Qu'auem vengut a mens. Mès, se per bèra escadença venguéssem a mès, jo les juri ad aguesti fanfarrons qu'auram ua *leçon*.

V.-

Ido seguie assentint, encara que non auie comprenut aquerò dera *leçon*, ne ac comprenie arrés. Damb tau paraula Izquierdo exprimie ua collision sagnosa, un sarabat o quauquarren atau. Beuie un veire darrèr der aute sense qu'era sua tèsta s'afectèsse, per èster plan resistent.

"Pr'amor que, guardatz, mèstre, çò que les anuge ei eth hèt d'auer estat jo servint en Cartagena… E jo digui que damb fòrça aunor, re-ostia! Aquiu que i èrem es vertadèrs liberaus. E guarda que jo, omonim mèn, tota era mia vida non è hèt que vessar era mia sang pera fotuda libertat. Eth 54, qué hi?, lutar enes barralhes coma ua persona decenta. Que l'ac demanen ath defuntat D. Pascual Muñoz, eth dera botiga de hèrs, pair deth marqués de Casa-Muñoz, qu'ère er òme de mès influéncies en aguesti barris, e me didec atau aqueth dia: "Amic *Platon*, sarra-me era man." E jo anè dempús damb eth pròpri D. Pascual en Palai, e D. Pascual pugèc a parlar damb era Reina e lèu baishèc damb aqueth papèr signat pera Reina qu'en eth se daue eth gran còp de pè as moderadi. D. Pascual me didec que botèssa un mocador blanc ena punta d'un pau e qu'anèssa dauant dident: "haut eth huec, haut eth huec…" Eth 56, qu'èra jo tinent de *melicians*, e O'Donnell me cuelhec pòur, e quan li parlèc ara tropa li didec: "se non i a bèth un que me cuelhe a Izquierdo, que non auram hèt arren." Eth 66, quan era des artilhèrs, eth mèn compaire Socorro e jo siguérem fotent trets ena cantoada deth carrèr de Leganitos… Eth 68, quan era dera plan santa, siguí en tot hèr era garda en Banc, pr'amor de qué non panèssen, e vos digui a vos que s'auesse arribat a campar per aquiu quauque *randa*, lo suicidi… Plan, donc, arribe eth moment des recompenses, e a Pucheta me lo hèn garda dera Casa de Campo, a Mochila deth Pardo… e a jo un còp de pè. Alavetz demanè jo sonque un trist destin entà amiar eth corrèu entà quinsevolh lòc, e arren… Vau a veir a Bicerra, e te penses que me coneishec?, ne peth mau de morir… Li digui que sò Izquierdo, per fausnòm *Platon*, e botge eth cap.

Qu'ei çò que se passe, non se'n bremben deth fotut gradon dempús que ja son naut de tot… Dempús me maridè e anèrem viuent tau quau. Mès quan arribèc era fotuda Republica, se m'auie mòrt era mia Dimetria, e jo non auia tà minjar e anè a veir ath senhor de Pi e li didí: "senhor de Pi, que vengui aciu per çò d'un lòc de trabalh… Ne peth mau de morir! Me pensi qu'er òme me deuie auer tissa, pr'amor que s'enventic e didec qu'eth non auie lòcs de trabalh. E un fotut portièr me botèc en carrèr. Re-contra-ostia!, si viuesse Calvo Asensio!, aqueth plan qu'ère un individú que sabie çò que convenguie, e eth tractament des persones vertadères. Vai, quin amic que me perdí! Tota era Inclusa qu'ère nòsta, e en temps electorau, ne Diu mos tossie, ne Diu, ostia!... Aqueth òc, aqueth òc!... Guarda que me cuelhie deth

braç e entràuem en un cafè, o en ua tauèrna a préner uns vins… pr'amor qu'ère fòrça planèr e mès liberau qu'era Plan Santa Vèrge. Mès aguesti d'ara?... qu'ei aquerò, ne liberaus ne republicans ne arren… Guardatz ad aguest Pi… un pòcvau. E Castelar?, un aute pòcvau. E Salmeron? un aute pòcvau. Roque Barcia?, madeish. Dempús, s'arribe eth cas vieràn a demanar que les ajudem, mès jo… que non me pensi botjar. Qu'ei pro de *leçons*. Se s'en.honse era Republica, que s'en.honse, e se s'en.honse eth fotut pòble, que s'en.honse tanben"

Uedec de nauèth eth veire, e er aute José admiraue madeish era sua parlòta e era sua capacitat de béuer. Izquierdo deishèc anar dempús ua arridalhada sarcastica, contunhant atau:

"Diden que les van a hèr a vier a Alfonso… Mancarie mès! Per jo que ja lo pòden hèr a vier. Que serie madeish que se de vertat se hessen a vier ath Terso. Qu'ei çò que se ditz: entà jo, madeish ei blanc que nere. Escotatz çò de milhor: Est an passat, en èster en Alcoy, es reaccionaris m'embelinèren. Me corrí tota era partida de Callosa de Ensarria, e me tirè fòrça trets ara Guardia Civil. Quina *leçon*! Sauta per aciu, sauta per aquiu. Mès que lèu me hi eth pèc pr'amor que m'auien hèt contracte de miei duro diadèr, e es gitanos non campauen en absolut. Jo didí: "José mèn, torna-te liberau, que çò de reaccionari non s'ac vau". Ua net m'esguitlè, e de tira me n'anè entà Barcelona, a on era hame siguec tan grana, mèstre, que per pòc balhi es darrères bohades. Ai!, omonim mèn, se non auesse estat pr'amor que me trapè aquiu damb era mia neboda Fortunata, non ac condaria. M'ajudèc… qu'ei ua brava gojata, e damb es sòs que me balhèc, cuelhí eth fotut tren, e entà Madriz…"

- Alavetz, didec Ido, cansat d'aquera narracion incoerenta, e d'aqueth vocabulari grossièr, recuelhéretz ad aguest polit mainatge…

Que cercaue Ido era novèla, laguens d'aquera blagaira pagina contemporanèa; mès Izquierdo, coma òme mès senat, menspredaue era novèla entà tornar ena grèu istòria.

"Arribi e me meti damb es comitats e les canti es quaranta: "Mès, senhors, mos acorneram o non mos acorneram?... pr'amor que se non, i aurà aciu ua *leçon*. Se n'arrien de jo!... coquins! Com n'èren de venudi as moderats…! Sabetz, omonim mèn, damb quin fausnòm me cridauen aqueri pòcvaus? Donques arren; coma que jo non sai lièger ne escríuer: que non ei vertat deth tot, ostia!, pr'amor que liéger ne sai, encara que non tot ara seguida que cau. E escríuer non escriui pr'amor que se me taque eth dit de tinta… Bè!, qu'ei çò que se ditz: es escriveires, es jornalistes, e es publicaires son es qu'an perdut damb es sues teologies ad aguesta fotuda tèrra, mèstre."

Ido s'estèc bèth temps en aprovar aquerò, per çò d'èster qui ère; mès Izquierdo li sarrèc et braç damb tanta fòrça, que non auec mès remèdi qu'assentir damb un movement de cap, en tot hèr era reserva mentau de qué sonque pera violéncia daue eth sòn autorizat vòt a tau asenada.

"Alavetz, omonim dera mia amna, en veir que me volien méter ena estatgèra e embolhar-me damb es oficiaus de baisha categoria, fotí eth camp tà Cartagena. Ai, quina vida aquera! Re-ostia! A jo me volien hèr ministre dera Governacion; mès que didí que ne peth mau de morir. Que non me shauten es suposicions. Alavetz gessérem damb es vaishèths per aqueri mars dera mia amna. E alavetz, volgues o non, m'asceneren a tinent de vaishèth e èra autanplan as ordes deth generau Contreras, que me tractaue de tu. Ai, quin òme e quin bon anament eth sòn! Semblaue de vertat eth gran turc damb era sua gòrra ròia. Aquerò qu'ère ua glòria. Alicante, Aguilas! Bastonada va, bastonada ven. Se mos auessen deishat, omonim mèn, mos auríem minjat ath plan sant mon e ac acornerèrem tot… Oran! Ai, quina mala ombra qu'a Oran e aqueth fotut *vu* des francesi que non i a cristian qu'ac comprene!... M'en vau d'aquiu, torni entara mia Espanheta, entri en Madriz plan caradet, tan fresc… a jo que m'ei parièr… e me presenti ad aguesti teològs, pòcvaus e les digui: "Que sò aciu, aciu qu'auetz ara personalitat der individú vertadèr que se passèc tota era sua santa vida lutant coma un gat pautes ensús pes fotudes libertats… Aucitz-me, ostia, aucitz-me; pr'amor que non me voletz plaçar…" Vos me héretz cabau? Donques eri tanpòc. Discutís que discutiràs enes Corts, e eth plan sant pòble que s'esbodere. E jo digui que mos cau acornerar Madriz, usclar es Corts, eth Palai Reiau, e as fotuts ministèris, ath Monte de Piedad, ath quartèr dera Guardia Civil e ath Depósito de las Aguas e dempús hèr un arradim uman entara horca damb Castelar, Pi, Figueras, Martos, Bicerra e es auti, per moderats, per moderats…"

VI.-

Didec aquerò de *per moderats* enquia sies còps, pujant pòc a pòc eth ton e era darrèra repeticion se deuec enténer en pont de Toledo. Er aute José qu'ère plan trebolat damb era asenada charrada deth gran òme, eth mès malerós des eròis e eth mès desconeishut des martirs. Era sua masca de misantropia e aquera manca de gèni perseguit qu'ère era naturau conseqüéncia d'auer arribat ath miei sègle sense trapar eth sòn lòc, pr'amor que trenta ans d'assagi e de fracassi son entà esbauçar era animositat mès sancera. Izquierdo qu'auie estat firaire, tractant de horments, revolucionari, cap d'escabòts, industriau, fabricant de veles, cargue important en ua casa de jòcs e enquia patron d'un ostau de jòcs; s'auie maridat dus còps damb hemnes riques, e en cap d'aguesti desparièrs estats e escadences cuelhec es valors dera volubla sòrt. D'ua manèra e de ua auta, maridat e celibatari, trabalhant peth sòn compde o per d'autú, tostemp mau, tostemp mau, ostia!

Era vida inquieta, es sobtes aparicions e desaparicions que hège, e eth hèt d'auer estat en *galères* quauques tempsadetes enrodèren de mistèri era sua vida, en tot balhar-li ua reputacion deplorabla. Se condaue d'eth orrors. Didien qu'auie aucit a Demetria, era sua dusau hemna, e qu'auie cometut d'auti abominables crims, violéncies e excèssi. Tot ère mentida. Mos cau díder que part dera sua mala reputacion ère deguda as sues fanfarronadas e a tota aquera humadissa revolucionària qu'amiaue en cap. Era màger part des sues hètes politiques qu'èren endonviades, e solet les credien ja plan pòcs auditors, qu'entre eri Ido del Sagrario ère eth de màger gorjada. Entà completar eth sòn retrait, s'a de saber que non auie estat en Cartagena. De tant pensar en maudit territòri, solide arribèc a imaginar-se que i auie estat, parlant de longa d'aqueres terribles *leçons* e balhant detalhs qu'enganhauen a fòrça lops. Çò dera partida de Callosa òc que semble qu'ère cèrt.

Tanben se pòt assegurar, sense crànher que cap donada istorica demòstre çò de contrari, que *Platon* non ère valent, e que, a maugrat de tanta fanfarronada, era sua reputacion de valentia començaue a què ir coma totes es glòries de fondament insegur. Enes tempsi que me referisqui, eth descredit ère tau qu'era pròpria vanitat *platonica* ère ja per tèrra. Començaue a creder-se qu'ère ua nullitat, e aquiu enes sòns solilòquis desesperadi, quan li gessie mau quauqu'ua des baisheses que damb eres se procuraue sòs, s'escarnie sincèrament, dident: "que sò pejor qu'un animau; sò mès pèc qu'un barrolh; non servisqui absoludament entad arren". Eth hèt de considerar qu'auie arribat as cinquanta ans sense saber hèr anar era pluma, e liegent solet coma deglutint, lo hège formar dera sua persona era idia mès desauantatjosa. Que non amagaue eth sòn dolor per aquerò, e aqueth dia l'ac exprimic ath sòn omonim damb sentuda ingenuitat:

“Qu’ei ua mèrda aquerò de non saber escríuer… Ostia!, se jo sabessa… Credetz-ac: aquerò ei eth motiu dera tissa que me tie Pi.”

D. José non li responec. Qu’ère doblat pera cintura, pr’amor qu’eth hèt de digerir aqueres dues enòrmes costelhes que s’auie avalat, non se presentaue coma un problèma de facila solucion. Izquierdo non se n’encuedèc de qué ath sòn amic li tremolaue orriblament era paupeta, e qu’es caroncules deth còth e es vorrugues dera cara, holades e regdes, semblauen pròches a crebar. Tanpòc se fixèc ena inquietud de D. José, que se botjaue ena cagira coma s’aguesta auesse espies; e en tornar a planher-se deth sòn destin, se deishèc díder: “Pr’amor que non hèn absoludament cap estimacion des vertadèrs òmes de merit. Tan pòcvau plaçat, e a nosati, omonim mèn, ad aguesti dus òmes de qualitat, arrés les ennautís. A tot darrèr eri s’ac pèrden; pr’amor que vos, ostia!, seríetz un linx entara Destruccion publica, e jo… jo.”

Era vanitat de *Platon* queiguec de pic quan mès se remontaue, e en non trapar aplicación avienta entara sua personalitat, se fotèc contra era consciéncia dera sua simplesa. “Jo… entà tirassar d’un car, pensèc. Dempús deishèc anar era virila e galharda tèsta sus eth pièch e s’estèc en tot meditar ua estona sus *eth perqué* dera sua mala sòrt. Ido seguic totafèt insensible ara vantaria que l’auie deishat anar eth sòn amic, e auie era imaginacion submergida en ombriu lac de tristums, dobtes, temors e maufidances. A Izquierdo lo rosigaue eth pesimisme. Era carga dera beuenda en sòn estomac que non auec pòca colpa en aqueth descoratjament òrre, pendent eth quau vedec desfilar dauant dera sua ment es trenta ans de fracassi que formauen era sua istòria actiua… Çò de mès especiau siguec qu’ena sua tristesa sentie ua doça votz que li bohaue ath laguens: “Tu que servisses entà quauquarren… non t’amolones…” Mès que non se convencie, non. “Ad aqueth que me didesse, pensaue, quina ei era fotuda causa qu’entada era servís aguest bocin d’òme, l’estimaria, se se passèsse, mès qu’ath mèn pair.” Aqueth malerós qu’ère coma d’auti fòrça èssers que passen era màger part dera sua vida dehòra deth sòn lòc, romant, romant, sense vier a estacar-se en hiestron que les a mercat eth sòn destin. Quauqui uns se morissen e non i arriben jamès; Izquierdo auie d’arribar, tàs cinquanta un ans, en lòc qu’era Providéncia l’auie assignat en mon, e que pro poiríem cridar gloriós. Un an dempús de çò qu’ara se conde ère ja aqueth planeta errant, ac posqui díder damb seguretat, en sòn lòc cosmic. *Platon* descurbic fin finau era lei deth sòn destin, aquerò tà que servie exclussiua e absoludament. E auec tranquillitat e pan, siguec util e desvolopèc un gran papèr, e enquia e tot se hec celèbre e se lo disputauen e l’amiauen ena pauma dera man. Que non i a èsser uman, per menspredós que semble, que non posque èster ua eminéncia en quauquarren, e aqueth

cercaire sense sòrt, dempús de miei sègle d'errors, a vengut a èster, per çò dera sua polida portadura, eth gran *modèl* dera pintura istorica contemporanèa. Que mos cau veir era noblessa e era arrogància dera sua figura quan me li calen ua armadura fina, o robetes e vestits de satin, e me lo boten *hènt* eth duc de Gandia, quan sentie era presentida de hèr-se sant, o eth marqués de Bedmar dauant deth Conselh de Venecia, o Juan de Lanuza en cadafalc, o eth gran Alba botant-les es causes dificiles as flamencs. Çò de mès curiós ei qu'aquera cavalaria, tot ignorància e rudesa, auie un notable instint dera postura, sentie prigondament era mina deth personatge, e la sabie interpretar damb eth gèst e era expression deth sòn admirable ròstre.

Mès en aqueth moment, tot aquerò ère futur e sonque se li presentaue ena ment enlordida de *Platon* coma ua presentida incèrta de glòries e capitades. Er eròi alendèc, e eth poèta responec damb ua auta alendada encara mès tempestuosa. Guardant cara a cara ath sòn amic, Ido tossic dus o tres còps, e damb ua votz que sonaue metallicament, li didec, botant-li era man ena espatla:

"Vos qu'ètz un malerós pr'amor que non vos hèn justícia; mès jo ne sò encara mès, omonim mèn, pr'amor que non i a mès malastre qu'eth desaunor."

- Republica pòrca, republica lorda!, bramèc *Platon*, fotent un còp ena taula tan fòrt, que tot er ostalòt tremolèc.

- Pr'amor que tot se pòt tier, didec Ido baishant era votz lugubrament, mens era infidelitat conjugau. Qu'ei terrible parlar d'aquerò, estimat omonim, e qu'aguesta desaunorada boca pregone era mia pròpria ignominia… mès que i a moments, plan, qu'un non pòt carar. Eth silenci qu'ei delicte, òc senhor… Per qué a de lançar sus jo era societat aguesta burla, sense èster colpable? Qu'ei que non sò jo modèl d'esposi e pairs de familha? Quan, donc, sò estat jo adultèr?, quan?... que m'ac diguen.

Ara imprevista, hènt un guimbet coma se siguesse de goma, er òme electric se lheuèc… Sentie ua angoisha que l'estofaue, ua ràbia que li botaue es peus quilhadi. En aguest excepcionau desconcèrt non se'n desbrembèc de pagar, e autrejant eth sòn duro ath *Tartera*, recuelhec eth canvi.

"Nòble amic, li didec a Izquierdo ena aurelha, non m'acompanhetz… Qu'avalòri es vòsti aufriments d'ajuda. Mès me cau partir solet, complètament solet, òc senhor; les cuelherè *in fraganti*… Silenci!... chisss!... Era lei m'autorize a balhar-les ua leçon… mès òrra, esglasianta… silenci, digui!"

E gessec ath mès córrer, coma ua flècha. En veder-lo córrer, se n'arrien Izquierdo e eth *Tartera*. Eth malerós Ido anaue dret peth sòn camin sense hèr-ne cabau de cap trebuc. Lèu tume damb un cèc, e li virèc a ua hemna eth tistèr des cacauetes e pinhons. Trauessèc era Ronca, eth Mundo Nuevo e entrèc en carrèr de Mira el Rio, eth sòn arribent l'agarrèc sense alendar. Anaue desgahonat, hènt mimaròtes, es uelhs de huec, eth pòt inferior plan botat entà dehòra. Sense fixar-se en arrés ne en arren, entrèc ena casa, pugèc es escales, e passant d'un correder en aute, arribèc lèu ena sua pòrta. Qu'ère barrada sense clau. S'estèc ara demora, era aurelha clauada en horat dera clau, e possant, de ressabuda, la dauric damb tarrabast, e lancèc ua crit plan esglasiant. Aduuuultera!

"Crist!, que ja l'auem un aute còp damb eth maudit *dengue*… sorrisclèc Nicanora, en tot remeter-se de seguit d'aqueth gran espant. Praubet, aué que ven perdut…"

D. José entrèc a longues camalhardades, damb gessudes intempestiues de comic *amateur*; es uelhs li sautauen dera orbita; e repetie damb un ton cavernós era esglasianta paraula: aduuuuultera!

- Òme de Diu, didec era malerosa hemna, deishant de cornèr eth trabalh, qu'aqueth dia non ère pintura senon cosedura, tu qu'as minjat, vertat?... Aguesta que ne vau quate!...

Lo guardaue damb mès pietat qu'anuèg, e damb cèrta tranquillitat relatiua, tau que se guarden es maus ja plan vielhs e coneishudi.

"Be n'ei de fortet er atac… Còr mèn, com te va aué! Quauque maudit t'aurà convidat… Se l'agarri… guarda, José, te cau ajaçar…"

- Per Diu, papa, didec Rosita, qu'auie entrat darrèr de sa pair, non mos espaurisques… Trè-te deth cap aguesti embolhs.

La hec enlà, eth, damb energic gèst, e seguic dant aqueri passi tragicomics sense nèrvi ne nhac. Semblaue escorcolhar era casa; pistaue enes pudesenques crambes, daue virades sus un talon, paupaue es parets, guardaue dejós des cagires, virant es uelhs damb feresa e hènt ues minganèles que harien arrir fòrça s'era pietat non ac empedisse. Eth vesiat, que se divertie fòrça damb eth *dengue* deth brave Ido, comencèc a congregar-se en correder. Nicanora gessec ena pòrta: "Aué qu'està atròç… se jo agarrèssa ath brigand que lo convidèc a minjar carn…"

- Vietz aciu, dauna infidèu!, li didec eth frenetic espós, agarrant-la d'un braç.

Mos cau díder que ne en çò de mès fòrt der accès ère brutau. Sigue pr'amor qu'auesse plan pòca fòrça, sigue pr'amor qu'eth sòn anament

mofle non siguesse vençut jamès pera fèbre d'aquera incredibla ràbia, mès eth cas ei qu'es sues mans a penes costauen ofensa. Nicanora lo cuelhec d'ambdús braci, e eth, secodint-se e a còps de pè, descargaue era sua ràbia damb aguestes paraules ronques: "Que non m'ac remiràs ara…qu'ac è vist, ac è vist jo."

- A qui as vist, còr mèn?... A, òc, ath duc. Òc, que l'è aciu… non me'n brembaua… Picaro duc, que te vò treir aguesta recondemnada jòia tua.!

Des.hèt des mans dera sua hemna, que lo tenguien coma estialhes, Ido entornèc as sues mimiques, e Nicanora, sabent que non i auie cap auta manèra de padegar-lo que deishar anar era sua mania entà qu'er atac acabèsse mès lèu, li botèc ena man un bastonet de tambor qu'auien deishat aquiu es mainatges, e possant-lo pera esquia… "Ja pòs marinar-mos, li didec, au, va; qu'èm aciu, en gabinet, tant amorassadets… Fòrt, hilh; fot-li fòrt e trè-mos era budelada…."

Estramuncant, entrèc Ido en ua des crambes, e emparant eth jolh ena jaça que i auie aquiu comencèc a dar còps damb eth bastonet, prononciant sapastrament aguestes paraules; "Adultèrs, expiatz eth vòste crim". Es que l'entenien deth correder estant, s'estarnauen d'arrir, e Nicanora arengaue ath public dident: "lèu se li passarà; coma mès fòrt, mens se tarde."

"Atau, atau, mòrts es dus… bassa de sang… jo resvenjat, eth mèn aunor… la…la…lauadet." gasulhaue eth, fotent còps cada viatge mès hloishi, e fin finau queiguec sus era jaça campenjós. Es cames li penjauen dehòra, era cara se sarraue contra eth coishin, e en aguesta postura gasulhaue expresions escures que s'amortauen damb era sua roncadera. Nicanora lo botèc capensús tà que respirèsse ben, li metec es cames laguens deth lhet, en tot manejar-lo coma a un mòrt, e li treiguec dera man eth bastonet. L'apraièc era coshinèra e li destibèc era ròba. Qu'auie entrat en dusau periòde, qu'ère eth comatic, e encara que seguie delirant, non botjaue ne un solet dit, e sarraue fòrtament es paupetes, temorós dera lum. Que dormie era monina de carn.

Quan era *Venus de Medicis* gessec dera tuta, vedec qu'entre es persones que guardauen pera hièstra, i auie Jacinta, acompanhada dera sua puncèla.

VII.-

Qu'auie presenciat part dera scèna e ère espaurida. "Que ja l'a passat çò de pejor, didec Nicanora gessent a receber-la. Un fòrt atac… Mès que non hè mau. Praube àngel! Se bote d'aguesta sòrta quan minge."

- Quina causa tant estranha!, didec Jacinta entrant.

- Quan minge carn… Òc senhora. Que ditz eth mètge qu'a eth cervèth coma gelat, pr'amor que pendent fòrça temps siguec en tot escríuer causes de hemnes dolentes, sense minjar arren mès qu'es condemnades mongetes… Era misèria, senhora, aguesta vida de gossets. E be n'ei de bon òme!.. Quan ei tranquil non hè ua soleta causa dolenta ne ditz ua mentida… Incapable d'aucir ua mosca. S'estarà dus dies sense tastar eth pan pr'amor de qué n'agen es sòns hilhs. Ja vedetz senhora se guaire malerosa sò. Hè dus ans que José comencèc damb aguestes causes. Se passaue es nets sense clucar un uelh, treiguent deth sòn cap ues fabulacions…!, tot restacat a daunes infidèus, beròies, que se n'anauen de hèsta damb ducs plan adultèrs... e es marits sorrisclant… Quines causes endonviaue! E peth maitin ac botaue damb eth tèxt definitiu en papèr de marca major en ua letra que hège gòi veder-la. Dempùs cuelhec eth tifus, e se botèc tan mau que siguec extremonciat e mos pensàuem que se n'anaue e li quedèren aguestes febrades en cervèth, aguest *dengue* que lo cuelh tostemp que pren substància. Qu'a tempsades, senhora; a viatges er atac ei plan leugèr, e d'auti se met tant enventit que solet de passar per dauant der Aucidèr li bare era paupeta e comence a díder asenades. Plan ben diden, senhora, qu'era carn ei un des enemics dera amna… Guarda damb qué ges… Que jo sò ua adultèra, que l'enganhi damb un duc…! Tè, jo damb aguesta mina…

Que non l'interessaue a Jacinta aguest trist raconde autant coma se pensaue Nicanora, e en veir qu'aquerò non s'acabaue, li calèc talhar-lo ara dauna.

"Desencusatz-me, didec adocint eth sòn accent çò de mès possible, mès qu'è pòc de temps. Que voleria parlar damb aqueth senhor que criden Don… José Izquierdo"

- Entà servir a vòsta excelléncia, didec ua votz ena pòrta, e en guardar, se trapèc Jacinta damb era plan arroganta figura de *Platon*, que non li semblèc tan fèr coma l'ac auien pintat.

Li didec era *Delfina* que desiraue parlar-li, e eth la convidèc damb tota era cortesia qu'ère capable a passar ena sua cramba. Patrona e mossa se meteren en marcha entath 17, qu'ère er abitatge d'Izquierdo.

"A on ei eth *Pituso*?", preguntèc Jacinta a miei camin.

Izquierdo campèc entath pati a on jogauen diuèrsi mainatges, e en non veder-lo per nunlòc, deishèc anar un idòl. Près deth 17, en un des angles deth correder i auie un grop de cinc o sies persones, entre grans e petits, qu'ath sòn centre i auie un mainatge coma de dètz ans, cèc, seigut en ua banqueta e tocant era guitarra. Eth sòn braç ère massa petit entà arténher er extrèm deth mange. Tocaue ath revés, caushigant es còrdes damb era dèxta e tocant damb era quèrra, botada era guitarra sus es jolhs. boca e còrdes entà naut.

Era man petita e polida deth petit cèc herie damb gràcia es còrdes, treiguent d'eres arpègis e aguesti punçaments grèus que tan ben exprimissen eth sentiment prigond e rude dera plèba. Eth cap deth music oscillaue coma eth d'aguesti pipòts qu'an coma còth ua espirau d'acèr, e botjaue d'un costat en aute es globuls mòrts des sòns uelhs calhadi, sense repausar un solet instant. Dempús de plan e plan tocar e punçar, trinquèc damb votz cridaira eth cant:

A *Pepa la gitane…e…e…*

Aqueth eee que non s'acabaue jamès daue torns entà naut e entà baish coma ua rubrica traçada damb eth son. Ja les mancaue er alend as auditors quan eth cèc decidic botar-se ath finau dera frasa…

neta, *quan l'amainadèc sa mair…*

Expectacion, tant qu'eth music lançaue deth hons deth pièch uns *ais* e idòls coma un gosset que li peciguen era coa. *Ai, ai, ai*!... Fin finau acabèc:

sonque entàs nassi

li balhèren sies rampilhades.

Arridalhes, sarabat, còps de pè… ath costat deth mainatge cantaire i auie un aute cèc, vielh e bronzat, era cara coma un siure, gòrra de pèu calada ath hons e eth còs estropat en capa terrosa damb mès cosedures que tela. Era sua riseta de sufisença lo denonciaue coma autor dera celebrada estròfa. Qu'ère tanben mèstre, e dilhèu pair, deth mainatge cèc e l'ensenhaue eth mestièr. Jacinta tachèc era guardada en tot aqueth espectacle, e entre es respectables persones que formauen eth rotlèu, ne vedec a ua qu'era sua preséncia la hèc estrementir. Qu'ère eth *Pituso*, que pistant entre eth cèc gran e eth petit, ère atentiu ara musica damb tota era sua amna, botada ua man ena cintura e era auta ena boca. "Qu'ei aquiu", li didec ath senhor Izquierdo, que de seguit lo treiguec deth grop pr'amor de hèr-lo-se a vier damb eth. Çò de mès interessant siguec que se quan era fesomia deth *Pituso* ère empastissada, credec Jacinta veir en era ua gran retirada damb

Juanito Santa Cruz, en guardar-la ath naturau, era retirada s'auie esbugassat.

"Que non s'i retire", pensaue entre alègra e desalenada, quan Izquierdo li senhalèc era pòrta entà qu'entrèsse.

Conden Jacinta e era sua mossa qu'en veder-se laguens dera redusida e solitària cramba, e en campar qu'eth cridat *Platon* barraue era pòrta, les cuelhec ua pòur tan grana qu'ambdues se les acodic gésser en hiestron entà demanar ajuda. Guardèc era senhora de reuelh ara mossa, pr'amor de veir s'aguesta mostraue fermetat ena animositat; mès Rafaela qu'ère mès mòrta que viua. "Aguest bandit, pensèc Jacinta, mos va a esgorjar sense deishar-mos piular." Que se padegaue un shinhau en enténer d'apròp eth son des guitarres e eth rom rom dera gent qu'enrodaue as dus cècs. Izquierdo les aufric es dues cagires que i auie ena estança, e eth se seiguec sus ua mala, botant ath *Pituso* sus es sòns jolhs.

Rafaela conde qu'en aqueth moment se l'acodic un plan infalible tà defener-se deth monstre, per s'un cas les atacaue. En moment que lo vedesse hèr un movement ostil, era se li penjarie enes barbes. S'en madeish moment, e de ressabuda, era sua senhora auie era abiletat sufisenta entà cuélher ua padena qu'ère plan près dera sua man e botar-la'c enes uelhs, era causa qu'ère hèta.

Que non i auie aquiu mès mòbles qu'es dues cagires e era mala. Ne comòda, ne lhet, ne arren. Ena cramba escura que deuie auer bèra jaça. Dera paret penjaue ua grana e polida huelha qu'ath sòn darrèr se vedien dues trenes neres de peu, plan polides, retortilhades ara manèra de sèrps, e entre eres ua cinta de seda damb aguestes letres: *Hilha mia*! "De qui ei aguest peu", preguntèc Jacinta viuament, e eth curiosèr l'aleugeric per un instant era pòur.

- Dera hilha dera mia hemna, repliquèc *Platon* damb gravetat, tachant ua guardada de mesprètz ath quadre des trenes.

- Jo me pensaua qu'èren de… gasulhèc era dauna sense gausar acabar era frasa. E era joena que li pertanhie aguest peu a on ei?

- En cementèri, idolèc Izquierdo damb accent mès pròpri de bèstia que d'òme.

Jacinta examinèc ath petit *Pituso* e… causa estranha, tornèc a veir ua retirada damb eth gran *Pituso*. Lo guardèc mès, e coma mès lo guardaue mès retirada i trapaue. Sant Diu! Lo cridèc e eth senhor Izquierdo li didec ath mainatge damb ua cèrta aspresa adocida qu'en eth podie passar coma doçor: "Vene, poric, e dar-li un punet ad aguesta senhora." Eth mainatge,

de pès, se resistie a hèr un pas entà dauant. Qu'ère coma espaurit e tachaue ena senhora es esteles des sòns uelhs. Jacinta n'auie vist de uelhs beròis, mès coma aqueri non les auie vist jamès. Qu'èren coma es deth Mainatge Jesús pintat per Murillo. "Vene, vene", li didec cridant-lo damb aqueth movement des dues mans qu'auie aprenut des mairs. E eth, tan seriós, damb es caròles alugades pera vergonha mainadenca, que tant aisidament se torne descarament.

"Que non ei timid; mès s'espaurís des persones fines", didec Izquierdo en tot possar-lo enquia que Jacinta lo podec cuélher.

- Qu'ei tot un cavalièr formau, declarèc era senhoreta balhant-li un punet ena sua lorda cara qu'encara flairaue a pintura. Com ei qu'ès aué tan seriós e ager arries tant e me mostraues era tua lengüeta?

Aguestes paraules trinquèren eth sagèth ara seriositat de Juanin, pr'amor que madeish siguec entener-les e desplegar era sua boca damb un arridolet angelicau. Arric tanben Jacinta; mès eth sòn còr sentec un còp sobte, e es uelhs se l'aumpliren de lèrmes. Damb er arridolet deth graciós mainatget tornaue d'ua manèra extraordinària era retirada qu'era dauna credie trapar en eth. S'imaginèc qu'era raça de Santa Cruz li gessie ena cara coma pòc abans l'auie gessut eth carmin dera rojor infantila. "Ei, ei…", pensèc damb prigonda conviccion, en tot minjar-se damb era guardada era cara deth mainatget. Que vedie en era es traits qu'estimaue; mès aquiu n'auie, ath delà, d'auti desconeishudi. L'entrèc alavetz ua d'aqueres rabietes que de quan en quan trebolauen era tranquillitat dera sua amna, e es sòns uelhs, illuminadi per aqueri racacòrs, volien interpretar en ròstre innocent deth mainatge es odiades e colpables bereses dera mair. Parlèc, e eth son dera sua votz cambièc complètament. Que sonaue madeish qu'es baishi d'ua guitarra: "Senhor Izquierdo, auetz dilhèu, per edart, eth retrait dera vòsta neboda?"

S'Izquierdo auesse responut que òc, com s'aurie lançat Jacinta sus eth! Mès que non i auie tau retrait, e valie mes atau. Pendent ua estona s'estèc era dauna silenciosa, sentent que se li nudaue era gòrja, simptòma infalible des granes penes. Mentretant, eth *Pituso* auançaue rapidament en camin dera confiança. Comencèc per tocar timidament damb es dits un braçalet de monedes ancianes qu'amiaue Jacinta, e en veir que non lo repoteguauen per aguesta accion, senon qu'aquera senhora tan beròia lo sarraue contra era, se decidic a examinar era agulha, es plecs deth mantèl e sustot era manja, aquera causa de peus leugèrs damb un trauc, a on se botaue era man e s'estaue tan caud.

Jacinta lo seiguec sus es sòns jolhs e sagèc d'estofar era sua pena, ahiscant ena sua amna era pietat e era afeccion qu'aqueth desemparat

mainatge l'inspiraue. Un examen rapid sus eth sòn vestit li tornèc a costar era pena. Qu'eth hilh deth sòn marit siguesse damb es carns ar aire, es pès lèu nudi…! Li passèc era man sus eth cap, en tot hèr prepausi ena sua nòbla consciéncia d'estimar ath hilh dera auta coma se siguesse sòn. Eth gojat tachaue era sua atencion de sauvatge enes gants dera senhora. Que non auie eth, ne era mès mendre idia de qué existien aqueres mans de mentida, qu'ath sòn laguens i auie es mans vertadères.

"Praubet!, exclamèc damb viu dolor Jacinta, observant qu'eth miserable vestit deth *Pituso* èren tot traucs. Qu'auie ua espatla en aire, e ua des anques ère tanben ath descubèrt. Damb guaire amor passèc era man per aqueres plan fines carns, que d'eres pensèc que jamès auien coneishut eth calor d'ua man mairau, e qu'èren tan gelades de net coma de dia!

"Tòca, tòca, li didec ara mossa; qu'ei mòrt de hered."

E ath senhor Izquierdo: " mès per qué lo tietz tan desabrigat?"

- Que sò praube, senhora, gasulhèc Izquierdo damb era maugraciosetat de tostemp. Que non me vòlen plaçar… per decent…

Volie deishar anar es sues penes politiques; mès Jacinta non ne hèc cabau. Juanin, qu'era sua audàcia creishie per moments, gausaue ja arren mens qu'a botar-li era man ena cara, damb plan molt respècte, aquerò òc.

"Te vau a portar ues bòtes plan polides", li didec era que volie èster mair adoptiua, deishant anar es sues paraules damb un punet ena sua aurelha lorda.

Eth gojat lheuèc un pè. E quin pè! Que valerie mès que non lo vedesse cap cristian. Qu'ère ua massa d'espart mau hèt e de liròt hastigós, plia de hanga e damb un gran trauc, que per eth pistauen es ditets rosadi.

"Benedit sigue Diu!, exclamèc Rafaela en tot estarnar-se a arrir. Mès, senhor Izquierdo, tan praube ètz que non auetz entà…?"

- Absoludament.

- Te vau a botar mès beròi…! ja veiràs. Te vau a botar un vestit plan preciós, eth tòn chapèu, es tues bòtes de cuèr.

Comprenent aquerò, eth plan escarrabilhat mainatge daurie es dus uelhs…! De totes es flaqueses umanes, era prumèra que campe en mainatge, anonciant ar òme, qu'ei era sufisença. Juanin comprenec que l'anaue a botar beròi e deishèc anar ua arridalhada. Mès es idies e es sensacions sòlen cambiar rapidament en aguesta edat, e còp sec, eth *Pituso* balhèc uns còps de man e alendèc. Qu'ei ua manèra especiau qu'an es

mainatges de díder: “aquerò m’engüege; de boni talents me n’anaria”. Jacinta lo retenguec ara fòrça.

- Vam a veir, senhor Izquierdo, didec era dauna, en tot expressar decididament era qüestion. Jo me’n sai peth vòste vesin se qui ei era mair d’aguest mainatge. Que ja se ve que vos non podetz suenhar ne educar. Jo me lo hèsqui a vier.

Izquierdo se premanic era responsa.

- Li diderè ara senhora… jo… reaument que l’è afeccion. L’estimi, se voletz, coma un hilh… Que l’ajude era senhora, per èster dera casta qu’ei; plaçatz-me a jo, e jo lo suenharè.

- Non, aguesti tractes non me me convien. Seram amics; mès damb era condicion de qué me hèsca a vier ad aguest praube àngel ena mia casa. Entà qué lo voletz vos? Entà que s’eduque en aguesti patis mausans, entre coquins…? Jo vos protegirè a vos, qué voletz?, un destin?, ua quantitat?

- S’era senhora, insinuèc Izquierdo rudament, deishant anar es paraules dempús de pensar-les fòrça, m’artenhesse bèra causa…

- A veir, quina causa.

- Era senhora a relacions damb Castelar… que me tie tissa… o damb eth senhor de Pi.

- Deishatz-me a jo de *pi* e de *pa*… Jo non vos posqui balhar cap destin.

- Donques se non me dan era administracion deth Pardo, eth hilh se demore aciu… ostia!, didec Izquierdo damb era màger aspresa, tant que se lheuaue. Semblaue respóner damb era exibicion dera sua galharda estatura mès que damb es paraules.

- Era administracion deth Pardo, arren mens. Òc, qu’ère entà vos. Parlarè damb eth mèn espós, qu’arreconeisherà a Juanin e lo reclamarà per justícia, donques que sa mair l’a abandonat.

Rafaela conde qu’en enténer aquerò, se desgahonèc un shinhau *Platon*. Mès que non se dèc per vençut, e cuelhent en braça ath mainatge li hèc amorasses ara sua manèra: “Qui t’estime a tu, *churumbé*…? A qui estimes tu, poric mèn?”.

Eth mainatge li botèc es braci en còth.

“Jo non vos empedisqui ne vos empedirè jamès que lo sigatz estimant, e enquia e tot lo poiratz veir bèth còp, didec era senhora contemplant a Juanin coma ua pèga. Tornarè deman e demori convencer-vos… e per çò

dera administracion deth Pardo, non vos pensetz que diga que non. Que poirie èster… sabi pas…”

Izquierdo s’adocic un shinhau.

“Arren, arren, pensèc Jacinta, aguest òme qu’ei un firaire. Que non sai tractar damb aguesta sòrta de gent. Deman tornarè damb Guillermina e alavetz… ja veiram com va. Entà vos, didec dempús en votz nauta, çò de mihor serie ua quantitat. Me semble qu’era patria non ei tà guaires causes.”

Izquierdo alendèc e botèc ath mainatge en solèr. “Un individú que se passèc era sua plan santa vida trabalhant entà qu’es espanhòus siguen liures…”

- Mès, òme de Diu, encara les voletz, vos, mès liures?

- Non… qu’ei aquerò que diden… eleva corbassi… Vos cau saber que Bicerra, Castelar e d’auti pòcvaus, tot çò que son m’ac deuen a jo.

- Quina causa mès interessanta.

Eth bronit dera guitarra e des cants des cècs aumentèc considerablament, en tot amassar-se ath rambalh de tamborins de Nadau.

“E tu non as cap tambor?”, li preguntèc Jacinta ath petit, qu’a penes entenuda era pregunta ja ère en tot díder damb eth cap que non.

- Quin malastre! Guarda que non auer tu un tambor…! Te lo vau a crompar aué madeish, ara madeish. Me hès un punet?

Que non se tardèc bric eth *Pituso*. Començaue a èster descarat. Jacinta treiguec un petit paquet de lecaries, e eth, damb aqueth instint des golards, se lancèc a veir se qué era senhora treiguie d’aqueri papèrs. Quan Jacinta li botèc un mochet ena boca, Juanin arrie a gust.

“Qué se ditz?”, li preguntèc Izquierdo.

En vaganaut, pr’amor qu’eth non sabie que quan se recep quauquarren se balhen es gràcies.

Jacinta lo tornèc a cuélher en braça e lo guardèc. Un aute còp li semblèc qu’era retirada s’esbugassaue. Se non serie…! Que li calie saber-se’n e non actuar damb precipitacion. Guillermina tierie compde d’aquerò. Còp sec, eth plan coquin la guardèc, e treiguent-se eth mochet dera boca, se l’aufric entà que lo lequèsse era.

“Non, pegonh, que n’è mès.”

Dempús, en veir qu’era galantaria non ère apreciada, li mostrèc era lengua.

“Plan gran coquin, que te’n burles de jo!...”

E eth, afogant-se, tornèc a trèir era lengua, e parlèc per prumèr còp en aquera conferéncia, dident plan clar: “Puteta”.

Patrona e mossa s’estarnèren d’arrir e Juanin deishèc anar ua arridalhada plan graciosa, repetint era expression, e balhant còps de mans coma entà aplaudir-se.

- Quines causes l’ensenhatz, vos…!
- Tè, hilh, non digues *exprissions…*
- M’estimes?, li didec era *Delfina* sarrant-lo contra era.

Eth gojat tachèc es uelhs en Izquierdo.

“Ditz-li que òc, mès damb era condicion de qué non te’n vas damb era… sabes?... que non te’n vas damb era, pr’amor qu’estimes mès ath tòn papa Pepe, poric… e qu’ath tòn papa l’an d’autrejar era administracion.”

Tornèc eth barbar a cuelher-lo, e Jacinta se didec adiu, en tot hèr eth fèrm prepaus de tornar damb eth refòrç dera sua amiga.

“Adishatz, adishatz, Juanin. Enquia deman”, e li punèc era man, pr’amor qu’era cara non ère possible per çò d’auer-la tota unhuda de mochet.

- Adishatz, polidet, didec Rafaela pecigant-li es dits d’un pè que pistauen pes lucanes deth caucèr.

E gesseren. Izquierdo, qu’encara que se tenguesse per animau, se vantaue d’èster cavalièr, gessec a dider-les adiu ena pòrta deth carrèr, damb eth petit en braça. E li botjaue era maneta entà hèr-lo saludar as dues hemnes enquia que virèren era cantoada deth carrèr deth Bastero.

VIII.-

Tàs nau de londeman ja èren aquiu un aute còp dauna e mossa, demorant a Guillermina, qu'acordèc amassar-se ara sua amiga tanlèu alestisse cèrti ahèrs qu'auie ena estacion des Pulgas. Qu'auie recebut dus vagons de pèires e obtengut deth director dera Compañía del Norte que li hessen era desgarga a gratis damb es grues dera empresa… Be n'i calèc de balhar passi entad aquerò! Mès, a tot darrèr, se'n gessec, e ath delà volie que deth transpòrt se n'encarguèsse era madeisha empresa, que pro sòs guanhaue, e pro que podie dar as orfanèls uns quants viatges de camions.

Tanlèu entrèren Jacinta e Rafaela vederen a Juanin jogant en pati. Lo cridèren e non volec vier. Les guardaue de luenh estant, arrint, damb mieja man calada laguens dera boca; mès en moment que li mostrèren eth tambor qu'amiauen, tau que se mòstren ath taure es banderilhes que l'an de clauar, venguec ath mès córrer. Era sua alegria ère tau que semblaue que l'arribarie ua perturbacion, e ère tant inquiet, qu'a Jacinta li costèc fòrça trabalh penjar-li eth tambor. Agarradi es bastonets un en cada man, comencèc a dar còps sus eth tambor, corrent per aqueri muladèrs, e sense tier-se a ua auta causa qu'a méter rambalh.

Jacinta e Rafaela pugèren. Era mossa amiaue un revolum de causes, presents qu'era senhora amiaue entad aqueri que n'auien de besonh d'aqueth plan praube vesiat. Es hemnes gessien des sues pòrtes ahiscades de curiosèr; començauen es petòfies, e ara seguida, enes mormolhs des rotlèus que se formauen, circulauen notícies e comentaris: "Ara senhora Nicanora l'an het a vier un mantèl d'anhèth, ar concle *Dido* un chapèu e un justet de Bayona, e a Rosa l'an botat ena man cinc duros coma cinc soleis…" "Ara baldada deth numèro 9 l'an portat ua ahlaçada taht lhet, e ara senhora Encarnacion un chapèu de franèla entath rèuma, e ar oncle Manjacavas un enguent en un saler long que lo criden *pitofufito*… sabetz?, aquerò que li botè ara mia mainada est an passat, çò que non l'evitèc de morir-se-me…" "Que ja veigui a Manjavacas empenhant eth saler e escambiant-lo per gotes d'aiguardent…". "Entení que li vò crompar eth mainatge ath senhor Pepe, e que li balhe trenta mil duros… e lo hè governador…" "Governador de qué?..." "Que semblen pègues… donques que li cau èster des escudaries republicanes…"

Jacinta començaue a despacientar-se perque non arribaue era sua amiga, e mentretant, tres o quate hemnes, parlant ath còp, l'expausauen es sòns besonhs damb ipervolic estil. Aguesta amiaue as sòns dus mainatges descauci; era auta non les auie ne descauci ne cauçadi, pr'amor que se li morien toti e ada era l'auie quedat ua angoisha en pièch que didien qu'ère un aneurisma. Era de mès enlà auie cinc hilhs e eth que venguie, de çò que

daue fe eth promontòri que li quilhaue es pèlhes mieja *vara* deth solèr. Que non podie vier en tau estat ena Fabrica de Tabacos, per çò qu'era sua familha ère en tot passar ua bona *croishida*. Eth parent d'aguesta auta non trabalhaue, pr'amor qu'auie queigut d'un empontament e hège tres mesi qu'ère ena jaça damb ua bonha en pièch e fòrça dolors, deishant anar sang pera boca. Tanti e tanti malastres sarrauen eth còr de Jacinta, hent-se a vier ena sua ment idies plan granes sus era extension dera misèria umana. En sen dera prosperitat qu'era s'estaue, non podec encuedar-se'n jamès de çò de gran qu'ère er emperi dera praubetat, e ara vedie que, per mès que s'explore, non s'arribe jamès as confinhs d'aguest dilatat continent. A totes les encoratjaue e les prometie ajudar-les ena mida des sues possibilitats, que, encara que non èren pòques, dilhèu non èren pro entà acodir a tant e tant de besonh. Eth cercle que l'enrodaue s'anaue sarrant, e era dauna començaue a sufocar-se. Hèc quauqui passi; mès de cadua des sues caushigades brotoaue ua compasion naua; dauant dera sua caritat luminosa s'anauen quilhant malastres umans, e reclamant eth dret ara misericòrdia. Dempús de visitar diuèrses cases, gessent d'eres damb eth còr esbocinat, se trapaue un aute còp en correder, ja fòrça intranquilla peth retard dera sua amiga, quan sentec que la tirassauen leugèrament deth caishmir. Se virèc e vedec a ua mainada coma de cinc o sies ans, plan polida, plan neta, damb ua huelha de *bonibus* en peu.

"Senhora, li didec era mainada damb votz doça e timida, prononciant damb era mès pura correccion, auetz vist eth mèn devantau?"

Cuelhent pes cants eth devantau, qu'ère de cretona blua, nauèth planchada e sense ua taca, lo mostraue ara senhoreta.

"Òc, que ja lo veigui, didec aguesta, admirada de tanta gràcia e elegància. Qu'estàs plan beròia e eth devantau… ei magnific."

- Lo sò estreat aué… non l'enlordirè, donques que non baishi en pati, higec era petita, holant d'alegria e vanitat es sòns nassets.

- De qui ès? Com te crides?

- Adoracion.

- Be n'ès de beròia e de simpatica!

- Aguesta mainada, didec ua des vesies, qu'ei hilha d'ua hemna plan dolenta que la criden *Mauricia la Dura*. A demorat aciu dus còps, pr'amor que la botèren enes *Arrecogidas,* e s'escapèc, e ara non se sap a on pare.

- Prauba mainada!... Era sua mair non l'estime.

- Mès qu'a per mama ara sua tia Severiana, que l'ajude coma se siguesse hilha e la va suenhant. Non coneish era senhora ara Severiana?

- Qu'è entenut a parlar d'era ara mia amiga.

- Òc, era senhoreta Guillermina l'estime fòrça… Coma qu'era e Mauricia son hilhes dera planchadora dera casa… Severiana!... A on ei aguesta hemna?

- Qu'ei en tot hèr era crompa, repliquèc Adoracion.

- Vai, qu'ès ua senhoreta.

Era auta, que s'entenec cridar senhoreta, ère tota satisfèta.

"Senhora, didec, encantant a Jacinta damb era sua votz argentina e era sua prononciacion celestiau. Jo que non me pintè era cara er aute dia…"

- Tu non… Que ja m'en sabia. Qu'ès plan endreçada.

- Non, non me pintè, repetic accentuant tan fòrt eth non damb eth cap, que semblaue que se li trincaue eth cogòt. Aguesti porcèths me volien pintar, mès que non volí.

Jacinta e Rafaela qu'èren embelinades. Non auien vist ua mainada tan polida, tant educada que se les calèsse enes uelhs coma aquera. Que daue gust veir era netetat dera sua ròba. Era pelha l'auie recosuda, mès plan endreçada; es sabates èren vielhes, mès ben portades, e eth devantau ua òbra mèstra de netetat.

Alavetz arribèc era tia e mair adoptiua d'Adoracion. Qu'ère beròia, nauta e de bon pòrt, hemna d'un paperèr, e era logatària mès ordenada, o se se vò, mès amonedada d'aqueth brunhon. S'estaue en ua des crambes milhores deth prumèr pati e non auie hilhs pròpris, un motiu mès entà que Jacinta simpatizèsse damb era. Tanlèu se vederen se compreneren. Severiana estimèc en çò que valien es bontats dera dauna entara petita; la hec entrar ena sua casa, e l'aufric ua cagira d'aqueres que criden de Viena, mòble qu'en aqueres tutes li semblèc a Jacinta er arràs dera opuléncia.

"E era mia patrona Guillermina?, preguntèc Severiana. Ja sai que ven ara cada dia. Vos non me coneishetz? Era mia mair siguec planchadora ena casa des senhors de Pacheco… aquiu mos eduquèren ara mia fraia Mauricia e a jo."

- Qu'è entenut a parlar de vosates a Guillermina…

Severiana deishèc eth tistèr dera crompa, qu'amiaue fòrça plen, se treiguec mantèl e mocador, e non podec tier un impuls de vanitat. Entre es abitants des cases des entorns ei plan soent qu'era que ven deth mercat damb eth tistèr dera crompa l'expause ara admiracion e ara enveja des vesies. Severiana comencèc a trèir es sues provisions, e alongant era man les mostraue dera pòrta enlà… "Guardatz… uns caulets… un quartèr de

carn de flanchet… un morro de vedèth damb gautes… escaròla…” e fin finau gessec era gran sensacion. Severiana la mostrèc coma un trofèu, crebant d’orgulh. “Un conilh”, sorrisclèren mieja dotzena de votzes… “Hilha com t’as passat!”. “Hilha, pr’amor que se pòt, e l’è trèt per sèt reiaus”. Jacinta credec qu’era cortesia l’obligaue a vantar ara patrona dera casa, guardant damb plan fòrça interès es viures e laudant era sua qualitat e baish prètz.

Se parlèc dempús d’Adoracion, que s’auie sarrat as pelhes de Jacinta, e Severiana comencèc a condar:

“Aguesta mainada qu’ei dera mia fraia Mauricia… Era senhora botèc enes Micaelas ara mia fraia, mès aguesta hugec, en tot enfilar-se per ua tapia; e ara èm en tot cercar-la pr’amor de tornar-la embarrar aquiu”.

- Coneishi pro ben aguesta Ordre, didec era de Santa Cruz, e sò plan amiga des mairs Micaelas. Aquiu li haràn tier es pès en caucèr… Credetz-me, que hèn miracles…

- Mès, qu’ei fòrça dolenta, senhora, fòrça dolenta, repliquèc Severiana alendand. Aciu me deishèc aguest *escrit*, e non mos pese, pr’amor que me tire dera amna coma se l’auessa amainadat… que toti es mèns m’an neishut mòrts; e eth mèn Juan Antonio l’a cuelhut tau afeccion ara mainada, que non pòt estar-se sense era. Qu’ei ua presumida, aquerò plan, e m’enrede fòrça. Coma que neishec e s’eduquèc entre hemnes dolentes, que l’ensenhèren a soniar e meter-se povàs ena cara. Quan va peth carrèr, hè uns movements damb eth còs que… jo li digui que li vau a repassar era codena se non se trè aguest costum… A!, ja veiràs, ja veiràs berganta! Çò de bon que tie ei que non m’enlorde era ròba e li shaute lauar-se mans, pòts, braci e enquia eth còs, senhora, enquia eth còs. Se cuelh un bocin de sabon d’aulor, lèu lo despen. E eth pientar-se? Que ja m’a trincat tres miralhs, e un dia… qué se pensarà era senhora que hège?... donques pintar-se es celhes damb un siure usclat.

Adoracion se rogic tota, avergonhada des porcaries que se condauen d’era.

“Que non ac haràs mès, didec era dauna sense cansar-se d’amorassar aquera cara tant estirada e tan polida; e cambiant de convèrsa, causa qu’agradèc fòrça ara petita, se metec a guardar e laudar eth bon apraiament dera saleta.”

“Qu’auetz vos ua casa plan polida.”

- Tà menestraus, atau, atau. Ja sap era senhoreta qu’ei ara vòsta disposicion. Qu’ei plan grana entà nosati; mès qu’è aciu a ua amiga que viu

en companhia, dòna Fuensanta, veuda d'un senhor comandant. Eth mèn marit qu'ei brave coma es pans de Diu. Me guanhe catorze reiaus e non a cap vici. Que viuem tan ricament.

Jacinta admirèc era comòda, ludenta de tan heregar-la, e er autar que sus era formauen mil menudalhes, e es fòtos de gent de tropa, damb es pantalons pintadi de ròi e es botons d'auriò. Eth Cristo del Gran Poder e era Virgen de la Paloma, qu'èren aquiu dus beròis quadres; i auie un gran pegasolet damb era *Numancia*, navigant en un mar de mossa, e un aute petit quadre brodat damb *dus còrs aimants*, hèti ar estil de còpia, amassadi damb ua cinta.

Se hège tard e Jacinta non ère tranquilla. Fin finau, gessent en correder, vedec vier ara sua amiga ara prèssa, acalorada… "Non me peleges, hilha; non sabes se com m'an entretengut aguesti pòcvaus ena estacion de Pulgas. Que non pòden hèr arren sense era orde exprèssa deth Conselh. Non n'an hèt cabau dera carta que me hi a vier, e m'i cau tornar aguesta tarde, e es pèires aquiu mòrtes d'arrir, e era òbra parada… Mès, tè, anem ath nòste ahèr. A on ei aguest que se minge ara gent? Adishatz, Severiana… Ara que non me posqui entretier damb tu. Parlaram dempús."

Auancèren ara cèrca dera tuta d'Izquierdo, tostemp entornejades de vesies. Adoracion anaue darrèr, agarrada ara pelha de Jacinta, coma es pages qu'amien era coa des reis, e dauant, daurint pati, coma un mautaire, era camalonga, qu'aqueth dia semblaue auer es traits mès desvolopadi e es guinses mès destacades. Jacinta l'auie portat ues bòtes, e ère era gojata mès incomodada pr'amor que sa mair non les ac deishaue botar enquiath dimenge.

Vederen miei barrada era pòrta deth 17, e Guillermina la possèc. Que siguec grana era sua suspresa en veir de cara, non ath senhor *Platon* que demoraue trapar aquiu, senon a ua hemnòta plan nauta e lèja, vestida de colorets, era cintura plan baisha, era cara coma tintada de rovilh, eth peu greishós e d'un nere que semblaue blu. Se metec a arrir aqueth espantaudèths, mostrant uns dents qu'era sua blancor se podie comparar damb era dera nhèu, e didec as senhores que *Don Pepe* non i ère, mès que de seguit arribarie. Qu'ère era vesia deth humarau, cridada vulgarament era galinaira, per çò d'auer lòc de venda de garies e fricòts ena cantoada dera Arganzuela. Que solie prestar servicis domestics ath decadent senhor d'aqueth domicili, escampar-li eth quarto un còp ath mes, apraiar-li era jaça, e balhar-li ua man de heregades ath *Pituso*, quan era lordera li botaue ua crospa massa espessa en sòn angelicau ròstre. Tanben solie premanir entar òme gran quauqui plats esquists, coma dus quarts de peirèr, dus

quarts de sang padenada e a viatges ua amanida d'escaròla, ben cargada d'alh e cumin.

Non se tardèc Izquierdo, e se n'anèc aquera espantaudèths agitanada, que Rafaela guardaue tota espaurida, pregant mentaument un Parenòste tà que se n'anèsse lèu. Que venguie eth barbar alendand, coma se lo vencèsse era fatiga de tanti negòcis qu'amiaue entre mans, e lançant eth sòn chapèu cordovés en cornèr e netejant-se damb un mocador en forma de bòla eth sudor deth front, deishèc anar aguest idòl: "Que vengui de çò de Bicerra… Me recebéretz vos? Donques eth tanpòc… eth plan capinaut, eth plan…! Eth tòrt qu'ei mèn per rebaishar-me damb taus individús".

- Padegatz-vos, senhor Pepe, indiquèc Jacinta, en tot senter-se fòrta ath costat dera sua amiga.

Coma que non i auie que dues cagires, Rafaela li calec sèir-se ena mala e eth gran òme non comprenut, se demorèc de pès; mès dempús cuelhec un tistèr uet que i auie aquiu, lo botèc capenjós e acomodèc era sua respectabla persona en eth.

IX.-

Dempus que s'escambièren es prumères paraules d'aquera convèrsa, que non è cap de dobte de cridar memorabla, se n'encuedèc Izquierdo de qué se les auie d'auer damb un diplomatic plan mès fòrt qu'eth. Era tau dòna Guillermina, damb tota era sua opinion de santa e careta de Pasca, se li trauessaue. Que ja ère segur de qué lo tornarie lhòco damb es sues *teologies* pr'amor qu'aquera senhora deuie èster plan ultra, e eth, de vertat, non sabie hèr-se damb es ultres.

"Atau, donc, senhor Izquierdo, didec era fondadora arrint, ja sabetz… aguesta amiga mia que vò recuélher ad aguest praube mainatge, que tan mau s'eduque ath vòste costat… Que son dues òbres de caritat, pr'amor qu'a vos vos ajudaram tanben, s'ei que non sigatz massa exigent…"

- Ostia, damb era tia bruisha aguesta!, didec ath sòn laguens *Platon*, barrejant es paraules damb idòls; e dempús en votz nauta: donques coma li didí ara senhora, s'era senhora vò ath *Pituso*, que se mete en tractes damb Castelar…

- Aguesta que ne vau quate!; entà que vos hèsquen a vos ministre… Senhor Izquierdo, non gescatz damb pegaries. Vos pensatz qu'èm pègues? A bon lòc vos sarratz…Vos que non podetz desvolopar cap destin, donques que non sabetz liéger.

Recebec Izquierdo tan terrible còp ena sua vanitat, que non badèc boca. E cuelhent ua actitud nòbla, botada era man en pièch, didec:

"Senhora, aquerò de saber que non ei vertat deth tot… digui que non ei vertat deth tot… *verbi gratia*: qu'ei mentida. Ath delà mos menspredatz pr'amor qu'èm praubi. Era praubetat que non ei cap desaunor."

- Non n'ei, plan que òc; mès que tanpòc ei cap aunor, vertat? Me'n sai de praubi plan aunèsti; mès que tanben les auem que son boni audèths…

- Jo que sò tot decéncia… d'acòrd?

- A!, plan…Toti mos cridam persones decentes; mès que non ei aisit de demostrar. Vam a veir. Com auetz passat vos era vida? Venent saumets e shivaus, dempús conspirant e armant barralhes…

- E plan orgulhós, plan orgulhós…! reostia!, sorrisclèc dehòra de se eth firaire, lheuant-se enrabiat. Vai damb aguestes ties!...

Jacinta tumaue dent contra dent. Rafaela volec gésser a cridar; mès eth sòn pròpri temor l'auie paralizat es cames.

"A, a, a!... mos cridatz *ties*… exclamèc Guillermina metent-se a arrir coma s'auesse entenut ua facècia innocenta. Vai damb er plan excellent

senhor… E vos pensatz que mos vam a emmaliciar pera flor que mos lançatz? Que non; jo sò plan acostumada ad aguestes fineses. Pejores causes li dideren a Crist.

- Senhora… senhora… non me treigatz era dignitat; guardatz que sò en tot tier-me… tier-me…

- Mès mos tiem nosates.

- Jo que sò un individú… tau e com…

- Çò que vos ètz, pro que mo'n sabem: un guiterós e un bèstia… Òc òme… non me desdigui… Vos pensatz que me cau pòur? A veir; treiguetz lèu aguesta guinhaueta…

- Que non la tengui entàs hemnes.

- Ne entàs òmes… Que se deu creir aguest pòcvau que mos va a intimidar perque amie aguesta portadura… Seiguetz-vos e non hescatz mimaròtes, qu'aquerò servirà entà espaurir a mainatges, mès non a jo. Ath delà de bèstia qu'ètz vos un mentidèr, pr'amor que ne auetz estat en Cartagena ne aguest ei eth camin, e tot aquerò que condatz des revolucions qu'ei talents de parlar. A jo m'a informat qui vos coneish fòrça ben… A!, praube òme, se qué mos inspiratz?, donques pietat, ua pietat que non se pòt mesurar, per çò de grana qu'ei…

Complètament assopit, coma se l'auessen descargat ua garrotada sus eth còth, Izquierdo se seiguec sus eth tistèr, e escampilhèc es sues guardades sus eth solèr. Rafaela e Jacinta alendèren, estonades per çò dera valentia dera sua amiga, que vedien coma ua creatura subernaturau.

- Vam a veir, donc, seguic aguesta guinhant es uelhs, coma tostemp qu'expausaue un ahèr important. Nosates mos hèm a vier ath mainatget, e vos autrejam a vos ua quantitat tà que vos suenhetz…

- E qué hèsqui jo damb un trist estipendi? Vos pensatz que jo me veni?

- Ai, be ne son de delicadi aguesti tempsi!... Vos, per qué vos auetz de véner? Que calerie trapar a bèth un que vos crompèsse. E aquerò non ei cap crompa, senon ua ajuda. Non me digatz que non n'auetz besonh…

- Plan, donc, entà non cansar… repliquèc còp sec José, se me datz era administracion…

- Ua quantitat e punt…

- Que non voi, ne peth mau de morir!

- Plan, plan, non cridetz tant, que non èm sordes. E non sigatz tan fin, que taus fineses non son pròpries d'un senhor revolucionari tan… herotge.

- Vos que me hètz borir eth sang…

- Atau, donc, damb destin, e se non non? Be n'ètz de temardut. E òc ma hè qu'er òme ei a mida entà administrador. Senhor Izquierdo, deishem a part es facècies; me hè dò de vos; pr'amor que, ac digui damb sinceritat, non me semblatz tan mala persona coma se pense era gent. Voletz que vos diga era vertat? Donques vos qu'ètz un malerós que non a auut part en cap crim ne ena invencion dera povora.

Izquierdo quilhèc era vista deth solèr e guardèc a Guillermina sense racacòr. Semblaue confirmar damb ua guardada de sinceritat çò que declaraue era fondadora.

"E ac sostengui, aguest hilh de Diu non ei un òme dolent. Diden per aquiu que vos assassinèretz ara vòsta dusau hemna… Mentida! Diden que vos auetz panat enes camins… Mentida! Diden per aquiu que vos auetz dat fòrça trabucades enes barralhes… Mentida!"

- *Parola, parola, parola*, gasulhèc Izquierso damb amarum.

- Vos, que vos auetz passatz era vida lutant pera parva e non sabent jamès véncer. Que non a estat possible… Era vertat, aguest fanfarron qu'ei òme de pòca disposicion: non sap arren, non trabalhe, non a engenh qu'entà exprimir fanfarronades e díder que se minge es mainatges crus. Fòrça parlar dera República e des cantons, e er òme non servís ne entàs mestièrs mès grossièrs… Tè, m'enganhi? Ei aguest eth vòste retrait, òc o non?...

Platon non didie arren, e passèc e repassèc era sua beròia guardada pes malons deth pis, coma se les volesse escampar damb era. Es paraules de Guillermina ressonauen ena sua amna damb er accent d'aguestes vertats etèrnes que contra eres arren se pòt hèr damb es argucies umanes.

"Dempús, higec era santa, eth praube òme l'a calut valer-se de diuèrses manères non guaire netes entà poder víuer, pr'amor que mos cau víuer… Auem d'èster indulgents damb era misèria, e autrejar-li un shinhau de licéncia entath mau."

Pendent era brèu pausa que seguic as darrères paraules de Guillermina, eth malerós òme queiguec ena sua consciéncia coma en un potz, e aquiu se vedec tau qu'ère reaument, despossedit des pelhòts ornadi de foteses qu'en eres eth sòn amor pròpri l'estropaue; pensèc çò que d'auti còps auie pensat, e se didec en resumit: "Se sò un vertadèr mul, un brave Juan que non sap aucir ua mosca; e aquesta diabla de santa a en sòn còs ath Pair Etèrn."

Guillermina non lo deishaue de uelh, que damb es sues guinhades se tornauen picaresqui. Qu'ère ua meravilha se com l'endonviaue es

pensaments. Semble mentida, mès que non n'ei, que dempús de ua auta pausa solemna, didec era Pacheco aguestes paraules:

"Pr'amor qu'aquerò de qué Castelar vos place qu'ei causa de pòts entà dehòra.Vos madeish non ac credetz ne en sòmis. Qu'ac didetz entà embolhar a Ido e a d'auti pècs coma eth… E quin destin li van a dar a un òme que signe damb ua crotz? Vos que vos vantatz d'auer hèt tantes revolucions e de qué mos auetz hèt a vier era maladida Republica, e de qué auetz fondat eth canton de Cartagena… atau a gessut eth!... Vos que vos hètz òme perseguit e mos cridatz ultres damb mesprètz e publicatz per aquiu que vos van a hèr sabi pas qué, vos contentaratz… didetz-ac damb sinceritat, vos contentaratz damb que vos autregen ua portaria…"

A Izquierdo li vibrèc eth còr, e aguest movement dera amna siguec tan clarament avertit per Guillermina, que se metec a arrir, e tocant-li eth jolh damb era man, repetic:

"Non ei vertat que vos contentaríetz?... Au, hilh mèn, cohessatz-ac pera passion e mòrt deth nòste Redemptor, qu'en eth toti credem."

Es uelhs deth firaire s'illuminèren. Se l'escapèc un arridolet e didec damb vivacitat:

"Portaria deth ministèri?"

- Non, hilh, non tant… Espanhòu auie d'èster. Tostemp afustant naut e volent servir ar Estat… Que parli d'ua portaria de casa particulara.

Izquierdo arroncilhèc es celhes. Çò qu'eth volie ère botar-se unifòrme damb galons. Tornèc a negar-se en ua cabussada ena sua consciéncia, e aquiu hec viroletes ath torn dera portaria de casa particulara. Eth, ac auie dit, ère ja hart de tant lutar pera maudida existéncia. Quina milhor pòsa podie desirar que çò que l'aufrie aquera *tia*, que deuie èster era neboda dera plan Santa Vèrge?... Pr'amor que ja començaue a èster vielh e non ère tà guaires badinades. Er aufriment significaue pitança segura, pòc trabalh; e s'era portaria ère de casa grana, er unifòrme non l'ac treiguie arrés… Ja auie era boca dubèrta entà deishar anar un *d'acòrd* mès gran qu'era casa que serie portièr, quan er amor pròpri, qu'ère eth sòn màger enemic, se li mutinèc, e era fanfarronaria cultivada ena sua ment li fotèc un tapatge espaventós. Òme perdut. Comencèc a botjar eth cap damb manca de vam, e lançant guardades de mesprètz d'un costat en aute, didec: "Ua portaria!... qu'ei pòc".

- Que ja ac vedem… non podetz desbrembar qu'auetz estat ministre dera Governacion, ei a díder, que vos voleren nomentar… encara que me semble que s'acordèc que tot aquerò siguec invencion d'aguesta grana

tèsta. Veigui qu'entre vos e D. José Ido, un aute que tau, poiríetz endonviar polides novèles. A!, era misèria, eth mau minjar, com hèn desvariar ad aguesti praubi cervèths!... En resumit, senhor Izquierdo…

Aguest s'auie lheuat, e metent-se a hèr torns pera cramba damb es mans ena pòcha, exprimic es sòns magnanims pensaments d'aguesta sòrta:

"Era mia dignitat e significància non me permeten… Qu'ei çò que se ditz: voleria, mès que non pòt èster, non pòt èster. Se voletz de bèra manèra ajudar-me pr'amor de trèir-me eth mèn poric dera mia amna, que sò cosent damb es onoraris."

- Laudat sigue Diu! Fin finau arribèrem ena quantitat…

Jacinta vedie eth cèu dubèrt… mès aguest cèu s'emborrasèc quan eth barbar, d'un cornèr estant, a on era sua votz hege ressons sinistres, deishèc anar aguestes fatidiques paraules:

"Tè, donc, mil duros, e tracte hèt".

- Mil duros!, sorrisclèc Guillermina. Qu'era Vèrge m'acompanhe!, ja les voleríem tà nosati. Tostemp serà un shinhau mens.

- Ne un sò mens!

- Plan que serà mens, pr'amor que se vos ètz firaire tanben jo sò firaira.

Jacinta pensaue ja com se les apraiarie entà recuélher mil duros, qu'ara prumeria li semblèc ua soma plan grana, dempús petita, e atau s'estèc ua estona valorant damb diuèrsi critèris de quantitat era chifra.

"Que non rebaishi un sò horadat. Madeish m'ei moneda metallica que papèr de Banc. Mès compde damb eth numèro, que non rebaishi arren."

- Aquerò, aquerò, cuelhem enventida… Donques be n'auetz de pretensions! Ne vos damb tota era vòsta casta valetz mil quartos, guaire mens mil duros… Vai, voletz dus mil reiaus?

Izquierdo hec un gèst de mesprètz.

"Qué, vos emmaliciatz?... Donques arren, demoratz-vos damb eth vòste angelet. Donques qué s'aurà imaginat eth plan pèc, que mos avalàuem era messorga de qué eth *Pituso* ei hilh der espós dera senhora? Com se demòstre aquerò?..."

- Jo que non è arren a veir en aquerò… qu'ei clar qu'ei eth pair naturau, repliquèc Izquierdo damb mala encolia, pair naturau deth hilh dera mia neboda, *vèrb e gràcia*, Juanin.

- Auetz vos era partida de baptisme?

- Que l'è, didec eth sauvatge guardant era mala qu'ère seiguda Rafaela.

- Non, non treiguetz papèrs, que tanpòc demòstren arren. Per çò dera paternitat *naturau,* coma didetz vos, serà o non serà. Demanaram infòrmes ad aqueth que mo'les posque autrejar.

Izquierdo se grataue eth front, coma hotjant entà trèir d'aquiu ua idia. Era allusion a Juanito li hec rebrembar, plan, quan redolèc ignominiosament pera escala dera casa de Santa Cruz. Jacinta, mentretant, volie arribar a un acòrd aufrint era mitat; mès Guillermina, qu'endonvièc en sòn ròstre eth desir de conciliacion, l'impausèc silenci, e lheuant-se, didec:

"Senhor Izquierdo; sauvatz-vos eth vòste *churumbé*, pr'amor qu'aguesta enganha non vos a gessut."

- Senhora… Ostia!, jo que sò un òme de ben, e a jo non me hè quedar mau cap ultra, ei clar?, repliquèc damb aquera ràbia superficiau que non passaue des paraules.

- Qu'ètz plan amable… Damb es fineses que vos gastatz non ei possible que mos arribem a enténer. Dilhèu vos auratz pensat qu'aguesta senhora auie un gran interès entà apropriar-se deth mainatge! Qu'ei un caprici, arren mès qu'un caprici. Aguesta simpla que s'a entestat en auer mainatges… mania pèga, pr'amor que quan Diu non les ac vò dar, Eth se'n saberà deth perqué… Vedec ath *Pituso*, l'auec pietat, li shautèc… qu'ei massa de naut prètz er animalet. En aguesti dus patis que les autregen per arren, a escuélher… per arren, òc, amna de Diu, e ath delà damb arregraïment… Qué te pensaues, que sonque i é eth tòn poric?... Aquiu que i é aguesta mainada plan preciosa que criden Adoracion… Donques mo'la haram a vier quan volgam, pr'amor qu'era volontat dera Severiana ei era mia… Atau, donc, *abur*… Qué te cau díder?

Que ja te veigui vier: qu'eth *Pituso* ei era pròpria sang des senhors de Santa Cruz. Que poirie èster, e que poirie non èster… Ara madeish mo'n vam a condar-li eth cas ath marit dera mia amiga, qu'ei òme de fòrça influéncia e se tuteje damb Pi e esdejoe damb Castelar e ei frair de lèit de Salmeron… Eth veirà se qué se pòt hèr. S'eth mainatge ei sòn, te lo treirà; e se non n'ei, qué te penses?. En aguest cas, tròç d'animau, ne sòs, ne portaria, ne arren.

Izquierdo ère coma estabordit damb aguesta rajada de paraules viues e contundentes. Guillermina, en aqueres granes crisis oratòries, tutejaue a toti… Dempús de possar entara pòrta a Jacinta e a Rafaela, se virèc entath malerós, que non badaue boca, e metent-se a arrir damb angelica bontat, li parlèc d'aguesta sòrta:

“Desencusa-me que t’aja tractat tan durament coma te merites… Que sò atau. E non te penses que sò enrabiada. Mès que non voi partir sense balhar-te ua aumòina e un conselh. Era aumòina aciu que l’as. Tè, entara ajuda d’un panet.”

L’alonguèc era man aufrint-li dus duros e vedent qu’er aute non les cuelhie les botèc sus ua cagira.

“Eth conselh aciu que l’as. Que non vaus absoludament entad arren. Non sabes cap mestièr, ne tansevolh eth de manòbra, pr’amor qu’ès pigre e non te shaute cargar pesi. Que non servisses ne entà escampar es carrèrs, ne tansevolh entà amiar un panèu damb anóncies… E totun aquerò, malerós, non i a cap creatura de Diu que non age eth sòn *entà qué* en aguest talhèr admirable deth trabalh universau; tu qu’as neishut entà un gran mestièr, qu’en eth pòs arténher fòrça glòria e eth pan de cada dia. Pegonh, non te n’as encuedat d’aquerò?... Ès tan bèstia!... Mès, ditz, non t’as guardat en miralh bèth còp? Non se t’a acodit?... Sembles pèc… Donques t’ac vau a díder: entà çò que tu servisses ei entà modèl de pintors… non comprenes? Pr’amor qu’eri te boten vestit de sant, o de cavalièr, o de Pair Etèrn, e te trèn eth retrait… pr’amor qu’as era gran figura. Cara, còs, expression, tot aquerò que non ei dera tua amna, qu’ei en tu nòble e beròi; amies ena tua persona un tresaur, un vertadèr tresaur de linhes… Tè, apòsti a que non ac comprenes.”

Era vanitat aumentèc era trebolesa que s’estaue eth brave d’Izquierdo. Presumpcions de glòria li passèren peth cap coma arrais de huec… E aquerò se pagaue! E se guanhauen sòs per vestir-se, botar-se e a!... *Platon* se guardèc en veire deth quarto des trenes, mès non se vedie ben…

“Atau, donc, non ac desbrembes… Presenta-te en quinsevolh estudi, e seràs un òme. Damb eth poric en braça, que series eth San Cristobal mès polit que se poirie veir. Adishatz, adishatz…”

Mès scènes dera vida intima.

I.-

Gessent pes correders, li didie Guillermina ara sua amiga:

"Qu'ès plan innocenta… tu non sabes tractar damb aguesta gent. Dèisha-me a jo, e està-te tranquilla, qu'eth *Pituso* ei tòn. Jo que me'n sai. S'aguest brigand te cuelh peth sòn compde, te trè mès de çò que valen toti es mainatges dera Inclusa amassa damb es sòns pairs respectius. Qué pensaues aufrir-li? Dètz mil reiaus? Donques me los autreges a jo, e se lo trèigui per mens, era diferéncia que serà entara mia òbra."

Dempús de parlar ua estona damb Severiana ena saleta d'aguesta, gesseren acompanhades de diuèrsi còssi e seccions dera coquinaria des dus patis. A Juanin, per mès que Jacinta e Rafaela se desgahonauen cercant-lo, non lo vederen per nunlòc.

Aqueth dia, qu'ère eth 22, empejorèc eth *Delfin* per çò dera sua impaciéncia e per aqueri vams de voler auançar-se ara natura, en tot trèir-li ad aguesta es mieis dera sua pròpria reparacion. Ath cap d'ua estona de lheuar-se li calec botar-se en lhet un aute còp, planhent-se de molèsties e dolors purament illusòris. Era sua familha, que se'n sabie pro ben des sues argucies, non s'enquimeraue, e Barbarita li receptaue de contunh linçòs e resignacion. Passèc era net inquiet; mès dormic tot eth maitin deth 23, per çò que podec Jacinta hèr un aute guimbet, acompanhada de Rafaela, en carrèr de Mira el Rio. Aguesta visita siguec tan pòc utila, qu'era dauna entornèc plan trista entà casa. Non vedec ath *Pituso* ne ath senhor Izquierdo. Severiana li didec que Guillermina i auie estat abans e auie auut ua longa convèrsa damb er *individú*, qu'amiaue ath mainatge quilhat ena espatla, assajant, plan que òc, entà *hèr* eth San Cristobal. Era soleta causa que ne treiguec Jacinta dera excursion d'aqueth dia siguec un nau testimòni dera popularitat que començaue a arténher en aqueres cases. Òmes e hemnes l'enrodauen e lèu lèu l'amièren en aire. S'entenec ua votz que cridaue: "visca era simpatia!", e li lancèren còbles de gust dobtós, encara que de plan bona intencion. Es d'Ido amiauen era votz cantanta en aguest concèrt de laudances, e daue gòi veir a D. José tant alègre, damb era ròba de bon usatge que Jacinta l'auie dat, e eth sòn chapèu lèu nau de color café. Eth primogenit des chapèus siguec objècte d'ua sòrta de transaccions e revendes de firaire, enquia que l'aqueric per dus sòs un cèrt vesin dera casa, qu'auie er in de hèr de *higuí* [1] enes carnavaus.

1 Personatge de carnavau qu'amiaue penjada ua higa seca, e qu'auien de cuélher es mainatges damb es dents.

Adoracion se sarraue a dòna Jacinta tanlèu la vedie entrar. Qu'ère coma ua idolatria era afeccion d'aquera gojateta. Se quedaue parada e embadoquida dauant dera senhoreta, avalant-se-la damb es sòns uelhs, e s'aguesta li tocaue era cara o li hège un punet, era prauba mainada tremolaue d'emocion e semblaue que li venguie fèbre. Era manèra d'exprimir çò que sentie qu'ère balhar còps de cap contra eth còs dera sua idòla, botant eth cap entre es plecs deth mantèl e sarrant coma se volesse daurir damb eth un uet. Veir anar-se'n a dòna Jacinta qu'ère demorar-se Adoracion sense amna, e Severiana li calie botar-se seriosa entà hèr-la entrar en rason. Aqueth dia li hec a vier era dauna ues bòtetes plan polides, prometec hèr-li a vier d'autes pèces, plendengues e un anèth damb un diamant fin dera mida d'un cede; mès gran, encara; dera mida d'un aueràs.

En tornar ena sua casa, qu'auie era *Delfina* viui desirs de saber se Guillermina auie hèt bèra causa. La cridèc deth balcon estant; mès era fondadora non i ère. Probablament, sivans didec era mossa, non tornarie enquiara net pr'amor que l'auie calut anar per tresau viatge ena estacion de Pulgas, ena òbra e en asil deth carrèr d'Alburquerque.

Aqueth dia se passèc en çò de Santa Cruz un eveniment erós. Entrèc D. Baldomero deth carrèr quan ja èren a punt de sèir-se ena taula, e didec damb era màger naturalitat deth mon que l'auie tocat era lotaria. Entenec Barbarita era notícia damb tranquillitat, lèu damb tristesa, pr'amor qu'eth caprici dera sòrt hòla non li hège guaira gràcia. Era Providéncia non auie estat en aquerò guaire esdegada, pr'amor qu'eri non auien besonh dera lotaria entad arren, e enquia e tot semblaue que les shordaue un prèmi que, en bona logica, auie d'èster entàs malerosi que jòguen entà milhorar era sua fortuna. E be n'auie de persones aqueth dia que s'autrejauen ath diable per çò de non auer trèt ne tansevolh ua trista reintegracion! Eth 23, ara ora dera lista grana, Madrid semblaue eth país des desillusions, perque… causa estranha!, ad arrés li tocaue. Que cau que li tòque a un entà creir que i a afavoridi.

D. Baldomero ère plan seren, e eth còp de sòrt non li hège ne calor ne hered. Cada an crompaue un bilhet sancer, per costum o per vici, dilhèu per obligacion, coma se cuelh era cedula de vesiat o un aute document qu'acredite era condicion d'espanhòu net, sense que jamès li toquèsse que foteses, quauqua reintegracion o prèmis fòrça petits. Aqueth an li toquèren dus cent cinquanta mil reiaus. Qu'auie hèt, coma tostemp, fòrça participacions, per çò qu'es dotze mil cinc cents duros se repartien entre un revolum de persones de diuèrsa posicion e fortuna; pr'amor que se bèri rics cuelhien bona quantitat, tanben fòrça praubi pecigauen quauquarren. Santa Cruz se hec a vier era lista en minjador e l'anaue liegent tant que minjaue,

hènt eth compde de çò que li tocaue a cadun. Se l'entenie coma s'enten as mainatges deth Colegio de San Ildefonso que trèn e canten es numèros en moment dera extraccion.

"*Es Gojats* juguèren dus desens e se hèn a vier cinquanta mil reiaus. Villalonga un desen: vint-e-cinc mil. Samaniego era mitat."

Pepe Samaniego campèc ena pòrta ath punt que D. Baldomero pregonaue eth sòn nòm e eth sòm prèmi, e er afavorit non podec tier era sua alegria e comencèc a abraçar a toti es presents, autanplan as vailets.

"Eulalia Muñoz, un desen: vint-e-cinc mil reiaus. Benignita, miei desen: dotze mil cinc cents reiaus. Federico Ruiz, dus duros: cinc mil reiaus. Ara ven tota era menudalha. Deogracias, Rafaela e Blas an jogat dètz reiaus cadun. Les tòquen mil dus cents cincuanta."

"Eth carboèr, a veir eth carboèr?", didec Barbarita que s'interessaue pes jugaires dera darrèra escala dera lotaria.

- Eth carboèr metec dètz reiaus; Juana, era nòsta insigna codinèra, vint, eth carnissèr quinze… A veir, a veir: Pepa era ajudanta cinc reiaus, e era sua fraia uns auti cinc. Ad aguestes les tòque sies cents cinquanta reiaus.

- Quina misèria!

- Hilha, que non ac digui jo, ac ditz era aritmetica.

Es participants anauen arribant en casa atiradi pera aulor dera notícia, que s'estenèc rapidament, e era codinèra, es mosses e d'autes persones deth servici gausauen trincar era etiqueta, apressant-se ena pòrta deth minjador e mostrant es sues cares alègres pr'amor d'enténer cantar ath senhor era chifra d'aqueri sòs que les queiguien. Era senhoreta Jacinta siguec qui prumèr les hec a vier es felicitacions ena codina, e era ajudanta cuelhec ua malagana per çò d'imaginar-se que damb aquerò des cinc tristi reiaus l'auie tocat auments tres milions. Estupinhan, tanlèu se'n sabec de çò que se passaue, gessec ath mès córrer per aguesti carrèrs ara cèrca des afortunadi pr'amor de balhar-les era notícia. Que siguec eth qui dèc es felicitacions a Samaniego, e quan ja non trapèc cap interessat, li daue era notícia a toti es coneishudi que trapaue. E eth non s'auie trèt arren!

Sus aquerò parlèc Barbarita ath sòn marit damb tota era gravetat discrèta que requerie eth cas.

"Hilh, eth praube Plácido qu'ei fòrça desconsolat. Que non pòt amagar era sua pena, e aquerò de gésser tà dar era notícia qu'ei entà que non l'arreconeisham ena cara eth hèu que s'està avalant."

- Mès hilha, que jo non n'è eth tòrt… Te'n brembaràs que s'estèc damb eth miei duro ena man, aufrint-lo e retirant-lo, enquia qu'ara fin era sua avaricia podec mès qu'era ambicion, e didec: "Entad aquerò que jo n'è de trèir, que vau mès que tenga eth mèn escudet en anisi…" Tè, anisi!

- Praubet!, mete-lo ena lista.

D. Baldomero guardèc ara sua esposa damb ua cèrta severitat. Aquera infraccion dera aritmetica li semblaue ua causa plan grèu.

"Mete-lo, òme, qué te cau? Que toti siguen contents…"

D. Baldomero II arric damb aquera bontat patriarcau tan sua, e treiguent un aute còp lista e creion, didec en votz nauta: "Rossini, dètz reiaus: li tòquen mil dus cents cinquanta."

Toti es presents se pressèren a felicitar ar afavorit, demorant-se eth tant estonat e confonut, que se pensèc que li hègen burla.

"Non, se jo non…" Mès Barbarita li lancèc ua guardada que li talhèc eth hiu deth sòn discurs. Quan era senhora guardaue d'aquera manèra non auie mès remèdi que carar-se.

"Qu'aurà neishut de pès, aguest benedit Plácido, li didec D. Baldomero ara sua ireua, pr'amor qu'enquia e tot trè dera lotaria sense jogar!"

- Plácido, cridèc Jacinta arrint damb talents, qu'ei qui mos a amiat era sòrt.

- Mès se jo… gasulhèc un aute còp Estupinhan qu'en sòn esperit es nocions de justícia èren tostemp fòrça clares, tostemp que non siguesse de contrabanda.

- Mès, pèc… com as aqueth cap, didec Barbarita damb fòrça huec, ne tansevolh t'en brembes de qué dères miei duro pera lotaria.

- Jo… se vos ac didetz… plan… era vertat, eth mèn cap va, *taument*, atau un shinhau deishat d'anar…

M'imagini qu'Estupinhan arribèc a creir totafèt qu'auie balhat er escut.

"Quan jo didia qu'eth numèro ère des mès polits…! manifestèc D. Baldomero tot capinaut. Tanlèu me lo balhèc eth venedor de lotaria, n'auí era presentida."

- Coma polit… higec Estupinhan, que non i a cap de dobte de que n'ei.

- Qu'ei qu'auie de gésser, pro qu'ac vedia jo, afirmèc Samaniego damb aguesta conviccion qu'ei eth resultat dera alegria. Tres *quates* seguits, dempús un *zèro*, e acabar damb un *ueit*…! Qu'auie de gésser.

Eth madeish Samaniego siguec qui pensèc hestejar damb còps de tamborin e nadales eth faust eveniment, e Estupinhan proposèc qu'anèssen toti es agraciadi ena codina pr'amor de hèr tapatge damb es caceròles. Mès Barbarita enebic tot çò que siguesse tapatge, e vedent entrar a Federico Ruiz, a Eulalia Muñoz e a un des *Gojats*, Ricardo Santa Cruz manèc destapar mieja dotzèna de botelhes de champanha.

Tot aguest rambalh arribaue enquiara cramba de Juan, que s'entretenguie entenent a condar ara sua hemna e ath sòn vailet çò que se passaue, e mès que mès eth miracle deth prèmi d'Estupinhan. Be se n'arric d'aquerò! Era preson qu'en era s'estaue tan desengustat lo tornèc lèu ara sua mala encolia e botant-se plan pelejaire li didie ara sua hemna: "Aquerò, aquerò, dèisha-me solet un aute còp entà anar-te'n a divertir-te damb eth rambalh d'aguesti pècs. Era lotaria!, quin endarreriment mès gran! Qu'ei des causes que calerie suprimir-les; aucís er estauvi; ei era Providéncia des guiterosi. Damb era lotaria que non i pòt auer prosperitat publica… Qué? Te'n vas un aute còp? Polida forma de suenhar a un malaut! E vam a veir, qué dimonis te cau hèr tu per aguesti carrèrs tot eth maitin? A veir, explica-me, qu'ac voi saber; pr'amor qu'ei ja cada dia".

Jacinta balhaue es sues desencuses alègra e tranquilla. Mès que li calec deishar anar ua petita mentida. Qu'auie gessut peth maitin a crompar gripiaus, candeletes de color e lecadures entàs mainatges de Candelaria.

"Alavetz, donc, repliquèc Juanito botjant-se entre es linçòs, jo voi que me diguen entà qué servissen mama e Estupinhan, que se passen eth dia marejant as botiguèrs e se saben de memòria es taulatges de Santa Cruz… A veir, que m'expliquen aquerò…"

Eth rambalh des premiats, qu'anaue amendrint un shinhau, aumentèc damb era arribada de Guillermina, que se'n sabec dera sua casa estant dera notícia e entrèc cridant a votzes: "Cadun m'a de dar eth vint-e-cinc per cent entara mia òbra… Se non, Diu e San José les amararàn eth prèmi."

- Eth vint-e-cinc per cent qu'ei molt entara gent menuda, didec D. Baldomero. Demana-l'ac a San José e veiràs se com me da era rason.

- Eretge…!, repliquèc era dauna, hènt veir qu'ère emmaliciada, eretjòt… dempús que shurles es sòs dera nacion, que son es sòs dera Glèisa, ara vòs remir era tua ajuda ara mia òbra, as praubi… Eth vint-e-cinc per cent e tu eth cinquanta per cent… E punt finau. Se non, ac despeneràs tot en potecaris. Atau, donc, escuelh.

- Non, hilha mia; per jo t'ac darè tot…

- Donques non haràs arren mès de çò que te cau hèr, aganit. Que ja se boten ben es causes, òc ma hè… Eth centenat de tòchos, qu'ère era setmana passada a dètz reiaus, ara me lo vòlen crubar a onze e miei. Que sò capvirada. Es materiaus pes bromes…

Samaniego s'entestèc qu'era santa li calie préner ua copa de champanha.

"Mès, tu qué t'as pensat de jo, viciós? Jo bèuer aguestes porcaries!... Quan crubes?, deman? Donques premanis-te. Aquiu me veiràs coma era massa de Fraga[2]. Que non te deisharè víuer."

Ath cap d'ua estona Guillermina e Jacinta parlauen soletes, luenh de tota aurelha indiscrèta.

"Que ja pòs estar-te tranquilla, li didec era Pacheco. Eth *Pituso* qu'ei tòn. È barrat eth tracte aguesta tarde. Non pòs imaginar-te com me calèc pelejar damb aqueth Iscariote. Perdí eth compde des osties que me lancèc aqueth blasfèm. Aquiu, me treiguec dera mala era partida de baptisme, un paperòt que pudie. Aguest document non demòstre arren. Eth mainatge serà o non serà… qui ac pòt saber! Mès, donques qu'as aguest caprici de ricassa mimosa, aquiu tu damb Diu… Tot aquerò me semble irregular. Çò de prumèr aurie d'auer estat parlar-li ath tòn marit deth cas. Mès tu cerques era suspreseta e er efècte teatrau. Aquiu mos veiram… Ja sabes, hilha, eth tracte ei eth tracte. Que m'a costat Diu e ajuda hèr entrar en rason ath senhor Izquierdo. Fin finau se contente damb sies mil cinc cents reiaus. Çò que sobre des dètz mil reiaus ei entà jo, que pro que m'ac è sabut guanhar… Atau, donc, deman, jo i anarè dempús de meddia; vene tu tanben damb es santi sòs.

Se botèc Jacinta plan contenta. Qu'auie realizat eth sòn caprici; que ja auie era sua jogalha. Aquerò poirie èster plan ben ua fantonada; mès era qu'auie es sues rasons entà obrar atau. Eth plan que concebic entà presentar ath *Pituso* ara familha e introdusir-lo en era, revelaue cèrta astúcia. Pensèc que de moment non l'auie de díder arren ath *Delfin*. Deisharie era sua trobalha ena casa dera sua fraia Candelaria enquia botar-lo presentable. Dempús diderie qu'ère un orfanèl abandonat enes carrèrs, recuelhut per era… ne ua soleta paraula tanhenta a qui podie èster era mama e mens eth papa de tau pipòt. Tot s'estaue en observar era cara que botarie Juan en veder-lo. Li diderie quauquarren era votz misteriosa dera sang? Arreconeisherie enes traits deth praube mainatge es de…? Ar interès dramatic d'aguesta situacion dificila sacrificaue Jacinta era convenença des procediments pròpris de tau ahèr. En tot imaginar-se çò que se passarie, eth trebolament der infidèu, eth sòn perdon, e mil causes e menudalhes

2 Gran martèth que treiguie povàs de dejós dera aigua. Se sauvaue en Fraga.

novelèsques que s'imaginaue, se produsie ena sua amna un gòi semblable ath der artista que cree o compause, e tanben un shinhau de resvenja, ena mida qu'ua amna tan nòbla podie deishar anar aguesta passion.

II.-

Quan venguec en quarto deth *Delfin*, Barbarita li hec préner ad aguest ua tassa de tè damb conhac. En minjador seguie eth rambalh; mès era animositat ère mès serena; "Ara, didec era mama, an junhut eth hiu damb era politica. Que ditz Samaniego qu'enquia que non talhen dus cents o tres cents caps, non i aurà patz. Eth marqués que non ei per çò deth vessament de sang, e Estupinhan li preguntaue se per qué non auie acceptat era diputacion que l'aufriren…

Se botèc madeish qu'un piòc, e didec qu'eth non volier calar-se en…

- Que non diguec aquerò, gessec Juanito, deishant a despart era beuenda.

- Que òc, hilh; didec que non volier meter-se en aguesti… sabi pas qué.

- Que non didec aquerò, mama. Non altères tu tanben era vertat des tèxtes.

- Mès hilh, qu'ac è entenut jo madeisha.

- Encara qu'ac ages entenut, t'asseguri que non podec díder aquerò… tè.

- Plan, donc. Eth marqués non se podec *méter*… jo sò qu'eth didec *ingerir-se*… Pro m'en sai de com parlen es persones fines.

Barbarita se metec a arrir.

- Donques òc… qu'as rason, atau, atau siguec… que non volie *ingerir-se*…

- Ac ves?... Jacinta.

- Se qué vòs, mainatge lanfiós?

- Mana-li un encargue a Aparisi. Que vengue de seguit.

- Entà qué? Sabes era ora qu'ei?

- Tanlèu se'n sàpie deth motiu, se cale aciu en un bot.

- Mès entà qué?

- Aguesta que ne vau quate! Te penses que va a deishar passar aquerò d'ingerir-se? Jo que voi saber-me'n de com se secodís aguesta mosca…

Es dues daunes celebrèren aquera badinada tant que l'apraiauen eth lhet. Guillermina auie gessut de casa sense dider-se adiu, e ara seguida anèren partint es auti. Abans des dotze, tot qu'ère en silenci, e es pairs se retirèren ena sua cramba, dempús d'encargar a Jacinta que siguesse atentiua de qué

eth *Delfin* non se desabriguèsse. Aguest semblaue qu'ère prigondament adormit, e era sua esposa s'ajacèc sense dromilhon, damb er in mès dispausat ara garda qu'ath repaus. Non s'auie passat ua ora, que Juan se desvelhèc intranquil, gessent de parlar d'ua manèra un shinhau descompausada. Se pensèc Jacinta que deliraue, e s'incorporèc en sòn lhet; mès que non ère deliri, senon inquietud damb quauquarren d'impertinéncia. Sagèc de padegar-lo damb paraules amoroses; mès eth, que non ère per aquerò. "Vos que crida?" "Non, qu'ei tard, e non voi alarmar… Qu'ei que sò nerviós. Se me n'a anat eth sòn. Qu'ei clar; tot eth dia en aguest potz d'engüeg. Es linçòs usclen e eth mèn còs ei hered."

Jacinta se calèc ath dessús era blòda, e correc a sèir-se ath cant deth lhet deth sòn marit. Li semblèc qu'auie un shinhau de fèbre. Çò de pejor ère que treiguie es braci e retiraue es hlaçades. Cranhent que se heredèsse, tenguec totes es rasons entà padegar-lo, e en veir que non podie, se treiguec era blòda e se botèc, damb eth, en lhet, prèsta a passar era net en tot abrigar-lo ara fòrça coma se siguesse un mainatge, e amanhagant-lo entà que s'esclipsèsse. E era vertat ei que damb aquerò se solatgèc un shinhau, pr'amor que li shautauen es amorasses e que s'esdeguessen per eth, e que li balhèssen convèrsa quan ère desvelhat. E be se'n hège de mainatge quan era sua hemna, damb deliciosa gentilesa mairau, lo cuelhie enes sòns braci e lo sarraue contra era entà amorassar-lo, en tot prestar-li eth sòn pròpri calor! Non se tardèc Juan en endormiscar-se damb era vertut d'aguesti cocons. Jacinta non lo deishaue de uelh, observant atentiuament se s'esclipsaue, se gasulhaue bèra quèisha, se sudaue. En aguesta situacion entenec clarament tocar era ua, era ua e mieja, es dues pera campana dera Puerta del Sol damb tan clar son, que semblauen sonar laguens de casa. Ena cramba i auie ua lum doça, que se calaue per un paralum de porcelana.

E quan passaue ua estona sense qu'eth se botgèsse, Jacinta s'autrejaue as sues reflexions. Treiguie es sues idies dera ment, tau qu'er aganit trè es monedes, quan arrés lo ve, e se botaue a compdar-les e examinar-les e campar s'entre eres n'auie bèra ua de faussa. De ressabuda se'n brembaue dera jogalha qu'auie premanida entath sòn marit, e era sua amna s'estrementie damb eth plaser dera sua mainadenca resvenja. Eth *Pituso* se li calaue de seguit tu per tu. Coma se lo vedesse! Era contemplacion ideau de çò qu'aqueri traits auien de desconeishut, era còpia des traits dera mair, qu'ère çò que mès capviraue a Jacinta, trebolant era sua pietosa alegria. Alavetz sentie es gatalhèues, donques que non meriten un aute nòm, es gatalhèues d'aquera mainadenca ràbia que solie escometer-la, sentent ath delà enes sòns braci un cèrt vam de sarrar e sarrar fòrt pr'amor de hèr-li a sénter ar infidèu era ràbia dera paloma que la dominaue. Mès era vertat ère que non sarraue bric, per pòur de trincar-li eth sòn. Se pensaue que

s'estrementie damb caudheireds, sarraue òc doçament, agarrant-se ada eth entà comunicar-li tot eth calor possible. Quan panteishaue o alendaue fòrt, l'amorassaue balhant-li leugèrs còps de paumet ena esquia, e entà non desseparar es sues mans d'aquera obligacion, tostemp que volie saber se sudaue o non, apressaue eth sòn nas o era sua caròla en front d'eth.

Serien es tres quan eth *Delfin* dauric es uelhs, desvelhant-se complètament, e guardèc ara sua hemna, qu'era sua cara non s'alunhaue dera sua er espaci de dus o tres nassi. "Be m'en trapi de ben ara!, li didec damb doçor. Sò en tot sudar; que ja non è hered. E tu non dormisses? A! Era gran lotaria qu'ei era que m'a tocat a jo. Tu qu'ès eth mèn prèmi gròs. Be n'ès de brava!"

- Te hè mau eth cap?

- Non è mau de cap. Que sò ben; mès que me sò desvelhat; non è dromilhon. Se tu tanpòc n'as, conda-me quauquarren. A veir, ditz-me a on anères aguest maitin.

- A compdar es fraires, pr'amor que se n'a perdut un. Atau mos didie mama quan es mies fraies e jo li preguntàuem a on auie estat.

- Respon-me sense trebucs. A on sigueres?

Jacinta arrie, pr'amor que se l'acodic dar-li ath sòn marit ua facècia plan divertida.

"Be n'ei d'alègre eth temps! De qué te n'arrisses?"

- Que me n'arrisqui de tu. Be ne son de curiosi aguesti òmes! Mair de Diu!, tot qu'ac vòlen saber.

- Plan, qu'ei que n'auem eth dret.

- Non pòt ua gésser de crompes…

- Un aute còp es botigues. Competéncia damb mama e Estupinhan; aquerò que non pòt èster. Tu que non as anat de crompes.

- Plan que òc.

- E qué as crompat?

- Tela.

- Entà camises tà jo? Qu'ei que n'è… me pensi que son vint-e-sèt dotzenes.

- Entà camises tues, òc; mès que te les hèsqui petitetes.

- Petitetes!

- Òc, e tanben te hèsqui uns bavarèls plan polidi.

- A jo, bavarèls a jo!

- Òc, pèc; per s'un cas te què era baua.

- Jacinta!...

- Tè, e se n'arrís eth plan pèc. Ja veiràs quines camises! Sonque qu'es manges son atau… non t'i cap qu'un dit en eres.

- De vertat que tu… A veir, bota-te seriosa… Se te n'arrisses non me creigui arren.

- Ves se guaire seriosa me boti?... Qu'ei que me hès arrir tu… Vai, te parlarè damb formalitat. Que sò en tot hèr ues borrasses.

- Tè, que non voi entener-te… Be n'ès de trufaira!

- Qu'ei vertat. Mès, t'ac digui? Ditz-me se t'ac digui.

Se passèc ua estona en tot guardar-se. Er arridolet d'ambdús que semblaue un de solet, sautant de boca en boca.

- Be n'ès de pesada!... Ditz lèu…

- Plan, donc… Que vau a auer un hilh.

- Jacinta! Qué me condes?... Aguestes causes que non son entà facècies, didec Santa Cruz damb tau alegria, qu'era sua hemna li calec meter-li es peus en caucèr.

- Ep!, formalitat. Se te destapes me cari.

- Tu que te'n burles… Pr'amor que se siguesse aquerò vertat, pro qu'ac auries cantat… damb es talents que n'as! Que ja ac saberien es pèires. Mès ditz-me, mama se'n sap?

- Non, que non ac sap arrés encara.

- Mès, hemna… Dèisha-me, vau a tirassar era campaneta.

- Pèc, lhòco… pòs-te o te tusti.

- Que se lheuen toti ena casa pr'amor de qué s'en sàpien… Mès ei ua invencion tua? Òc, que t'ac veigui enes uelhs.

- Se non te pòses, non te digui arren mès…

- Plan, donc, vau a posar-me… Mès contesta, ei invencion tua o…?

- Qu'ei cèrt.

- N'ès segura?

- Tan segura coma se lo vedessa córrer pes correders… Ei mès simpatic, mès tafurèl…! polit coma un àngel, e tan coquin coma sa pair.

- Ave Maria!, quina precocitat! Encara non a neishut e ja sabes qu'ei òme e qu'ei un coquin coma jo.

Era *Delfina* non podie arrestar-se d'arrir. Tan sarradi èren er un damb er aute, que semblaue que Jacinta arrie damb es pòts deth sòn marit, e qu'aguest sudaue pes pòres des possi dera sua hemna.

"Vai damb era mia senhora, çò que me tenguie sauvat!", higec damb incredulitat.

- Te n'alegres?

- Donques non me'n vau a alegrar? Se siguesse vertat, ara madeish botaria de pès a tota era familha entà que se'n sabessen; solide que papa se calaue eth chapèu ath hons e se lançaue en carrèr, esdegat, tà crompar un gripiau. Mès, a veir, explica-te, quan serà aquerò?

- Lèu.

- En sies mesi? En cinc?

- Mès lèu.

- En tres mesi?

- Plan mès lèu… Qu'està tà quèir, tà quèir.

- Bè!... Guarda, aguestes facècies que son impertinentes. Atau, donc, ja ès dehòra de compdes? Donques arren, que non se te ve.

- Pr'amor qu'ac dissimuli.

- Òc; pro que dissimularies tu. Çò que tu haries, damb eth talent qu'as d'auer mainatges, serie gésser damb eth tòn vrente tà que te vedessen toti, e manar a Rossini damb un comunicat tà *La Correspondencia*.

- Donques que te digui que pòt èster quinsevolh dia. Arren, òme, quan lo veigues te convenceràs.

- Mès a qui è de veir?

- Ath… ath tòn hilhet, ath tòn mainatjon dera tua amna.

- Te digui que m'auplisses de confusion, pr'amor que se siguèsse facècia, me semble qu'ès plan insistenta; e se siguesse vertat, non ac auries auut tan sauvat enquia ara.

En compréner Jacinta que non podie tier mès temps era facècia, volec hèr repè, e l'ahisquèc entà que s'adormisse, pr'amor qu'era afogada convèrsa li podie hèr mau.

"Que i a temps entà que pogam parlar d'aquerò, li didec: e ja… ja t'anaràs convencent."

- Plan ben, repliquèc eth damb ua puerilitat graciosa cuelhent eth ton d'un mainatge qu'amanhaguen.

- A veir se t'esclipses… Cluca es uelhs. Vertat que m'estimes?

- Mès qu'ara mia vida. Mès hilha dera mia amna, be n'as de fòrça! Com sarres!

- Se m'enganhes t'agarri e… atau, atau…

- Ai!

- Te des.heigui coma un bescuèit.

- Qué ben!

- E ara a *drimir*…

Aguest e d'auti tèrmes que se diden as mainatges les hègen arrir cada viatge que les prononciauen; era confiança e era solitud dauen encantament a cèrtes expressions qu'aurien estat ridicules a plen dia e dauant de gent. Ath cap d'ua estona, Juan dauric es uelhs, dident en ton d'òme:

"Mès de vertat que vas a auer un mainatge?..."

- *Chi… e a drimir… ro…ro…*

Entre dents li cantaue ua cançon de cunhèra, en tot hèr-li copets ena espatla.

"Be n'ei d'agradiu èster *mainatjon*!, gasulhèc eth *Delfin*, senter-se enes braci dera mama, recéber eth calor deth sòn alend e…!"

Se passèc ua auta estona, e Juan, desvelhant-se e hènt veir somics d'un trende mainatjon en edat de lactància, sorrisclèc atau:

- Mama… mama

- Qué?

- Era popa.

Jacinta estofèc ua arridalhada.

- Ara non… *Popa, caca… causa lèja…*

Ambdús se divertien damb aguestes simplicitats. Qu'ère un miei d'entretier eth temps e d'exprimir era sua afeccion.

- Tè popa, li didec Jacinta botant-li un dit ena boca; e eth lo lecaue dident qu'ère fòrça bona, amassa damb fòrça d'autes pegaries, justificades solet pera escadença, era net e era doça intimitat.

- Se bèth un mos entenesse, com se n'arririe de nosati!

- Mès, coma que non mos enten arrés… Es quate!, be n'ei de tard!

- Qu'ei d'ora te cau díder. Ja lèu se lheuarà Plácido pr'amor de vier a cridar ath sacristan de San Ginés. Be n'aurà de hered!...
- Fòrça milhor èm nosati aciu, plan abrigadets!
- Me semble que d'aguesta sòrta m'esclipsi, vida.
- E jo tanben, còr.

S'esclipsèren coma dus angels, caròla damb caròla.

III.-

24 de deseme.

Peth maitin l'encarguèc Barbarita a Jacinta quauqui ahèrs domestics que la contrarièren; mès era madeisha retencion ena casa l'aufric era escadença ara joena de balhar un pas que tostemp l'auie inspirat inquietud. Li didec Barbarita que non gessesse pendent tot eth dia, e coma que li calie gésser tu per tu, non auec mès remèdi que revelar ara sua soèra er ahèr qu'auie entre mans. Li demanèc perdon per non auer-li fidat aqueth secret, e se n'encuedèc damb fòrça pena qu'era sua soèra non s'entosiasmaue damb era idia d'auer a Juanin. "Mès tu sabes se guaire grèu ei aquerò?... atau, sense mès ne mès… un hilh vengut deth cèu. E quines pròves n'auem de qué sigue tau hilh?... Non serà que t'an volut enganhar? E tu cres que s'i retire reaument? Non serà ua illusion tua?... Pr'amor que tot aquerò ei molt imprecís… Aguestes trovalhes de hilhs que semblen causa de novèla…"

Era *Delfina* se descoratgèc fòrça. Demoraue ua explossion d'alegria ena sua mama politica. Mès que non siguec atau. Barbarita, arroncilhades es celhes e preocupada, li didec damb heredor: "Sabi pas se qué pensar de tu; mès te lo hès a vier e l'amagues enquia veir… era causa qu'ei fòrça grèu. Li diderè ath tòn marit que Benigna ei malauta e que t'a calut vier a tier-li ua visita". Dempús d'aguesta convèrsa, anèc Jacinta ena casa dera sua fraia que tanben li didec eth sòn secret, acordant damb era deishar ath mainatge aquiu enquia que Juan e D. Baldomero se'n sabessen. "Ja veiram se com s'ac cuelhen", higec damb ua grana alendada. Qu'ère Jacinta aquera tarde dehòra de se. Vedie ath *Pituso* coma se l'auesse amainadat e s'auie acostumat tant ara idia d'auer-lo, que s'anujaue de qué era sua soèra non pensèsse madeish qu'era.

S'amassèc Rafaela damb era sua patrona ena casa de Benigna, e aciu que les auetz peth carrèr de Toledo enjós. Amiauen argent menut entà repartir-lo entàs praubi, e quauques lecaries, entre eres er anèth qu'era senhoreta l'auie prometut a Adoracion. Qu'ère ua excellenta jòia, crompada aqueth maitin per Rafaela enes bazars de *Liquidacion por rebajas, a real y medio la pieza*, e auie un diamant tan gran e ben talhat, qu'ath madeish Regente lo deisharie bòrni damb es arrais des sues lutzes. Ena fabricacion d'aguesta supèrba pèira s'auie tengut eth casco mès valorós d'un hons de veire. Tanlèu arribèren enes correders deth prumèr pati, se vederen entornejades per molons de hemnes e gojats, e entà evitar peleges e gelosies, Jacinta li calèc botar quauquarren en totes es mans. Qui agarraue era pesseta, qui eth duro o eth miei duro. Quauques ues, coma Severiana, que, sigue dit entre parentèsi, auie entad aquera net ua magnifica amanida de caulets, lomb adobat e eth pagèl corresponent, se contentauen damb ua salutacion

afectuosa. D'auti non se dauen per satisfèts damb aquerò que recebien. A toti les preguntaue Jacinta se qué auien entad aquera net. Bères ues entrauen damb eth pagèl cuelhut pes gaunhes; d'autes non auien pogut portar que porcaria. Ne vedec a moltes pujar damb era gèrla dera lèit d'amelhes, que les autregeren en cafè des Naranjos e lèu de totes es codines gessie flaira de fregits e era campanejada des mortèrs. Aguesta punaue eth duro qu'era senhoreta les daue, aquera lo lançaue en aire entà tornar a cuelher-lo damb alegria, dident: "Aire, aire, ena plaça!" E gessien per aqueres escales enjós camin dera botiga. N'auie que premanie era sua taulejada damb un morro damb gautes, ua liura de carn deth còth, o d'autes menspredables parts dera bèstia bovina, o ben damb hereishures, veishigues de porcèth, sang hereda e menudalhes encara pejores. Es mès opulents se dauen importància damb un tròç de torrom d'aqueth que se trinque damb martèth, e era qu'auie portat ua miugrana hège tà que la vedessen. Mès cap abitant d'aqueres regions de misèria ère tant erós coma Adoracion, ne ahiscaue tant era enveja entre es amigues, donques qu'era rica jòia que cenhie eth sòn dit e que mostraue damb eth punh barrat, qu'ère fina e de lei e auie costat fòrça sòs. Enquia e tot es petites que cauçauen sabates naues, per çò dera caritat de dòna Jacinta, les aurien escambiat per aquera monstruosa e reludenta pèira. Era sua possessora recorrec ambdús correders mostrant-la, e se sarrèc un aute còp ara senhoreta, heregant-se eth lomb contra era coma es gats.

"Que non me'n desbrembarè de tu, Adoracion", li didec era senhoreta, que damb aguesta frasa semblaue anonciar que non tornarie lèu.

En ambdús patis i auie tau rambalh de tambors, que calie lheuar era votz entà hèr-se enténer. Quan as còps de tambor s'ahigie eth sarabat des lhaunes de petròli, semblaue que s'esbauçauen es fragiles cases. Enes brèus moments que s'arturaue era sonata, s'entenie eth cant d'ua mèrla fiulant era frasa der imne de Riego, era soleta causa que de tau imne quede ja. En carrèr de Mira del Rio tocaue un pianet mecanic, e en carrèr deth Bastero un aute, en tot armar entre es dus un tapatge musicau, coma s'es dues pèces s'engarrapèssen en herotja peleja damb es ungles des sues nòtes. Qu'èren ua *polka* e un *andante* patetic, aganchadi coma dus gats furibonds. Aquerò e es tambors, e es crits dera vielha que venie higues, e eth clamor de tot aqueth vesiat afogat, e es arridalhes des mainatges, e eth ganholar des gossets, li botèren a Jacinta eth cap coma ua sala de grilhs.

Repartides es aumòines, se n'anèc entath 17, a on ja i ère Guillermina, despacientada pera sua tardança. Izquierdo e eth *Pituso* i èren tanben; eth prumèr simulant èster plan aclapat per çò dera separacion deth mainatge. Que ja era fondadora auie autrejat era *trista remuneracion.*

“Au, abreugem”, didec aguesta cuelhent ath mainatge qu’ère coma espaurit.

- Vòs vier damb jo?

- *Mèrda entà tu*…, repliquèc eth *Pituso* damb vams, e se metec a arrir, laudant era sua pròpria gràcia.

Es tres hemnes arriren tanben d’aquera gessuda tan fina, e Izquierdo, rascant-se eth nòble front, didec atau:

“Era senhoreta… a compdar d’ara l’ensenharà a non deishar anar expressions”.

- Que li hè ua bona manca de… Tè, anem-mo’n.

Juanin botèc bèra resisténcia; mès fin finau se deishèc amiar, sedusit pera promesa de qué l’anauen a crompar ua grípia de Nadau e fòrça causes bones tà minjar-se-les totes.

“Que ja l’è prometut ath senhor Izquierdo, didec Guillermina, que sajaram de plaçar-lo, e de moment ja l’è autrejat era mia carta de recomendacion tà que vage a veir damb era a un des artistes de mès fama, qu’ei en tot pintar ara un magnific *Buen Ladron*. Vai… Demoratz damb Diu.”

Se didec adiu d’eres eth futur modèl damb tota era educacion qu’en eth ère possibla, e gesseren. Rafaela amiaue en braça ath mainatge. Coma que tà finau de deseme es dies son tan cuerts, quan gesseren de casa ja barraue era net. Eth hered qu’ère intens, penetrant e traïdor coma de gelada, jos un cèu ludent, immensament nud e damb es esteles tan desemparades, qu’es estrementides dera sua lum semblauen caudheireds. En carrèr deth Bastero se revoutèc eth *Pituso*. Eth sòn beròi front arroncilhat hège veir aguesta idia: “Mès tà on m’amien aguestes ties?” Comencèc a rascar-se eth cap, e didec damb sentiment; *Pai Pepe*…”

- Qué t’impòrte a tu eth tòn papa Pepe? Vòs un rebèc? Ditz çò que volgues.

- *Voi olives*, repliquèc alongant eth morret. Non, *olives* non, un peish.

- Un peish?... ara madeish, li didec era sua futura mama, qu’ère plan nerviosa, sentent tota aquera vibracion glaciau des esteles laguens dera sua amna.

En carrèr de Toledo tornèren a sonar es cansadi pianets mecanics, e tanben aquiu s’embranquèren es dues pèces, ua tonadeta dera *Mascota* e era sintonia de *Semiramis*. Que sigueren pelejant-se damb ferocitat, a ua distància coma d’uns trenta passi, estirassant-se des peus, metent nhacades

e queiguent amassa ena barreja inarmonica des sòns pròpris sons. A tot darrèr vencec *Semiramis*, que ressonaue capinauta mostrant es sòns nòbles accents tant que s'amortauen es nòtes deth sòn rivau, gemegant cada còp mès luenh e barrejades damb eth revolum deth carrèr.

Que les ère plan dificil as tres hemnes caminar de prèssa, per çò dera fòrça gent que venguie carrèr enjós, caminant pressada per voler arribar ena casa ja pròcha. Es obrèrs amiauen eth petit sac damb eth jornau; es hemnes quauqua minjalha nauèth crompada; es mainatges, damb es sòns tapaboques cargolhadi en còth, rebècs, grípies de Nadau d'ua grossièretat preistorica o tambors que ja venguien plan baguetejadi abans d'arribar en casa. Es mainades anauen en grops de dues o de tres, estropat eth cap en mocadors, charrant cada ua per sèt. Quauqu'ua amiaue ua botelha de vin, d'autes eth jèrla de lèit d'amelha; n'auie que gessien des botigues de comestibles hènt guimbets o s'arturauen tà veir es taulatges de tamborins, en tot hèr-les dissimuladament un copet tà que sonèssen. Enes lòcs de peish es abitants dera Magataria netejauen es pagèls, lançant es escaumes sus es caminaires, tant qu'un grossièr vestit damb calçons neri e eth devantau verd ralhat bramaue dehòra dera pòrta. "Ath viu d'aué, ath viuet!"… Un enòrme fanau damb es veires plan nets illuminaue es molons de palaigues, sardines e pagèls e es tistèrs de clauisses. Enes carnisseries sonauen es còps de guinhauet damb sorda trepidacion, e es plates des balances, pujant e baishnt de contunh, hègen contra eth marme deth taulatge es sorrolhs mès estranhs, nòtes de misteriosa alegria. En aqueri barris quauqui botiguèrs se vanten de possedir, ath delà de genres esquisti, ua imaginacion exuberanta, e entà arturar ath que passe e atirar a compradors, tien recursi teatraus e fantastics. Plan per aquerò vedec Jacinta de pòrtes tà dehòra piramides de barriles d'olives qu'arribauen enquiath prumèr estatge, autars hèti damb caishes de massapan, trofèus de panses e arcs trionfaus ornadi damb escobilhes de datils. Per dessús e per dejós, bandères espanhòles damb poetiques inscripcions que didien: "eth *Diluvio en mazapan*, o eth *Turron del Paraiso terrenal*… Mès enlà *Mantecadas de Astorga bendecidas por Su Santidad Pio IX*. Ena madeisha pòrta, un o dus dependents vestidi ridiculament de frac, damb chapèu de copa bonhat, es mans lordes e era cara mascarada, cridauen damb totes es sues fòrces ponderant eth genre e dant-lo a tastar a toti es que passauen. Un venedor ambulant de torrom s'auie endonviat un panèu pr'amor d'anequelir as sòns competidors, es plan orgulhosi botiguèrs d'establiment. Qué i didie? Pr'amor que díder qu'eth genre ère plan bon non significaue arren. Aguest òme auie clauat ena part mès grana d'aqueth amelhat ua bandereta que didie: *Turron higiénico*. Atau, donc, ja ac vedie eth public… er aute torrom podie èster plan saborós, mès que non ère *higiénico*.

- *Que voi* un peish… idolèc eth *Pituso* heregant-se damb mala encolia es uelhs.

- Guarda, li didie Rafaela. Era tua mair te va a crompar un peish de lecaria.

- *Pai Pepe*…, repetic eth mainatge plorant.

- Vòs un tamborin?... òc un tamborin gran que hèsque fòrça tapatge.

Es tres hègen esfòrci entà padegar-lo, en tot aufrir-li tot çò qu'auie entà aufrir. Dempús d'auer crompat eth tamborin, eth mainatge didec que volie ua iranja. Li crompèren tanben iranges. Era net auançaue, e eth pas se hège de mau hèr peth trepader estret, resquilhós e umid, estramuncant en cada moment damb era gent que l'invadie.

"Ja veiràs, ja veiràs quina grípia de Nadau tan polida!, li didie Jacinta entà padegar-lo. E quini mainatges mès beròis! E un peish gran, esglasiant, tot de massapan, tà que te lo minges sancer."

- *Gran, gran*! A estones se padegaue, mès en un virament de uelhs l'arribaue era enrabiadura e se metie a calar còps de pè en aire. Rafaela, qu'ère ua hemna de plan pòques fòrces, ja non podie mès. Guillermina l'ac treiguec des braci dident:

- Balha-lo-me… que ja non pòs damb era tua amna… Au, cavalieret; a carar…"

Eth *Pituso* li fotèc un còp en cap.

"Guarda que te lanci en solèr… ja veiràs era repassada que te vas a hèr a vier… Be n'ei de gras eth tafarèl!, semble mentida…"

- *Que voi un baton*… ostia!

- Un baston?... tanben te lo vam a crompar, hilh, se t'estàs caradet… A veir, a on traparam bastons ara…

- Que li hè ua bèra manca, didec Guillermina, e d'aqueri d'olivastre, que còden mès, entà ensenhar-li a non èster biaishut.

D'aguesta sòrta arribèren enes portaus e ena casa de Villuendas, ja barrada era net. Entrèren pera botiga, e ena rèirebotiga Jacinta se deishèc quèir plan fatigada sus un sac de monedes de cinc duros. Ath *Pituso* lo botèc Guillermina sus un voluminós hardèu que contenguie… mil onces!

IV.-

Es dependents qu'èren en tot hèr eth recompde e eth balanç, botauen enes arques de hèr es cartuches d'aur e es paquets de bilhets de Banc, estacadi damb un elastic. Un aute compdaue sus era taula pessetes rosigades e les cuelhie dempús damb ua pala coma se siguessen lentilhes. Manejauen eth *genre* damb absoluda indiferéncia, coma s'es sacs de monedes ne siguessen de truhes, e es rames de bilhets de papèr, papèr d'estraça. A Jacinta li hège pour veir aquerò, e entraue tostemp aquiu damb un cèrt respècte semblable ath que l'inspiraue era glèisa, pr'amor qu'eth temor de hèr-se a vier quauque bilhet de quate mil reiaus apegat ena ròba la botaue nerviosa.

Ramon Villuendas non i ère; mès Benigna baishèc de seguit, e çò que hèc prumèr siguec contemplar atentiuament era cara lorda d'aquera estrea que li hège a vier era sua fraia.

"Qué? Non li trapes ua retirada?", li didec Jacinta un shinhau issada.

- Era vertat, hilha, sabi pas se qué díder…

- Qu'ei eth viu retrait, afirmèc era auta, volent barrar era pòrta, damb ua opinion absoluda, a toti es dobtes que podessen gésser.

- Que poirie èster…

Guillermina se didec adiu demanant as dependents que l'escambièssen per bilhets tres monedes d'aur qu'amiaue. "Mès m'auetz d'autrejar prèmi, les didec, tres reiaus per cent. Se non, me'n vau ena Lonja del Almidón, a on an mès caritat que vosati."

Alavetz entrèc eth patron dera casa, e cuelhent es monedes, les guardèc arrint.

"Que son fausses, son escarcanhades…"

- Vos òc qu'ètz escarcanhat, repliquèc era santa damb gràcia, e es auti arrien. Ua pesseta de prèmi per cadua.

- Com va pujant!... Vos que mos amiatz entar aucidèr.

- Qu'ei çò que vos meritatz, publicans.

Villuendas cuelhec d'un molon pròche dus duros e les ahigec as bilhets der escambi.

"Tè, entà que non se digue…"

- Gràcies. Ja sabia jo que vos…

- A veir, dòna Guillermina, demoratz ua estona, higec Ramon. Ei vertat çò que m'an condat, que vos, quan non què pro sòs ena soscripcion pera òbra, li penjatz a Sant Jusèp un tòcho en còth entà que cerque sòs?

- Eth senhor Sant Jusèp que non a besonh de qué li pengem arren, donques que tostemp hè çò que mos conven… Atau, donc, bona net; aciu qu'auetz ad aguest cavalieret. Çò de prumèr que vos cau hèr ei botar-lo a trempar entà que s'estòve era lordèra.

Ramon guardèc ath *Pituso*. Eth sòn ròstre non exprimie tanpòc un convencement guaire prigond per çò dera retirada. Arrie Benigna, e se non auesse estat per consideracion ara sua estimada fraia, l'aurie dit ath *Pituso* aquerò de qué es monedes non sonauen ben: *Ei faus*, o aumens, *ei escarcanhat*.

"Çò de prumèr ei que lo lauem"

- Que non se deisharà, indiquèc Jacinta. Aguest que non a vist jamès era aigua. Au, tà naut.

Lo pugèren, e de bon o mau voler, li treigueren es pelhòts que vestie e se heren a vier un gran gibrèu d'aigua. Jacinta banhaue es sòns dits en era dident damb temor: "serà hereda?, serà cauda? Praube àngel, quin mau tracte l'arribarà!" Benigna que non ère entà pegaries, e pataplum!, lo cabussèc laguens, agarrant-lo de braci e cames. Crist! Es sorriscles deth *Pituso* s'entenien dera Plaza Mayor estant. Lo sabonèren e lo hereguèren sense cap consideracion, hènt tant de cas des sòns sorriscles coma se siguessen expressions d'alegria. Solet Jacinta, mès pietosa, agitaue era aigua en voler hèr-li creir qu'aquerò ère plan divertit. Trèt fin finau d'aqueth suplici e ben estropat en un linçò, Jacinta lo sarrèc contra eth sòn sen dident-li qu'ara òc qu'estaue beròi. Era calor padegaue era irritacion des sòns sorriscles, escambiant-les en somics, e era reaccion, amassa damb era neteja, l'animèc era cara, en tot tintar-la damb aqueth color rosat e celestiau qu'an es mainatges en gésser dera aigua. Lo heregauen entà secar-lo e es sòns braci plegadi, era sua fina cara e eth plan polit còs costauen en cada instant exclamacions d'admiracion. "Qu'ei un mainatge Jesús… qu'ei ua divinitat aguest pipòt!."

Dempús comencèren a vestir-lo. Ua li botaue es miches, ua auta li hège entrar ua camisa plan fina. En sénter er anuèg deth vestir se botèc de mala encolia, e li hèren a vier un miralh entà que se guardèsse, tà veir s'er amor pròpri e era sufisença padegauen era sua manca de vam.

"Ara, a sopar… As hame?"

Eth *Pituso* daurie ua boca extraordinària e hège uns badalhs qu'èren era mida aproximada dera hame qu'auie.

"Ai, quina hameta qu'a eth mainatge! Veiràs… que vas a minjar causes plan bones…"

- Truhes!, cridèc damb enventida ahaimada.
- Qué truhes, òme? Massapan, sopa d'amelha…
- Truhes, ostia!, repetic dant còps de pè.
- Plan, donc, truhetes, tot çò que volgues.

Que ja ère vestit. Era bona ròba l'estaue tan ben que semblaue que l'auie tengut tota era sua vida. Que non siguec sarabat çò que formèren es mainatges de Villuendas quan lo vederen entrar en quarto a on auien era sua grípia de Nadau. Ara prumeria s'estonèren en massa, dempús semblaue que se n'alegrauen; fin finau se determinèren es sentiments de mensfidança. Era familha menuda d'aquera casa se compausaue de cinc caps, dues mainades granetes, hilhes dera prumèra hemna de Ramon, e es tres hilhs de Benigna, dus des quaus èren varons.

Juanin se quedèc estonat e embadoquit dauant dera grípia de Nadau. Era prumèra manifestacion que hec des sues idies sus era libertat umana e era proprietat collectiua siguec méter man enes candèles de colors. Ua des mainades s'ac cuelhec tan mau aquera manca de respècte, que balhèc un sorriscle tan fòrt que lèu lèu s'arme aquiu era de San Quintin.

"Ai, mon Diu, exclamèc Benigna. Que vam a auer un desengust damb aguest sauvatget…"

- Jo li cromparè entada eth fòrça candèles, afirmèc Jacinta. Vertat, hilh, que tu vòs candèles?

Çò que volie mès que mès ère que l'auplissen er estomac, donques que tornèc a hèr aqueri badalhs que esmiejauen era amna. "A minjar, a minjar", didec Benigna, convocant a tota era tropa menuda. E les hec a vier dauant d'un aprovediment de piòc. Eth repais qu'ère ja prèst entàs mainatges, pr'amor qu'es pairs soparien aquera net ena casa der oncle Cayetano.

Jacinta se n'auie desbrembat de tot, enquia d'anar-se'n entà casa, e non sabec apreciar eth temps, tant que se tardaue era operación de lauar e vestir ath *Pituso*. En encuedar-se'n qu'ère ja molt tard, se botèc ara prèssa eth mantèl, e se didec adiu deth *Pituso*, que li balhèc fòrça punets. "Que vas plan fòrta hilha!", li didec era sua fraia arrint. E enquia cèrt punt qu'auie rason, pr'amor qu'a Jacinta li mancaue pòc entà estarnar-se a plorar.

E Barbarita, qué auie hèt eth maitin d'queth dia 24? Ac vam a veir. Des de qu'entrèc en San Ginés, correc entada era Estupinhan coma un gosset de caça qu'escomet, e li didec heregant-se es mans: "Qu'arribèren es ustres galhègues. Eth salmon que m'a dat un bon espant! Anet non dormí cap. Mès que l'auem ja de segur. Arribe en tren d'aué."

Encara qu'eth gran Rossini tengue qu'aqueth dia entenec era missa damb devocion, jo que non m'ac creigui. Qu'ei mès; se pòt assegurar que ne tansevolh quan eth prèire lheuaue enes sòns dis ath Diu sacramentat, siguec Plácido tan devòt coma d'auti viatges, ne es còps de pièch que se dèc sonauen tant coma en d'auti dies, ena caisha toracica. Eth pensament se l'anaue entara banalitat des crompes, e era missa li semblèc longa, tan longa, qu'aurie gausat dider-li ath prèire, en confiança, que s'esdeguèsse mès. Fin finau gesseren era senhora e eth sòn amic. Eth sajaue de dar gust as aparences deth compliment d'un déuer penible. S'esdegaue per tot, exagerant es dificultats. "Me semble, didec damb eth madeish ton que deuec tier Bismarck entà díder ar emperaire Guillermo que mensfide era Russia, qu'es piòcs dera *escaleta* non son tot çò de ben grassi que mos calie supausar. En gésser aué de casa les è pesat un a un, e francament, ena mia pensada serà milhor que les ac crompem a González. Es capons d'aguest son plan boni… Tanben les pesè. En fin, vos madeisha."

Dues ores s'estèren en carrèr de Cuchilleros, agarrant e deishant anar animaus, escometudi pes venedors, que Plácido tractaue rudament. Se les daue eth d'auer un pos tan fin entà saber-se'n deth pes, que non se l'escapaue ua soleta onça. Dempús de deishar-se aquiu fòrça sòs, se filèren entà un aute costat. Anèren en çò de Ranero pr'amor d'alistar uns pastissi deth legitim massapan de Labrador, e encara aueren matèria entà ua ora mès. "Çò qu'era senhora auie d'auer hèt aué, didec Estupinhan sufocat, e encara simulant èster mès sufocat de çò qu'ère, ei auer-se d'auer hèt a vier ua lista de causes, e atau non mo'n desbremabríem d'arren."

Tornèren en casa tàs dètz e mieja, pr'amor que Barbarita volie saber-se'n de com auie passat era net eth sòn hilh, quan Jacinta revelèc çò deth *Pituso* ara sua mama politica, demorant-se aguesta tant estonada coma pòc afogada, sivans auem dit ja abans.

Sense cap de suenh per çò de Juan, qu'estaue aqueth dia fòrça milhor, dòna Bárbara se botèc un aute còp en carrèr damb eth sòn escudèr e cancelhèr. Encara mancauen quauques causetes, era màger part d'eres entà regalar as parents e amics dera familha. Deth pensament dera gran senhora non s'aluenhaue aquerò qu'era sua ireua l'auie dit. Quina casta d'arrèhilh ère aqueth? Pr'amor qu'era causa ère grèu… Un hilh deth *Delfin*! Serie vertat? Vèrge plan Santa!, quina nauetat tant formidabla! Un arrèhilh hèt per darrèr dera Glèisa! A!, eth resultat des amorets de tempsi passadi… Era que s'ac cranhie… Mès, e se tot ère producte dera imaginacion exaltada de Jacinta e deth sòn angelicau còr? Arren, arren, aquera madeisha net, en calar-se en lhet, l'ac auie de condar tot a Baldomero.

Naues crompes sigueren realizades pendent aquera dusau part deth maitin, e quan tornauen, cargadi ambdús de paquets, Barbarita s'arturèc ena placeta de Santa Cruz, guardant damb atencion de crompadora es grípies. Estupinhan se metie a pensar, non comprenie se per qué era senhora examinaue damb tant d'interès es taulatges, en tot auer ja toti es mainatges dera parentèla de Santa Cruz *aqueth article*. S'aumentèc er estonament de Plácido quan vedec qu'era senhora, dempùs de tractar coma de badinada ua grípia des mès polides, la crompèc. Eth respècte sagerèc es pòts der amic, quan ja se daurien entà díder: "E entà qui ei aguest *Belén*, senhora?"

Era confusion e eth curiosèr der ancian arribèren ar arràs quan Barbarita, en pujar era escala dera casa, li didec damb un cèrt mistèri: "Balha-me aguesti paquets, e bota-te aguest traste dejós dera capa. Qu'arrés lo veigue quan entrem." Qué significauen aguesti embolhs? Introdusir ua gripia coma se siguesse contrabanda! E coma plan expèrt contrabandèr, hec Plácido eth sòn encargue damb admirabla netedat. Era senhora lo cuelhec des sues mans, e en hèr-lo-se a vier ena sua cramba damb fòrça precaucions pr'amor de qué non lo vedesse arrés, l'amaguèc, ben caperat damb un mocador, ena estatgèra superiora d'un armari de lua.

Tota era rèsta deth dia siguec era insigna dauna plan ocupada, e Estupinhan gessent e entrant, donques que quan se pensaue que ja non mancaue arren, gessie damb que s'auie desbrembat de çò de mès important. En escurir, enquimerèc a Barbarita era tardança de Jacinta, e quan la vedec entrar plan fatigada, eth vestit banhat e tota era hèta un malastre, s'embarrèc un instant damb era, tant que se cambiaue, e li didec damb severitat:

"Hilha, sembles hòla… Vai, per a on t'a dat… per hèr-me a vier arrèilhs ena casa… Aguesta tarde auí era paraula ena boca pr'amor de condar-li a Baldomero era tua lhocaria; mès que non gausè. Ja deues supausar s'era causa me semble grèu…"

Qu'ère crudeltat exprimir-se atau, e deuie pensar era mia senhora dòna Bárbara qu'aquiu se n'anauen crompes damb crompes e manies damb manies. E non parèc aciu era causa, pr'amor qu'ara seguida li hec aguesta observacion, que deishèc gelada ara malerosa Jacinta: "Admeti qu'aguest pipòt sigue eth mèn arrèilh. Plan, donc, non se t'acodís qu'eth traste de sa mair lo pòt reclamar e meter-mos en un plaid que mos torni lhòcos a toti?"

- Com l'a de reclamar se l'abandonèc?, responec era auta sufocada, volent hèr veir un gran mesprètz des dificultats.

- Òc, fida-te'n d'aquerò… Qu'ès ua innocenta.

- Donques se lo reclame, non l'ac balharè, manifestèc Jacinta damb ua decision qu'auie quauquarren de feresa. Diderè qu'ei hilh mèn, que l'è amainadat jo, e que demòstren çò de contrari… a veir, qu'ac demòstren.

Exaltada e dehòra de se, Jacinta, que se vestie ath mès córrer, deishèc anar era ròba pr'amor de calar-se còps en pièch e en vrente. Barbarita volec botar-se seriosa, mès que non podec.

"Non, qu'ès tu que li cau demostrar que l'as amainadat… Mès non penses en holies, e padega-te ara, ja parlaram deman."

- Ai, mama!, didec era ireua atrendint-se. Se lo vedéssetz…!

Barbarita, que ja auie era man en picapòrt dera pòrta entà anar-se'n, hec repè ath cant dera sua ireua entà dider-li: "Mès, se li retire?... N'ès segura de qué se li retire?..."

- Lo voletz veir?, òc o non.

- Plan ben, hilha, li daram ua guardada… Non ei que jo me pensa… Que me calen pròves; mès pròves plan clares… Non me fidi jo d'ua retirada que pòt èster illusòria, e tant que Juan non me trèigue de dobtes seguirè pensant qu'a on li cau anar ath tòn *Pituso* ei ena Inclusa.

V.-

Excellent e alègre sopar eth d'aquera net en casa des opulents senhors de Santa Cruz! Reaument non ère sopar senon dinar arreculat, donques que non li shautaue ara familha velhar, e per tant, s'estaue laguens dera jurisdiccion dera vesilha mès rigorosa. Es piòcs e capons qu'èren entàs dies a vier, e aquera net guaire se mestrèc ena taula pertanhie ath reiaume de Neptuno. Sonque se mestrèc carn a Juan, qu'estaue ja milhor e podec vier ena taula. Que siguec ua vertadèra taulejada de cardenaus, damb desmesurada abondor de peish, cauquilhum e de tot aquerò qu'elève era mar, tot damb tanta finesa e tan ben amanit e mestrat qu'ère ua glòria. Vint-e-cinc persones i auie ena taula, e mos cau díder qu'er ensems des convidadi aufrie perfècta representacion de totes es classes sociaus. Era arrominguèra que ne parlè abans auie hèt a vier aquiu as sues branques mès diuèrses. Que i èren eth marqués de Casa-Muñoz, dera aristocràcia monedaria, e un Alvarez de Toledo, frair deth duc de Gravelinas, dera anciana aristocràcia, maridat damb un Trujillo. Que veguie a èster ua ironica armonia era conjuncion aquera des dus nòbles, oriund er un deth gran Alba, e er aute successor de Pascual Muñoz, plan digne quincalhèr deth carrèr de Tintoreros. De un aute costat mos trapam a Samaniego, qu'ère lèu un dependent, plan près de Ruiz-Ochoa, ei a díder dera nauta Banca. Villalonga representaue ath Parlament, Aparisi ath Municipi, Joaquin Pez ath Foro, e Federico Ruiz representaue fòrça causes ar ensems: era Premsa, es Letres, era Filosofia, era Critica musicau, eth Còs de Pompièrs, es Societats economiques, era Arqueologia e es Adòbs quimics. E Estupinhan, damb era sua levita naua de tela fina, qué representaue? Eth comèrç ancian, plan que òc, es tradicions deth carrèr de Postas, era contrabanda, dilhèu *era religion des nòsti pair-sénhers* per èster òme tan sincèraments pietòs. D. Manuel Moreno Isla non venguec aquera net; mès òc Arnaiz eth gròs, e Gumersindo Arnaiz, damb es sues tres poretes, Barbarita II, Andrea e Isabel; mès Jacinta eclipsaue as sues tres fraies, pr'amor qu'estaue plan beròia, damb un vestit simple de raies neres e blanques sus hons ròi. Tanben Barbarita estaue de bon veir. De sòn sèti estant en extrèm dera taula, Estupinhan la tachaue damb es sues guardades, tostemp que corrien de boca en boca elògis d'aqueri plats tan saborosi e dera varietat inaudida de peish. Eth gran Rossini, quan non guardaue ara sua idòla, blagaue sense pòsa e en votz baisha damb es sòns vesins, virant entà un costat e un aute eth sòn perfil d'agaça.

Arren se passèc en sopar, digne de condar-se. Tot siguec alegria sense badinades, e bona hame sense cap preocupacion. Eth tafurèl deth *Delfín* hège béuer a Aparisi e a Ruiz pr'amor de qué s'alegrèssen, donques qu'autant un coma er aute auie un bon béuer, plan divertit, e a tot darrèr

artenhèc damb era Champanha çò que non auie artenhut damb eth Jerez. Aparisi, tostemp que se botau embriac, mostraue ua afogadura exaltada pes glòries nacionaus. Es sues *petes* qu'èren tostemp ua fòrta emersion de lèrmes patriotiques, donques que tot ac didie plorant. Aquiu brindèc pes *eròis de Trafalgar*, pes *eròis deth Callao* e per d'auti eròis maritims; mès qu'ère er òme tant esmoigut e auie es muscles olfactius tan quilhadi, que se crederie que Churruca e Méndez Núñez èren es sòns pairs e que flairauen plan mau. A Ruiz tanben li daue peth patriotisme e pes eròis; mès inclinant-se entà çò de terrestre e tient un cèrt ton de feresa. Aquiu treiguec a Tetuan e a Zaragoza botant ar estrangèr verd, dident, finaument, qu'eth *nòste avier ei en Africa*, e qu'er Estret ei un arriuet espanhòu. Còp sec se lheuèc Estupinhan eth gran, damb era copa ena man, e non podetz auer ne idia dera expectacion e solemne silenci que precediren ath sòn brèu discurs. Esmoigut e lèu plorant, encara que non ère embriac, brindèc pera nòbla companhia, pes nòbles senhors dera casa e per… aciu ua pausa d'emocion e ua afectiua guardada a Jacinta… e perque era nòbla familha auesse lèu succession, tau qu'eth demoraue… e sospechaue… e credie.

Jacinta se rogic tota, e toti, toti es presents, enquia e tot eth *Delfín*, celebrèren fòrça era gràcia. Dempùs i auec ua grana reünion en salon; mès pòc dempús des dotze ja s'auien retirat toti. Dormic Jacinta inquieta, e a londeman, quan encara eth sòn marit non s'auie desvelhat, gessec entà vier en missa. I anèc en San Ginés e dempús anèc ena casa de Benigna, a on se trapèc damb scènes de desolacion. Toti es nebodets èren tarabastadi, inconsolables, e tanlèu la vederen entrar correren entada era demanant justícia. Tè, com s'auie comportat Juanin…! Que Diu l'age! Comencèc arrincant-les es caps as figures dera gripia… e çò de pejor ère qu'en hè'c se n'arrie, coma se siguesse ua gràcia. Quina gràcia! Qu'ère un pògavergonha, un brigand, un assassin. Atau ac didien Isabel, Paquito e es auti, parlant confusa e precipitadament, pr'amor qu'era indignacion non les permetie exprimir-se de ua auta manèra. Se disputauen era paraula e s'agarrauen ara tieta, en tot quilhar-se sus es puntes des pès. Mès, a on ère eth plan brigand? Jacinta veiguec campar era sua cara intelligenta e burlesca. Quan eth la vedec, se demorèc un shinhau trebolat, e se sarrèc ena paret. Se l'apressèc Jacinta, mostrant-li severitat e tient-se er arrir… li demanèc compde des sòns òrres crims. Arrincar eth cap as figures!... Amagaue eth *Pituso* era cara plan avergonhat, e se calaue eth dit en nas… Era mama adoptiua non auie pogut obtier d'eth ua responsa, e es acusacions arribauen damb frenesia. Se l'imputauen es delictes mès execrables, e se hège burla d'eth e des sòns costums grossièrs.

"Tieta, non sabes?, didie Ramona arrint. Se minge era pèth dera iranja…"

- Porcèth!, certifiquèc ua auta votz infantila damb era màger solemnitat qu'auie vist jamès.

Aqueth maitin Juanin ère ena codina rosigant pèths de truha. Aquerò plan qu'ère ua porcaria.

Jacinta punèc ath delinqüent damb grana estupefaccion des auti mainatges.

"Pro l'as de polit eth devantau". Juanin auie eth devantau coma s'auesse heregat es solèrs damb eth. Tota era ròba ère madeish de lorda.

- Tieta, li didec Isabelita en tot hèr-se era ofensada. S'ac vedesses… Non hè qu'arrossegar-se peth solèr e dar còps de pè coma es saumets. Se'n va enes lordères e agarre punhats de cendre pr'amor de lançar-les ena nòsta cara…

Entrèc Banigna, que venguie de missa, e certifiquèc totes aqueres denóncies, encara que damb un ton indulgent.

"Hilha, que non è vist un sauvatge coma aguest. Eth praubet… pro que se ve entre quina sòrta de gent s'a educat."

- Melhor. Atau l'adondaram.

- Be ne ditz de paraulòtes!... Ramon se n'a arrit mès…! Non sabes quina gràcia li hè era sua lengua de mulatèr. Anet mos dèc maus moments, pr'amor que cridaue a sa *Pai Pepe* e se'n brembaue dera tuta qu'a viscut… Praubet! Aguest maitin se pishèc ena sala. Arribè jo e me lo trapè damb es jupons quilhadi… Sòrt que non se l'acodic hè'c sus eth *puff*… ac hèc ena carboèra… M'a calut barrar era sala, pr'amor que m'ac trincaue tot. As vist se com a botat era grípia? A Ramon li hec fòrça gràcia… e gessec a crompar mès figures; pr'amor que se non, qui tie ad aguest mainatjum? Non te pòs imaginar era que s'armèc aciu anet. Toti plorant a còr, e er aute agarrant figures e lançant-les contra eth solèr.

- Praubet!, exclamèc Jacinta autrejant amorasses ath sòn hilh adoptiu e a toti es auti, damb era fin d'evitar ua tempèsta de gelosia. Mès qu'ei que non vedetz qu'eth s'a educat d'ua manèra diferenta dera vòsta? Que ja anarà aprenent a èster fin. Vertat, hilh mèn? (Juan didie òc damb eth cap e examinaue ua plendenga de Jacinta…) Òc, mès non m'arrinques era aurelha… Que vos cau èster toti boni amics… e que vos amietz coma frairs. Vertat, Juan, que non tornaràs a trincar es figures?... Vertat que non? Vai, eth qu'ei formau, Ramoncita, tu qu'ès era màger, ensenha-lo en sòrta de pelejar-lo.

- Qu'ei un fresc; tanben se volie minjar ua candèla, didec Ramoncita implacabla.

- Es candèles non se mingen, non. Que son entà alugar-les… Veiratz se guaire rapid apren totes es causes… Qu'ei fòrça escarrabilhat.

- Que non i a manèra de hèr-lo minjar que damb es mans, insinuèc Benigna arrint.

- Mès hemna, com vòs que sàpie…? S'ei que non a campat ena sua vida ua forquilha… Mès ja n'aprenerà… Non ves se guaire escarrabilhat ei?

Villuendas entrèc damb es figures.

"Tè, a veir s'aguestes se sauven dera guilhotina".

Les guardaue eth *Pituso* arrint damb malícia, e es auti mainatges s'apoderèren d'eres, cuelhent tota sòrta de precaucions tà desliurar-les des mans destructores deth sauvatge que non se desseparaue dera sua mair adoptiua. Er instint, fòrt e precòç enes creatures coma enes animalets, lo possaue a sarrar-se a Jacinta e a non desseparar-se d'era tant que siguesse ena casa…

Qu'ère coma un gosset que lèu distinguís ath sòn patron entre totes es persones que l'entornegen e se sarre ada eth, e l'amorasse e lo mime.

Que se credie Jacinta mair, e en tot sénter un plaser immens enes sues entralhes, ère prèsta a estimar ad aqueth praube mainatge damb tota era sua amna. Qu'ei vertat qu'ère hilh de ua auta. Mès aguesta idia que s'interpausaue entre era felicitat e Juanin, anaue perdent pòc a pòc era sua valor. Qué l'importaue que siguesse hilh de ua auta? Aguesta auta dilhèu ère mòrta, e se viuie qu'ère madeish, pr'amor que l'auie abandonat. Que l'ère pro a Jacinta que siguesse hilh deth sòn marit pr'amor d'estimar-lo cègament. Qu'ei que non estimaue Benigna as hilhs dera prumèra hemna deth sòn marit coma se siguessen hilhs sòns? Donques era estimaue a Juanin coma se l'auesse amiat enes sues entralhes. E qu'ère pro! Desbrembe de tot, e arren de gelosia retrospectiua. Ena excitación dera sua afeccion, era dauna amorassaue ena sua ment un plan un shinhau gausat. "Damb era ajuda de Guillermina, pensaue, vau a hèr veir era bestiesa de qué è trèt ad aguest mainatge dera Inclusa, pr'amor que jamès me lo posquen trèir. Era m'ac apraiarà, e haram un document damb tota règla… Que seram ues falsàries e Diu benediderà era nòsta fraudaria".

Li dèc fòrça punets, en tot recomanar-li que siguesse brave, e non hesse porcaries. A penes se vedec Juanin en solèr, agarrèc eth baston de Villuendas e se n'anèc dret de cap ara grípia ena actitud mès alarmanta. Villuendas se n'arrie sense empedir-li arren, cridant: "Adishatz, es mèns sòs! Ep, ajuda, gardes…!"

Un sorriscle unanime d'espant e desolacion aumplic era casa. Ramoncita se pensaue seriosament que calie cridar ara Guardia Civil.

"Coquin, vene aciu; aquerò non se hè", cridèc Jacinta corrent entà agarrar-lo.

Ua causa shautaue fòrça ara joena. Juanin non aubedie ad arrés senon ada era. Mès que l'aubedie a mieges, guardant-la damb malícia, e arturant eth sòn movement d'atac.

"Que ja me coneish, pensaue era. Ja se'n sap de qué sò era sua mama, que ne serè de vertat… Que ja, ja l'educarè jo coma cau."

Çò de mès interessant siguec que quan se didec adiu, eth *Pituso* volie vier damb era. "Que tornarè, hilh dera mia amna, tornarè… Vedetz se com m'estime?, ac vedetz?... Atau, donc, portatz-vos ben toti, e non lo pelegetz. Ad aqueth que sigue dolent, jo non l'estimarè…"

VI.-

Que non ère tranquilla Barbarita enquia padegar eth sòn curiosèr, vedent ad aquera jòia que l'auie crompat era sua hilha, un arrèhilh. Siguesse aguest apocrif o vertadèr, era senhora volie coneisher-lo e examinar-lo; e tanlèu auèc Juan companhia, cerquèren soèra e ireua ua desencusa entà gésser, e se filèren de cap ara casa de Benigna. Peth camin, Jacinta explorèc un aute còp era animositat dera sua tia, demorant que s'auessen esbugassat es sues prevencions; que vedec damb fòrça desengust que Barbarita seguie tan sevèra e mesfisanta coma eth dia precedent. "A Baldomero que l'a sabut aquerò fòrça mau. Ditz que li cau garanties… e, francament, jo me pensi qu'as obrat plan ara leugèra…"

Quan entrèc ena casa e vedec ath *Pituso*, era severitat, luenh d'amendrir, semblaue mès accentuada. Contemplèc Barbarita sense badar boca ath que se presentaue coma arrèhilh, e dempús guardèc ara sua ireua, qu'ère usclant, damb un nud ena gòrja. Mès, de pic, e quan Jacinta ère a punt d'enténer denegacions categoriques, era mairia deishèc anar ua fòrta exclamacion d'alegria, dident atau:

"Hilh dera mia amna!... amor mèn!... vene, vene enes mens braci!"

E lo sarrèc contra era tant energicament, qu'eth *Pituso* non podec mens de protestar damb un sorriscle.

"Hilh mèn!... còr mèn… glòria, be n'ès de beròi!... Estimat, tresaur; un punet dera tua mairia."

- S'i retire?, preguntèc Jacinta sense poder exprimir-se ben pr'amor que li queiguie era baua, coma se ditz vulgarament.

- Que se li retire!, observèc Barbarita avalant-lo damb es uelhs. Qu'ei clauat, hilha, clauat… Mès quin dobte i a? Me semble que sò en tot guardar a Juan quan auie quate ans.

Jacinta se metec a plorar, "E per çò que hè ad aguesta hantaumòta… higec Barbarita examinant mès es traits deth mainatge, pro que se li coneish en aguest miralh qu'ei beròia… Qu'ei ua perfeccion aguest mainatge."

E tornèc a abraçar-lo e hèr-li punets.

"Arren, donc, hilha, entà casa damb eth", higec dempús damb decision.

Jacinta non desiraue ua auta causa. Mès Barbarita corregic de seguit era sua pròpria esponteneitat, dident: "Non… non mos esdeguem massa. Li cau parlar abans ath tòn marit. Aguesta net sense manca l'ac dides tu, e jo m'encargui de tornar a sondar a Baldomero… Qu'ei clauat… clauat."

- E vos que dobtàuetz!

- Se qué vòs… Que calie dobtar, pr'amor qu'aguestes causes son plan delicades. Mès era processon que m'anaue peth laguens. Vos te creir qu'anet soniè damb aguest pipòt? Ager, sense saber se qué hèja crompè ua grípia. La crompè maquinaument, per efècte d'un sabi pas qué… eth mèn vici de crompes botjat peth pensament que me senhorejaue.

- Pro me'n sabia jo que vos tanlèu lo vedéssetz…

- Mon Diu! E es botigues barrades aué!, exclamèc Barbarita en ton de consternacion. Se siguessen dubèrtes, ara madeish li crompaua un vestidet de marinèr damb era sua gòrra que digue: *Numancia*. Qué ben l'estarà! Hilh deth mèn còr, vene aciu… Non te m'escapes; qu'ei que t'estimi fòrça, que sò era tua mairia…! Me diden aguesti pècs qu'as trincat es camèls deth Rei nere. Plan, vida, mia, qu'ei ben trincat. Ja li cromparè jo ath mèn mainatge un molon de camèls e de reis neri, blancs e de toti es colors.

Jacinta qu'auie ja gelosia. Mès se padegaue d'era en veir que Juanin non volie estar-se ena hauda dera sua mairia e s'esguitlaue des sòns braci pr'amor de cercar es dera sua mama vertadèra. En aqueth punt dera scèna que se descriu, comencèren de nauèth es acusacions e ua sòrta d'infòrmes sus es desparièrs actes de barbaria consomadi per Juanin. Es cinc fiscaus s'arremolinauen ar entorn des dues daunes, formulant cadun era sua quèisha enes tèrmes mès difamatòris. Valguem Diu se qué auie hèt! Auie agarrat ua bòta d'Isabelita e l'auie lançat laguens d'ua caceròla plia d'aigua pr'amor de qué nadèsse coma se siguesse un lit. "Ai, be n'ei de polit!", exclamaue Barbarita minjant-lo-se a punets. Dempùs s'auie trèt eth sòn pròpri caucèr, pr'amor qu'ère un porcèth que li shautaue anar descauç damb es pautes sus eth solèr. "Ai, be n'ei de polit!..." Se treiguec tanben es miches e se metec a córrer darrèr deth gat, agarrant-lo pera coa e dant-li fòrça torns… Plan per aquerò ère tant emmaliciat er animalet… Dempús auie pujat ena taula deth minjador entà foter-li un còp de pau ara lampa… "Ai, be n'ei de polit!"

"Quin malastre!, repetic era senhora Santa Cruz alendant prigondament, es botigues barrades aué!... Pr'amor que mos cau crompar-li ròba, fòrça ròba… Que i a ena casa de Sobrino ues mesures de colors e uns vestidets de tela que son ua preciositat… Àngel, vene, vene, damb era tua mairia… A!, que ja se'n sap eth plan tafurèl çò qu'as hèt per eth, e non vò estar-se damb arrés senon damb tu."

- Plan que òc… indiquèc Jacinta damb orgulh. Mès non, qu'ei brave, òc?, e estime tanben ara sua mairia, vertat?

En retirar-se, anauen peth carrèr tan desgahonades era ua coma era auta. Qu'ère acabat: aquera madeisha net parlarien es dues as sòns respectius marits.

Aqueth dia, que siguec eth 25, i auec un gran dinar, e Juanito se n'anèc lèu dera taula plan fatigat e damb mau de cap. Era sua hemna non gausèc dider-li arren, en tot deishà'c tot entà londeman. Qu'auie plan ben premanit eth sòn discurs, qu'auie era esperança de prononciar-lo tot sancer sense era mendre estramuncada e sense trebolar-se. Eth 26 peth maitin entrèc D. Baldomero en quarto deth sòn hilh quan aguest venguie de lheuar-se, e ambdús sigueren aquiu embarradi coma ua mieja ora. Es dues daunes demorauen ansioses en burèu eth resultat dera conferéncia, e es impressions de Barbarita non auien arren de satisfasentes: "Hilha, Baldomero que non se presente guaire favorable. Ditz qu'ei de besonh de provà'c… ja ves tu, provà'c; e qu'aquerò dera retirada que pòt èster illusion nòsta… Ja veiram se qué ditz Juan."

Tan desiroses èren es dues que s'apressèren ena pòrta dera cramba pr'amor de veir se pescauen quauqua sillaba de çò qu'eth pair e eth hilh parlauen. Mès que non se n'encuedèren d'arren. Era convèrsa qu'ère tranquilla, e a viatges semblaue que Juan arrie. Mès qu'ère volentat de Diu que non podessen gésser d'aqueth crudèu dobte tan lèu coma desirauen. Semblèc qu'ac hec eth madeish dimòni, pr'amor qu'en moment de gésser D. Baldomero deth quarto deth sòn hilh, vaquí que se presenten en burèu Villalonga e Federico Ruiz. Eth prumèr queiguec sus Santa Cruz pr'amor de parlar-li sus es prèsti ath Tresaur que hège damb sòs pròpris e d'autrú, en tot guanhar eth cent per cent en pòqui mesi, e eth dusau se metec de seguit en quarto deth *Delfín*. Jacinta non podec parlar damb aguest; mès s'estonèc fòrça de veder-lo alègre e dera guardada maliciosa e un shinhau burlèsca que li tachèc eth sòn marit.

Anèren toti a esdejoar e eth mistèri seguie. Conde Jacinta que jamès coma en aquera escadença sentec talents de balhar-li boetades a ua auta persona e estronhar-la contra eth solèr. Qu'aurie esbauçat a Federico Ruiz, qu'era sua charrada insubstanciau e marejanta, coma bronziment d'abelhard, s'interpausaue entre era e eth sòn marit. Eth maudit qu'auie en aquera epòca era lhocaria des *castèths*; ère en tot investigar sus toti aqueri qu'en Espanha existissen mès o mens roïnosi, pr'amor d'escríuer ua grana òbra eraldica, arqueologica e d'estudi sentimentau de castèths, qu'encara que siguesse ben hèta non auie de servir entad arren. Marejaue a Crist damb es sòns exageradi gèsti per se taus o quaus pardies èren bizantines, mudejares o lombardes damb influéncia mozaraba e perfils romanics. "Ò, eth castèth de Coca!, e eth de Turegano?... Mès degun arribaue ara nautada

des deth Bierzo… A!, eth Bierzo!... era riquesa que i a en aguest país qu'ei estonanta". Dempús se passaue qu'era tau *riquesa* ère de murs esbauçadi, de bigues poirides e de bastions que queiguien pèira a pèira. Botaue es uelhs en blanc, es mans en crotz e es espatles ara nautada des aurelhes entà díder: "que i a un hièstra en castèth de Ponferrada que… tè… que non posqui exprimir çò qu'ei aquerò…" Un se pensarie que pera tau hièstra se veirie ath Pair Etèrn e a tota era Cort Celestiau. "Vai damb era hièstra, pensaue Jacinta, que ja li hège mau er esdejoar. Me shautarie de vertat se servisse entà lançar-te per era en carrèr damb toti es tòns condemnadi castèths."

Villalonga e D. Baldomero non hègen cabau des afogadures deth sòn insofrible amic, e se tenguien a causes de mès importància.

"Pr'amor que, imaginatz-vos… eth Director del Tesoro accèpte eth prèst en consolidat qu'ei a tretze… e esten era reconeishença de deute per tot eth valor nominau… ar interès deth dotze per cent. Que podetz anar vedent com va tot…"

- Qu'ei escandalós… Praube país!...

Pendent un instant se vederen solets Juanito e era sua hemna, e poderen dider-se quate paraules. Jacinta li volec hèr ua pregunta qu'auie premanida; mès s'auancèc deishant-la regda damb aguesta plan crudèu frasa, dita en ton amorós: "mainada, vene aciu; atau, donc, qu'auem hilhets".

E non ere possible explicar-se mès, pr'amor qu'era reünion s'embolhèc e vengueren d'auti amics que comencèren a arrir e a hèr facècies, en tot burlar-se'n de Federico Ruiz damb aquerò des castèths e preguntar-li damb seriositat se les auie estudiat toti sense que se n'escapèsse cap deth sòn compde. Dempús era convèrsa queiguec sus era politica. Jacinta ère desesperada, e pendent es estones que podie escambiar ua parauleta damb era sua soèra, aguesta botaue ua cara plan desconsolada, dident-li: "Mau negòci, hilha, mau negòci."

Pera net, convidadi un aute còp, e dempús reünion e fòrça gent. Enquiàs dotze se tardèc aqueth martiri. Fin finau se n'anèren toti un a un.

Jacinta les aurie dat eth viatge, daurint es hièstres e secodint-les damb un tovalhon, coma se hè damb es mosques. Quan eth sòn marit e era se demorèren solets, li semblaue era casa un paradís; mès era sua ansietat ère tan grana que non podie soborejar eth doç isolament. Solets ena cramba! Ara fin…

Juan cuelhec ara sua hemna coma se siguesse ua pipa, e li didec:

“Amna mia, es tòns sentiments que son d’àngel; mès era tua rason, qu’ei naut de tot des bromes. Que t’an enganhat; t’an hèt ua grana enganha.”

- Per Diu, non me digues aquerò, gasulhèc Jacinta, dempús d’ua pausa que volec parlar e non podec.

- Se deth principi auesses parlat damb jo… higec eth *Delfín* plan amorós… Mès aciu qu’as eth resultat des tòns embolhs… A, es hemnes!, totes eres qu’an ua novèla ena tèsta, e quan çò qu’imaginen non campe ena vida, qu’ei çò de mès soent, trèn era sua petita composicion.

Qu’ère era malerosa tan trebolada que non sabie se qué díder: “Aguest José Izquierdo…”

- Qu’ei un brigand. Que t’a enganhat dera manèra mès divertida… Sonque tu, qu’ès era innocéncia en persona podie quèir en hilats tan mau traçadi… Çò que m’espaurís ei qu’Izquierdo age pogut auer idies… Ei tan bèstia; mès tan bèstia, qu’en aqueth cap non i cap ua invencion d’aguesta sòrta. De tan bèstia qu’ei, semble aunèst sense èstèr-ne. Non, que non endonvièc eth tan graciosa enganha. O m’enganhi fòrça, o aquerò gessec deth cap d’un novelista que se neurís damb mongetes.

- Eth praube Ido qu’ei incapable…

- D’enganhar de bon voler, aquerò òc. Mès non ages cap de dobte. Era primitiua idia de qué aguest mainatge ei eth mèn hilh que deuec èster d’eth. La tierie coma sospecha, coma inspiracion artistica-flatulenta, e er aute se didec: “Plan, donc, aciu qu’as un negòci”. Per çò que hè a *Platon* que non se li pòt acodir; d’aquerò ne sò solide fòrça.

Jacinta, aclapada, volie deféner eth sòn tèma tu per tu. “Juanin qu’ei eth tòn hilh, non m’ac remisques”, repliquèc plorant.

- Te juri que non… Com vòs que t’ac juri?... Ai, mon Diu!, ara se m’acodís qu’aguest mainatge ei eth hilh dera hilhastra d’Izquierso. Prauba Nicolasa! Que moric de jasilha. Ère ua excellenta gojata. Eth sòn mainatge qu’a, damb diferéncia de tres mesi, era madeisha edat qu’aurie eth mèn se visquesse.

- Se visquesse!

- Se visquesse… òc… Ja ves se com te canti clar. Aquerò vò díder que non viu.

- Que non m’as parlat jamès d’aquerò, declarèc sevèrament Jacinta. Era darrèra causa que condères siguec… jo qué me sai… non me shaute rebrembar taus causes. Mès que me vien en pensament sense voler. “Non la

vedí jamès, non me'n sabí mès d'era; sagè d'ajudar-la e non la podí trapar" A veir, siguec aquerò çò que me dideres?

- Òc, e ei era vertat, era pura vertat. Mès, mès endauant que i a un aute episòdi, que d'eth non te n'è parlat jamès, pr'amor que non n'auíem eth perqué. Quan se passèc, hège ja un an qu'èrem maridadi; que viuíem ena milhor armonia… Que i a cèrtes causes que non s'an de díder a ua esposa. Per discrèta e prudenta que sigue ua hemna, e tu n'ès fòrça, tostemps còste tarrabastòri en taus casi; que non se n'encuede des circonstàncies, ne se fixe enes mobils des accions. Alavetz carè, e me pensi que hi ben en carar. Çò que se passèc non ei desfavorable entà jo. T'ac auria pogut díder; mès, e s'ac auesses interpretat mau? Ara qu'a arribat era ocasión entà condar-t'ac, e vam a veir quin judici ne très. Çò que òc te posqui assegurar ei que non i a arren mès. Aquerò que te vau a díder ei eth darrèr paragraf d'ua istòria que t'e condat per remeses. E s'acabèc. Er ahèr qu'ei agotat… Mès aguesta tarde, hilha mia, mos ajaçaram, dormiram e deman…

VII.-

"Non, non, non, cridèc Jacinta mèslèu emmaliciada qu'intranquilla. Ara madeish… Te penses que posqui dormir damb aguesta angoisha?"

- Donques per çò que hè a jo, gojateta, me'n vau entath lhet, didec eth *Delfín*, en tot premanir-se entà hè'c. Dilhèu te penses que te vau a revelar quauquarren que te va e méter es peus quilhadi. Que non ei arren…!, t'ac vau a condar pr'amor qu'ei era pròva de qué t'an enganhat. Veigui que botes ua cara espaventosa. Donques se non siguesse pr'amor qu'er ahèr ei fòrça trist te dideria qu'arrisses… Que te cau demorar mès convençuda…! E non te'n hèsques per çò dera cofa, hilha. Vaquí çò que trèn es persones per èster massa braves. Es angels, coma que son acostumadi a volar, non saben caminar pera tèrra sense estramuncar a cada pas.

S'auie acostumat Jacinta de tau manèra ara idia de hèr-se sòn a Juanin, de suenhar-lo e educar-lo coma hilh, que li hège dò senter-lo arrincat d'era per çò d'ua pròva, per un argument qu'en eth intervenguie era odiada hemna aquera qu'eth sòn nòm volie desbrembar. Mès era vertat ère que seguie estimant ath *Pituso*, e qu'era sua afeccion e eth sòn amor pròpri se revoutauen contra era idia de deishar-lo en carrèr. Non l'abandonarie ja, encara qu'eth sòn marit, era sua soèra e toti se n'arrissen d'era e l'auessen per lhòca e ridicula.

"E ara, seguic Santa Cruz, plan ben estropat entre es linçòs, te pòs díder adiu dera tua novèla, d'aguesta gran invencion de dus gènis, Ido del Sagrario e José Izquierdo… Guarda, donc… Çò darrèr que te didí siguec…"

- Siguec que se n'auie anat de Madrid e que non poderes saber entà on. Aquerò m'ac condères en Sevilla.

- Be n'as de memòria! Donques se passèc un temps, e tar an de maridadi, un dia, de ressabuda, plaf… entres tu en mèn quarto e m'autreges ua carta.

- Jo?

- Òc, ua petita carta que heren a vier entà jo. La daurisqui, me demori atau un shinhau coma empeguit... Me demanes se qué ei, e te digui: "Arren, qu'ei era mair deth praube Valledor que me demane ua recomanacion entar alcalde…" Cuelhi eth mèn chapèu e tath carrèr.

- Que tornaue entà Madrid, te cridaue, t'escriuie!..., obervèc Jacinta en tot sèir-se ath cant deth lhet, era guardada fixa, amortada era votz.

- Ei a díder, hège que m'escriuessen, perque era praubeta non sap… "Donques senhor, que non i a mès remèdi que vier aquiu delà". Te pòs creir

qu'eth tòn marit i anèc de plan mala encolia. Non te pòs imaginar se guaire li shordaue era resurreccion d'ua causa que credie ja mòrta e despareishuda entà tostemp. "Solide que i deu auer eth mainatge peth miei". Aguest pensament me cargaue. "Mès, plan, quin remèdi!...", pensaua en pujar per aqueres escures escales. Qu'ère ua casa deth carrèr Hortaleza, per çò que semble d'òstes. En embaish que i a ua botiga de taüts. E qué se passaue?, qu'era malerosa auie vengut a Madrid damb eth sòn hilh, damb eth mèn hilh, per qué non didè'c clar, e damb un òme, qu'ère fòrça mau de sòs, causa que non vò díder arren… Arribar e meter-se malaut eth praube mainatge que siguec tot ua causa. Se vedec era prauba en un bolegadís plan complicat. A qui acodir? Qu'ère normau: a jo. Jo l'ac didí. "Qu'as hèt perfèctament…" Era mès nera siguec qu'era diftèria lo cuelhec ath praubet mainatge tan de dret, que quan arribè jo… te va a hèr fòrça pena, coma me la hec a jo… donques òc, quan arribè, eth praube mainatge ère en tot expirar. Çò que jo li didia en veder-la hèta un mar de lèrmes: "Per qué non m'avisères abans?" Plan, jo m'auria hèt a vier un o dus mètges e qui sap, qui sap se l'auríem sauvat.

Jacinta caraue. Eth terror non la deishaue badar boca.

"E tu non plorères?", siguec era prumèra causa que se l'acodic.

- T'asseguri que passè ua estona… ai, quina estona! E auer de dissimular en casa dauant de tu! Aquera net anaues tu tath Reiau. Jo i anè tanben; mès te juri qu'ena mia vida è sentut, coma en aquera net, era tristesa sarrada ena mia amna. Tu non te'n brembaràs… Non sabies arren.

- E…

- E arren mès. Li crompè era caisheta blua mès polida qu'auie ena botiga der embaish, e se lo heren a vier entath cementèri en un car de luxe damb dus shivaus emplumachadi, sense mès companhia qu'era der òme de Fortunata e eth marit, o çò que siguesse, dera patrona. Ena Red de San Luis, guarda com son es causes, me trapè a mama… Me didec: "Be n'ès d'esblancossit". "Qu'ei que vengui dera casa de Moreno Vallejo que l'an talhat aué ua cama." Plan que òc, l'auien talhat ua cama, coma conseqüéncia dera queiguda deth shivau. Tant que didia aquerò, vedí desparéisher peth carrèr dera Montera enjós eth car damb era caisheta blua… Causes deth mon! Vam a veir: se jo t'auessa condat aquerò, non t'aurien vengut fòrça desengusti, gelosies e d'autes qüestions?

- Dilhèu non, didec era esposa alendant prigondament. Segontes çò que vengue dempús. Qué se passèc dempús?

- Tot aquerò que seguís que non a cap importància. Dès que s'acoguèc ath petit, jo non auia un aute desir que veir ara mair fotent eth camp. Que

me pòs creir: non m'interessaue bric. Era soleta causa que sentia ère pietat pes sòns malastres, e non ère petit eth malastre de víuer damb aqueth barbar, un tipe grossièr que la tractaue fòrça mau e non la deishaue ne alendar. Prauba hemna! Jo li didí, tant qu'èth ère en cementèri: "Com ei que t'estàs damb aguesta bèstia e lo supòrtes?" E me responec: "Que non è mès empara qu'aguesta fèra. Non lo posqui veir; mès er arregraïment…". Qu'ei plan trist víuer d'aguesta manèra, auent en òdi e arregraïnt. Ja ves guaire malastre, guaira misèria i a en aguest mon, mainada mia… Plan, donc, seguisqui dident-te qu'aquera malerosa parelha me dèc grans maus de cap. Eth tipe, qu'ère quincalhèr, d'aqueri que boten taulatges enes hèires, volie ua plaça de comptador dera tresauraria d'un pòble. Be n'ei de bèstia! M'aclapaue damb es sues exigéncies, e enquia e tot damb menaces, e non tardè a compréner que çò que volie ère trèir-me sòs. Era prauba Fortunata non me didie arren. Aqueth bèstia non li permetie que me vedesse e me parlèsse sense èster eth present, e era, dauant d'eth, a penes lheuaue deth solèr era vista; tant espaurida la tenguie. Ua net, sivans me condèc era patrona, la volec aucir, eth plan animau. Sabes perqué?, perque m'auie guardat. Atau ac didie eth… Que me pòs creir, coma qu'era net ei net, que Fortunata non m'inspiraue que pietat. S'auie deteriorat fòrça per çò que hè ath fisic, e en çò d'espirituau non auie guanhat arren. Estaue magra, lorda, vestie damb pelhòts que flairauen mau, e era praubetat, era vida de gossets e era companhia d'aqueth sauvatge l'auien trèt grana part des sòns atractius. Tàs tres dies se me hèren ja insuportables es exigéncies dera fèra, e m'avenguí a tot. Que non auí mès remèdi que díder: "Tar enemic que hug, pònt d'argent". E damb es talents de veder-les partir, que m'ère parièr era estocada que balhessen. Les autregè es sòs damb era condicion de qué se n'auien d'anar de seguit. E aciu patz e dempús glòria. E s'acabèc eth mèn conde, mainada dera mia vida, pr'amor que non me n'è tornat a saber ua soleta paraula d'aqueth respectable tronc, çò que m'aumplís d'alegria.

Jacinta auie era sua guardada tachada enes diboishi dera vana. Eth sòn marit li cuelhec ua man e se la sarrèc fòrça. Era non didie arren mès que "praube *Pituso* praube Juanin!". De ressabuda ua idia heric era sua ment coma un còp de foet, en tot trèir-la d'aqueth aclapament qu'ère. Qu'ère era conviccion darrèra que se revoutaue furiosa enes agonies dera derròta. Que non i a arren que se resigne a morir, e er error ei dilhèu çò que damb mès valentia se defen dera mòrt. Quan er error se ve menaçat d'aguest ridicul qu'eth lenguatge corrent cride *cofa,* hè esfòrci desesperadi, ahiscat per amor pròpri, entà alongar era sua existéncia. Des pardies des sues illusions des.hètes treiguec, donc, Jacinta eth darrèr argument, eth darrèr; mès lo tenguec damb fòrça, dilhèu pr'amor que ja non auie arren mès. "Tot çò

qu'as dit que serà vertat: que ne sò segura. Mès jo non te digui qu'ua causa: e era retirada?"

Madeish siguec enténer aquerò eth *Delfín* qu'estarnar-se d'arrir.

"Era retirada! Que non i a tau retirada, ne la pòt auer. Solet existís ena tua imaginacion. Es mainatges d'aguesta edat se retiren tostemp ad aqueth que vò eth que les guarde. Observa-lo ben ara, examina-li es traits damb imparcialitat, mès damb imparcialitat e consciéncia, sabes?... e se dempús d'aquerò i seguisses trapant ua retirada, qu'ei que i a bruisheria en aquerò."

Jacinta lo contemplaue ena sua ment damb aquera imparcialitat tan recomanada, e… era vertat… era retirada contunhaue… encara qu'un shinhau trebolada e esbugassant-se per grads. Ena desesperacion dera sua inevitabla derròta, trapèc encara era dauna un aute argument.

"Ta mair tanben li trapèc ua grana retirada."

- Pr'amor que tu l'escauhères era tèsta. Tu e mama qu'ètz dues bones maniaques. Jo me'n sai de qué en aguesta casa i manque un mainatget. Tanben jo lo desiri autant coma vosates; aquerò, hilha dera mia amna, non se pòt anar a cercar enes botigues, ne ac pòt hèr a vier Estupinhan dejós dera capa, coma es caishes de cigars. Era retirada, convenç-te pegonha, non ei senon era exaltacion deth tòn pensament per tòrt d'aguesta maudida novèla deth mainatge trapat. E t'ac pòs creir, se coma istòria eth cas ei faus, coma novèla ei ridicul. Se non, guarda as persones que t'an ajudat a desvolopar era tua òbra: Ido del Sagrario, un pudesenc; José Izquierdo, un lhòco dera classe de cavalaria; Guillermina, ua hòla santa, mès hòla, a tot darrèr. Dempús ven mama, qu'en veder-te a tu afogada, s'afogue tanben. Era sua bontat l'escurís era sua rason, coma a tu, pr'amor qu'ètz tan braves qu'a viatges, cre-me, vos cau estacar. Non, non arrisques; as persones que son plan braves, plan braves, arribe un moment que non i a mès remèdi qu'estacar-les.

Jacinta arrie damb tristesa e eth sòn marit li hec fòrça amorasses, esdegant-se per padegar-la. Autant li demanèc que se calèsse en lhet, que fin finau accedit.

"Deman, didec era, vieràs damb jo tà veder-lo."

- A qui, ath mainatge de Nicolasa?... Jo!

- Encara que non sigue mès que per curiosèr… Considera'c coma ua crompa qu'auem hèt es dues maniaques. Se crompèssem un gosset, non voleries veder-lo?

- Plan, donc, vierè. Manque que mama me dèishe gésser de casa… e pro poirie, qu'aguest emabarrament ja comence a cansar-me.

S'ajacèc Jacinta en sòn lhet, e ath cap d'ua estona vedec qu'eth sòn marit ja dormie. Era que non auie dromilhon e pensaue en çò que venguie d'enténer. Quin quadre mès trist e quina vision aquera dera misèria umana! Tanben pensèc fòrça en *Pituso*. "Me pensi qu'ara l'estimi mès. Praubet, tan polit, tan beròi e non retirar-se…! Mès qu'ei que jo ne sò segura de qué se li retire… Illusion! Com a d'èster illusion? Que non me venguen a condar condes. Aqueri petiti plècs deth nas quan arrís… aqueres entrecelhes…" E atau s'estèc enquia fòrça tard.

Eth 28 peth maitin, dempús de missa, entrèc Barbarita ena cramba deth matrimòni joen tà dider-les que hège plan bon dia, e qu'eth malaut podie gésser, ben abrigat. "Cuelhetz eth coche e vo n'anatz a hèr un torn peth Retiro". Jacinta non desiraue ua auta causa, ne tanpòc eth *Delfín*. Solet qu'en sòrta de vier en Retiro, vengueren ena casa de Ramon Villuendas. Se trapaue aguest en burèu; mès quan les vedec entrar pugèc damb eri, desirant presenciar era scèna deth reconeishement que demoraue siguesse patetica e teatrau. Fòrça s'estonèren eth e Benigna de qué Juan vedesse ath petit damb tranquilla indiferéncia, sense hèr cap demostracion d'amor pairau.

"Ola, escarrabilhat, didec Santa Cruz en sèir-se e cuélher ath mainatge pes dues mans. Pro que n'ei de beròi. Malastre que non sigue nòste… Non te'n hèsques hemna, que ja vierà eth vertadèr *Pituso*, eth legitim, des pròpris productors o dera pròpria tia Javiera."

Benigna e Ramon guardauen a Jacinta.

"Vam a veir, seguic er aute en tot constituir-se en tribunau. Vietz aciu e didetz imparciaument, damb tota rectitud e libertat de judici, s'aguest mainatge se retire a jo."

Silenci. Lo trinquèc Benigna entà díder:

"Vertadèrament… jo… jamès i trapè tau retirada.

- E tu?, li preguntèc Juan a Ramon.

- Jo… donques digui madeish que Benigna.

Jacinta non sabie dissimular eth sòn trebolament.

"Vosati dideratz çò que volgatz… mès jo… Qu'ei que non vos i fixatz ben… E en darrèr cas, vam a veir, me remiratz qu'ei plan beròi?"

- A, aquerò non!, e que li cau èster un gran tafurèl. Qu'a a qui gésser. Sa pair siguec prumèr emplegat deth *gas;* dempús punt important ena casa de jòc deth *pulpitillo*.

- Punt important! E qué ei aquerò?

- Ò!, ua grana posicion… eth papa d'aguest mainatge, se non m'enganhi, que deu èster ara cuelhent er aire en Ceuta.

- Aquerò, aquerò non, didec Jacinta damb ràbia. Tanben tu vòs difamar ath mèn mainatge? Balha-lo-me… Non ei vertat, hilh, que ta papa non…?

Toti se meteren a arrir. Era se consolaue dera sua desdenhada situacion punant-lo e dident:

"Guardatz se guaire m'estime. Plan, donc, que non l'abandoni, encara qu'ac mane qui que sigue. Qu'ei mèn".

- Coma que t'a costat es tòns sòs.

VIII.-

Eth mainatge li botèc es mans en còth e guardèc as auti damb rancura, coma indignat dera nòta difamanta que se volie lançar sus era sua familha. Es auti mainatges se lo heren a vier entà jogar, non sense qu'abans Jacinta li hesse fòrça amorasses, per çò que li didec Benigna que non *s'ac auie de cuélher tan fòrtament*.

"Cara-te tu… Que digui que non l'abandoni. Me lo harè a vier en casa."

- Ès hòla?, insinuèc eth *Delfín* damb severitat.

- Non, que sò pro senada.

- Au, tie discrecion… Que non digui tanpòc que se li balhe eth viatge; mès en Ospici, fòrça ben recomanat, que non s'ac passarie mau.

- En Ospici!, exclamèc Jacinta damb era cara plan alugada, entà que me lo manen tàs entèrraments… e l'autregen aqueres pochòines entà minjar!...

- Mès tu qué te penses? Qu'ès ua creatura. D'a on très qu'atau se cuelhen mainatges des auti. Gojata, gojata, qu'ès en plen romanticisme.

Benigna e eth sòn marit manifestèren damb energics senhaus de cap qu'aquerò deth romanticisme ère plan ben dit.

"Mès qu'ei que jo tanben lo voi protegir, afirmèc Juan apreciant es sentiments dera sua hemna e desencusant era sua exageracion. Qu'a estat ua sòrt entada eth auer queigut enes nòstes mans desliurant-lo des d'Izquierdo. Mès non embolhem es causes. Ua causa ei protegir-lo e ua auta hèr-lo-mos a vier en casa. Encara que jo volessa, sabi pas s'eth mèn pair ac consentirie. Es tòns boni sentiments que te hèn delirar, vertat Benigna? Jo l'è dit qu'as persones plan braves, plan braves, que cau estacar-les bèri còps. Aguesta qu'ei un àngel, e es angels quèn ena pegaria de creir qu'eth mon ei eth cèu. Eth mon que non ei eth cèu, vertat Ramon?, e es nòstes accions non pòden èster basades en critèris angelicaus. Se tot aquerò que pensen e senten es angels, coma era mia hemna, s'amièsse ena practica, era vida serie impossibla, absoludament impossibla. Es nòstes idies cau que s'inspiren enes idies generaus, que son er ambient morau que viuem. Pro que me'n sai que mos cau aspirar ara perfeccion; mès non balhant còps de pè ara armonia deth mon, qu'estarie ben!... ara armonia deth mon, qu'ei… entà que te'n sàpies… un plan gran mecanisme d'imperfeccions, admirablament equilibrades e combinades. Vam a veir, t'é convençut, òc o non?

- Atau, atau, repliquèc Jacinta plan trista, un shinhau aclapada pes paradòxes deth sòn marit.

Jacinta auie ua idia tan nauta des talents e des sabentes lectures deth *Delfín*, que lèu jamès deishaue de plegar-se dauant d'eres, encara qu'ath sòn laguens se sauvèsse quauqui judicis independents qu'era modestia e era subordinacion non li permetien manifestar. Non s'auien passat dètz segondes dempús d'aqueth *atau, atau*, quan s'entenec ua grana cridadissa. "Qué ei, qué se passe?" E qué auie d'èster senon ua asenada de Juanin! Atau ac comprenec Benigna, corrent espaurida entath minjador d'a on venguie eth cranhut rambalh.

- Òsca pes mainatges valents!, didec Santa Cruz, ath còp que Ramon Villuendas se didie adiu entà baishar en burèu. Jacinta correc entath minjador, e de seguic tornèc espaurida.

"Sabes se qué a hèt? Que i auie en minjador ua plata d'arròs damb lèit. Juanin puge en ua cagira e comence a cuélher er arròs damb lèit a sarpats… atau, atau, e dempús de hartar-se, lo lance peth solèr e se netege es mans enes ridèus."

S'entenec era votz de Benigna, hèta ua furia: "Te vau a aucir… indecent!, bèstia!" Es auti mainatges apareisheren cridant. Jacinta les pelegèc: "Mès vosati, pècs, non vedíetz se qué hège? Per qué non avisèretz? Qu'ei que lo deishatz embolhar es causes pr'amor d'arrir e armar dempús aguesti sarabats?"

- Hemna, hè-te a vier, hè-te a vier ja d'aguesta casa aguest bocin de tigre, didec Benigna, entrant plan enventida. Vèrge deth Carme, era mia plata d'arròs damb lèit!

Es mainatges de Villuendas sautauen d'alegria.

"Vosati n'auetz eth tòrt, pècs; vosati que l'ahiscatz", les didec era tieta, qu'en quauquarrés auie de descargar era sua malicia.

"Tu ac as de lauar, tu, tu, manifestèc Benigna sense deishar de cornèr era sua ràbia. Com m'a botat es ridèus!"

- Plan, hemna, que ja les lauarè. Non te'n hèsques.

- E vestir-lo damb ròba neta. Jo non posqui. Que ja n'è pro damb es mèns… E arren mès.

- Tè, non crides tant, que tot aquerò ei pòga causa.

Jacinta e eth sòn marit anèren entath minjador, a on lo trapèren hèt un espantaudèths damb era cara, mans e vestit plei d'aquera lordèra.

"Òsca, òsca pes òmes valents, cridèc Juan en preséncia dera fèra. Botar-li era man ar arròs damb lèit. Que me hè fòrça gràcia aguest gojat."

- Te vau a aucir, coquin, li didec sa mair adoptiua ajulhant-se dauant d'eth e tient-se er arrir. Que t'as metut polit… ja veiràs quina sabonada te haràs a vier.

Tant que se tardèc eth lavatge, es Villuendas hilhs s'amolonauen ath torn deth sòn oncle, en tot meter-se sus es sòns jolhs e penjar-se des braci pr'amor de condar-li es granes gorrinaries que hège eth bèstia de Juanin. Non sonque se minjaue es candèles senon que lecaue es plats, e dempús… lançaue es forquilhes en tèrra. Quan sa pair Ramon lo pelejaue, l'ensenhaue era lengua dident *osties* e d'autes expressions lèges, e dempús… hège ua auta causa mès indecenta, vai!, qu'ère lheuar-se eth vestit peth darrèr, hèr mieja virada metent-se a arrir e ensenhar eth cu.

Santa Cruz non podie estar-se seriós. Tornèc ara fin Jacinta, hènt-se a vier dera man ath delinqüent ja lauat e mudat, e ara seguida entrèc Benigna, complètament padegada, e tient-se de cara damb eth sòn cunhat, li didec damb era màger severitat: "As aciu un duro? Que non è monedalha". Juan s'esdeguèc a trèir eth duro, e en madeish moment que lo botaue ena man de Benigna, Jacinta e es gojats s'estarnèren a arrir. Santa Cruz baishèc deth sòn saumet.

"Que m'as tocat, gojata. Non m'en brembaua qu'aué ei eth dia des Innocents. Bona, qu'a estat bona. Ja m'estranhaue a jo qu'en aguesta casa deth sòs non i auesse monedalha."

- Cuelhetz, les didec Benigna as mainatges; eth vòste oncle vos convide a lecaries.

- Entà innocentades, indiquèc Juan arrint, era que mos a volut dar era mia hemna.

- A jo non, repliquèc Benigna. Aciu qu'auem parlat fòrça d'aquerò, e era vertat, eth que poirie èster autentic; mès aquerò dera retirada non la trapàuem. E donques se passe qu'aguesta fèreta non ei dera familha… jo me n'alégri, e demani que me hesquen eth favor de trèir-la-me de casa. Pro maus de cap qu'è damb es mies.

Jacinta e eth sòn marit li demanèren en retirar-se que l'auesse un dia mès. Que decidirien.

Causes fòrça crudèus auie d'enténer Jacinta pendent aqueth dia, mès de tot aquerò qu'entenec arren li costèc tant estonament e descoratjament coma aguestes paraules que Barbarita li didec ena aurelha:

“Baldomero ei incomodat damb era tua facècia. Juan li parlèc clar. Que non i a tau hilh ne a cent mil lègues. Era vertat, tu te precipitères; e per çò dera retirada… Parlant francament, hilha, non s’i retire bric, bric.”

Qu’ère çò que li restaue d’enténer a Jacinta. ”Mès vos… pera plan Santa Vèrge! tanben… gausèc díder quan er espant l’ac permetec, tanben vos credéretz…”

- Qu’ei que se m’apeguèren es tues illusions, repliquèc era soèra desencusant-se dera sua errada. Juan ditz qu’ei mania; jo lo cridi illusion; e es illusions s’apèguen coma era veròla. Es idies fixes que son contagioses. Plan per aquerò, guarda, plan per aquerò è tanta pòur des lhòcos e m’espaurisqui de veder-me ath sòn costat. Qu’ei que quan quauqu’un ei apròp de jo e se met a hèr moninades me boti jo a hèr madeish. Qu’èm monards d’imitacion… Plan, donc, te cau convéncer, çò dera retirada ei ua illusion, e es dues… ac diderè hloishet, es dues auem queigut en ua grana cofa. E ara, se qué hèr? Non se t’acodisque hèr-lo a vier aciu. Baldomero non ac consentís, e a fòrça rason. Jo… se t’è de díder era vertat, l’è cuelhut afeccion. Ai!, es sues sauvatjaries me divertissen. Ei tan polit! Quini uelhets aqueri!, e donc, es plècs deth nas?... e aquera boca, aqueri pòts, eth morret que hè damb es pòts, mès que mès. Vene e veiràs era grípia de Nadau que li crompè.

Se hec a vier a Jacinta en sòn quarto e dempús de mostrar-li era grípia, li didec: “Aciu que i a mès contrabanda. Guarda. Aguest maitin anè enes botigues e… vaquí: miches de color, un vestit de punt, blu, ar estil anglés. Guarda era gòrra que ditz *Numancia*. Aguest qu’ei un caprici que jo auia. Qu’estarà plan polit. Te juri que se non lo veigui damb eth panèu en front, vau a auer un desengust.”

Jacinta escotèc e vedec aquerò damb malenconia.

“Se vo’n sabéssetz de çò que hec aguest maitin!”, didec; e condèc er ahèr der arròs damb lèit.

- Ai, mon Diu, be n’ei de graciós!.. Qu’està tà minjar-lo-se… Jo, te digui era vertat, me lo haria a vier en casa se non siguesse que Baldomero e Juan non vòlen aguesti embolhs… Ai, que t’ac digui de vertat. Que non pòt ua víuer sense auer a bèth èsser petitet qu’adorar. Hilha dera mia amna!, qu’ei un gran malastre entà toti que tu non mos *autreges* quauquarren.

A Jacinta se li clauèc aguesta frasa en còr, e s’estèc tremolant ua estona agranint era herida, coma se passe damb es flèches que non s’an clauat ben.

“Qu’ei atau, aguesta casa ei fòrça… fòrça alapòta. Li manque ua creatura que cride e hèsque rambalh, que hèsque coquinaries, que mos marège a toti.

Quan li parli d'aquerò a Baldomero, se n'arrís de jo; mès pro que se li ve qu'ei òme prèst a caminar per aguesti solèrs a quate pautes damb es mainatges."

- Donques que coma Benigna ja non lo vò tier, didec Jacinta, ne tanpòc ei possible tier-lo aciu, lo botaram en casa de Candelaria. Ja li passarè un tant ath mes ara mia fraia tà qu'er òste non sigue ua carga pesanta…

- Me semble plan ben pensat; mès plan ben pensat. Qu'ès coma es gates qu'an parit amagant es gatets aué aciu, deman enlà.

- E quin remèdi auem?... Pr'amor que çò der Ospici que non va. Aquerò que non ac pensen… Quines causes se l'acodissen ath mèn marit! Plan, coma qu'ada eth non l'an hèt anar jamès as enterraments, caushigant hangues, arrapant era ploja e eth hered, li semble plan naturau qu'er aute praubet s'elève entre taüts… Òc, sonque mancarie!

- Jo m'encargui de pagar-li era pension en casa de Candelaria, didec Barbarita, gasulhant-li ara sua hilha coma es mainatges qu'acòrden ua coquinaria. Me semble que me cau començar crompant-li un petit lhet. Qué te semble?

Responec era auta que li semblaue plan ben e se padeguèc fòrça damb aguesta convèrsa, calant-se a imaginar plans e gòis mairaus. Mès que volec era sua mala sòrt qu'aqueth madeish dia o eth pròche talhèsse eth vel dera sua ment D. Baldomero, que la cridèc ath sòn burèu pr'amor de hèr-li aguest sermon:

"Estimada, que m'a dit Bárbara qu'ès plan confonuda per çò de non saber se qué hèr damb aguest gojat. Non te'n hèsques; tot s'apraiarà.

Peth hèt de qué tu t'ofusquères, non lo vam a lançar en carrèr. Entà un aute viatge, que serà bon non deishar-te portar deth tòn brave còr… tant a pas d'animau de carga, pr'amor que tot s'a de moderar, hilha, enquia es impulsi sublims… Ditz Juan, e ei en çò mès just, qu'es procediments angelicaus capviren ara societat. Coma mos entestem toti a èster perfèctes, non mos poiram tier es uns as auti, a auríem d'anar a còp de punh… Plan, donc, te didia qu'aguest praube mainatge demore jos era mia proteccion; mès non vierà en aguesta casa, donques que serie pòc digne, ne en cap auta casa dera familha, pr'amor que semblarie un embolh."

Que non ère Jacinta conforme damb aguestes idies mès eth respècte que sa pair politic l'inspiraue li treiguec er alend, en tot empedir-li exprimir çò de molt e bon que se l'acodie.

“Per tant, contunhèc eth respectable senhor cuelhent-li ara sua ireua es dues mans, aguest cavalièret que crompères serà botat en asil de Guillermina… Que non cau arroncilhar es celhes. Aquiu s’estarà coma ena glòria. Ja è parlat damb era santa. Jo ac pagarè tot, entà que se li balhe ua bona educacion e un elevatge convenent. Aprenerà un mestièr, e qui ac sap, qui ac sap, dilhèu ua carrèra. Tot s’està en qu’age disposicion. Me semble que non t’entosiasme era mia idia. Mès pensa un shinhau e veiràs que non rèste cap aute camin… Aquiu s’estarà fòrça ben, ben minjat, ben abrigat… Ager li balhè a Guillermina quate pèces de tela deth Reino pr’amor de qué se les hèsque giquetes. Ja veiràs guaire beròis les va a botar. E pro que les aumplissen eth vrente bon Diu! Guarda, se non, es lampits qu’an, e aqueri colors de poma. Que ja volerien fòrça mainatges, qu’es sòns pairs tien levita e qu’es sues mairs se passegen per aquiu, èster tan ludents e ben apraiats coma ne son es de Guillermina.”

Jacinta s’anaue convencent e cada cop sentie mens fòrça entà opausar-se as rasons d’aqueth excellent òme.

“Òc; aciu a on me ves, higec Santa Cruz damb alegria, jo tanben l’è en afeccion ad aguest pipòt… voi díder que non me desliurè deth contagi dera vòsta mania de méter mainatges en casa. Quan Bárbara m’ac didec, n’ère tan creiguda de qué ère eth mèn arrèhilh que jo tanben m’ac avalè. Qu’ei vertat qu’exigí pròves… mès tant que venguien aguestes pròves, me capvirè… causes de vielh!, e siguí tot aqueth dia hènt catalògs. Jo sajaua de non autrejar-li massa còrda a Bárbara ne deishar-me arrossegar per era, e me didia: “Ajam serenitat e non perdam er oremus enquia veir…” Mès, pensant en aquerò, t’ac digui ara damb confiança, gessí en carrèr, me n’arria solet, e sense saber se qué me hèja, me calè en Bazar de la Union e…”

D. Baldomero, en tot accentuar mès eth sòn arridolet pairau, dauric un calaish dera sua taula e treiguec un objècte estropat en papèrs.

“E li crompè aquerò… qu’ei un acordeon. Pensaua autrejar-lo-se quan venguesse en casa… Veiràs quin esturment mès polit e qué bones votzes… vint-e-quate reiaus.”

Cuelhent er acordeon pes dues tapes, comencèc a estirar-lo e a arropir-lo, en tot hèr *flin flan* diuèrsi còps. Jacinta arrie e ath madeish temps se l’escapèren dues lèrmes. Entrèc alavetz, de ressabuda, Barbarita, dident: “quina musica ei aguesta?... a veir, a veir”.

- Arren, estimada, declarèc eth brave senhor en tot desencusar-se francament. Que jo tanben me capvirè. Non ac volia díder. Quan tu me gesseres damb aquerò qu’er arrèhilh ère ua novèla, *flin flan*, me venguec

era idia de lançar aguesta musica en carrèr, sense qu'arrés la vedesse; mès ja que se crompèc entada eth, *flin flan*, que la gaudisque… non vos semble?

- A veir, vene aciu, indiquèc Barbarita plan contenta, desirosa de tocar eth mainadenc esturment. A!, brigand, atau me despenes es sòs en vicis. Balha-lo-me… lo tocarè jo… *flin flan*… Ai!, sabi pas qué tie aquerò… qu'ei un gust entener-lo! Semble qu'alègre tota era casa.

E gessec tocant pes correders e dident-li a Jacinta: "polida jogalha… vertat? Bota-te era mantilha, qu'ara madeish l'ac vam a autrejar, *flin flan*…

Finau, que ven a èster eth començament

I.-

Qui mane, mane. Se resolvec er ahèr deth *Pituso* cossent damb açò dispausat per D. Baldomero, e era madeisha Guillermina se lo hec a vier un maitin entath sòn asil, a on quedèc installat. Venguie Jacinta a veder-lo plan soent, e era sua soèra l'acompanhaue lèu tostemp. Eth mainatge ère tan mimat, qu'era fondadora der establiment li calec cuélher cartes en ahèr, pelejant sevèrament as sues amigues e barrant-les era pòrta fòrça còps. Enes darrèrs dies d'aqueth malastrat an, l'entrèren a Jacinta malenconies, e non ère tà mens, pr'amor qu'eth desdenhat e comic acabament dera novèla *Pitusiana* aurie aclapat ath mès valent. Qu'arribèren dempús d'autes causetes, menudalhes se se vò, mès coma que queiguien ja sus un esperit trincat, costauen mès pena dera qu'en realitat auien. Pr'amor que Juan, tanlèu se metec ben e cuelhec eth carrèr, deishèc d'èster tant expansiu, paupaire e lanfiós coma enes dies deth sòn embarrament, e s'acabèren aqueres scènes nueitiues qu'en eres era confiança imitaue eth lenguatge dera innocéncia. Eth *Delfin* mostraue ua gravetat e un sen pròpris deth sòn talent e reputacion; mès accentuaue autant era sua postura, que semblaue voler desbrembar damb ua conducta senada es mainatjums deth sòn periòde catarrau. Damb era sua hemna se mostraue tostemps afable e atentiu, mès hered, e a viatges un shinhau menspredós. Jacinta s'avalaue aguesti aloès sense dider-li arren ad arrés. Es sòns temors de fautes començauen a condensar-se, e estacant puntes e observant detalhs, sajaue de personalizar es distraccions deth sòn marit. Pensaue prumèr de tot ena hilhuquèra des mainades de Casa-Muñoz, per certanes causetes qu'auie vist per edart, e dues o tres frases, caçades ath vòl, d'ua convèrsa de Juan damb eth sòn confident Villalonga. Dempús tenguec aquerò coma ua asenada e se fixèc en ua amiga sua, maridada damb Moreno Vallejo, botiguèr de nauetats de plan redusit capitau. Aguesta senhora amiaue un luxe tarabastós, balhant fòrça que parlar. Que i auie, donc, un aimant. A Jacinta li venguec en cap qu'aguest ère eth sòn *Delfin*, e anaue impacientada darrèr d'ua frasa, un accent, un detalh quinsevolh que l'ac confirmèsse. Mès d'un còp sentec es gatalhèues d'aquera rabieta mainadenca que l'entraue còp sec, e daue còps de pè en solèr e li calie refrenar-se fòrça entà non anar-se'n entada eth e tirassar-li eth peu, dident-li: *coquin… comediant*, damb tot çò d'aute qu'enes peleges matrimoniaus s'acostume. Çò que mès la tormentaue ère que l'estimaue mès quan eth se botaue tan senat en tot hèr eth papèr d'ua persona que s'està ena societat entà dar exemple de moderacion e bon critèri. E jamès ère Jacinta mès gelosa que quan eth sòn marit se daue aquera portadura de formalitat, pr'amor qu'era experiéncia l'auie ensenhat a coneisher-lo, e ja se'n sabie de qué quan eth *Delfin* se mostraue exprimint

frases senades, enrodant ara familha damb encens dera sua argumentacion paradojica, i auie *marcha* solide.

Que vengueren dies mercadi ena istòria patria per eveniments ressonants, e aquera familha erosa discutie aqueri eveniments coma les discutim toti. Eth 3 de gèr de 1874!... Eth còp d'Estat de Pavia! Que non se parlaue de ua auta causa, ne auie arren milhor de qué parlar. Qu'ère agradiu ath temperament un canvi teatrau d'institucions, e virar ua situacion coma se vire un topin electorau. Qu'auie estat admirablament hèt, sivans D. Baldomero, e era armada auie sauvat *un còp mès* ara malerosa nacion espanhòla. Eth cosolidat auie arribat a 11 e es accions deth Banc a 138. Eth crèdit qu'ère en.honsat. Era guèrra e era anarquia non s'acabauen; auíem arribat en *periòde mès naut der encendi,* coma didie Aparisi, e lèu, plan lèu, aqueth qu'a ua pesseta la mostrarie coma ua causa estranha.

Desirauen toti que venguesse Villalonga en casa tà que les condèsse era memorabla session dera net deth 2 ath 3, pr'amor que l'auie presenciat enes sètis ròis. Mès eth representant deth país non venguie per aquiu. Ara fin venguec eth dia de Reis peth maitin. Passaue Jacinta peth recebedor, quan er amic dera casa entrèc.

"Omonima, bon dia… com vatz per aciu? E eth monstre s'a lheuat ja?"

Jacinta que non podie veir ath dit omonim. S'estaue aguesta antipatia ena credença de qué Villalonga ère eth corruptor deth sòn marit e qui l'arrossegaue entara infidelitat.

"Papa a gessut, li didec non guaire alègra. Guaire se'n harà de non veder-vos tà que li condetz aquerò…! Auéretz fòrça pòur? Ditz Juan que vos metéretz dejós d'un banc."

- Vai, quina gràcia! A gessut tanben Juan?
- Non, qu'ei en tot vestir-se. Passatz.

E venguec ath sòn darrèr, pr'amor que tostemp qu'es dus amics s'embarrauen, hège era tot çò que podie pr'amor de seguir d'aurelha çò que didien, escotant en espaci dera mau barrada pòrta. Jacinto se demorèc en burèu, e era sua omonima entrèc entà anonciar-lo.

"Mès, qué?, a vengut ja aguest pelhard?"

- Òc, simpatic… que sò aciu.
- Passa, dançaire… Erosi es uelhs!...

Er amiguet entrèc: Jacinta notaue enes uelhs d'aguest quauquarren d'intencion picaresca. De boni talents s'amagarie darrèr des ridèus pr'amor de panar-les es sòns secrets ad aqueth parelh de brigands. Malerosament li

calie vier en minjador tà complir cèrtes ordes que Barbarita l'auie dat… Mès que harie un petit torn, e sajarie de pescar quauquarren…

"Conda, gojat, conda. Qu'èrem en tot rabiar per veder-te."

E Villalonga comencèc eth sòn raconde dauant de Jacinta; mès, tanlèu aguesta se n'anèc, eth ròstre de condaire se neguèc de malícia. Guardèren ambdus ara pòrta; s'assegurèc eth companh de qué era esposa s'auie retirat, e virant-se entath *Delfín*, li didec damb era votz pauruga que tien es conspiradors domestics:

"Gojat, non sabes... era notícia que te hèsqui a vier?... Se sabesses a qui è vist! Mos entenerà era tua hemna?"

- Non, òme, non te cau pòur, repliquèc Juan cordant-se es botons deth plastron dera camisa. Parla ja.

- Donques que sò vist a qui mens te pòs imaginar… Qu'ei aciu.

- Qui?

- Fortunata… mès que non as idia dera sua transformacion. Vai, quin cambiament! Qu'està plan beròia, plan eleganta. Gojat, que me quedè capvirat quan la vedí.

S'enteneren es passi de Jacinta. Quan apareishec quilhant eth ridèu, Villalonga hec un sobte cambiament ath sòn discurs: "Non, òme, que non ac as entenut ben; era session comencèc pera tarde e s'acabèc tas ueit. Pendent era suspension se sagèc d'arribar a un acòrd. Jo m'apressaua a toti es grops en flairar aqueth aguisat… uf!, mau, mau; eth ministèri Palanca s'anaue codent, codent… A tot aquerò… guarda se n'estarien de cècs aqueri òmes!... mentretant, dehòra des Corts se premanie era maquina entà hèr-les estramuncar. Zalamero e jo gessíem e entràuem per torns pr'amor de hèr a vier noticies a ua casa deth carrèr dera Greda, a on èren Serrano, Topete e d'auti. Generau, que non s'entenen. Aquerò qu'ei ua bassa d'òli… borint. Hèn quèir a Castelar. En fin, ja veiram ara. Vietz aquiu. I aurà votacion? Me pensi que òc. Hètz-mos a vier eth resultat."

- Eth resultat dera votacion, indiquèc Santa Cruz, siguec contrari a Castelar. Ditz-me ua causa. E s'auesse estat favorable?

- Que non s'aurie hèt arren. Qu'ei segur. Donques coma te didia, parlèc Castelar…

Jacinta botaue fòrça atencion en aquerò; mès entrèc Rafaela a cridar-la e li calèc retirar-se.

"Gràcies a Diu qu'èm un aute còp solets, didec eth companh dempús que la vedec gésser. Mos entenerà?"

- Que non mos va a enténer… Be te n'as tornat de mesfisant! Conda, lèu, a on la vederes?

- Donques anet… siguí en Suizo enquiàs dètz. Dempús me n'anè ua estona en Reiau, e en gésser se m'acodic passar per *Praga* a veir s'ère aquiu Joaquin Pez, que l'auia de díder ua causa. Entri e çò prumèr que veigui ei ua parelha… enes taules dera dreta… Me demorè guardant coma un pèc… Qu'èren un senhor e ua senhora vestida damb ua elegància… com t'ac vau a díder?, damb ua elegància improvisada. "Jo coneishi aguesta cara", siguec çò prumèr que me venguec en cap. E de seguit me n'encuedè… Mès s'ei aguesta condemnada de Fortunata!" Per mès que te diga, non te pòs hèr ua idia dera sua metamorfòsi… Que l'auries de veir damb es tòns pròpris uelhs. Qu'ei encantadora. Solide qu'a estat en París, pr'amor que sense passar per aquiu non se pòden hèr cèrtes transformacions. Me botè çò de mès pròche possible, demorant entener-la parlar. "Com parlarà?", me didia jo. Pr'amor qu'era cintura e era cotilha, quan ath laguens i a qualitat, les apraien es modisti aisidament; mès çò que tanh ath lenguatge… Tè, que l'auries de veir e te quedaries pèc, coma jo. Dideries qu'era sua elegància ei d'ocasion e que non a mina de senhora… D'acòrd; que non a mina de senhora; ne li hè ua bèra manca… Mès aquerò non trè qu'age ua mina seductora, capabla de… Vai, que se la ves, lances pèires. T'en brembaràs d'aqueth còs sense parièr, d'aqueth bust estatuari, d'aqueri que se dan en pòble e morissen ena escurina quan era civilizacion non les cerque e les *presente*. Guaire viatges ac didérem: "S'aguest bust sabesse espleitar-se…!" Donques tè, que ja l'as en plia espleitacion. Te'n brembes de çò que didies?..."Eth pòble ei era peirèra. D'eth gessen es granes idies e es granes bereses. Dempús ven era intelligéncia, er art, era man d'òbra, que trè eth blòc e lo talhe"… Plan, donc, gojat, aciu que l'as ben escultada… Quines linhes mès delicades!... Plan que òc, parlant, solide que met era pauta. Jo m'apressaua damb compde. Comprení que m'auie coneishut e qu'es mies guardades l'intimidauen… Praubeta! Çò d'elegant que non li trè çò d'ordinari, aqueth sabi pas qué de pòble, cèrta timiditat que se barrege, sabi pas com, damb eth cinisme, era consciéncia de valer plan pòc, mès plan pòc, morau e intellectuament, junhuda ara seguretat de tiranisar… a!, brigantes!, ad aqueri que valem mès qu'eres… digui, non gausi afirmar que valguem mès, se non ei pera forma… En resumit, gojat, aguesta *qu'uscle*. Jo pensaua ena quantitat d'aigua qu'auie precedit ara transformacion. Mès, a!, es hemnes qu'aprenen aquerò lèu lèu. Que son eth madeish dimòni entà assimilar-se tot çò qu'ei eth regne dera *toilette*. Ça que la, jo apostaria que non a aprenut a liéger… Que son atau; dempús diden que se les pervertim. Donques tornant ad aquerò madeish, era

metamorfòsi qu'ei complèta. Aigua, manequins, er aisit costum d'ornar-se; dempús seda, velot, eth chapèu…

- Chapèu!, exclamèc Juan ad arràs dera estupefaccion.

- Òc; e non te pòs imaginar çò de ben que l'està. Semble que l'age amiat tota era vida… T'en brembes deth mocadoret en cap damb eth pic entà naut e era laçada?... Qui ac diderie! Quines transformacions!... Çò que te digui… Es qu'an gèni, aprenen en un virament de uelhs. Era raça espanhòla qu'ei terribla, gojat, entà assimilar tot çò que pertanh ara forma… Mès que l'auries de veir!... Jo, t'ac cohèssi, èra estonat, capvirat, empeguit…

Ai mon Diu!, entrèc Jacinta, e Villalonga li calec dar ua capviroleta plan violenta…

"Te digui qu'èra empeguit. Eth discurs de Salmeron siguec admirable… de çò mès admirable… Encara me semble que veigui aquera cara de *hilh deth desèrt*, e aqueth movement orizontau des uelhs e era galhardia des gèsti. Gran òme; mès jo pensaua: que non te valen es tues filosofies; que l'as hèta bona, e ja veiràs era qu'as armat. Parlèc dempus Castelar. Quin tròç de discurs!, quin valor d'òme!, com se quilhaue! Me semblaue que tocaue eth tet. Quan acabèc: a votar, a votar…"

Jacinta tornèc a gésser sense díder arren. Sospechaue dilhèu qu'ena sua abséncia es brigands parlauen de un aute ahèr, e s'aluenhèc damb er in de tornar e apressar-se cautosa.

"E aqueth òme… qui ère?", preguntèc eth *Delfín* que sentie eth lardor d'un curiosèr febriu.

II.-

Te vau a díder… dès que lo vedí, me didí: "Jo coneishi aguesta cara". Mès que non queiguí en qui ère. Entrèc Pez e parlèrem… Eth tanben se pensaue que lo coneishie. Mos hègem brigalhs eth cervèth. A tot darrèr mo n'encuedérem de qué auíem vist ad aqueth individú uns dies abans en burèu deth director deth Tesoro. Me pensi que parlaue damb aguest sus eth pagament d'uns fusilhs encargadi a Anglatèrra. Qu'auie accent catalan, damb mostacha e barbeta… cinquanta ans… pro antipatic. Plan, donc; coma que Joaquin e jo lo guardàuem tant, eth tipe aqueth s'espantaue. Era non hège era cocarèla… semblaue coma avergonhada… e be n'ère de beròia damb era sua vergohna! Te'n brembes d'aquera careta descolorida damb puntes neres? Donques qu'a milhorat fòrça, pr'amor qu'està mès gròssa, mès plia de cara e de còs.

Santa Cruz ère aclapat. S'entenec era votz de Barbarita, qu'entraue damb era sua ireua.

"Gessí ath mès córrer…, seguic Villalonga, tà anonciar as amics qu'auie començat era votacion… As vòstes pès, Barbarita… Jo ben, e vos? Aciu qu'èra en tot condar… Donques didia que comencè a córrer…"

- Entath carrèr dera Greda.

- Non, es amics s'auien desplaçat en ua casa deth carrèr d'Alcalá, era de Casa-Irujo, qu'a hièstres entath parc deth ministèri dera Guèrra… Pugi e me les trapi plan descoratjadi. Pistè damb eri pes hièstres que dan tà Buenavista, e non vedí arren… "Mès a qui demoren? En qué pensen?..." Francament, jo me pensè qu'eth còp s'auie acabat e que Pavia non gausaue a trèir es tropes en carrèr. Serrano, impacient, netejaue es veires enteladi, entà guardar, e ath dejós non se vedie arren. "Generau, li didí, jo que veigui ua faisha nera, que çampar, ena escurina dera net, semble un sòcle… Guardatz, non serà ua hilèra d'òmes?". "E qué hèn aquiu sarradi ena paret?". "Guardatz, guardatz, eth sòcle se botge. Que semble ua sèrp qu'entornege tot er edifici e qu'ara se desavitze… Ac vedetz vos?... era punta s'esten entàs rampes.". "Que son soldats, didec en votz baisha eth Generau, e en madeish instant entrèc Zalamero damb mieja lengua dehòra, dident: "Era votacion contunhe: er auantatge qu'amiaue ara prumeria Salmeron, que se la hè a vier ara Castelar… nau vòts… Mès encara rèste per votar era mitat deth Congrés…" Angoisha en totes es cares… A jo me tocaue anar alavetz aquiu, pr'amor de hèr-me a vier eth resultat finau dera votacion… Pam, pam, cuelhi eth mèn carrèr de Turco, e en tot entrar en Congrès, me trapè a un jornalista que gessie: "Era proposicion qu'amie dètz vòts d'auantatge. Qu'auram ministèri Palanca". Praube Emilio!... Entrè. En salon èren en tot votar es hilères de naut. Lancè un còp de uelh e

gessí. Hi eth torn pera corba, pensant en aquerò que venguia de veir en Buenavista, era cinta nera enrodant er edifici… Figueras gessec pera escaleta deth relòtge, e me didec: “Credetz que i aurà tapatge aguesta net?” E li responí: “Estatz-vos tranquil, mèstre, que non se passarà arren…”. “Me semble, didec damb burla, qu’aquerò s’ac harà a vier Pateta”. Jo arrí, e ara seguida passe un portièr e me ditz damb era màger tranquillitat deth mon, que peth carrèr deth Florin i auie tropa. “De vertat? Que son imaginacions vòstes. Qué tropa ne qué puta bòrnia!” Jo hèja veir que non me n’encuedaua. Gaitè era cara pera pòrta deth relòtge. “Que non me botgi d’aciu, pensè, guardant era taula. Ara veiratz çò qu’ei bon..." Qu’èren en tot liéger eth resultat dera votacion. Liegien es nòms de toti es votants sense ometer-ne degun. De ressabuda campen pera pòrta dera cantoada de Fernando el Católico diuèrsi soldats comandadi per un oficiau, e se calen dauant dera escala dera taula. Que se retirauen a comparses de teatre. Pera auta pòrta entrèc un coronèl vielh dera Guardia Civil.

“Eth coronèl Iglesias, didec Barbarita, que desiraue qu’acabèsse ja eth raconde. De bona s’escapèc eth país… Plan, Jacinto, supausi que dinaratz damb nosati.”

- Plan que òc, didec eth *Delfín*. Aué non lo dèishi anar; e lèu, mama, qu’ei tard.

Barbarita e Jacinta gesseren. “E Salmeron se qué hec?”

- Jo botè tota era mia atencion en Castelar, e lo vedí hent-se a vier era man enes uelhs e díder: quina ignomínia! Ena taula se formèc un rambalh espaventós… crits, protèstes. Deth relòtge estant vedí un revolum de gent, toti de pès… Non vedia ath president. Es soldats immobils… Còp sec, pum!, sonèc un tret en correder…

- E comencèc era desbandada… Mès ditz-me ua auta causa, gojat. Que non posqui hèr enlà deth mèn pensament… Didies qu’amiaue chapèu?

- Qui? A, aquera!

- Òc, chapèu, e de plan bon gust, didec eth companhon damb tant de vams coma se seguisse racondant eth hèt istoric, e vestit blu plan elegant e abric de velot…

- Qu’ès de trufaria? Abric de velot.

- Vai… e damb pèths, un abric supèrb. L’estaue tan ben… que…

Entrèc Jacinta sense anonciar-se ne sense bronit de passi ne de cap auta causa. Villalonga virèc sus eth darrèr concèpte coma ua sèrp volaira de papèr possada per ua fòrta corrent d’aire.

“Er abric que jo amiaua… eth mèn abric de pèth… voi díder, qu’en aqueth tarrabastalh m’arrinquèren ua solapa… era pèth d’ua solapa voi díder…”

- Quan vos caléretz dejós deth banc.

- Jo que non me calè dejós de cap banc, omonima. Çò que hi ei botar-me en lòc segur coma es auti, per çò que podesse tronar.

- Guarda, guarda, estimada esposa, didec Santa Cruz, mostrant-li ara sua hemna eth justet, que se treiguec a penes botat. Guarda se com penge aguest darrèr boton de baish. Hètz-me eth favor de coser-lo o de dider-li a Rafaela que lo cose, o en darrèr lòc cridar ath coronèl Iglesias.

- Vam a veir, didec Jacinta damb mala ecolia, gessent un aute còp.

- Que me veiguia en un bon trebuc, amiguet, didec Villalonga tient-se er arrir. Se n’aura sabut? Tè, donc, un aute detalh. Amiaue ues plendengues de turquesa, qu’èren era gràcia divina sus aqueth *cutis* brun palle. Ai, quines aurelhetes de Diu e quines turqueses! Que te les auries minjat. Quan les vedérem lheuar-se, mos proposèrem seguir ara parelha entà saber-mo’n a on s’estaue. Toti es qu’èren en Praga la guardauen, e era mèsalèu semblaue avergonhada qu’orgulhosa. Gessérem… pam, pam… peth carrèr d’Alcalá, Peligros, Caballero de Gracia, eri dauant, nosati darrèr. Fin finau se posèren en carrèr deth Colmillo. Cridèren ath susvelhant, les dauric, e entrèren.

En ua casa qu’ei en trepader deth Nord entre era botiga de figures de ges e er establiment de saumetes de lèit… aquiu.

Entrèc Jacinta damb eth justet.

- Tè, a veir… Mane *usia* ua auta causa?

- Arren mès, hilheta; fòrça gràcies. Ditz aguest monstre que non auec pòur e que gessec fòrça tranquil… jo que non m’ac creigui.

- Mès pòur de qué?... S’ei que jo èra ath miei de tot… Vos diderè eth darrèr detalh entà que vos estonetz. Es canons que botèc Pavia enes carrerons qu’èren descargadi. E ja vedetz se qué passec ath laguens. Dus trets en aire, e madeish que se desbanden es audèths caladi en un arbe quan hètz dejós dues paumades, atau se desbandèc era assemblada dera Republica.

- Eth dinar qu’ei ja ena taula. Ja podetz vier, didec era esposa, que gessec ath sòn dauant fòrça preocupada.

- Estomacs, a defener-se!

Quauques paraules auie cuelhut era *Delfina* ath vòl, que non auien, çampar, cap relacion damb aquerò des Corts, eth coronèl Iglesias e eth ministèri Palanca. Plan que òc, i auie bèra causa sospechosa. Li calie desnishar, acaçar e anequelir ath corsari tu per tu. Ena taula era convèrsa siguec sus eth madeish ahèr, e Villalonga, dempús de tornar a condar eth cas damb peus e senhaus pr'amor de qué l'entenesse D. Baldomero, higec diuèrsi detalhs que dauen color ara istòria.

- A!, Castelar qu'auec còps admirables. "E era Constitucion Federau?..." "L'usclèretz en Cartagena."

- Fòrça ben dit. Eth solet que se resistie a deishar eth locau siguec Diaz Quintero, que comencèc a cridar e a pelejar-se damb es *guardias civiles*… Es deputadi e eth president abandonèren eth salon pera pòrta deth relòtge e se demorèren ena bibliotèca tà que les deishèssen gésser. Castelar se n'anèc damb dus amics peth carrèr deth Florin e se retirèc en çò de sòn a on auec un fòrt atac de bila.

Aguestes referéncies o notícies separades qu'èren en aquera trista istòria coma es graets desgaspadi que queden ath hons deth tistèr dempús de trèir es arradims. Qu'èren es mès madurs e dilhèu per aquerò es mès saborosi.

III.-

Enes dies a vier, era observadora e mespredosa Jacinta notèc qu'eth sòn marit entraue en casa cansat, coma un òme qu'a caminat fòrça. Qu'ère era perfècta imatge deth corredor que va e ven e puge escales e recor carrèrs sense trapar eth negòci que cerque. Qu'ère damb eth cap clin coma es que pèrden sòs, coma eth caçador impotent que se trinque es cames de monte en monte sense veir passar cap animau caçable; coma er artista desmemoriat que se l'escape deth hiu der enteniment era idia erosa o era imatge que vau entada eth tot un mon. Era sua hemna sajaue de reconeisher-lo, calant en eth era sonda deth curiosèr qu'eth sòn plomb ère era gelosia; mès eth *Delfin* sauvaue es sòns pensaments plan ath hons e tanlèu vedie assagi de sondatge, se n'anaue encara mès entà baish.

Qu'ère eth praube Juanito Santa Cruz sometut ar òrre suplici dera idia fixa. Gessec, investiguèc, recerquèc, e era hemna aquera, imatge pòc credibla qu'auie capvirat a Villalonga, non campaue per nunlòc. Serie sòmi, o vana ficcion des sentits deth sòn amic? Era portièra dera casa senhalada per Jacinto se prestèc tà balhar guaires notícies se l'exigisse, mès era soleta causa de profit que treiguec Juan dera sua indiscrecion complasenta siguec qu'ena casa d'òstes deth dusau i auie demorat un senhor e ua senhora "beroiòta era", sonque pendent dus dies. Dempús auien despareishut… Era portièra declaraue damb notòria finesa que, ena sua pensada, eth senhor se n'auie anat en tren, e era *individua*, senhora… o çò que siguesse… *s'estaue per Madrid*. Mès a on dimònis ère? Aquerò ère çò que calie descurbir. Damb tot eth sòn talent non podie Juan autrejar-se cap explicacion satisfactòria der interès, deth curiosèr o afogadura amorosa que desvelhaue en eth ua persona que dus ans abans auie vist damb indiferéncia e enquia damb repulsion. Era forma, era astuta forma, amna deth mon, que n'auie eth tòrt. Qu'auie estat pro qu'era malerosa joena abandonada, miserabla e dilhèu pudesenca s'escambièsse en aventurèra, eleganta, neta e seductora, entà qu'eth mesprètz der òme deth sègle, que autrege culte ar art personau, se cambièssen en un in arderós d'apreciar per eth madeish aquera transformacion admirabla, prodigi d'aguesta nòsta edat de seda. "Que non ei que curiosèr, pur curiosèr… se didie Santa Cruz, escauhant era sua amna trebolada. Solide quan la veiga me demorarè coma s'arren; mès que la voi veir, la voi veir tu per tu… e tant que non la veiga non creirè ena metamorfòsi". E aguesta idia lo senhorejaue de tau sòrta, qu'era ineficàcia des sues investigacions li costauen un dolor indicible, e s'anèc enventint, e a tot darrèr li semblaue qu'auie sus eth un gran e irreparable malastre. Entà acabar d'engüejar-lo e capvirar-lo, un dia venguec Villalonga damb naui condes. "Me n'è sabut de qué aqueth òme ei un embolhaire… Que ja non ei en Madrid. Aquerò des fusilhs ère ua enganha… letres faussificades."

- Mès era…

- Ada era l'a vist ager Joaquin Pez… Tranquil, òme, que te cuelherà bèra causa!.

- A on dides?

- Donques que non sai en quin carrèr. Eth carrèr qu'ei parièr. Anaue vestida damb era màger umilitat… Tu dideràs coma jo, e er abric de velot?... e eth chapèu?... e es turqueses?... Çampar, me didec Joaquin qu'encara amiaue es turqueses… Non, non, que non didec aquerò, pr'amor que se les auesse amiat, non les aurie vist. Qu'anaue damb un mocador en cap, plan ben estacat dejós dera barba, e damb un mantèl nere fòrça rosigat, e un gran hardèu de ròba ena man… T'expliques aquerò? Non? Donques jo òc… en hardèu i ère er abric, e dilhèu ues autes pèces de ròba…

- Coma se la vedessa, didec Juanito damb rapid discerniment. Joaquin la vedec entrar en ua casa de prèsti.

- Òme, be n'ès d'escarrabilhat!... Qu'ei evident…

- Mès non la vedec gésser?, non la seguic dempús pr'amor de saber a on s'està?

- Aquerò te tocaue a tu… Tanben eth ac aurie hèt. Mès, considèra, amna cristiana, que Joaquinito ei dera Junta de Aranceles y Valoraciones, e precisament i auie conselh aquera tarde, e eth nòste amic anaue entath ministèri damb era puntualitat d'un Pez.

Se demorèc Juan damb aguesta notícia mès cogitós e mès de mala encolia, en tot sénter aumentar es simptòmes deth mau que patie, e que sustot s'estaue ena sua imaginacion, mau d'animositat damb ua barreja de desbordament nerviós accentuat pera contrarietat. Per qué la menspredèc quan l'auec tau qu'ère, e la sollicitaue quan se transformèc en plan desparièra de coma auie estat?... Er escarrabilhat ideau, ai!, er etèrn *com serà*? E era prauba Jacinta, mentretant, desgahonant-se pr'amor de saber qué dimònis de caprici o mania embargaue er anim deth sòn intelligent espós. Aguest se mostraue tostemp considerat e afectuós damb era; que non li volie dar cap motiu de queisha; mès entà artenhè'c, li calie apelar ara sua pròpria imaginacion herida, revestir ara sua hemna de formes que non auie, e imaginar-la-se d'espalles mès amples, mès nauta, mès hemna, mès esblancossida… e damb es turqueses aqueres enes aurelhes… Se Jacinta s'en sap d'aguest secret plan amagat dera amna de Juanito Santa Cruz, solide demane eth divòrci. Mès aguestes causes èren fòrça ath laguens, en tutes mès prigondes qu'eth hons dera mar, e non arribaue en eth era sonda de Jacinta ne enquia e tot damb tot eth plomb deth mon.

Cada dia mès senhorejat damb era sua frenesia investigadora, visitèc Santa Cruz diuèrses cases, es ues de pejor fama qu'es autes, misterioses aqueres, a posita de tot eth public aguestes. En non trapar çò que cercaue en çò que semblaue mès naut, baishèc de gradon en gradon, visitèc lòcs a on auie estat en bères escadences e d'auti que non i auie estat jamès. Que trapèc aquiu cares coneishudes e amigues, cares desconeishudes e repugnantes, e a totes les demanèc notícies, cercant remèdi ath *tifus* de curiosèr que lo consumie. Non deishèc de picar en cap pòrta qu'ath sòn darrèr se podesse amagar era vergonha perduda o era perdicion vergonhosa. Es sues explicacions semblauen aquerò que non èren per çò deth lardor que les practicaue e eth caractèr umanitari que les revestie. Semblaue un pair, un frair que desalat cerque ara penhora estimada qu'a queigut enes laberints tenebrosi deth vici. E volie acompanhar era sua inquietud damb rasons filantropiques e enquia e tot cristianes que treiguie dera sua ment rica en rasonaments sofisticats. "Qu'ei un cas de consciéncia. Non posqui consentir que quèigue ena misèria ne ena abjeccion, en èster-ne, coma ne sò, responsable…. Ò!, que me perdone era mia hemna; mès ua esposa, per mès intelligenta que sigue, non pòt comprèner es motius moraus, òc, moraus qu'è entà actuar d'aguesta manèra."

Tostemp qu'anaue de nets pes carrèrs, quinsevolh siloeta nera o grisa se l'acodie qu'ère aquerò que cercaue. Corrie… Guardaue d'apròp… e non ère. A viatges li semblaue distinguir-la de luenh e era forma se perdie entre eth revolum de gent coma ua gota ena aigua. Es siloetes umanes qu'en clar-escur dera bolegadissa multitud semblen perdudes pes cantoades e pes portaus, lo deishauen descompausat e excitat. Hemnes que ne vedec fòrça, ena escurina o illuminades pera claror des botigues; mès era sua non apareishie. Entraue en toti es cafés, autanplan en quauques tauèrnes, a còps solet, d'auti acompanhat de Villalonga. Anaue damb era certitud de trapar-la en tau o quau lòc; mès en arribar, era imatge qu'amiaue en eth, coma hèta pes sòns pròpris uelhs, s'esbugassaue ena realitat. "Semble qu'en quinsevolh lòc que vaja, didie damb prigond tedi, amii era sua desaparicion e que sò condemnat a hèr-la enlà dera mia vista damb eth mèn desir de veder-la".Villalonga li didie qu'auesse paciéncia, mès eth sòn amic non l'auie; qu'anaue perdent era serenitat deth sòn caractèr e se planhie de qué a un òme tan grèu e ben equilibrat coma eth, lo capvirèsse autant un vulgar caprici, ua tenacitat d'anim, ua inquietud peth curiosèr non satisfèt. "Causa de nèrvis, vertat Jacintillo? Aguesta astuta imaginacion… Qu'ei coma tu quan te botaues malaut e delirant demorant veir gésser ua carta que non gessie jamès. Francament, jo me credia mès fòrt contra aguesta orribla neuròsi dera carta que non ges".

Ua net que hège fòrça hered, entrèc eth *Delfín* ena sua casa non guaire tard, en un estat lamentable. Que se sentie mau, sense poder precisar çò que li passaue. Se deishèc quèir en un fautulh e s'inclinèc entà un costat damb mòstres de gran dolor. Acodic ada eth era sua aimanta esposa, fòrça espaurida en veder-lo atau e enténer es *ais* planhosi que s'escapauen des sòns pòts, ath delà d'ua expression lèja que se desencuse aisidament as òmes que patissen. "Que te cau, mainatget?" Eth *Delfin* se sarraue damb era man eth costat quèr. Ara prumeria Jacinta se pensaue que l'auien calat ua punhalada. Sorrisclèc… Guardèc; non i auie sang…

"A!, qu'ei que te hè mau…? Praubet mainatge! Aquerò que deu èster eth hered… Demora-te, te botarè ua baieta cauda… te daram friccions damb… damb arnica…"

Entrèc Barbarita e guardèc espaurida ath sòn hilh, mès abans de cuélher ua decision, li clauèc ua bona repassada per çò de non protegir-se deth crudèu vent sec deth Nòrd qu'en aqueri dies regnaue. Juan alavetz se metec a tremolar. Eth hered que l'escometèc siguec tant intens qu'es paraules de queisha gessien des sòns pòts coma bugàs. Era mair e era esposa se guardèren damb terror en tot consultar-se mutuaument en silenci sus era gravetat d'aqueri simptòmes… Qu'ei fòrça Madrid aquest. Ges de cacilha un cristian per aguesti carrèrs, ua net darrèr dera auta. A on s'estarà era presa? Tire per aciu, tire per aquiu, e arren. Era presa que non què. E quan mès distrèt ei eth caçador, arribe caradeta peth darrèr ua pneumonia des fines, l'afuste, tire, e me lo dèishe sec.

Conselh Generau d'Aran

Generalitat de Catalunya
Generalitat de Catalonha

Obra Social "la Caixa"

BAQUEIRA/BERET